

MOHORJEV KOLEDAR 2009

MOHORJEV KOLEDAR

2009

CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA

2008

VSEBINA

KALENDARIJ 2009

6

NARAVA

41

VZGOJA

82

PO DOMOVINI IN SVETU

88

KULTURA

103

VERA

141

SPOMINJAMO SE

172

PRAZNUJEJO

192

ODŠLI SO

201

LEPOSLOVJE

209

KRONIKE

231

RAZVEDRILO

254

KAZALO

262

JANUAR – PROSINEC

1. Četrtek	MARIJA, BOŽJA MATI – Novo leto: d. p. d.
2. Petek	Bazilij in Gregor, šk.-c.uč.: d. p. d.
3. Sobota	Ime Jezusovo; Genovefa, dev.
4. Nedelja	2. BOŽIČNA NEDELJA , Angela, red.; ☾ ob 12h 56m
Beseda je meso postala in se naselila med nami (Jn 1,1-5.9-14)
5. Ponedeljek	Simeon, puš.; Milena (Emilijana), dev.
6. Torek	GOSPODOVO RAZGLAŠENJE – Gašper, Miha, Boltežar
7. Sreda	Rajmund, duh.; Lucijan, muč.
8. Četrtek	Severin, op.; Erhard, šk.
9. Petek	Julijan, muč.; Hadrijan, op.
10. Sobota	Gregor Niški, šk.; Viljem, šk.
11. Nedelja	JEZUSOV KRST – Pavlin Oglejski, šk.; ☺ ob 4h 27m
Nebeški Oče razodene, da je Jezus njegov sin (Mr 1,7-11)
12. Ponedeljek	Tatjana (Tanja), muč.; Alfred, op.
13. Torek	Hilarij, šk.; Veronika, dev.
14. Sreda	Oton (Odon), red.; Malahija, pr.; Feliks, duh.
15. Četrtek	Absalom, šk.; Pavel, puš.; Mihej in Habakuk, pr.
16. Petek	Marcel, pp.; Berard, muč.
17. Sobota	Anton (Zvonko), puš.; Rozalija, red.
18. Nedelja	2. NAVADNA NEDELJA – Marjeta Ogrska, red.; ☾ ob 3h 46m
Prva dva učenca govorita z Jezusom (Jn 1,35-42)
19. Ponedeljek	Makarij, op.; Suzana, muč.
20. Torek	Fabijan in Boštjan, muč.; Ciprijan, red.
21. Sreda	Neža (Agnes, Janja), muč.
22. Četrtek	Vincencij (Vinko, Zmago), diak.-muč.; Lavra, dev.
23. Petek	Henrik, duh.; Pavel Korejski, muč.
24. Sobota	Francišek Saleski, šk.-c.uč.; Felicijan, šk.
25. Nedelja	3. NAVADNA N., svetopisemska – Spreobrnjenje ap. Pavla
Spokorimo se in verujmo evangeliju (Mr 1,14-20)
26. Ponedeljek	Timotej in Tit, šk.; Robert, ust. Cistercijanov; ☾ ob 8h 55m
27. Torek	Angela Merici, ust. uršulink; Henrik, duh.
28. Sreda	Tomaž Akvinski, c.uč.; Karel Veliki, kr.
29. Četrtek	Valerij, šk.; Julijan ubogi, spok.
30. Petek	Martina, muč.; Hijacinta, dev.
31. Sobota	Janez Bosko, ust. salezijancev; Marcela, vd.

	
Vrt ob hiši ne prinaša posebnih materialnih koristi, je velik šop rož med svežo zelenjavo.	
	
Na vrtu se neposredno dotikamo zemlje, ki nas hrani in pomirja.	
Delo na vrtu opravimo igranje, če nas osrečuje.	
Vrt, obdelan na čimbolj naraven način, bo postal prava mala tovarna našemu telesu koristnih svežih snovi.	
Nikoli ne vemo, kaj vse je lahko v zelenjavi, ki pripotuje na trgovske police iz oddaljenega sveta.	
Dokazano je, da skladiščenje in transport v mnogih vrstah zelenjave zmanjšujeta vsebnost vitaminov.	
Vrt obdelujemo tudi zato, da bo pot zelenjave od gredice do mize čim krajša.	
	
Rast in razvoj rastlin na vrtu sami nadzorujemo in pomagamo naravi, da nam da tisto, kar si želimo.	
Osrednji del vrta je zelenjavni vrt z zelenjadnicami in cvetličnimi gredicami.	
Na sončni legi bo gredica z dišavnicami in zelišči.	
Zeliščem in dišavnicam ustrezajo suhe in sončne lege, nega ni zahtevna.	
K zelenjavnemu vrtu sodi nekaj sadnih dreves in trata.	
Zaradi sence in škropljenja naj bo sadni vrt dovolj daleč od zelenjavnega.	
	
Vrt je ograjen z ograjo ali z živo mejo.	
Za živo mejo uporabimo rastline, ki so pri nas domače: gaber, glog, rožmarin ali pušpan, liguster, listopadno cipreso.	
Živa meja naj bo daleč od gredic, saj se v njej zadržujejo polži.	
Vrtu naj bodo namenjene sončne lege ob hiši.	
V krajih z močnimi vetrovi gosta živa meja štiti vrt pred njimi.	
S sajenjem sadnega drevja in žive meje oblikujemo lokalno podnebje v vrtu.	
	
Poti v vrtu prekrijemo s peskom ali lubjem, da plevelom preprečimo rast.	
Med sadnim drevjem naj prevladujejo stare in odporne sorte.	
Za lažje namakanje je dobro, da je voda blizu vrta.	
Zalivamo tudi s postano kapnico, ki jo zbiramo v temu namenjenih posodah.	
Ob suši z varčnejšimi načini namakanja zelo pomagamo rastlinam.	
Določimo prostor za kompostnik. Naj bo v senci ali polsenci in ne preblizu gredic, saj v njem radi domujejo polži.	

FEBRUAR – SVEČAN

1. Nedelja	4. NAVADNA NEDELJA – Brigita Irska, op.
Jezus uči, kakor kdor ima oblast (Mr 1,21-28)
2. Ponedeljek	JEZUSOVO DAROVANJE – SVEČNICA
3. Torek	Blaž, šk.-muč.; Oskar, šk.; 🕒 ob 00h 13m
4. Sreda	Gilbert, red.. ust; Leon, muč.
5. Četrtek	Agata, dev.-muč.; Albuin, šk.
6. Petek	Pavel Miki, muč.; Doroteja, muč.
7. Sobota	Koleta (Nika), red.; Egidij, red.
8. Nedelja	5. NAVADNA N.; Hieronim, red. – Slovenski kulturni dan
Ozdravil je raznovrstne bolnike (Mr 1,29-39)
9. Ponedeljek	Apolonija (Polona), muč.; Sabin, muč.; 😊 ob 15h 49m
10. Torek	Sholastika, red.; Alojzij Stepinac, šk.
11. Sreda	Lurška Mati Božja; Benedikt, men.
12. Četrtek	Evlalija, muč.; Erna; Aleksij, šk.
13. Petek	Jordan, red.; Kristina, vdova
14. Sobota	Valentin (Zdravko), muč.; Anton, red.
15. Nedelja	6. NAVADNA NEDELJA – Klavdij, red.
Jezus ozdravi gobavca (Mr 1,40-45)
16. Ponedeljek	Julijana, muč.; Onezim, šk.; 🕒 ob 22h 37m
17. Torek	Sedem ustanov. servitov; Aleš, red. ust.
18. Sreda	Flavijan, šk.; Francišek Clet, muč.
19. Četrtek	Bonifacij, šk.; Konrad, red.
20. Petek	Leon Sicilski, šk.; Sadot, muč.
21. Sobota	Peter Damiani, šk.-c.uč.; Irena (Mira), dev.
22. Nedelja	7. NAVADNA NEDELJA – Sedež ap. Petra
Sin človekov z oblastjo odpušča grehe (Mr 2,1-12)
23. Ponedeljek	Polikarp, šk.-muč.; Montan Toledski, šk.
24. Torek	Matija, ap.; Sergij, muč. – PUST
25. Sreda	++ PEPELNICA – Alojzij in Kalist, muč.; 🕒 ob 2h 35m
26. Četrtek	Aleksander (Branko), šk.; Nestor, muč.
27. Petek	+ Gabrijel Žal. MB, red.; Baldomir, spok.
28. Sobota	Ožbolt, šk.; Roman, op.

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

	
Za lastno vzgojo sadik in ohranjanje potaknjencev naj bo del našega vrta topla greda.	
V sadni vrt sodi nekaj ptičjih hišic in kak čebelji panj.	
Pri vrtnarjenju upoštevamo vse, kar se dogaja v naravi; najprej podnebje in vreme.	
Dobro je poznati vremenske razmere v domačem okolju, o katerih nam lahko največ povedo starejši ljudje.	
Od vremena je odvisno, katere trajnice bomo gojili, kako bodo uspevale enoletnice in kdaj bomo začeli z opravi na vrtu.	
Vsak vrt ima posebno klimo, zato ne uspevajo v vsakem vrtu vse rastline in vse sorte enako.	
	
Zlasti zelenjavnice, ki izvirajo iz toplih južnih krajev, potrebujejo veliko sonca.	
Vrtne grede so lahko nepravilnih ali domiselno zavrtih oblik, ni nujno, da so samo pravokotne.	
Lesene deske ne sodijo na zelenjadni vrt, pod njimi je pravi raj za mnoge škodljivce.	
Spomladanske nižje temperature premagujemo z uporabo prekrivk, folij.	
Letne čase pridelovanja pri rastlinah podaljšujemo z zaščitnimi prostori, rastlinjaki, toplimi gredami in tuneli.	
Sredi februarja očistimo vrt listja in drugih zastirk, da bi preprečili zgodnjim čebulnicam rumeno rast.	
	
Temeljna gnojila na domačem vrtu naj bodo organska.	
Za gnojenje s hlevskim gnojem uporabljamo vedno odležan gnoj.	
Perutninski gnoj je primeren za plodovke in kapusnice.	
Pri gnojenju upoštevajmo kolobar.	
Ne sejmo starega semena. Seme iz odprtih vrečic in seme, starejše od treh let, bo slabo kalilo.	
Seme radičev, jajčevca, endivije, kumar, zelja, črnega korena, redkvice, redkve, rdeče pese in bučk najdlje ohrani kaljivost.	
	
Semena začimb, dišavnic, trajnic in večine cvetlic, peteršilja, pastinaka, čebule, pora in drobnjaka kupujemo vedno znova.	
Seme motovilca najbolje kali, ko je staro eno leto.	
Vrtnine, ki v poletni vročini ne uspevajo dobro, posadimo najprej: grah, bob, cvetačo, brokoli, zelje, ohrovt, peteršilj.	
Toplotno manj zahtevne vrtnine so še: čebula, šalotka, česen, por, drobnjak, radič, črni koren, artičoka.	
Toplotno zahtevne vrtnine so: paradižnik, paprika, jajčevci, kumare, bučke, fižol in sladka koruza.	
Toplotno zahtevne vrtnine (lubenica in melone) za rast potrebujejo vsaj 18° C, zato jih ne sadimo pogosto in ne zgodaj.	

MAREC – SUŠEC

1. Nedelja	1. POSTNA NEDELJA – Albin (Zorko), šk.
Jezusa satan skuša in angeli mu strežejo (Mr 1,12-15)
2. Ponedeljek	Neža Praška, dev.; Angela od Križa, red. ust.
3. Torek	Kunigunda, ces; Marin, muč.
4. Sreda	Kazimir, kr.; Lucij, pp.; ☾ ob 8h 46m
5. Četrtek	Hadrijan, muč.; Olivija (Livija), muč.
6. Petek	+ Fridolin (Miroslav), op.; Julijan, šk.
7. Sobota	Perpetua in Felicita, muč. – kvatre
8. Nedelja	2. POSTNA NEDELJA – Janez od Boga, red.
Nebeški Oče razodene, da je Jezus njegov sin (Mr 9,2-10)
9. Ponedeljek	Frančiška Rimska, red.; Vital, op.
10. Torek	40 mučencev; Makarij, šk.
11. Sreda	Benedikt, šk.; Marko in Aleš, muč.; ☺ ob 3h 38m
12. Četrtek	Justina, red.; Doroteja, muč. – <i>gregorjevo</i>
13. Petek	+ Kristina, dev.-muč.; Patricija, muč.
14. Sobota	Matilda, kr.; Lazar Milanski, šk.
15. Nedelja	3. POSTNA NEDELJA – Ludovika, red.
Podrite ta tempelj in v treh dneh ga bom postavil (Jn 2,13-25)
16. Ponedeljek	Hilarij Oglejski, šk.; Herbert, šk.
17. Torek	Patrik (Patricij), šk.; Jedrt (Jerica), dev.
18. Sreda	Ciril Jeruzalemski, šk.-c.uč.; Anzelm, šk.; ☾ ob 18h 47m
19. Četrtek	JOŽEF, JEZUSOV REDNIK
20. Petek	+ Klavdija, muč.; Marija Jožefa, red. ust. / Začetek pomladi ob 12h 44m
21. Sobota	Nikolaj iz Flüe; Serapion, muč.
22. Nedelja	4. POSTNA NEDELJA – Lea, spok.
Bog je poslal svojega Sina, da bi svet odrešil (Jn 3,14-21)
23. Ponedeljek	Turibij, šk.; Rebeka, red.; Alfonz, šk.
24. Torek	Dionizij, muč.; Katarina Švedska, red.
25. Sreda	GOSPODOVO OZNANJENJE – Rebeka, sp. žena
26. Četrtek	Larisa (Lara), muč.; Ludgar, šk.; ☾ ob 17h 06m
27. Petek	+ Rupert, šk.; Peregrin, red.
28. Sobota	Bojan (Vojan), kn.; Venturin, red.
29. Nedelja	5. POSTNA NEDELJA, tiha – Bertold, red. / <i>Prehod na poletni čas, uro pomaknemo naprej: 02h → 03h</i>
Če seme umre, obrodi obilen sad (Jn 12,20-33)
30. Ponedeljek	Amadej (Bogoljub); Janez Klimak
31. Torek	Kornelija, muč.; Benjamin, muč.; Amos, pr.

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

V marcu sadimo, obrezujemo in cepimo sadno drevje.

Za dom vzgojene sadike, ki jih bomo presajali v maju, pognojimo v topli gredi in vrtnine presejemo.

Ko so prisojne lege na prostem brez snega, jih pripravimo za prve setve.

Najbolj zgodaj sejemo in sadimo tiste vrtnine, ki slabo prenašajo poletno vročino in sušo.

Bob lahko posadimo na prosto že sredi februarja; ker je rad ušiv, posejemo ob njem šetraj.

Ko bob požene, njegovo rastišče potresemo z lesnim pepelom, rastlinice pa osujemo.

Paradižnik za sadike lahko sejemo na toplo konec februarja; v začetku aprila ga prepikiramo.

Zgodnji krompir naložimo v plitve zabojčke in jih postavimo v svetel, topel in zračen prostor, kjer bo kalil.

V toplem in svetlem prostoru lahko nakaljujemo tudi dalije in gomoljne begonije.

Sejanje v hladno, težko, zbito zemljo je zapravljanje časa in semena.

Ne sadimo in ne sejmo, če je zemlja zmrznjena ali premočena.

Izkopana jamica za sajenje naj bo večja od koreninskega sistema sadike.

Pri sajenju pazimo, da ne poškodujemo koreninskega sistema sadike.

Korenine posajene rastline obdajmo z rodovitno vlažno prstjo.

Pred setvijo prelopateno zemljo rahlo potlačimo in pregrabimo, dokler ni površina gredice brez večjih grudic zemlje.

Setev na prosto opravimo ob suhem in mirnem vremenu.

Na splošno velja, da sejemo semena tako globoko, kolikor so dolga.

Rastline, ki kalijo pri svetlobi, in vrtnine z zelo drobnimi semeni sejemo pomešane z zemljo, v tla jih potisnemo z desko.

V časovnih presledkih posejmo dve ali tri sorte iste rastline z različnim časom dozorevanja. Zelenjava bo vedno sveža.

Tudi ko gre za mešane posevke, sadimo ali sejemo vrtnine v vrste zaradi lažjega obdelovanja in zalivanja.

Priporočljive so zgodnje setve graha. Sadili ga bomo v presledkih od marca do junija.

Poznamo grah različnih višin. Nizki grah je zgodnejši, srednje in visoke sorte počasi obiramo dalj časa.

Sladkorni grah pridelujemo za stročje in za zrnje.

Sladkorni grah ptiči izključujejo takoj, ko se rastlinica prikaže iz zemlje. Edina učinkovita zaščita je mreža proti pticam.

Grah pognojimo z lesnim pepelom.

Zgodaj sejemo ali sadimo cvetačo, zelje, ohrovt, solate, motovilec, radič, korenček, blitvo, čebulo, česen in sejemo čebulček.

APRIL – MALI TRAVEN

1.	Sreda	Irena in Agapa, muč.; Tomaž, muč.
2.	Četrtek	Frančišek Paolski, red. ust.; Teodozija, muč.; ☾ ob 16h 34m
3.	Petek	+ Sikst I., pp.-muč.; Rihard, šk.
4.	Sobota	Izidor Seviljski, šk.; Benedikt, red.
5.	Nedelja	CVETNA NEDELJA – Vincencij, duh.
Trpljenje našega Gospoda Jezusa Kristusa (Mr 14,1 – 15,47)
6.	Ponedeljek	Viljem, op.; Irenej, šk.-muč.;
7.	Torek	Janez K. de la Salle, duh.; Herman, red.
8.	Sreda	Julija, red.; Valter, op.
9.	Četrtek	Veliki četrtek – Hugo, šk.; ☺ ob 16h 56m
10.	Petek	++ Veliki petek – Ezekiel, pr.
11.	Sobota	Velika sobota – Stanislav, šk.
12.	Nedelja	VELIKA NOČ
Potrebno je bilo, da je Kristus vstal od mrtvih (Jn 20,1-9)
13.	Ponedeljek	VELIKONOČNI PONEDELJEK – Martin I. pp.-muč.: d. p. d.
14.	Torek	Vel. osmina, Lidvina, dev.; Valerijan, muč.
15.	Sreda	Vel. osmina, Helena, kn.; Damijan, duh.
16.	Četrtek	Vel. osmina, Bernardka, red.; Benedikt, spok.
17.	Petek	Vel. osmina, Rudolf, muč.; Robert, op.; ☾ ob 15h 36m
18.	Sobota	Vel. osmina, Galdin, šk.; Evzebij, šk.
19.	Nedelja	BELA NED., papeška, Božjega usm. – Leon IX., pp.
Čez osem dni je prišel Jezus (Jn 20,19-31)
20.	Ponedeljek	Teotim, šk.; Bernika, muč.
21.	Torek	Anzelm, šk.-c.uč.; Anastazij, op.
22.	Sreda	Aleksandra, muč.; Hugo, op.
23.	Četrtek	Jurij, muč.; Adalbert (Vojteh), šk.
24.	Petek	Fidelis, duh.-muč.; Honorij, šk.
25.	Sobota	Marko, ap.-ev.; Makedonij, šk.; ☾ ob 5h 23m
26.	Nedelja	3. VELIKONOČNA NED., – Dominik in Gregor, red.
Kristus je moral trpeti in vstati od mrtvih (Lk 24,35-48)
27.	Ponedeljek	Hozana, dev. – Dan upora: d. p. d.
28.	Torek	Peter Chanel, duh.-muč.; Ludvik Monfortski, duh.
29.	Sreda	Katarina Sienska, dev.-c.uč.; Hugo, op.
30.	Četrtek	Pij V., pp.; Jožef Cottolengo, red. ust. v

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Z obrezovanjem sadno drevje čistimo, pomladimo in mu povečamo rodnost.	
Sadno drevje obrezujemo tako, da bo glavnina pridelka v spodnji polovici. Krošnja mora biti zračna.	
Vedeti moramo, da seme korenčka, peteršilja, koromača, kumine, janeža, koprca, luštreka in zelene zelo dolgo kali.	
Zelo zgodnja mora biti setev tiste čebule, ki jo pridelujemo naravnost iz semena.	
	
V času cvetnega tedna in po njem je navada, da začnemo s sajenjem balkonskega in okenskega cvetja.	
Na zelenjavnem vrtu zelo zgodaj na gosto sejemo blitvo in radič za rezanje.	
Zgodaj posajena solata naredi lepše glave. Sejemo najprej berivko, potem pa krhkolistno in mehkolistno solato.	
Čimprej posadimo na prosto nekaj sadik zgodnjih kapusnic, da jih bomo lahko rezali konec maja.	
Po kmečkem izročilu na ta dan začnemo s sajenjem zgodnjega krompirja, ki je že nakaljen.	
Gredice za kapusnice naj bodo močno pognojene z uležanim hlevskim gnojem. Potrebujemo tudi zadostno oskrbo z vodo.	
	
	
Na naše vrtove sodijo stare domače sorte zelja in ne tuji hibridi.	
Najbolj kakovostno kisano zelje dobimo iz kranjskega okroglega zelja in iz ljubljanskega zelja.	
Laže kakor izruvane sadike presajamo sadike s koreninsko grudo. Kupimo jih v vrtnarskih centrih ali jih vzgojimo sami.	
Razlikujemo pridelavo zgodnjih, srednjih in poznih sort krompirja.	
Zgodnje sorte krompirja je mogoče pridelati ekološko, brez uporabe mineralnih gnojil in kemije.	
	
Pokrivanje zgodnjega posevka zadržuje toploto, pospešuje rast in preprečuje zgodnji napad koloradskega hrošča.	
K zgodnejšemu pridelku pripomore debelejši nakaljen krompir.	
Pri nakaljevanju in sajenju dobro pazimo, da se nam ne odlomi vršni kalček.	
Pri sajenju kasnejših sort krompirja vršni kalček odlomimo. Nastalo bo več drobnih krompirjev, ki do jeseni odebelijo.	
Debelejše gomolje sadimo redkeje, ker imajo več oces in odženejo več kaličev.	
Drobnejše gomolje sadimo v razdalji ene otroške stopinje.	
	
Krompir dvakrat okopljemo in oplevemo in enkrat osujemo.	
Če krompir posadimo dan pred polno luno, bo divje rasel in slabo obrodil.	
Sočasno s krompirjem sadimo poletno jesenske čebulnice, georgine, gladiole, lilije in potonke.	
Izročilo naših babic so sejanci vodenk in sajenčki bršlink na okenskih policah.	

MAJ – VELIKI TRAVEN

1. Petek	JOŽEF DELAVEC – Praznik dela: d. p. d.; 🌙 ob 22h 44m
2. Sobota	Atanazij Veliki, šk.-c.uč.: d. p. d.
3. Nedelja	4. VELIKONOČNA NED., duhovni poklici – Filip in Jakob, ap.
Dobri pastir da življenje za svoje ovce (Jn 10,11-18)
4. Ponedeljek	Florijan (Cvetko), muč.; Silvan, muč.
5. Torek	Angel, muč.; Gotard, šk.
6. Sreda	Dominik Savio, mladenič; Petrina, muč.
7. Četrtek	Gizela, op.; Stanislav, šk.
8. Petek	Bonifacij, pp.; Viktor (Zmago), muč.
9. Sobota	Pahomij, puš.; Izaija, pr.; ☺ ob 6h 01m
10. Nedelja	5. VELIKONOČNA NEDELJA – Job, sp. mož
Kdor ostane v meni in jaz v njem, ta rodi obilo sadu (Jn 15,1-8)
11. Ponedeljek	Estela (Zvezdana), muč.; Odo, op.
12. Torek	Leopold, red.; Nerej, Ahilej in Pankracij, muč.
13. Sreda	Fatimska Mati Božja; Marija Mazzarello., soust. HMP
14. Četrtek	Bonifacij, muč.; Justina, muč.
15. Petek	Zofija (Sonja), muč.; Izidor, kmet
16. Sobota	Janez Nepomuk, duh.-muč.; Marjeta Kortonska, red.
17. Nedelja	6. VELIKONOČNA NEDELJA – Jošt, puš.; 🌙 ob 9h 26m
Kdor zares ljubi, da življenje za svoje prijatelje (Jn 15,9-17)
18. Ponedeljek	Janez I., pp.-muč.; Erik, kr. – <i>prošnji dan</i>
19. Torek	Urban I., pp.; Peter Celestin, pp. – <i>prošnji dan</i>
20. Sreda	Bernardin, duh.; Teodor, šk. – <i>prošnji dan</i>
21. Četrtek	GOSPODOV VNEBOHOD – Krištof in mehiški muč.
22. Petek	Marjeta, red.; Julija, muč.
23. Sobota	Socerb, muč.; Renata, spok.
24. Nedelja	7. VELIKONOČNA NEDELJA – Marija Pomočnica; 🌙 ob 14h 11m
Verniki naj bodo eno, kakor sta Oče in Sin eno (Jn 17,11b-19)
25. Ponedeljek	Gregor VII., pp.; Marija, dev.; Beda, duh.
26. Torek	Filip Neri, duh.; Lambert, šk.
27. Sreda	Avguštin Canterburyjski, šk.; Julij, muč.
28. Četrtek	Anton Julijan, muč.; Ignacij, šk.
29. Petek	Maksim Emonski, šk.; Uršula, dev.
30. Sobota	Kancijan in oglejski muč.; Ivana, dev.
31. Nedelja	BINKOŠTI – Marijino obiskanje; 🌙 ob 5h 22m
Duh resnice vas bo vodil v vso resnico (Jn 15,26-27; 16,12-15)

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Vse kapusnice lahko sejemo na prosto ali pod tunel.

Po kmečkem izročilu se po svetem Florjanu lahko sadi fižol. Ne pričakujemo več slane.

Če v gorah ni več snega, posadimo najprej nizek fižol za stročje.

Vse vrste nizkega fižola sadimo od konca aprila do konca avgusta. Zrnatega sadimo do srede avgusta.

Visoki fižol, preklar, sadimo od začetka maja do srede junija. Sadimo ga ob preklo ali pod nitko ali med koruzo.

Visoki fižol z vijoličnimi stroki najbolje prenaša poletno vročino.

Nizkemu fižolu ne gnojimo. Visokemu malo pognojimo s hlevskim gnojem.

Stročnice s pomočjo bakterij pretvarjajo dušik iz zraka za svojo hrano.

Da se to lahko dogaja v koreninah stročnic, morajo biti tla okoli njih rahla, zračna, čista, brez plevelov.

Kadar preklar cveti, potrebuje veliko vode. Ob hudi vročini in suši cvetovi odpadajo, plodov seveda ni.

Poleti je visoki fižol lahko potrebna senca solati, cvetači in brokoliju.

Po kmečkem izročilu se po Zofiji sme saditi bučke, kumare, paprike, paradižnik ..., ker ni več toplotnih omejitev.

Večina sadik, ki jih kupimo v vrtnarskem centru, zraste iz izbranega semena visokokvalitetnih sort.

Sadike presajamo nekoliko globlje, kot so rastle pred presajanjem.

Vrt dobi nadih sredo zemlja, ko posadimo timijan, baziliko, žajbelj, razne mete, šetraj, majarone, sivko, rožmarin in meliso.

Sejemo in sadimo enoletnice: ognjiče, zajčke, astre, cinije, žametnice, kapucinke, dalije in sončnice.

Za jesensko cvetje poskrbimo, ko posadimo potaknjence krizantem in razne trajnice.

Nekatere enoletnice zrastejo same iz lanskih semen. Primerno jih razredčimo in presadimo na ustrezna mesta.

Če starejših prezimnih rastlin ne presajamo, jih po vrhu oskrbimo s svežo zemljo in gnojili.

Bučke in kumare dobro uspevajo na robu kompostnega kupa. Potrebujejo obilo vlage.

Stebelno zeleno in por posadimo v jarke, ker ju bomo zaradi beljenja večkrat osuli.

Paprika zahteva vlažna, s hlevskim gnojem pognojena tla, suh zrak in veliko sonca. Lepo uspeva v tunelu.

Če je bil v preteklem obdobju paradižnik okužen s črno plesnijo, ga nikar ne sadimo na isto gredico ali blizu nje.

Gomoljna zelena bo naredila debele gomolje, če jo plitvo sadimo. Gornji del korenine naj rahlo gleda iz tal.

JUNIJ – ROŽNIK

- 1.** Ponedeljek Marija Mati Cerkve – *binkoštni ponedeljek*; Justin, muč.
- 2.** Torek Marcelin in Peter, muč.; Erazem, šk.-muč.
- 3.** Sreda Karel Lwanga in ugandski muč.; Janez XXIII, pp.
- 4.** Četrtek Frančišek Caracciolo, red. ust.; Krista, muč.
- 5.** Petek Bonifacij, šk.; Igor, kn.
- 6.** Sobota Norbert, šk.; Bertrand Oglejski, šk. – kvatre
- 7. Nedelja** **SVETA TROJICA – Robert, op;** ☺ ob 20h 12m
Jezus naroči krščevati v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha (Mt 28,16-20)
- 8.** Petek Medard, šk.; Viljem, šk.
- 9.** Torek Primož in Felicijan, muč.; Efrem, diak.
- 10.** Sreda Bogumil, šk.; Edvard, duh.
- 11.** Četrtek **SV. REŠNJE TELO IN KRI – Barnaba, ap.**
- 12.** Petek Eskil, muč.; Gašper Bertoni, duh.
- 13.** Sobota Anton Padovanski, c.uč.; Trifil, šk.
- 14. Nedelja** **11. NAVADNA NEDELJA – Valerij in Rufin, muč.**
Gorčično zrno zraste v veliko drevo (Mr 4,26-34)
- 15.** Ponedeljek Vid, muč.; Germana (Mana), dev.
- 16.** Torek Beno, šk.; Gvido, red.; 🌙 ob 00h 15m
- 17.** Sreda Albert, duh.; Sancija, dev.
- 18.** Četrtek Marko in Marcelijan, muč.
- 19.** Petek **SRCE JEZUSOVO – Romuald, op;** Nazarij, šk.
- 20.** Sobota Srce Marijino; Silverij, pp.
- 21. Nedelja** **12. NAVADNA NEDELJA – Alojzij, red. /** Začetek poletja ob 07h 45m (poletni čas)
Kristus je gospodar narave (Mr 4,35-41)
- 22.** Ponedeljek Tomaž More in Janez Fisher, muč. 🌙 ob 21h 35m
- 23.** Torek Jožef Cafasso, duh.; Agripina, muč.
- 24.** Sreda **ROJSTVO JANEZA KRSTNIKA – kres**
- 25.** Četrtek Viljem (Vilko), op. – Dan državnosti: d. p. d.
- 26.** Petek Vigilij (Stojan), šk.; Jožefmaria Escriva, ust. Opus Dei
- 27.** Sobota Ema Krška, kn.; Ciril Aleksandrijski, šk.-c. uč.
- 28. Nedelja** **13. NAVADNA NEDELJA – Irenej (Hotimir), šk.-muč.**
Jezus pokliče deklico nazaj v življenje (Mr 5,21-43)
- 29.** Ponedeljek **PETER IN PAVEL, ap;** 🌙 ob 13h 28m
- 30.** Torek Prvi rimski mučenci; Ladislav Ogrski, kr.

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Lahko posadimo vse raznovrstne balkonske rastline.	
Žive meje obstrižemo dvakrat ali trikrat letno.	
Trata bo lepa, če jo pokosimo vsake tri tedne.	
Zoper škodljivce in polže sejemo ognjiče, žametnice in kapucinke.	
Rdeča pesa potrebuje stalno vlažna tla, da ne oleseni.	
Korenček redčimo samo ob vlažnem vremenu, da bi se korenčkova muha ne širila.	
	
Zelje lahko sadimo vse poletje. Kdaj je zadnji datum sajenja, je odvisno od rastne dobe, ki jo rastlina potrebuje, da dozori.	
Samo za sadike zelja, ki ga bomo kisali, velja, da je prvi teden julija zadnji smiselni čas za presajanje.	
Pri presajanju zeljnate sadike namočimo v brozgo iz ilovke, govejega blata in saj, kar nam zagotavlja močne glave.	
Sladki komarček sejemo junija. Prezgodnja setev gre rada v cvet, je največja poslastica za voluharja.	
Presajamo brokoli, brstični, listnati in kodrolistni ohrovt.	
Če rastlinam v vrtu ni bilo dovolj pognojeno in slabo rastejo, jim lahko pomagamo s primernimi tekočimi gnojili.	
	
Tekoča gnojila kupimo ali sami pripravimo iz rastlin ki so veliko hranil načrpale iz zemlje in jih vezale v svoje zelene dele.	
Kompostna brozga je blago gnojilo za zalivanje rastlin.	
Z gabezovo brozgo lahko enkrat tedensko pognojimo vso zelenjavo v vrtu.	
Najbolj znana je koprivna brozga. Primerna je za vse rastline v vrtu, najbolj za kapusnice in solatnice.	
Za varstvo rastlin pred škodljivci in boleznimi uporabljamo razne naravne zeliščne izvlečke, brozge, čaje in prevretke.	
V majhnih količinah za zaščito pred ušmi in za gnojilo uporabljamo tudi lesni pepel.	
	
Lesni pepel ovira razvoj nekaterih gliv in gnilob.	
Lesni pepel posujemo okoli rastlin, okoli kapusnic, solatnic in korenovk.	
Od junija do avgusta vzgajamo mačehe, ki jih jeseni presajamo na grobove.	
	
Moramo posejati radiče in solate, da jih bomo sredi julija lahko presajali za jesen.	
Radiča za prezimitev ne sejemo pred 21. junijem, da ne bo ušel v cvet.	
	
Sredi poletja sejemo kitajski ohrovt. Ne mara kislih tal. Potrebuje veliko vode in toplote.	
Ko pomladnim čebulicam povsem odmre listje, jih izkopljemo, očistimo in osušimo.	

JULIJ – MALI SRPAN

1. Sreda	Estera, sp. žena; Oliver, muč.
2. Četrtek	Francišek Regis, red.; Bernardin, duh.
3. Petek	Tomaž, ap.; Anatolij, šk.
4. Sobota	Urh (Uroš), šk.; Elizabeta, kr.; Ozej in Agej, pr.
5. Nedelja	14. NAVADNA NED., izseljenska – CIRIL in METOD, slov. ap.
Kristusa rojaki niso sprejeli (Mr 6,1-6)
6. Ponedeljek	Marija Goretti, muč.; Artezij, šk.-muč.
7. Torek	Vilibald, šk.; Edilburga, op.; ☺ ob 11h 21m
8. Sreda	Gregor Grassi, šk.; Prokopij, muč.
9. Četrtek	Avguštin Z. Rong in kitajski muč.; Hadrijan III., pp.
10. Petek	Amalija, red.; Veronika, op.
11. Sobota	Benedikt, op.; Olga Kijevska, kn.
12. Nedelja	15. NAVADNA NEDELJA – Mohor in Fortunat, muč.
Jezus pošilja apostole (Mr 6,7-13)
13. Ponedeljek	Henrik (Hinko), kr.; Joel, pr.
14. Torek	Kamil de Lellis, duh.; Božidar, šk.
15. Sreda	Bonaventura, šk.-c.uč.; Vladimir, kn.; ☾ ob 11h 53m
16. Četrtek	Karmelska Mati Božja (Karmen); Evstahij, šk.
17. Petek	Aleksij (Aleš), spok.; Hedvika, kr.
18. Sobota	Elij, muč.; Friderik (Miroslav), šk.
19. Nedelja	16. NAVADNA NEDELJA – Arsenij Veliki, puš.
Jezus skrbi za svoje ovce (Mr 6,30-34)
20. Ponedeljek	Marjeta Antiohijska, muč.; Apolinarij, šk.-muč.
21. Torek	Lovrenc, duh.-c.uč.; Danijel (Danilo), pr.; Jeremija, pr.
22. Sreda	Marija Magdalena, sp. žena; Valter; ☾ ob 4h 35m
23. Četrtek	Brigita Švedska, red.; Peter in španski mučenci
24. Petek	Krištof, muč.; Šarbel Makhluf, duh.
25. Sobota	Jakob Starejši, ap.; Teja, muč.
26. Nedelja	17. NAVADNA NEDELJA – Joahim in Ana, starši DM
Kristus daje za vse kruha v obilju (Jn 6,1-15)
27. Ponedeljek	Gorazd, Kliment, Sava in drugi učenci C. in M.
28. Torek	Viktor I., pp.; Samson (Samo), šk.
29. Sreda	Marta, Lazarjeva sestra; Olaf, kr.: ☾ ob 00h 00m
30. Četrtek	Peter Krizolog, šk.-c.uč.; Rufin, muč.
31. Petek	Ignacij Lojolski, ust. jezuitov

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Paradižnik prevezujemo na oporo in mu odstranjujemo zalistnike.	
Močno skrivenčeni listi blitve pomenijo okuženost z ušmi. Ko bomo rastlino tretjič porezali, uši izginejo.	
Blitva je sorodnica pese, njen okus pa je podoben špinači, je tradicionalna sredozemska priloga k ribam.	
Blitva potrebuje veliko vlage. Brez težav prezimi na vrtu.	
	
Vse rastline, še posebej sejanci in presajanci, morajo imeti dovolj vlage.	
Zalivamo zjutraj, ko se naravne sile v zemlji dvigujejo in rastlina raste v zgornjem delu.	
Zalivamo s postano vodo. Mrzla voda je za nekatere plodovke pravi šok.	
Ob hudi suši vrt močno zalijemo dvakrat v tednu, tako da voda doseže pri rastlinah prav vse korenine.	
Bolje je namakati s posebnimi preluknjanimi cevmi kakor z zalivalko.	
Zelišča tudi v hudi vročini poredko zalivamo, ker so dobro prilagojena dolgim sušnim obdobjem.	
	
V sušnih obdobjih bomo rastline pogosto okopavali.	
Rastline okopavamo zvečer, ko tla vdihavajo vlago iz svojega okolja.	
Do srede julija presajamo endivijo in radiče za poznojesensko uporabo.	
Če okopavamo rastlino zjutraj, tla oddajajo svojo vlago v nastajajoči dan brez koristi za rastlino.	
Pri okopavanju in pletju skušamo odstraniti čimveč korenin in drugih podzemnih delov raznih plevelov.	
Po nevihtah zbira tla zrahljamo.	
	
Zgodnji krompir, ki dospe v 110 dneh, je treba izkopati.	
Zalivanje po listih rastline poveča nevarnost izbruha različnih glivičnih in bakterijskih bolezni.	
Na prazne gredice solate, krompirja, graha, čebule ali česna, takoj posejemo ali posadimo nove rastline.	
Na izpraznjene gredice sejemo: peteršilj, korenček, radič, solate, špinačo, rastline za zeleno gnojenje, sadimo rdečo peso.	
Za krompirjem običajno sadimo doma vzgojene zgodnje kapusnice s krajšo dobo dozorevanja. Kupiti jih še ne moremo.	
Okopljemo in dognojimo jagode.	
	
Sejemo špinačo in dietično cikorijo, katalonski radič – za prezimitev.	
Sejemo in razmnožujemo dvoletnice in trajnice: orlice, volčji bob, razne nageljne, spominčice, zvončnice.	
Obranim grmom ribeza in kosmulje porežemo približno tretjino starejših vej.	
Pod starejšimi sadnimi drevesi posejane žametnice in kapucinke ščitijo drevesa pred škodljivci.	
Sredi poletja smo, vsa okna in balkoni dehtijo od svežih, novih zasaditev v cvetličnih koritih.	

AVGUST – VELIKI SRPAN

1.	Sobota	Alfonz Ligvorij, šk.-c.uč.; Tomaž, šk.
2.	Nedelja	18. NAVADNA NEDELJA – Porcijunkula, Evzebij
Jezus hrani našo vero (Jn 6,24-35)
3.	Ponedeljek	Lidija, sp. žena; Gamaliel, sp. mož
4.	Torek	Janez Vianej, duh.; Tertulin, muč.
5.	Sreda	Marija Snežna (Nives); Ožbolt, muč.
6.	Četrtek	JEZUSOVA SPREMENITEV NA GORI – Just Španski; ☺ ob 2h 55m
7.	Petek	Kajetan, duh.; Sikst II., pp.-muč.
8.	Sobota	Dominik, ust. dominikancev
9.	Nedelja	19. NAVADNA NEDELJA – Terezija (Edith Stein), red.-muč.
Živeti moremo le v moči Jezusovega kruha (Jn 6,41-51)
10.	Ponedeljek	Lovrenc (Lovro), diak.-muč.
11.	Torek	Klara (Jasna), dev.; Suzana, muč.
12.	Sreda	Ivana Šantalska, red.; Lelija, dev.
13.	Četrtek	Hipolit in Poncijan, muč.; Gertruda, op.; 🌙 ob 20h 55m
14.	Petek	Maksimilijan Kolbe, duh.-muč.; Evzebij, duh.
15.	Sobota	MARIJINO VNEBOVZETJE – d. p. d.
16.	Nedelja	20. NAVADNA NEDELJA – Rok, spok.; Štefan, kr.
Jezus nam daje sam sebe v hrano (Jn 6,51-58)
17.	Ponedeljek	Hijacint, red. – Združitev prekm. Slovencev: d. p.
18.	Torek	Helena (Alenka), ces; Manes, red.
19.	Sreda	Janez Eudes, duh.; Timotej, muč.
20.	Četrtek	Bernard, op.-c.uč.; Samuel, pr.; 🌙 ob 12h 02m
21.	Petek	Pij X., pp.; Zdenko, šk.
22.	Sobota	Devica Marija Kraljica; Sigfrid (Zmago), šk.
23.	Nedelja	21. NAVADNA NEDELJA – Roza iz Lime, dev.
Kristus ima besede večnega življenja (Jn 6,60-69)
24.	Ponedeljek	Jernej (Natanael), ap.; Emilija, red.
25.	Torek	Ludvik, kr.; Jožef, duh.; Patricija, dev.; Mirijan, red.
26.	Sreda	Tarzicij, muč.; Hadrijan, muč.
27.	Četrtek	Monika, mati sv. Avgušтина; Amadej, šk.; 🌙 ob 13h 42m
28.	Petek	Avguštin, šk.-c.uč.; Hermes, muč.
29.	Sobota	Mučeništvo Janeza Krstnika; Sabina, muč.
30.	Nedelja	22. NAVADNA NEDELJA – Feliks (Srečko), muč.
Ne nadomeščajmo božjih zapovedi s človeškimi določili (Mr 7,1-8.14-15.21-23)
31.	Ponedeljek	Pavlin, šk.; Jožef in Nikodem, sp. moža

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Pri zelo visokih temperaturah zalivamo rastline s pripravki iz morskih alg.

V nobenem primeru ne smemo ob previsokih temperaturah rastlin siliti k rasti z dodatnim gnojenjem.

Na vrtu naj zlasti ob hudi vročini ne bo golih in praznih gredic, ker so preveč izpostavljene vremenskim pojavom.

Tla zastiramo z različnimi rastlinskimi zastirkami, da bo vrt videli čim naravneje.

Zastiranje tal je površinsko kompostiranje, pomembno za vlažnost tal in za ohranjanje živih in aktivnih površin.

Vrtna tla lahko zastiramo s pokošeno travo, z lubjem, z listi, odtrganimi od rastlin, s krompiriščem ali zelišči.

Ko se začne krompirišče sušiti, je krompir zrel in ga izkopljemo. Osuši naj se na gredi. Prebranega shranimo na temno.

Sejemo strniščno repo za kisanje in za svežo rabo.

Motovilec sejemo med zimski por.

Nasajamo stalna kuhinjska zelišča.

Uredimo nov nasad jagod na gredi, kjer so prej rastle korenovke.

Na prekopani gredi z jagodami bomo v novi sezoni posadili kapusnice. Jagodam menjamo gredo vsake 4 leta.

Belo čebulo, majski srebrnjak, sejemo avgusta, presajamo jo do konca septembra, dozori maja.

Porežemo sivko, timijan, majaron, žajbelj, pred zimo bodo pognali novi poganjki.

Najstarejši način za shranjevanje dišavnic je previdno sušenje.

S potaknjenci razmnožujemo nekatere balkonske rastline: fuksije, begonije, vodenke in bršlinke.

Potaknjence narežemo, ko rastline prenehajo z bogatim cvetenjem. Veliki potaknjenci se težje ukoreninijo.

Nekatere vrtno rastline preganjajo škodljivce in rastlinske bolezni s sosednjih rastlin.

Zelo učinkovit način obrambe rastlin pred boleznimi in škodljivci je, če gojimo rastline v mešanih posevkih.

Ko kombiniramo vrtnine, zelišča in cvetlice, na svoj način vzdržujemo ravnotežje v naravi.

Na možne škodljivce in rastlinske bolezni mislimo že takrat, ko načrtujemo vrtno posevke.

Dovolj širok kolobar škodljivcem prepreči razmnoževanje.

V sosedstvu bazilike bučnice in radiči pozneje zbolijo za pepelasto plesnijo.

Šetraj, timijan in žajbelj odganjajo uši, bakterije in viruse z nizkega in visokega fižola.

Kamilica, ognjič, kapucinke in žajbelj odganjajo mnoge škodljivce s kapusnic, itd.

SEPTEMBER – KIMAVEC

1.	Torek	Egidij (Tilen), op.; Verena, dev.; Jozue, sp. mož
2.	Sreda	Marjeta, dev.; Ingrid, red.
3.	Četrtek	Gregor Veliki, pp.-c.uč.; Raisa, muč.
4.	Petek	Rozalija (Zalka), dev.; Irma, dev.; ☺ ob 18h 03m
5.	Sobota	Mati Terezija, red.; Viktorin, muč.
6.	Nedelja	23. NAVADNA NED., angelska – Zaharija, pr.
Jezus pomaga bolnikom (Mr 7,31-37)
7.	Ponedeljek	Regina, muč.; Marko Križevčan, muč.
8.	Torek	ROJSTVO DEVICE MARIJE – Serafina, red.
9.	Sreda	Peter Klaver, red.; Friderik Ozanam, duh.
10.	Četrtek	Nikolaj Tolentinski, spok.; Ines, muč.
11.	Petek	Helga, spok.; Bonaventura, red.
12.	Sobota	Marijino ime; Tacijan (Tihomil), muč.; ☾ ob 4h 16m
13.	Nedelja	24. NAVADNA NEDELJA – Janez Zlatousti, šk.-c.uč.
Verujemo v Kristusovo božanstvo, čeprav mora trpeti (Mr 8,27-35)
14.	Ponedeljek	POVIŠANJE SV. KRIŽA
15.	Torek	Žalostna M. B. (Dolores); Melita, muč. – Vrnitev Primorske, d. p.
16.	Sreda	Kornelij, pp. in Ciprijan, šk., muč.; Ljudmila, kn.
17.	Četrtek	Robert Bellarmino, šk.-c.uč.; Lambert, muč.
18.	Petek	Jožef Kupertinski, duh.; Irena, muč.; ☹ ob 20h 44m
19.	Sobota	Januarij, šk.-muč.; Teodor Angleški, šk.
20.	Nedelja	25. NAVADNA NEDELJA – Andrej Kim in korejski muč.
Jezusov učenec je drugim služabnik (Mr 9,30-37)
21.	Ponedeljek	Matej, ap.-ev.; Jona, pr.
22.	Torek	Mavricij, muč.; Tomaž Vilanovski, šk. / Začetek jeseni ob 23h 18m (poletni čas)
23.	Sreda	Pij iz Pietrelcine, duh.; Krištof in mehiški dečki, muč.
24.	Četrtek	Anton Martin Slomšek, šk.; Rupert, šk.
25.	Petek	Sergij, men.; Nikolaj, kmet
26.	Sobota	Kozma in Damijan, muč.; Terezija, red. – kvatre; ☾ ob 6h 50m
27.	Nedelja	26. NAVADNA NED., Slomškova – Vincencij, ust. lazaristov
Sprejemajmo vse, ki niso proti nam (Mr 9,38-43.45.47-48)
28.	Ponedeljek	Venčeslav, muč.; Lovrenc Ruoz in japonski muč.
29.	Torek	Mihael, Gabrijel, Rafael, nadangeli
30.	Sreda	Hieronim, duh.-c.uč.; Gregorij, šk.

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Škodljivcev (koloradskega hrošča, polžev, gosenic, strun, bramorja) se najučinkoviteje rešimo, če jih pobiramo.	
Za vrt koristne živali so: pikapolonice, tenčarice, deževniki, trepetavke, pajki, ježi in seveda ptice.	
Ptiči so prijazni pomočniki, ki nam pomagajo pri zatiranju škodljivcev.	
Polži ne marajo listja gozdne praproti, preslice, rmana in bezga. Proti polžem tako listje lahko uporabimo kot zastirko.	
Polžem smrdijo: kalifornijski mak, kapucinke, ognjiči, čebula, česen, suhe rože.	
	
Jež se na svojih nočnih pohodih loti tudi mladičev voluharja.	
Voluharju smrdijo cesarski tulipani, narcise, česen in križnolistni mleček.	
Boj proti polžem in preganjanje voluharja je sestavni del vrtnarjenja, kakor puljenje plevelov.	
Če brstični ohrovt slabo nastavlja brste, mu odščipnemo vegetativni vrh, kar bo pospešilo nastajanje brstov.	
Zaradi naleta porove vrtavke sta v nevarnosti por in drobnjak. Rastline zaščitimo z vlaknato folijo.	
Kakor čebula tudi por ne mara tlačenja. Vlaknata folija naj ga prekriva preko visokih lokov.	
	
Zrelo zelje in zrel ohrovt imata zgoraj svetlejše trde glave. Pospravimo jih, preden razpokajo.	
Por in stebelno zeleno visoko osipavamo zaradi beljenja.	
S prevezovanjem belimo tudi endivijo.	
V septembru posejan motovilec prezimne sorte prezimi. Korenine motovilca voluharju ne dišijo.	
Delimo in presajamo trajnice, razen tistih, ki cvetijo v jeseni. Poskrbimo, da bodo imele dovolj vlage.	
Sadje za ozimnico obiramo z rokami in z njim skrbno ravnamo. Obtočeno sadje je za takojšnjo rabo.	
	
Sveže sadje in zelenjavo shranimo v temen, hladen in zračen prostor.	
Zabojev z jabolki in hruškami ne skladiščimo s krompirjem, ker povzročajo njegovo kalitev.	
Pri spravilu pridelkov je boljše sušenje kakor zmrzovanje. Posušeno sadje in zelenjava sta okusnejša in trajnejša kot zmrznjena.	
Konec meseca sejemo krhkolistne in mehkolistne solate, ki prezimijo.	
Sadimo pomladne čebulice: krokuse, zvončke, narcise, švedske perunike; le tulipane sadimo pozno jeseni.	
Najboljši čas za setev nove trate je september; tla so še topla, vlage je dovolj in seme hitro vzkali.	
	
Trava jeseni oblikuje močne korenine, zato bo spomladi in poleti bolj odporna proti suši.	
Dognojevanje rastlinam v jeseni ni več potrebno. Na grede lahko natrosimo kompost, ki izboljša strukturo in hranilnost tal.	
Konec septembra je čas za sajenje grmovnic in živih mej.	

OKTOBER – VINOTOK

1. Četrtek	Terezija D. J., dev.; Emanuel, šk.
2. Petek	Angeli varuhi; Modest, muč.
3. Sobota	Gerard, op.; Evald, muč.
4. Nedelja	27. NAVADNA NED., rožnovenska – Frančišek Asiški, red. Ust.; ☺ ob 8h 10m
Kar je Bog združil, naj človek ne loči (Mr 10,2-16)
5. Ponedeljek	Marija Favstina, red.; Apolinarij, šk.
6. Torek	Bruno, ust. kartuzijanov; Renato, šk.
7. Sreda	Rožnovenska Mati Božja; Sergij, muč.
8. Četrtek	Pelagija, spok.; Benedikta, muč.
9. Petek	Dionizij, šk.-muč.; Janez, duh.; Abraham in Sara
10. Sobota	Florencij, muč.; Danilo (Danijel), muč.
11. Nedelja	28. NAVADNA NEDELJA – Filip, diak.; ☾ ob 10h 56m
Če Jezus kliče, se moramo vsemu odreči (Mr 10,17-30)
12. Ponedeljek	Maksimiljan Celjski, muč.; Serafin, red.
13. Torek	Koloman, muč.; Edvard, kr.
14. Sreda	Kalist I., pp.-muč.; Silvan, muč.
15. Četrtek	Terezija Avilska, red.-c.uč.; Evtimij, men.
16. Petek	Marjeta, red.; Hedvika (Jadviga), kn.
17. Sobota	Ignacij Antiohijski, šk.-muč.; Florencij, šk.
18. Nedelja	29. NAVADNA NED., misijonska – Luka, ev.; ☾ ob 7h 33m
Božji Sin je postal človek, da bi dal svoje življenje za nas (Mr 10,35-45)
19. Ponedeljek	Pavel od križa, duh.; Izak in kanadski muč.
20. Torek	Irena (Mira), muč.; Vendelin, op.
21. Sreda	Uršula, dev.-muč.; Celina, mati
22. Četrtek	Marija Saloma, sp. žena; Melon, šk.
23. Petek	Janez Kapistran, duh.; Roman, šk.
24. Sobota	Anton M. Klaret, šk.; Senoh, men.
25. Nedelja	30. NAVADNA NED., žegnanjska – Darinka, muč. – Prehod na sončni čas, uro premaknemo nazaj: 03h → 02h
Slepi prosi Jezusa, da bi spregledal (Mr 10,46-52)
26. Ponedeljek	Lucijan, muč.; Demetrij, muč.; ☾ ob 1h 42m
27. Torek	Sabina Avilska, muč.; Frumencij, šk.
28. Sreda	Simon in Juda Tadej, ap.; Štefan, men.
29. Četrtek	Mihael Rua, red.; Ermelinda, dev.
30. Petek	Marcel, muč.; German, šk.
31. Sobota	Volbenk (Bolfenk), šk. – Dan reformacije: d. p. d.

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Ker so sveže rastline najokusnejše, bomo na vrtu še dolgo vzdrževali kapusnice, por, blitvo, radiče.	
Mlade posevke, ki bodo prezimili, zaščitimo pred mrazom z vlaknato folijo.	
Ob prvi slani georginam porežemo vse poganjke 10 cm nad tlemi, gomolje izkopljemo, očistimo in spravimo v klet.	
	
Prav tako odkopljemo kane in gladiole.	
V zelenjavnem vrtu izkopljemo korenovke in gomoljnice, pospravimo še zadnje plodovke.	
Trajnicam zaščitimo korenine pred mrazom z na pol preperelim kompostom in njihovimi ostanki.	
Večje rastline povežemo skupaj, da jih mraz ne polomi.	
Okrasnih trav v nobenem primeru ne porežemo. Povežemo jih v šope, ki bodo varovali rastlinski sistem pred zimo.	
Proti koncu meseca izkopljemo črni koren, ki ima okus po orehih.	
	
Poskrbimo za krizanteme, da bodo cvetele ob pravem času. Oskrbimo jim oporo in jih ščitimo pred mrazom.	
Ko so gredice pospravljene, se začne težavno delo z lopato, prekopavanje in lopatenje. Tako pripravljamo vrt na počitek.	
Med prekopavanjem in lopatenjem tudi gnojimo s hlevskim gnojem.	
Če vsega dela ne moremo opraviti jeseni, ga lahko opravimo med zimo ali zgodaj spomladi, če zemlja ni zmrznjena.	
Dokler zemlja ne zmrzne, sadimo zimski česen in zimsko čebulo.	
Na toplo prenesemo posodovke: oleander, lovor, rožmarin, citrovce in druge za mraz občutljive rastline.	
	
Če so na rastlinah škodljivci, jih uničimo, preden postavimo rastlino v zaprt prostor.	
Tudi sobne rastline začenjajo zimski počitek; ne dognojemo in zelo malo jih zalivamo.	
Konec meseca bodo na prostem le še gorenjski nageljčki, ki prenesejo kar nizke temperature.	
Sadno drevje lahko sadimo od oktobra do konca marca, najprimernejša je zgodnja jesen, ko je zemlja še topla.	
Za sajenje sadnega drevja izbiramo tiste sorte, ki v neposredni soseščini dobro obrodijo.	
Prva štiri leta drevo pozimi obrežemo, da bo lahko oblikovalo močan okvir vej zelene oblike.	
	
Ko drevo prvič obrodi, ga obrežemo tudi poleti, s tem vzpodbujamo rast cvetnih brstov.	
Jeseni trato večkrat pograbimo in nagrabljeno listje kompostiramo.	
Črvido sadje je odpadek, odstranimo ga izpod dreves, da bi se čez zimo črvički ne zaredili v tleh.	
Zaradi nihanja temperatur in zaradi zaščite pred škodljivci debela sadnega drevja prepleskamo z apnom.	
Breskve, marelice, kutine, orehe in razne robidnice običajno sadimo spomladi.	
	

NOVEMBER – LISTOPAD

1. Nedelja	VSI SVETI
Veliko je plačilo v nebesih (Mt 5,1-12a)
2. Ponedeljek	SPOMIN VERNIH RAJNIH; ☺ ob 20h 14m
3. Torek	Viktorin Ptujski, šk.; Just Tržaški, muč.; Martin, red.
4. Sreda	Karel Boromejski, šk.; Emerik, kr.
5. Četrtek	Zaharija in Elizabeta, starši Janeza Krstnika
6. Petek	Lenart (Narte), op.; Monald, red.
7. Sobota	Ernest, op.; Engelbert, šk.
8. Nedelja	32. NAVADNA NED., zahvalna – Bogomir, šk.
Uboga vdova je dala več kot vsi (Mr 12,38-44)
9. Ponedeljek	Posvetitev lateranske bazilike; Teodor (Darko), muč.; ☾ ob 16h 56m
10. Torek	Leon Veliki, pp.-c.uč.; Andrej Avellino, duh.
11. Sreda	Martin, šk.; Bartolomej, op.
12. Četrtek	Jozafat, šk.-muč.; Emilijan (Milan), spok.
13. Petek	Stanislav Kostka, red.; Bric, šk.
14. Sobota	Nikolaj Tavelić, muč.; Lovrenc Irski, šk.
15. Nedelja	33. NAVADNA NEDELJA – Albert, šk.-c.uč.; Leopold, kn.
Ob sodbi bo Kristus zbral vse svoje zveste (Mr 13,24-32)
16. Ponedeljek	Marjeta Škotska, kr.; Jedrt, dev.; ☹ ob 20h 14m
17. Torek	Elizabeta Ogrska, red.; Hilda, op.
18. Sreda	Posv. bazilik sv. Petra in Pavla; Karolina, muč.
19. Četrtek	Matilda, red.; Abdija, pr.
20. Petek	Edmund, kr.; Gelazij pp.
21. Sobota	Darovanje Dev. Marije; Maver Poreški, šk.
22. Nedelja	KRISTUS KRALJ – Cecilija, dev.-muč.
Kristus spričuje, da je res Kralj (Jn 18,33b-37)
23. Ponedeljek	Klemen I., pp.-muč.; Kolumban, op. – Dan Rudolfa Maistra, d. p.
24. Torek	Andrej Dung in vietnamski muč.; ☾ ob 22h 39m
25. Sreda	Katarina Sinajska, dev.-muč.; Mojzes, muč.
26. Četrtek	Valerijan Oglejski, šk.; Silvo, op.
27. Petek	Virgil in Modest, šk.; Marija s čudodelno svetinjo
28. Sobota	Katarina Labouré, red.; Berta, žena
29. Nedelja	1. ADVETNA NEDELJA – Saturnin, muč.
Naše odrešenje je blizu (Lk 21,25-28.34-36)
30. Ponedeljek	Andrej, ap.; Mirokles, šk.

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Takoj ko listi rabarbare porumenijo, jo lahko delimo in presajamo. Presajamo jo vsake štiri leta.

Sadimo vrtnice, če zemlja ni zmrznjena in prepojena z vodo.

Vse vrtnice enkrat na leto obrežemo. Tistim, ki cvetijo večkrat, sproti odstranjujemo odcvetele cvetove.

Vrtnice osujemo z zemljo ali kompostom in pokrijemo s smrekovimi vejami. Tako zaščitimo pred zimo tudi jagode.

Stebelna zelena, ki jo močno osipavamo, postane po slani zelo okusna; zares dobra je šele pozimi.

Če je glavni pridelek korenčka zdrav, nas lahko počaka v zemlji.

Vsi ohrovti so okusnejši, če malo pozebejo.

Brstični ohrovt je prezimna zelenjava, a ga dolgotrajni mraz lahko uniči. Pobiramo ga do konca januarja.

Brste brstičnega ohrovta trgamo sproti, takoj ko dozoriijo.

Če je zima zmerno topla, bomo brstični ohrovt obirali do pomladi.

Listnati ohrovt je prav tako prezimna rastlina. Ko nekoliko pomrzne, so njegovi listi še okusnejši.

Podoben mu je kodrolistni ohrovt, ki brez težav prezimi. Sproti režemo njegove mlade skodrane liste.

Radič lahko dolgo ostane na vrtu. Prezimne sorte radiča bodo šele spomladi oblikovale glavice.

Korenovke najbolje skladiščimo v zasipnicah.

Čebulo in česen z listi v senci pod streho osušimo. Ko so listi suhi, jih spletemo v kite in hranimo v zračnem prostoru.

Nekatere vrtnine lahko preko zime ostanejo v vrtu: prezimne sorte pora, prezimne sorte špinače in solate.

Velja, da vrtnin, sadja in zelenjave ne skladiščimo dalj kot eno leto.

Rododendrone in hortenzije zaščitimo pred zimo s plastjo iglic, listja in svežega kislega substrata.

Okrog mladih dreves lahko v širini krošnje naredimo zastirko iz listja, da korenine ne pozebejo.

Če nabavljenih sadik sadnega drevja ne moremo takoj posaditi, jim začasno zagrnemo korenine z vlažno zemljo.

Ker zelje v kletih izgublja vitaminsko vrednost, ga je dobro imeti čim dlje na vrtu.

S prvim snegom postavimo ptičje krmilnice, ki naj bodo vedno polne zrnja.

V kupu vej, ki ga naložimo v vrtnem kotu, bo morda našel domovanje ježek.

Novembra v celoti pospravimo vrt in odpadke kompostiramo.

DECEMBER – GRUDEN

1. Torek	Eligij, šk.; Marija Klementina, muč.; Nahum, pr.
2. Sreda	Natalija, muč.; Bibijana (Vivijana), muč.; ☺ ob 8h 30m
3. Četrtek	Frančišek Ksaver, red.; Sofonija, pr.
4. Petek	Janez Damaščan, duh.-c.uč.; Barbara, muč.
5. Sobota	Saba (Savo), op.; Krispina, muč.
6. Nedelja	2. ADVENTNA NEDELJA – Nikolaj (Miklavž), šk.
Vsi bodo deležni zveličanja (Lk 3,1-6)
7. Ponedeljek	Ambrož, šk.-c.uč.; Boetij, mis.
8. Torek	BREZMADEŽNO SPOČETJE DEVICE MARIJE
9. Sreda	Bernard Jezusov, red.; Valerija, muč.; 🌙 ob 1h 13m
10. Četrtek	Judita, sp. žena; Loretska Mati Božja
11. Petek	Damaz I., pp.; Sabin, šk.
12. Sobota	Devica Marija iz Guadalupe; Amalija (Malka), muč.
13. Nedelja	3. ADVETNA NEDELJA – Lucija, dev.-muč.
Pripravimo se na odrešenje (Lk 3,10-18)
14. Ponedeljek	Janez od Križa, duh.-c.uč.; Apolonij, muč.
15. Torek	Marija de Rosa, red.; Kristina (Tinca), dev.
16. Sreda	Albina, muč.; David, kr.; 🌙 ob 13h 02m
17. Četrtek	Lazar iz Betanije, sp. mož; Hijacint, red.
18. Petek	Gacijan, šk.; Teotim, muč.
19. Sobota	Urban III., pp.; Anastazij, pp. – kvatre
20. Nedelja	4. ADVETNA NEDELJA – Evgen, muč.
Odrešenik pride k nam (Lk 1,39-45)
21. Ponedeljek	Peter Kanizij, duh.-c.uč.; Temistokles, šk.-muč. / Začetek zime ob 18h 47m
22. Torek	Frančiška Cabrini, red. ust.; Izrael, duh.
23. Sreda	Janez Kancij, duh.; Ivo, šk.
24. Četrtek	Sveti večer – Adam in Eva; 🌙 ob 18h 36m
25. Petek	BOŽIČ – GOSPODOVO ROJSTVO: d. p. d.
Božič Beseda je meso postala in se naselila med nami (Jn 1,1-18)
26. Sobota	Štefan, diak. – Dan samostojnosti in enotnosti: d. p. d.
27. Nedelja	SVETA DRUŽINA – Janez, ap.-ev.
Dvanajstletni Jezus med učitelji (Lk 2,41-52)
28. Ponedeljek	Bož. osmina, Nedolžni otroci
29. Torek	Bož. osmina, Tomaž Becket, šk.; David, kr.
30. Sreda	Bož. osmina, Vincencija, red. ust.; Feliks, pp.
31. Četrtek	Bož. osmina, Silvester I. (Silvo), pp.; Melanija, op.; ☺ ob 20h 13m

KOLENDAR VRTNIH OPRAVIL

Ko zemljo lopatimo in pognojujemo, že ravnamo po setvenem načrtu.	
Nekatere rastline zemljo zelo izčrpajo, zato jim moramo obilno gnojiti.	
Druge rastline porabijo le eno vrsto hranil, tretje pa pustijo zemlji snovi, s katerimi se lahko prehranjujejo rastline za njimi.	
Po končani rasti rastline puščajo za seboj v zemlji ostanke. V ostankih preživijo tudi bolezní in škodljivci.	
Kolobarimo, da bi čimbolj izkoristili gnojila v zemlji in se izognili boleznim in škodljivcem.	
	
Kolobarjenje je premikanje rastlin po njivah in gredicah tako, da niso več let zaporedoma na isti njivi ali gredici.	
Kolobarjenje bi morali upoštevati pri vseh rastlinah, tudi cvetlicah in tudi pri sadnem drevju, ko ga ponovno sadimo.	
Za kolobarjenje moramo poznati skupine vrtnin, med katerimi kolobarimo. Znotraj sorodnih rastlin kolobar ne uspe.	
Začnemo z rastlinami, ki izboljšujejo rodovitnost tal, to so stročnice: fižol, grah, bob, detelje za zeleno gnojenje.	
Sledijo naj največje porabnice hranil, kapusnice: zelje, rdeče zelje, cvetača, ohrovt, kolerabice, redkev, repa in koleraba.	
Za njimi gojimo razhudnike: paradižnik, papriko, jajčevac, krompir.	
	
Po tem sadimo: koblunice; korenček, peteršilj, zeleno, sladki komarček, pastinak.	
Potem so na vrsti blitva, špinača in rdeča pesa, ki je sorodnica blitve.	
Na to sadimo košarice: solato, radič, endivijo, artičoko, črni koren.	
Za njimi posadimo bučnice: kumare, bučke, buče, lubenice in melone.	
Nazadnje pridejo na vrsto čebulnice: čebula, česen, šalotka, por in drobnjak.	
Pri sestavljanju setvenega načrta upoštevamo tudi ugodne in neugodne sosesčine posameznih rastlin.	
	
Za dober setveni načrt je treba veliko kombinirati in zapisovati.	
Rastline zelenega gnojenja lahko le plitko podkopljemo, da bodo naredile plast humusa.	
Razne detelje, ki smo jih sejali za zeleno gnojenje, lahko preobrnemo v začetku pomladi.	
Naberemo mah, pripravimo božično drevesce in jaslice.	
	
	
Če so vrtna tla prekisla, jih posujemo z apneno moko.	
Če želimo zmečhati pretorde kakije, jih damo v plastično vrečko skupaj z nekaj jabolki.	
Če bomo v februarju potrebovali zaprto gredo, jo moramo zavarovati, da zemlja v njej ne bo zmrznila.	
Pustimo vrt, naj počiva, kakor počiva vsa narava.	
Ne hodimo v vrt po mokri in zmrznjeni zemlji.	

Verski prazniki

Zapovedani katoliški prazniki (poleg nedelj):

telovo (sv. Rešnje telo) – 11. junij

veliki šmaren (Marijino vnebovzetje) – 15. avgust

vsí sveti – 1. november

božič – 25. december

Slovesni katoliški prazniki:

novo leto – 1. 1.; sv. Trije kralji – 6. 1.; svečnica – 2. 2.; sv. Jožef – 19. 3.; Gospodovo oznanjenje – 25. 3.; velikonočni ponedeljek – 13. 4.; vnebohod – 21. 5.; sv. Peter in Pavel – 29. 6.; mali šmaren – 8. 9.; Brezmadežna – 8. 12.; sv. Štefan – 26. 12.

Premakljivi katoliški prazniki:

pepelnica – 25. 2.; velika noč – 12. 4.; vnebohod – 21. 5.; binkošti – 31. 5.; Sveta Trojica – 7. 6.; telovo – 11. 6.; misijonska nedelja – 18. 10.; žegnanjska nedelja – 25. 10.; zahvalna nedelja – 8. 11.; Kristus Kralj – 22. 11.; 1. adventna – 29. 11.

Verski prazniki, ki so (poleg nedelj) dela prosti:

velikonočni ponedeljek – 13. april; Marijino vnebovzetje – 15. avgust; dan reformacije – 31. oktober; božič – 25. december

Prazniki po pravoslavnem koledarju:

božič, 7. 1.; novo leto 2009, 14. 1.; velika noč, 19. 4.; vnebohod, 28. 5.; binkošti, 7. 6.; Marijino vnebovzetje, 28. 8.

Prazniki po judovskem koledarju:

pasha – 9. 4. do 16. 4.; praznik tednov – 29. 5.; novo leto (5770) – 19. 9.; praznik sprave – 28. 9.; šotorski praznik – 3. 10.; praznik luči – 12. 12.

Prazniki po muslimanskem koledarju:

novo leto, 1. moharam 1430 – 7. 1.; postni mesec ramadan – 22. 8. do 14. 9.; id-ul-fitr (bajram), prvi šaval – 21. 9.; gorban, 10. zul-ka-da – 29. 10.

Državni prazniki

novo leto – 1. januar (dva prosta dneva)

Prešernov dan – kulturni praznik – 8. februar

dan upora proti okupatorju – 27. april
praznik dela – 1. maj (dva prosta dneva)
dan državnosti – 25. junij
dan spomina na mrtve – 1. november
dan samostojnosti – 26. december

Državni prazniki, ki niso dela prosti:

združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom – 17. 8.; vrnitev Primorske k matični domovini – 15. 9.; dan Rudolfa Maistra – 23. 11.

Prazniki v sosednjih državah

AVSTRIJA: novo leto (1. 1.), sv. Trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (13. 4.), 1. maj, vnebohod (21. 5.), binkoštni ponedeljek (1. 6.), sv. Rešnje telo (11. 6.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), dan zastave (26. 10.), vsi sveti (1. 11.), Brezmadežna (8. 12.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.); deželni patroni v Avstriji: sv. Klemen (15. 3. – Dunaj), sv. Jožef (19. 3. – Koroška, Štajerska, Tirolska), sv. Gebhard (27. 8. – Predarlška), sv. Rupert (24. 9. – Salzburška), sv. Martin (11. 11. – Gradiščanska), sv. Leopold (15. 11. – Nižja in Gornja Avstrija); v nekaterih deželah so ti dnevi tudi dela prosti.

ITALIJA: novo leto (1. 1.), sv. Trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (13. 4.), državni praznik Italije (25. 4.), 1. maj, dan republike (2. 6.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), vsi sveti (1. 11.), Brezmadežna (8. 12.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.). – V Trstu dela prost praznik mučenca Justa (3. 11.), praznik sv. Andreja v Gorici (30. 11.) je delavnik.

MADŽARSKA: novo leto (1. 1.), državni praznik (15. 3.), velikonočni ponedeljek (13. 4.), 1. maj, binkošti (31. 5.), binkoštni ponedeljek (1. 6.), sveti Štefan (20. 8.), državni praznik (23. 10.), vsi sveti (1. 11.), božič in štefanovo (25. in 26. 12.).

HRVAŠKA: novo leto (1. 1.), sv. Trije kralji (6. 1.), velikonočni ponedeljek (13. 4.), 1. maj, dan antifašističnega boja (22. 6.), dan državnosti (25. 6.), dan domovinske zahvale (5. 8.), Marijino vnebovzetje (15. 8.), dan neodvisnosti (8. 10.), vsi sveti (1. 11.), božič, štefanovo (25., 26. 12.).

Pomembni mednarodni dnevi

dan krščanske edinosti – 18. 1.; dan bolnikov – 11. 2.; dan žena – 8. 3.; dan meteorologije – 23. 3.; materinski dan – 25. 3.; dan zdravja – 7. 4.; dan zemlje – 22. 4.; dan RK – 8. 5.; dan boja proti kajenju – 31. 5.; dan varstva okolja – 5. 6.; dan gasilcev – 8. 6.; dan gluhih – 19. 9.; dan turizma – 27. 9.; dan starih – 1. 10.; dan otroka – 6. 10.; dan OZN – 24. 10.; dan varčevanja – 31. 10.; dan izseljencev – 17. 11.; dan boja proti aidsu – 1. 12.; dan človekovih pravic – 10. 12.

Mrki

V letu 2009 je en popolni in en kolobarjasti Sončev mrk ter trije polsenčni in en delni Lunin mrk. Iz naših krajev sta vidna le dva polsenčna in delni Lunin mrk.

26. januar – kolobarjasti Sončev mrk

Ozek pas, kjer je viden kolobarjasti mrk, teče čez jug Indijskega ocean, Sumatro in Borneo. Kot delni Sončev mrk je viden z juga Afrike, Antarktike, jugovzhodne Azije in Avstralije. Pri nas mrk ni viden.

9. februar – polsenčni Lunin mrk

Ob polsenčnem Luninem mrku pade na Luno le Zemljina polsenca, zato se svetlost njene ploskvice le neznatno zmanjša. Zaradi tega polsenčni mrki za opazovalce niso zanimivi. Februarski je viden iz vzhodne Evrope, Azije, Avstralije in zahodnega dela obeh Amerik.

7. julij – polsenčni Lunin mrk

Viden je iz Avstralije, Tihega oceana in obeh Amerik. Pri nas mrk ni viden.

22. julij – popolni Sončev mrk

Ozko področje popolne faze mrka teče čez Nepal, Kitajsko in se konča sredi Tihega oceana. Delni mrk bodo videli iz vzhodne Azije, Tihega oceana in Havajev. Pri nas mrk ni viden.

6. avgust – polsenčni Lunin mrk

Mrk je viden iz obeh Amerik, Evrope, Afrike in zahodne Azije. Pri nas je viden, a nevešči opazovalec skoraj ne more zaznati zmanjšanja sija Lunine ploskvice.

31. december – delni Lunin mrk

Mrk je viden iz Evrope, Afrike, Azije in Avstralije. Pri nas je viden. Luna se Zemljine polsence dotakne ob 18. uri 14 minut, sence pa ob 19. uri in 52 minut. Ob največji fazi mrka (20. ura 23 minut) je zakrite 8 odstotkov Lune, ki senco zapusti ob 20. uri 54 minut, polsenco pa ob 22. uri 30 minut. Ker pride le majhen del Lune v Zemljino senco, mrk ni posebno zanimiv.

Letni časi

Začetek pomladi – spomladansko enakonočje (ekvinokcij): 20. marca ob 12. uri in 44 minut.

Začetek poletja – poletni Sončev obrat (solsticij): 21. junija ob 7. uri in 45 minut.

Začetek jeseni – jesensko enakonočje (ekvinokcij): 22. septembra ob 23. uri in 18 minut.

Začetek zime – zimski Sončev obrat (solsticij): 21. decembra ob 18. uri in 47 minut.

Meteorski roji v letu 2009

Vsako jasno noč lahko občasno na nebu vidimo utrinke ali meteorje. To so drobna prašna zrnca, ki med letom po Osončju zaidejo v Zemljino atmosfero. Ob trenju z zrakom se segrejejo in izparijo. Tej svetli sledi, ki jo puščajo za seboj, pravimo meteor. Ponavadi lahko vidimo od 5 do 10 meteorjev na uro. Ob določenih datumih v letu pa Zemlja prečka gostejše predele prašnih delcev, ki so jih za sabo pustili kometi. Takrat se število meteorjev močno poveča. Pravimo, da je aktiven meteorski roj. Vsi meteorji istega roja priletijo iz določenega predela neba, ki mu rečemo radiant.

4. januarja je maksimum aktivnosti meteorskega roja Kvadrantidov z radiantom v ozvezdju Volarja. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro.

5. maja je maksimum aktivnosti meteorskega roja Eta Aquaridov z radiantom v ozvezdju Vodnarja. Ob maksimumu je v povprečju 60 utrinkov na uro.

12. avgusta je maksimum aktivnosti meteorskega roja Perzeidov z radiantom v ozvezdju Perzeja. Ob maksimumu je v povprečju 100 utrinkov na uro.

17. novembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Leonidov z radiantom v ozvezdju Leva. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro.

13. decembra je maksimum aktivnosti meteorskega roja Geminidov z radiantom v ozvezdju Dvojčka. Ob maksimumu je v povprečju 120 utrinkov na uro.

Vidnost planetov

MERKUR

Merkur je Soncu najbližji planet in je v povprečju od njega oddaljen le 57,9 milijona kilometrov. Obhod okoli Sonca zaključí v 88 dneh. Okoli svoje osi se zavrti v 58,7 dneva, kar pomeni, da je dan na Merkurju dolg kar dve tretjini njegovega leta. Po svoji velikosti in masi je Merkur bolj podoben Luni kot Zemlji. Njegov premer je le 4880 kilometrov. Ubežna hitrost z njegovega površja je 4,3 kilometra na sekundo in je torej premajhen, da bi mogel obdržati omembe vredno atmosfero. Okoli Merkurja ne kroži nobena luna.

Opazovanje

Ker je Merkur bližje Soncu kot Zemlja, je na našem nebu vedno navidezno zelo blizu Sonca. Občasno ga lahko vidimo s prostimi očmi, vendar ga veliko težje opazimo kot ostale planete. Največji navidezni odmik od Sonca, ki ga lahko doseže, je 27,7 stopinje, zato planeta nikoli ne moremo videti sredi noči. Opazujemo ga lahko zjutraj nad vzhodnim obzorjem, ko vzhaja pred Soncem ali zvečer nad zahodnim obzorjem, ko zahaja za njim.

Vidnost Merkurja v letu 2009

V letu 2009 bomo lahko Merkur opazovali zjutraj (pred vzhodom Sonca) nad vzhodnim obzorjem v dneh okoli 13. februarja (26 stopinj od Sonca), 13. junija (23 stopinj od Sonca) in 6. oktobra (18 stopinj od Sonca).

Zvečer (po zahodu Sonca) bomo lahko planet opazovali nad zahodnim obzorjem v dneh okoli 4. januarja (19 stopinj od Sonca), 26. aprila (20 stopinj od Sonca), 24. avgusta (27 stopinj od Sonca) in 19. decembra (20 stopinj od Sonca).

VENERA

Venera je drugi planet v našem Osončju. Od Sonca je povprečno oddaljena 108,2 milijona kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje 224,7 dneva. Planet se zelo počasi vrti okoli svoje osi. Za en obrat potrebuje kar 243 dni, kar pomeni, da je Venerin dan celo nekoliko daljši od njenega leta. Venera je po masi in velikosti na moč podobna Zemlji. Njena masa znaša približno štiri petine mase Zemlje, njen premer pa je le malo manjši od Zemljinega – 12.100 kilometrov. Planet obdaja gosta in nepredirna atmosfera. Venera nima svojega naravnega satelita.

Opazovanje

Tudi Venera je bližje Soncu kot Zemlja, zato jo lahko opazujemo le zjutraj ali zvečer. Ko vzhaja pred Soncem, jo najdemo nad vzhodnim obzorjem jutranjega neba. Takrat jo imenujemo Danica. Kadar pa zahaja za Soncem, jo lahko vidimo nad zahodnim večernim obzorjem, in ji rečemo Večernica. Venera nam podobno kot Luna kaže mene od krajca do polne Venere. Na nebu je prav gotovo ne moremo zgrešiti, saj je za Luno in Soncem najsvetlejše nebesno telo.

Vidnost Venere v letu 2009

Venera je v začetku leta vidna kot Večernica nad zahodnim obzorjem. Ne moremo je spregledati, saj je za Soncem in Luno najsvetlejše nebesno telo. 14. januarja doseže največji navidezni odmik (47 stopinj) od Sonca in je okoli tega datuma v zelo ugodni legi za opazovanje. Na večernem nebu je vidna do druge polovice marca. 27.

marca je v spodnji konjunkciji s Soncem (med Zemljo in Soncem), zato je nekaj časa ne vidimo. Na jutranjem nebu in nad vzhodnim obzorjem se ponovno pojavi sredi maja in je kot Danica vidna do konca leta. 5. junija je v največji vzhodni elongaciji (46 stopinj od Sonca).

MARS

Mars je četrti planet po vrsti. Njegova povprečna oddaljenost od Sonca je 228 milijonov kilometrov, obkroži pa ga v 687 dneh, kar je le malo manj od dveh zemeljskih let. Mars se okoli svoje osi zavrti v približno enakem času kot Zemlja – njegov dan traja 24 ur in 37 minut. Skoraj za polovico je manjši od Zemlje, njegov premer je 6790 kilometrov. Ubežna hitrost na njem je nizka in zaradi tega ima planet redko atmosfero, sestavljeno v glavnem iz ogljikovega dioksida. Mars obkrožata dva majhna satelita, Fobos in Deimos.

Opazovanje

Mars je v ugodni legi za opazovanje približno vsaki dve leti. Na nebu sveti s svojo značilno rdečeoranžno barvo, ki so jo že stari narodi povezovali s krvjo, planet sam pa z bogom vojne. S srednje velikim amaterskim teleskopom lahko na Marsu vidimo nekaj značilnih površinskih tvorb: severno in južno polarno kapico ter velika temnejša in svetlejša oranžna področja, ki se z Marsovimi letnimi časi spreminjajo.

Vidnost Marsa v letu 2009

Mars v začetku leta ni v ugodni legi za opazovanje, saj je navidezno blizu Sonca. Na jutranjem nebu, malo pred vzidom Sonca, nizko nad vzhodnim obzorjem se pojavi šele maja. Nato vzhaja vse prej, avgusta že okoli 2. ure, in proti koncu leta prihaja v vse ugodnejšo lego za opazovanje. Zaradi vse večjega sija in značilne rdeče-oranžne barve ga med zvezdami ni težko najti. Januarja je v ozvezdju Strelec. V začetku februarja gre v ozvezdje Kozorog, sredi marca v Vodnarja, sredi aprila v Ribi, junija je v Ovnu, julija v Biku, konec avgusta se preseli v Dvojčka, sredi oktobra v Raka in v začetku decembra v Leva.

JUPITER

Jupiter je peti po vrsti in največji planet v našem Osončju. Njegova masa je večja kot masa vseh ostalih planetov skupaj. Je velikanska krogla, v katero bi stlačili kar 1330 Zemelj! Od Sonca je povprečno oddaljen 778,3 milijona kilometrov, za en obhod okoli njega pa potrebuje 11,86 leta. Dan na Jupitru traja le 9,8 ure. Ker se planet izredno hitro vrti okoli svoje osi in ker ima majhno povprečno gostoto, je močno sploščen. Premer Jupitra vzdolž ekvatorja je 143.000 kilometrov, premer čez pola pa

le 134.000 kilometrov. Danes poznamo že 61 Jupitrovih satelitov, od katerih so štiri (Jo, Evropa, Ganimed in Kalisto) vidni že z manjšimi amaterskimi teleskopi.

Opazovanje

Jupiter je več mesecev v letu v ugodni legi za opazovanje. Na nočnem nebu je zelo svetlo nebesno telo; po siju ga prekaša le Venera in občasno Mars. Z amaterskimi teleskopi vidimo Jupitra kot rumeno ploščico, ki jo prepredajo temnejši pasovi. V manjših teleskopih opazimo dva izrazita pasova, po enega na vsaki strani planetovega ekvatorja. Z boljšimi teleskopi vidimo več pasov, opazimo pa lahko tudi druge atmosferske tvorbe, ki se stalno spreminjajo, saj ima planet zelo razgibano in nemirno atmosfero.

Vidnost Jupitra v letu 2009

Jupiter je v začetku leta večerni planet in ni v ugodni legi za opazovanje. Vse bolj se navidezno približuje Soncu. V konjunkciji s Soncem (gledano z Zemlje za Soncem) je 24. januarja. Sredi marca je že viden v jutranjih urah nizko nad vzhodnim obzorjem in prihaja v vse ugodnejšo lego za opazovanje. 14. avgusta je v opoziciji s Soncem in je viden vso noč. Na našem nebu je viden vse do konca leta, čeprav novembra in decembra le še v zgodnjih večernih urah nad zahodnim obzorjem. V začetku januarja se Jupiter iz ozvezdja Strelec preseli v Kozoroga, kjer ostane vse leto.

SATURN

Saturn je šesti po vrsti in drugi največji planet v našem Osončju. Vanj bi lahko stlačili 744 Zemelj. Od Sonca je povprečno oddaljen 1,427 milijarde kilometrov, obkroži pa ga v 29,46 leta. Tudi Saturn je plinasti velikan, ki se hitro vrtili okoli svoje osi. Za en zasuk potrebuje le 10 ur in 12 minut. Zaradi tega in zaradi majhne povprečne gostote je močno sploščen. Njegov ekvatorski premer je 120.700 kilometrov, premer čez pola pa je znatno manjši – 108.000 kilometrov. Saturn je najbolj znan po čudovitih kolobarjih, ki ga obdajajo. Trenutno je znanih 31 satelitov, ki krožijo okoli njega. Največji med njimi je Titan.

Opazovanje

Saturn je vsako leto nekaj mesecev v ugodni legi za opazovanje. Že manjši teleskop pokaže enega najlepših prizorov, kar jih ponuja nebo – planet je obdan z velikim in svetlim kolobarjem. Saturna vidimo kot rumenkasto ploščico, ki je prepredena z vzporednimi temnejšimi pasovi. Le redko lahko opazimo še druge atmosferske tvorbe, saj je planet manjši in mnogo bolj oddaljen od nas kot Jupiter.

Vidnost Saturna v letu 2009

Saturn v začetku leta prihaja v vse ugodnejšo lego za opazovanje, saj je 8. marca v opoziciji s Soncem (na nasprotni strani Zemlje kot Sonce). Takrat nam je najbližje in je viden vso noč. V večernih urah je nad zahodnim obzorjem viden še vse poletje. V konjunkcijo s Soncem pride 17. septembra in ga na nebu nekaj časa ni več mogoče najti, saj je navidezno povsem blizu Sonca. Na jutranjem nebu ga lahko malo pred vzhodom Sonca ponovno vidimo od oktobra. Saturn je od začetka leta do septembra v ozvezdju Lev, nato pa se preseli v Devico.

URAN

Uran je sedmi planet po vrsti in prvi, ki smo ga odkrili v modernih časih. Je na meji vidljivosti s prostimi očmi, zato ga stari narodi niso poznali. Leta 1781 ga je s teleskopom povsem po naključju odkril William Herschel, ko je risal zvezdno karto. Tudi Uran sodi med plinaste planete velikane, čeprav je mnogo manjši od Jupitra in Saturna. Njegov ekvatorski premer je 51.800 kilometrov, premer čez pola pa 49.000 kilometrov. Od Sonca je povprečno oddaljen 2,87 milijarde kilometrov, za pot okoli njega pa potrebuje kar 84 let. Dan na Uranu traja 18 ur. Danes je znanih 21 Uranovih lun.

Opazovanje

Uran je na meji vidnosti s prostimi očmi, lahko pa ga vidimo že v manjših teleskopih. Vendar pa je zaradi velike oddaljenosti njegov navidezni premer zelo majhen. Zato je v amaterskih teleskopih videti kot majhna zelenkasta ploščica, na njem pa ne moremo videti nobenih atmosferskih podrobnosti.

Vidnost Urana v letu 2009

Uran je v večernih urah še mogoče opazovati v prvi polovici januarja. V konjunkcijo s Soncem pride 13. marca in nekaj časa ni viden. Aprila vzhaja v zgodnjih jutranjih urah, junija pa kmalu po polnoči in je v vse ugodnejši legi za opazovanje. 17. septembra je v opoziciji s Soncem. Okoli tega datuma nam je najbližje in je viden vso noč. Na nočnem nebu ga lahko opazujemo vse do konca leta. Uran je do konca marca v ozvezdju Vodnar, nato gre v Ribi in se sredi oktobra vrne v Vodnarja.

NEPTUN

Neptun je osmi planet po vrsti. Astronomi so ga odkrili leta 1846. Na moč je podoben Uranu in tudi njega uvrščamo med plinaste planete velikane. Njegov ekvatorski premer je 49.500 kilometrov, premer čez pola pa je 47.400 kilometrov. Od

Sonca je povprečno oddaljen kar 4,5 milijarde kilometrov, za en obhod pa potrebuje kar 164,8 leta. Okoli svoje osi se zavrti v 19,2 ure. Danes je znanih 11 Neptunovih satelitov. Največji med njimi je Triton, ki je večji od naše Lune.

Opazovanje

Neptun je tudi v največjih amaterskih teleskopih komaj kaj večji od zvezd. Vidimo ga kot majhno, enakomerno modrikasto ploščico, na njegovi površini pa ne moremo videti prav nobenih podrobnosti.

Vidnost Neptuna v letu 2009

Neptun je 12. februarja v konjunkciji s Soncem, zato v začetku leta ni v ugodni legi za opazovanje. Na jutranjem nebu se pojavi šele sredi maja. 18. avgusta je v opoziciji s Soncem in je viden vso noč. Na našem nebu ostane do sredine novembra. Neptun je vse leto v ozvezdju Kozoroga, da ga s teleskopom najdemo, pa potrebujemo dobro zvezdno karto in koordinate planeta.

SONCE VSTOPI V ZNAMENJE (časi so v SEČ)

Vodnarja	18. januarja ob 1. uri
Ribi	16. februarja ob 11. uri
Ovna	20. marca ob 15. uri
Bika	22. aprila ob 7. uri
Dvojčka	23. maja ob 5. uri
Raka	21. junija ob 9. uri
Leva	20. julija ob 15. uri
Devico	20. avgusta ob 20. uri
Tehtnico	23. septembra ob 1. uri
Škorpiona	25. oktobra ob 14. uri
Strelca	24. novembra ob 8. uri
Kozoroga	21. decembra ob 20. uri

MALI KALENDARIJ ZA LETO 2010

JANUAR

1. Pe **Novo leto**
2. So Bazilij Vel., Gregor Nac.
3. Ne po božiču
4. Po Angela
5. To Emilijana
6. Sr **Sv. trije kralji**
7. Če Rajmund Pen.
8. Pe Severin
9. So Hadtrijan
10. Ne 1. navadna
11. Po Pavlin Ogl.
12. To Tarjana
13. Sr Hilarij
14. Če Feliks Nolan
15. Pe Maver
16. So Marcel
17. Ne 2. navadna
18. Po Marijeta Ogrska
19. To Makarij
20. Sr Sebastijan
21. Če Neža
22. Pe Vincenc
23. So Ildefonz
24. Ne 3. navadna
25. Po Spreobrnitev ap. Pavla
26. To Timotej
27. Sr Henrik
28. Če Tomaž Akv.
29. Pe Valerij
30. So Martina
31. Ne 4. navadna

FEBRUAR

1. Po Brigita
2. To Svecnica
3. Sr Blaž
4. Če Gilbert
5. Pe Agata
6. So Pavel Miksi
7. Ne 5. navadna
8. Po **Prešernov dan**
9. To Apolonija
10. Sr Sholastika
11. Če Lurška MB
12. Pe Reginald
13. So Jordan
14. Ne 6. navadna
15. Po Klavdij
16. To Pust, Konrad
17. Sr Pepelnica
18. Če Janez iz Fiesole
19. Pe Konrad
20. So Leon
21. Ne 1. postna
22. Po Sedež ap. Petra
23. To Polikarp
24. Sr Marija
25. Če Valburga
26. Pe Porfirij
27. So Gabrijel
28. Ne 2. postna

MAREC

1. Po Albin
2. To Karel
3. Sr Kunigunda
4. Če Kazimir
5. Pe Janez Jožef
6. So Miroslav
7. Ne 3. postna
8. Po Janez od Boga
9. To Bruno
10. Sr Štrideset mučencev
11. Če Sofronij
12. Pe Inocenc
13. So Leander
14. Ne 4. postna
15. Po Klemen Maria Dvoržak
16. To Hilarij Oglejski
17. Sr Jedrt
18. Če Ciriil Jeruzalemski
19. Pe Jožef, mož DM
20. So Marija Srca J.
21. Ne 5. postna
22. Po Lea
23. To Turbij
24. Sr Katarina Švedska
25. Če Dizma
26. Pe Evgenija
27. So Rupert
28. Ne **Cvetna nedelja**
29. Po Bertold
30. To Janez Klimak
31. Sr Modest

APRIL

1. Če Venancij
2. Pe Francšek Pavelski
3. So Rihard
4. Ne **Velika noč**
5. Po **Velikonočni ponedeljek**
6. To Irenej
7. Sr Aleksander
8. Če Valter
9. Pe Valtruda
10. So Ezekiel
11. Ne 2. velikonočna, bela
12. Po Sava
13. To Ida
14. Sr Lidvina
15. Če Peter Gonzales
16. Pe Bernardka Lurška
17. So Simon
18. Ne 3. velikonočna
19. Po Marcel
20. To Teotim
21. Sr Anzelm
22. Če Hugo
23. Pe Jurij
24. So Fidelis
25. Ne 4. velikonočna
26. Po Marcelin
27. To dan upora proti okupatorju
28. Sr Ludvik Grignon
29. Če Kararina Sienska
30. Pe Jožef Cottolengo

MAJ

1. So **Praznik dela**
2. Ne 5. velikonočna
3. Po Filip in Jakob
4. To Florijan
5. Sr Gotard
6. Če Dominik Savio
7. Pe Gizela
8. So Viktor
9. Ne 6. velikonočna
10. Po Anronin
11. To Odo
12. Sr Leopold Mandić
13. Če **Kristusov vnebohod**
14. Pe Bonifacij
15. So Zofija
16. Ne 7. velikonočna
17. Po Pashal Baylon
18. To Feliks
19. Sr Ivo
20. Če Zlata
21. Pe Teobald
22. So Rita
23. Ne **Binkošti**
24. Po Marija, pomočnica
25. To Beda
26. Sr Filip Neri
27. Če Klemen
28. Pe Ignacij
29. So Maksim Emonski
30. Ne **Sveta Trojica**
31. Po Vítal

JUNIJ

1. To Justin
2. Sr Erazem
3. Če Sv. Rešnje Telo in Kri
4. Pe Kvirin
5. So Igor
6. Ne 10. navadna
7. Po Bogumil
8. To Medard
9. Sr Primož in Felician
10. Če Henrik
11. Pe Barnaba
12. So Jolenta
13. Ne 11. navadna
14. Po Metodij
15. To Vid
16. Sr Beno
17. Če Jan
18. Pe Gregor Barbarigo
19. So Julijana
20. Ne 12. navadna
21. Po Alojzij Gonzaga (Vekoslav)
22. To Tomaž More
23. Sr Jožef Cafasso
24. Če Janez Krstnik
25. Pe dan državnosti
26. So Stojan, David
27. Ne 13. navadna
28. Po Irenej
29. To Peter in Pavel
30. Sr Oron

MALI KALENDARIJ ZA LETO 2010

JULIJ

1. Če Oliver
2. Pe Prujskogorska Mati Božja
3. So Tomaž
4. **Ne 14. navadna**
5. Po Ciril in Metod
6. To Marija Goretti
7. Sr Paterin
8. Če Kilijan
9. Pe Ifigenija
10. So Veronika Giuliani
11. **Ne 15. navadna**
12. Po Mohor in Fortunat
13. To Hinko
14. Sr Kamil
15. Če Bonaventura
16. Pe Karmelska MB
17. So Aleš
18. **Ne 16. navadna**
19. Po Arsen
20. To Elija
21. Sr Daniel, Danilo
22. Če Majda
23. Pe Apolinarij
24. So Krištof
25. **Ne 17. navadna**
26. Po Joahim in Ana
27. To Kliment
28. Sr Urban
29. Če Beatrika
30. Pe Peter Krizolog
31. So Ignacij Lojolski

AVGUST

1. **Ne 18. navadna**
2. Po Porcijunkula
3. To Lidija
4. Sr Janez Marija Vianney
5. Če Ožbolt
6. Pe Spremenitev na gori, Just
7. So Kajetan
8. **Ne 19. navadna**
9. Po Edita Stein
10. To Hugo
11. Sr Klara, Jasna
12. Če Ivana F. Chantal
13. Pe Radegunda
14. So Maksimilijan Kolbe
15. **Ne Marijino vnebovzetje, Veliki šmaren**
16. Po Rok
17. **To združitev prekmur. Slov. z mat. narodom**
18. Sr Helena
19. Če Ludvik
20. Pe Bernard
21. So Pij X.
22. **Ne 21. navadna**
23. Po Roza iz Lime
24. To Jernej
25. Sr Jožef Kalasanc
26. Če Tarzicij
27. Pe Monika
28. So Avguštin
29. **Ne 22. navadna**
30. Po Feliks
31. To Rajko

SEPTEMBER

1. Sr Egidij (Tilen)
2. Če Ingrid
3. Pe Gregor Veliki
4. So Rozalija
5. **Ne 23. navadna**
6. Po Zaharija
7. To Regina
8. Sr Marijino rojstvo, mali šmaren
9. Če Angela
10. Pe Nikolaj Tolentinski
11. So Speranda
12. **Ne 24. navadna**
13. Po Janez Zlatousti
14. To Povišanje sv. križa
15. **Sr vrnitev Primorske k mat. domovini**
16. Če Ljudmila
17. Pe Lambert
18. So Jožef Kupertinski
19. **Ne 25. navadna**
20. Po Agata
21. To Matej
22. Sr Mavricij
23. Če Pij iz Pietrelcine
24. Pe A. M. Slomšek
25. So Sergij Radoneški
26. **Ne 26. navadna**
27. Po Vincencij Pavelski
28. To Václav
29. Sr Mihael, Gabriel, Rafael
30. Če Hieronim

OKTOBER

1. Pe Terezija Deteta Jezusa
2. So Angeli varuhi
3. **Ne 27. navadna**
4. Po Francšek Asiški
5. To Flora
6. Sr Bruno
7. Če Rožnovenska MB
8. Pe Benedikta
9. So Dionizij
10. **Ne 28. navadna**
11. Po Filip
12. To Maksimilijan Celjski
13. Sr Koloman
14. Če Veselko
15. Pe Terezija Jezusova
16. So Marjeta Marija Alacoque
17. **Ne 29. navadna**
18. Po Luka
19. To Izak Jogue
20. Sr Irena
21. Če Uršula
22. Pe Marija Saloma
23. So Janez Kapistran
24. **Ne 30. navadna**
25. Po Darja
26. To Lucijan
27. Sr Sabina
28. Če Simon in Juda
29. Pe Narcis
30. So Marcel
31. **Ne 31. navadna**

NOVEMBER

1. **Po Vsi sveti; dan spomina na mrtve**
2. **To Verne duše**
3. Sr Viktorin Pruijski
4. Če Karel Boromejski
5. Pe Zaharija in Elizabeta
6. So Lenart
7. **Ne 32. navadna**
8. Po Janez Duns Scot
9. To Teodor, Božidar
10. Sr Leon Veliki
11. Če Martin
12. Pe Jozafat Kunčević
13. So Stanislav Kostka
14. **Ne 33. navadna**
15. Po Albert Veliki
16. To Jedrt
17. Sr Elizabeta Ogrska
18. Če Filipina
19. Pe Matilda
20. So Edmund
21. **Ne Jezus Kristus Kraj vesoljstva**
22. Po Cecilija
23. **To dan Rudolfa Maistra**
24. Sr Krizogon
25. Če Beatrika
26. Pe Leonard Portomavriški
27. So Virgil in Modest
28. **Ne 1. adventna**
29. Po Radogost
30. To Andrej

DECEMBER

1. Sr Eligij
2. Če Živka
3. Pe Francšek Ksaver
4. So Janez Damaščan, Barbara
5. **Ne 2. adventna**
6. Po Miklavž, Nikolaj
7. To Ambrož
8. Sr Brezmadežno spočetje DM
9. Če D'idak
10. Pe Lorenska MB
11. So Damaz
12. **Ne 3. adventna**
13. Po Lucija, Otilija
14. To Dušan
15. Sr Virginija
16. Če Adela, David
17. Pe Lazar iz Betanije
18. So Flor
19. **Ne 4. adventna**
20. Po Dominik
21. To Peter Kanizij
22. Sr Franciška Cabrini
23. Če Servul
24. Pe Adam in Eva, Sveti večer
25. So Božič, Gospodovo rojstvo
26. **Ne Štefan, dan samostojnosti**
27. Po Janez evangelist
28. To Nedožni otročiči
29. Sr Tomaž Becket
30. Če Perpetuus
31. Pe Silvester

Boštjan Anko

ČIGAV JE GOZDNI MIR?

Čedalje več ljudi čuti potrebo po njem

Mir je ena zadnjih dobrin, ki jih išče sodobni človek. Mir okrog sebe, mir v sebi. Če vprašate ljudi, po kaj hodijo v gozd, bodo najpogosteje omenjali prav mir pa še svež zrak, lepoto narave ...

Če podobno vprašate gozdarja – inženirja ali sekača, ki v gozdu delata, bosta seveda odgovorila drugače. Še drugače bo odvrnil lastnik – pa še med lastniki bodo odgovori različni. Nobenega ne poznam, ki bi bil gozd kupil zaradi miru – da bi imel mir ...

In vendar potem ljudje hodijo v njegov gozd, vanj nosijo nemir – in iz njega odnašajo mir.

Vse tole je le izzivalna podoba nekega nenavadnega odnosa do gozda, ki potrjuje, kako različno gozdni narod gleda na eno svojih največjih bogastev – na gozd.

Če iz tujega gozda odvlčeš poleno, si tat. Če odneseš košarico (lahko mnogo več) vrednih gob, te le inšpektor lahko povpraša, ali jih ni preveč. Če pa iz gozda prideš domov – poln miru in lepote, si le notranje bogat. Nisi kradel, nisi kršil nobene postave, pa vendar si nekaj odnesel.

Koliko pogledov na isti gozd. Dokazujejo, da je gozd vreden še mnogo več – in drugače – kot les v njem. Res je, da na Slovenskem mnogo dolgujemo lesu iz svojih gozdov. Od najzgodnejših časov naprej. Nanj so vezani začetki rudarstva in kovinarstva. Glažute, splavarjenje, fužinarstvo, žagarstvo in prevoznništvo so oblikovali življenje vse dežele. Les je bil gradbeni material, vir energije, surovina novih industrij, predmet trgovine, ki je deželo odpirala in povezovala daleč čez tradicionalne meje. Bil je zadnja rezerva ogrožene kmetije in prvo izvozno blago države v stiski.

Vse to je res, res pa je tudi, da se da les kupiti, gozda pa ne. Že dolgo vemo, da gozd ne zadovoljuje le človekovih materialnih potreb, ampak da soustvarja človeku in vsemu živemu prijaznejše okolje. Le kakšna bi bila Slovenija brez tankega gozdnega ogrinjala? Hudournna, poplavljen in zaplavljen, do kosti zakrasela, pušča-vsko razbeljena in zmrzujoča hkrati. Pa ni. Kvečjemu izjemoma. Geografi pravijo, da Slovenija leži v severnem zmernem pasu, kjer ni skrajnosti: pozna sicer nihanja letnih časov, a ob vsej njihovi različnosti praviloma ni ne vroča, ne sušna, niti zmr-

zujoča in poplavljana z neko grozljivo rednostjo. Taki smo menda tudi Slovenci: severni in zmerni – le redko izbruhnemo v skrajnosti svojih čustev.

Težko bi bilo dokazovati, koliko in kako – ampak po stoletjih sobivanja z gozdom je ta s svojo prisotnostjo gotovo zaznamoval tudi našo notranjost: imeniten koledar je, ki kaže menjave letnih časov – in naših razpoloženj z njimi. Je potem čudno, če nas gozd pokliče v svoj (ne)mir? To ni nujno dokaz, da smo kot praljudje nekoč iz gozda prilomastili v odprt prostor. Navsezadnje se v gozd po mir vrača šele sodobni – predvsem mestni – človek. Naši kmečki predniki se niso. Zanje je bil gozd le prostor na robu njihovega sveta: oddaljen kraj dela, prostor prepovedanega lova, skrivnostni svet mitičnega in pribežališče tistih, za katere med ljudmi ni bilo prostora.

Želja po gozdnem miru združuje iskanje teh starodavnosti z begom pred shizofreno sedanjostjo. Predolgo pot smo prehodili z njim, preveč ga je bilo okrog nas in ga je še, da se ne bi dotaknil tudi naše notranjosti. Pa se vendar obotavljamo spustiti ga vase.

Od nekdanj smo se ljudje bolj ali manj jasno zavedali, da je gozd vir materialnih dobrin, ki nam omogočajo preživetje: divjad, oglje, zelišča, sadeži, plodovi, gobe – vse je v različnih časih in različnih okoljih dobivalo in izgubljalo pomen za obstoj ljudi: lov – temelj preživetja – je postal igra – šport. V naši prvi čitanki je pisalo, da besede »drva« čez dvajset let ne bomo več poznali. Od takrat je že mnogo let. Res so se nekaj časa umikala nafti – danes jih znova odkrivamo kot »biomaso«...

Kako gozd sooblikuje okolje, spoznaš že, ko stopiš iz gozdne sence na sonce, iz zatišja na veter, kadar gledaš kalne neurne vode, ki odnašajo prst.

Kjer in dokler je gozda dovolj, se vseh teh dobrobiti niti ne zavedamo. Pomembne nam postanejo, ko jih prizadeti – izkrčeni, požgani, kakorkoli že uničeni gozd ne zagotavlja več. Tudi to so koristi od gozda, ki pa jih ni deležen le njegov lastnik, ampak mnogo širši krog deležnikov – tistih, ki so v tej zgodbi udeleženi.

In kako gozd seže v nas same? Kaj se zgodi, ko se srečata neznansko zapleteni naravni sistem gozda in labirint človekovega duha? To so neraziskani svetovi. Domala vsak od nas si želi koščka njih. Mir, lepota, neopisljivo stapljanje z naravo?

Čudiš se ptičji pesmi. Čudiš se drevesnemu orjaku, drobnemu lubadarju, ki bo njegova smrt, žolni, ki je njegova smrt, kuni, ki bo njena smrt, glivi, ki ni ne rastlina ne žival in bo njihove sokove vrnila v veliki krogotok življenja ...

Dojeti vsako od teh reči posebej je zadosten zalogaj. Razumeti jih v njihovi medsebojni povezanosti pa je religiozno doživetje. O tem neradi govorimo. Niti ne znamo – ker nas ni nihče učil.

Pred sto leti je za večino Slovencev sprehod po gozdu veljal za brezdelno pohajkovanje. Danes za vse več od nas postaja nuja. In vse več nas bo takih.

Pred sto leti nisi imel v sosedovem gozdu kaj iskati. Danes zakon lastniku gozda nalaga, da mora »dopustiti v svojem gozdu prost dostop, razen za primere pridobitne turistične oziroma pridobitne rekreativne dejavnosti«, ter »dopustiti v svojem gozdu čebelarjenje ter lov in rekreativno nabiranje plodov, zelnatih rastlin, gob in prsto-živečih živali v skladu s predpisi«.

V našem dojemanju gozda se nekaj spreminja. Tudi naš zakonodajalec priznava, da ima lastnik sicer absolutno pravico razpolagati z lesom (skladno s strokovnimi usmeritvami), da pa gozd nudi še marsikaj, kar nikakor ne more biti zgolj užitek lastnika, ampak je v interesu najširše javnosti.

Ob toliki gozdnatosti in razdrobljenosti gozdne posesti je na tako stališče mogoče gledati kot na civilizacijsko pridobitev. Naj gozd – podobno kot gore –, ostane naša poslednja svoboda. Ampak svoboda tudi obvezuje: če zakon lastniku jasno ukazuje, kaj »mora«, bo moral tudi »javnosti« – temu neopredeljenemu nosilcu širšega interesa – nič manj jasno ukazati, kaj v gozdu »sme«, česa pa ne, in do kakšne odškodnine je lastnik upravičen, kadar javni interes poseže v njegovo lastnino.

Vsakomur bo jasno, zakaj ni mogoče kupiti hektara Bohinjskega jezera in zakaj zakon ne predvideva podobnih širokogrudnosti kot v gozdu – recimo v vinogradu.

Za spopad širših in ožjih interesov gre, ki se v bolj ali manj jasnih oblikah pojavlja tudi v širših – celinskih in svetovnih razsežnostih: ostala Evropa budno spremlja, kaj počnemo z rjavim medvedom v Sloveniji, in svet enako budno (in jalovo) spremlja usodo amazonskih gozdov. Pa ne gre ne za lovske trofeje niti za tropsko hlodovino. Kaj lahko ena stran zahteva, da bo razumno, in kaj druga lahko zagotovi, da bo pravično? In kje je kompromis, ob katerem bo naravna vrednota, za katero gre, ohranjena?

Očitno je, da tega vprašanja ni mogoče rešiti le z denarjem. Kot ga nismo znali z nasilno nacionalizacijo.

Je lastnina, ki služi le lastniku, in je lastnina, ki služi (naj)širšemu krogu ljudi.

Težko si je predstavljati, da bi imel na primer *Brižinske spomenike*, Groharjevega *Sejalca*, Postojnsko jamo ali vrh Triglava v lasti čudak, ki bi vse to hotel imeti le zase in bi te zaklade pred ljudmi skrival, jim onemogočal stopiti na Aljažev Triglav.

Te vrednote so del slovenske identitete. Večina ljudi sploh ne ve, čigave so. *Brižinski spomeniki* niti v slovenski lasti niso, pa jih imamo za »svoje«, ne da bi lastniku odrekli lastninsko pravico.

Po drugi strani pa obstaja lastnina, s katero lastnik lahko neomejeno razpolaga, ker širšega zanimanja zanjo in javne dobrobiti od nje ni – ali ker je bilo »od nek-daj tako«.

Božanski Odisej, ki je veljal za pravičnega in krepostnega moža, je po svojem povratku na eno samo vrv obesil dvanajst suženj, ker se v njegovi odsotnosti niso prav

vedle. V prosvetljeni antiki je bil suženj pač »od nekdanj« v absolutni lasti in odvisnosti od lastnika. Bili so časi, ko je lastnik enako absolutno razpolagal tudi z gozdom. Lahko ga je izkrčil, lahko ga je posekal. Gozda je bilo mnogo, ljudi malo in potreb po drugem, kar lahko nudi, niti ni bilo – ali pa se ljudje teh potreb preprosto niso zavedali.

Časi so se spremenili. Odisej bi bil danes zločinec in tudi vrh Triglava ni več na prodaj. Tudi mi smo iz tlačanov postali meščani in pojem fevdalne lastnine ni nujno pojem lastnine v demokraciji.

In kaj se je ob vseh teh spremembah zgodilo z našim odnosom do gozda? Marsikaj. Štrekljeva zbirka slovenskih ljudskih pesmi šteje prek 8000 pesmi. Večina jih je nastala še v fevdalnem času, ko sta si bila gozd in človek na Slovenskem vsaj fizično bliže kot danes. Zato preseneča, da gozda ne omenja niti vsaka šesta pesem iz te zbirke in da so v pripovednih pesmih omembe gozda nekajkrat pogostejše kot v lirskih. Pravzaprav pa to niti ni čudno: čigavi so hlodi, drva in stelja, se je vedelo. Pri takratnem načinu življenja gozd pač ni mogel najti intimnejšega mesta v slovenski duši.

Danes gozda svojevoljno ni mogoče ne izkrčiti ne posekati. Tudi danes se dobro ve, čigav je les. Steljari le še redkokdo. V zgodbi o lovu je več skrbi za lovca kot za žival. O gobah, borovnicah in podobnem je bilo potrebno izrecno zapisati v zakon. Zagotavljanje dobrodejnih vplivov gozda na vodo, klimo, erozijo, pestrost življenjskih oblik ipd. naj bi bilo zajeto v načelih sonaravnega ravnanja z gozdom, zajetih v gozdnogospodarskih načrtih.

Široko področje vsega, kar se ob stiku z gozdom odigra v človeku, pa ostaja nedotaknjeno. Zahteva po dopuščanju prostega dostopa sicer pušča priprta vrata, da človek gre v gozd poiskat svoj mir, lepoto, se za bežen trenutek stopi z naravo. Nobenega jamstva ni, da bo vse to ob vsakem obisku tudi našel. Vse je odvisno od pravega razpoloženja v pravem trenutku, v pravem gozdu.

Pravijo, da človek nikdar ne stopi v isto reko, ker ta pač teče naprej. Tudi z gozdom je tako. Ob vsakem obisku bo »isti« gozd drugačen – in človek tudi. Sploh pa: kaj je »pravi gozd« za samotarja, zaljubljenca, mlado družino, za nekoga, ki že polaga račune čez celo življenje? Idealnega gozda, ki bi nagovoril vsakogar v vsakem razpoloženju in v vsakem letnem času, pač ni.

Enkrat se človeka dotakne radost pomladi, drugič melanholija jeseni. Je to odvisno le od gozda? Najbrž ne: smo na take dotike pripravljeni? Spet najbrž ne: otroci so sicer deležni nekaj malega likovne in glasbene vzgoje, potem pa smo vsi samouki. Kako bomo te svetove odkrivali, je odvisno od okolja, slučaja in sreče. Podobno je z odkrivanjem narave: vprašajmo se, kdo in kako nas je učil intimno spoznavati naravo. Ne s poplavo števil in množico podatkov, ki jih človek v trenutku pozabi, ampak z doživetji, ki ne zbledijo.

Profesor Pavel Kunaver nas je gimnazijce vodil po hribih, gozdovih in jamah. Bolj kot tisto, kar nam je razkazoval, je ostal v spominu žar, s katerim je to počel. Enkrat pa nas je peljal v Škocjanske jame in sredi poti dal ugasniti luč, da smo za nekaj minut ostali v popolni temi. Slišati je bilo le kapljice, ki so se razbijale na koncu svoje poti. Potem je dal prižgati luč in rekel: »Zdaj ste slišali, kako rastejo kapniki«. In smo šli naprej. Potlej sem ponoči v gorah poslušal padajoče kamenje. Profesor bi rekel, da sem slišal, kako se nižajo gore.

Tiste škocjanske teme ne bom nikoli pozabil, kot ne bom nikoli razumel, zakaj nisem otrokom ali kasneje študentom niti enkrat rekel, naj utihnejo in poslušajo, kako raste gozd ... Tega pač ni bilo v študijskem programu in zato nimamo strokovnjakov za gozdni mir. Ne tistih, ki bi nanj pripravili človeka, niti tistih, ki bi nanj znali pripraviti gozd; ne da bi utišali šumenje krošenj ali oglašanje ptičev, ampak zmanjšali kar največ tistega, kar v zvočno sliko gozdne narave ne sodi.

Vse več ljudi verjame, da je mir, kot ga ponuja narava, vrednota – nekaj vrednega torej. In po človeški pameti naj bi vsaka stvar, posebej pa še »vredna«, imela svojega lastnika. Čigav je torej gozdni mir? Ko se prebijaš po podzemskih labirintih ali vzpenjaš po skalnih vrhovih, res nimaš dosti vzroka, da bi premišljal, čigavi so, in njihov mir je od vsakogar, ki ga zazna in spoštuje. So, čigar so, in ničesar razen njihovega miru ne boš odnesel. V gozdu je drugače: obdaja te ne le drevje, ampak mnogo drugega, kar je vredno nekomu drugemu: borovničevje, gobe, kostanj, divjad ... Pa če ne boš odnesel ničesar od tega, si še vedno vzel mir vsaj nekaterim gozdnim prebivalcem. Splašeno vreščanje šoje niso vzkliki dobrodošlice, ampak kriki, da prihaja nevarnost. Večina živali se tiho umakne, niti opazimo jih ne.

Mir »gluhe loze«, ki ga poznamo iz ljudske pesmi, ni tišina suhe podzemске jame. Gozd raste z utripi rojevanja in smrti. En obziren človek tega miru ne zmoti dosti bolj kot prihod kune ali lisice. Če pa jih pride deset, sto na dan?

O pravicah »domorodcev« nikjer in nikoli nismo kaj dosti razmišljali. Jasno je tudi, da obiskovalci v prevelikih številih drug drugemu ta mir kratijo. Tisti, ki iščejo mir, drug pred drugim beže. Kako pa je z »lastniki« gozdnega miru? Polhektarska parcela gozda daje les, borovnice, gobe, sorazmerno vpliva na okolje itd., le miru ne zagotavlja. Gozdni mir zagotovi le dovolj veliko območje gozda, ki s svojim obrobjem zadrži večino vsakodnevnega hrupa od človeka obvladanega sveta.

O gozdnem miru kot »ekosistemski storitvi«, kot pravimo v sodobnem strokovnem žargonu, se torej ne moreš pogovarjati s posameznikom, ki ima le pol hektara gozda. Tu ne bo našel svojega miru niti jež. Teoretično (ampak zelo težko) bi se o tem lahko pogovarjal s skupino lastnikov v danem gozdnem kompleksu. Gozdni mir je resnično v rokah recimo gorskega kmeta, ki ima desetine hektarov gozda. Zanj ni dvoma, da ima nekaj dragocenega in da ima pravico do nadomestila, če je

to pripravljen deliti z drugimi. Storitve se navsezadnje plačujejo, kajne?

Gozdni mir je najprej last bitij gozdne narave. Njihova prapravica je. Za njih ni neko dodano razkošje, ampak osnovni pogoj, da določeni deli njihovega življenjskega kroga (poleganje, prehranjevanje, gnezdenje, skrivanje ...) potekajo, kot je to po naravi treba. Če tega miru ni, se umaknejo, preselijo (če imajo kam), izginejo, izumrejo – ni jih več.

Z gozdnim mirom na svoj način razpolaga tudi lastnik gozda. Ali res in koliko? V svoj gozd se le redkokdo hodi sprehajat v iskanju miru. Gotovo pa si ga v svojem gozdu želi. Na nedotakljivost lastnine – takšno in drugačno – smo vsi pač zelo občutljivi? Osnove tistega, kar je lastnik dolžan storiti za mir v gozdni naravi sami, so zajete v predpisih, ki zadevajo gospodarjenje z gozdom. Mnogo pa je odvisno tudi od njegovega ravnanja: kdaj in kako bo posegal v gozd, bo ob pravem času dal mir okrog gnezd ali brlogov in pustil votla drevesa za žolne ... Med tistim, kar zahteva predpis, in kar se dogaja v gozdu, je veliko sivo polje, na katerem je eno samo pravilo igre – vest.

In potem so tukaj množice, ki hodijo v gozd po mir. Dostikrat tega niti povedati ne znajo. Zavedajo se pravice do gozdnega miru, ki jo imajo, ne zavedajo pa se svojih dolžnosti, povezanih z njo, in da imata pravico do svoje vrste miru tudi srna na jasi ali lastnik v bližnji vasi. Ne zavedajo se, da so deležni velikega gostoljubja, tako srne kot lastnika.

Mir, ki ga hodimo iskat v gozd, ima mnogo obrazov. Ohranili ga bomo, če bomo ohranili gozd in se zavedli, da naša želja po miru lahko ogroža podobno željo nekoga drugega, če bomo priznali z besedo in dejanjem, da si moramo gozdni mir pravično deliti vsi trije déležniki: medvedka, lastnik in bežni obiskovalec.

Skupni prispevek v koledarjih celjske, celovške in goriške Mohorjeve družbe

Tatjana Angerer

NEPRESTOPNE MEJE

Od genov in genetike do genske tehnologije

Védenje o biološkem dedovanju je prastaro. Že v najstarejših človeških kulturah, v katerih sta bili razviti poljedelstvo in živinoreja, so vedeli, da se lastnosti prenašajo od staršev na potomce. Zato so seme jemali od najlepših rastlin in za pleme so odbrali živali z najbolj izraženimi zelenimi lastnostmi.

Že zelo zgodaj so nastale teorije o dedovanju. V antični Grčiji je Aristotel verjel, da se v jajčecu in semenčici zberejo klice iz vseh delov telesa in tako se vse značilnosti prenesejo na naslednji rod.

Praoče nauka o dedovanju – klasične genetike – pa je pravzaprav Gregor Mendel, opat v avguštinskem samostanu: križal je med seboj zvrsti graha z različno obarvanimi cvetovi in belo in rdeče cvetočo večernico (*Mirabilis jalapa* L.) in pri tem ob koncu 19. stoletja odkril osnovne zakonitosti dedovanja.

Veda genetika pa je otrok prvih let 20. stoletja. Njenemu imenu so botrovali geni, za katere danes skoraj vsakdo ve, da so nosilci posameznih dednih lastnosti katerekoli bitja na Zemlji. Nahajajo se v jedrih vsake celice, nanizani v določenem številu nitastih tvorbo – kromosomov. Leta 1944 so odkrili, da je nosilka dednih informacij v kromosomih DNA (deoksiribonukleinska kislina), ki ima obliko dvojne vijačnice. Vsak gen je torej del te dvojne vijačnice. Za vsako lastnost ima v telesnih celicah vsako bitja dva gena – enega od matere in enega od očeta.

Pri zorenju spolnih celic jajčec in semenčic pa se zgodi nekaj posebnega: pri tako imenovani redukcijski delitvi (mejoza) en gen za vsako lastnost propade. Od slučaja je odvisno, ali ostane očetov ali materin gen. Dejstvo je, da je v vsaki spolni celici le ena garnitura genov. Ko se jajčece in semenčica združita, imajo oplojeno jajce in vse celice organizma, ki se razvije iz njega, spet za vsako lastnost dva gena – enega od matere in enega od očeta.

V dvajsetih letih 19. stoletja je ameriška raziskovalka Barbara McClintock odkrila, da se pri redukcijski delitvi velikokrat izmenjajo posamezni deli kromosomov (crossing over – geni „preskakujejo“), zaradi česar imajo potomci nekatere materine in nekatere očetove lastnosti. Za svoje odkritje je prejela Nobelovo nagrado.

Logičen zaključek, ki sledi temu odkritju je, da mora obstajati nekaj, kar povzroči, da se določeni geni iz enega kromosoma izmuznejo, in nekaj, kar jih vgradi in „prilepi“ v drug kromosom.

Pri raziskavah tega naravnega „preskakovanja“ genov je Švicar Werner Arber odkril restriksijske encime, ki so nekakšne „molekularne škarje“. Z njihovo pomočjo lahko tudi po svoji volji „izrežemo“ iz DNA določene gene ali genske skupine; Werner Arber je za to odkritje dobil leta 1978 Nobelovo nagrado.

Potem je bilo treba poiskati še način, kako „izrezane“ gene vgraditi na zaželeno mesto druge DNA oziroma drugega kromosoma.

Znanstveniki so kmalu našli, kar so iskali. Odkrili so ligaze. To so encimi, ki so nekakšno lepilo za zlepljanje genov.

Končno je bilo treba odkriti le še način, kako zelene tuje gene pretihotapiti v novo celico, v drugo bitje. Tudi to je uspelo, in sicer s pomočjo plazmidov (velemolekul), virusov in določenih bakterij, ki pod določenimi pogoji lahko prodrejo skozi celične mrenice tistih celic, v katere hočejo genski inženirji vgraditi zelene gene.

In s tem so bili izpolnjeni pogoji za rojstvo nove vede. Mati genetika je rodila hčer. Njeni očetje so jo imenovali genska tehnologija.

Nova veda je obljubljala neslutene možnosti. Genski inženirji so prevzeli vlogo Vsemogočnega. Svojevoljno lahko ustvarjajo bitja z novimi lastnosti, koristnimi za človeštvo seveda.

S pomočjo genske tehnologije so v bakterijah proizvedli prvo zdravilo – človeški inzulin.

Z gensko-tehnološkimi metodami so identificirali povzročitelja aidsa, z njihovo pomočjo so pridobili cepivo zoper hepatitis B.

Uspeh genske tehnologije je odkritje „genetičnih prstnih odtisov“, kar je izredno pomembno za kriminologijo in pri dokazovanju očetovstva.

Genski tehnologi so vzgojili kulturne rastline, odporne proti različnim parazitom. Prva tako vzgojena rastlina je bil tobak z antibiotično odpornim genom. Sledili sta koruza in soja, proti pritisku odporen paradižnik in še in še

Tu pa so se v zadnjem času pričela mnenja strokovnjakov razhajati. Je prav, da tako posegamo v naravo, da jo „po svoje“ spreminjamo, so se pričeli spraševati nekateri. Si ne delamo s tem „medvedje usluge“, katere posledice šele komaj slutimo?

Kritikov je bilo vedno več in njihova opozorila zmeraj glasnejša. V maju letošnjega leta so se v Bonnu srečali kritiki genske tehnologije in tema je in bo aktualna najbrž kar še nekaj časa.

Eden glavnih predavateljev na tem kongresu je bil svetovno znani raziskovalec genske tehnike Arpad Pusztaj, ki je bil še pred nekaj leti zaposlen na Škotskem inštitutu Rowet Research. Skoraj čez noč je tam postal nezaželen. Odpustili so ga in

nekaj časa je pribil celo v hišnem priporu. Prepovedovali so mu dostop do rezultatov njegovih raziskav in poskušali uničiti njegov ugled v javnosti.

Vse to zato, ker je v intervjuju za angleško televizijo na vprašanje o njegovem odnosu do gensko spremenjene hrane odgovoril: „Če bi lahko izbiral, bi je zagotovo ne jedel.“

Odgovor seveda ni bil „iz trte zvit“. Bil je rezultat triletno raziskave, ki jo je opravil po naročilu škotskega ministrstva za kmetijstvo, ker je želelo, da vzgoji krompir, odporen proti škodljivcem. To se mu je tudi posrečilo.

S tako gensko spremenjenim krompirjem je krmil podgane in presenečen ugotovil, da so nekatere kazale izrazito bolezenske znake: poškodovano vranico, slabo razvite možgane, jetra, moda in podobno.

Njegove rezultate so kasneje potrdili tudi drugi znanstveniki. Tako je A. Pusztaj postal eden vodilnih kritikov genske tehnologije. Prepričan je, da se gensko spremenjene rastline bistveno razlikujejo od izhodiščni rastlin tudi v tistih lastnostih, ki so za nas pomembne: npr. v proizvodnji beljakovin, sladkorja, škroba in drugih snovi.

Skoraj vse dosedanje študije o gensko spremenjenih rastlinah omenjajo skrb vzbujajoče posledice za zdravje. Nasprotniki genske tehnologije so prepričani, da si človeštvo tveganja z gensko spremenjenimi rastlinami ne more in ne sme privoščiti.

Poseben primer je neka gensko spremenjena zvrst koruze, ki je res odporna proti nadležni koruzni večji – to so namreč z gensko tehnologijo dosegli –, toda krave, ki so jih s to koruzo krmili, so zbolevale, izgubile so mleko in mnogo jih je celo poginilo. Zato so to zvrst z gensko tehniko pridobljene koruze jeseni 2007 vzeli iz prometa.

To sta le dva primera z gensko tehnologijo nevarno spremenjenih rastlin, krompir in koruza. Znanih je še kar nekaj, veliko več pa je najbrž takih, za katere ne vemo, ki pa bodo lahko nevarno ogrožali življenje bodočih rodov zemeljskih prebivalcev.

Nečesa bi se ljudje končno morali zavesti: v naravi obstajajo meje, ki jih – v lastno dobro – ne bi smeli prestopiti. Modreci so to vedeli že pred stoletji. Saj poznate Horacijev izrek: *Est modus in rebus, sunt certi denique fines* (vsaka stvar ima svojo mero in določene meje).

Ne smeli bi si jemati pravic Vsemogočnega.

Peter Kozmus

ČEBELARJENJE V SLOVENIJI

Kranjska čebela je druga najbolj razširjena čebelja pasma na svetu

Čebelarstvo ali poezija kmetijstva ima pri nas izjemno bogato izročilo. Mnogi se ob tem spomnimo štirih velikih mož, ki so zaznamovali naše in tudi svetovno čebelarstvo (Anton Janša, Peter Pavel Glavar, Janez Anton Scopoli, Janez Goličnik), poslikanih panjskih končnic ali naše kranjske čebele. Zaradi tradicije in tudi zaradi številčnosti čebelarjev v Sloveniji poznavalci navajajo, da smo narod čebelarjev.

Večina ljudi čebelarstvo največkrat povezuje s pridelavo medu in ostalih čebeljih izdelkov, čeprav opravljajo čebele še veliko pomembnejšo nalogo – oprашevanje. Brez njih bi imele številne rastline manjši pridelek, nekatere med njimi pa bi bile celo obsojene na propad. Oprășevanje je proces, ki ga je v naravi težko zaznati. Ključna vloga oprășevalcev se pokaže le v primerih, ko oprășevanje ni zadovoljivo in so pridelki manjši ali slabše kvalitete. Najhitreje vidimo posledice manjšega števila oprășevalcev pri rastlinah, ki potrebujejo obisk oprășevalca za tvorbo plodu (jablane, hruške, češnje, breskve ...).

Kranjska čebela pri nabiranju nektarja in cvetnega prahu.

V zahodnem svetu že dalj časa opažajo postopno izginjanje oprășevalcev, po zadnjih podatkih pa je očitno, da tudi Slovenija ni izjema. Kmetje zaradi vedno bolj intenzivnega kmetovanja odločilno vplivajo na obstoj čebel, zato bi se morali bolj zavedati, da imajo prav oni največ ekonomskih koristi od oprășevanja. Bistvena sta torej usmeritev kmetov in spoznanje kmetov in čebelarjev, da so drug drugemu potrebni. V pravo smer vodi le kmetovanje, ki podpira zdravo ter rastlinsko pestro okolje.

Kratek pregled zgodovine čebelarjenja

Človek je že zelo zgodaj odkril sladki med, ki ga nabirajo čebele. Že pred 20 do 30 tisoč leti je pričel pleniti njihova gnezda, o čemer priča risba, ki je bila najdena v Pajkovi jami v španski pokrajini Valencii.

To so bili prvi koraki na poti do čebelarjenja. Kasneje se je razvilo naprednejše gozdno čebelarstvo. Pri slednjem so čebelam odvzeli le del nabrane količine medu, da so z ostalo količino lahko preživele zimo in tako v naslednjem letu ni bilo treba iskati novih čebeljih družin. Nato je človek pričel čebelam nastavlјati dupla na bolj dostopna mesta. Tako se je izognil plezanju na visoka drevesa ali skale, kar je bilo pogosto zelo naporno, predvsem pa nevarno. Sčasoma je, da si je še skrajšal pot in prihranil čas, dupla preselil v bližino svojih domov. Gozdno čebelarjenje je bilo še zlasti razširjeno v srednjem veku, v XVIII. in XIX. stoletju pa so ga izpodrinila nova odkritja.

Ko so na območju Slovenije nastale prve žage, so se pojavili tudi prvi majhni podolgovati panji, izdelani iz lesenih desk, imenovani kranjiči. Ti panji so bili zloženi skupaj podobno kot drva v skladovnici. Posledično so se razvili še čebelnjaki, da so zloženim panjem in potrebnemu orodju nudili primeren prostor in zaščito pred neugodnimi vremenskimi vplivi. K svetovnemu slovesu kranjičev je največ pripomogel Anton Janša, ki je na Dunaju poučeval čebelarstvo. Poleg poučevanja je v treh letih dunajskega službovanja objavil dve knjigi, ki sta v svetovno čebelarsko znanje prinesli veliko novosti in ovrgli precej tedanjih naivnih naukov. To obdobje je zaznamovala tudi trgovina s čebeljimi družinami. V obdobju od druge polovice XIX. stoletja do leta 1920 je bilo z ozemlja današnje Slovenije s panji vred izvoženih več kot 150.000 čebeljih družin. Tudi zato je slovenski panj, kakor so ga tudi imenovali, pogosto priznan kot neuradni predhodnik panjev AŽ, pa tudi nakladnih panjev LR, ki so danes najbolj razširjeni v Ameriki.

V drugi polovici XIX. stoletja se je v Sloveniji razvila tudi posebna umetnost poslikave panjskih končnic. Čebelarji in vaški umetniki so nanje slikali predvsem vsakdanje dogodke iz svojega življenja, prizore iz *Svetega pisma* in drugih zgodb, ki so jih poznali. Danes predstavljajo pomembno kulturno dediščino, ki se je razvila le na našem ozemlju. Na srečo je veliko tovrstnih končnic našlo svoje mesto na primernih razstavnih mestih in predvsem v čebelarskem muzeju v Radovljici na Gorenjskem.

Kranjiči so bili v marsičem podobni drevesnemu duplu, zato je bilo čebelarjenje z njimi še vedno težavno in zamudno. Z namenom, da bi olajšal čebelarjenje, je Anton Žnidaršič skonstruiral panj AŽ, ki je danes v Sloveniji najbolj razširjen. Ti panji se od kranjičev razlikujejo predvsem po tem, da so večji in da so njihovi sati premični. To pomeni, da visijo na lesenih okvirjih in jih je mogoče izvleči, pregledovati, prestavljati in nenazadnje tudi brez škode iz njih točiti med. Tudi ti panji so v čebelnjaku zloženi drug poleg drugega, vsako izmed pročelij panjev pa je pobarvano z enotno barvo. Različne barve pomagajo čebelam, da lažje najdejo svoj panj, ko prihajajo s paše, celotnemu čebelnjaku pa dajejo prepoznavno barvitost, ki krasi slovensko krajino.

Današnje čebelarstvo se v marsičem razlikuje od čebelarjenja v preteklosti, predvsem zaradi novih odkritij pri preučevanju življenja čebel. Način čebelarjenja se je močno spremenil in tudi pridelki medu so se v zadnjih nekaj letih močno povečali. Ob tem pa so se pojavile tudi nekatere bolezni, ki so verjetno posledica intenzivnejšega načina čebelarjenja. Eden izmed glavnih razlogov za širjenje bolezni je, da je na enem mestu večje število čebeljih družin. Med njimi je prenos bolezni ali zajedalcev hitrejši, kot pa če so družine postavljene bolj narazen, kakor so bile včasih v gozdu.

Življenje čebel

V vsakem panju živijo po ena matica, nekaj sto trotov in številne čebele delavke. Čebele so socialne žuželke, kar pomeni, da imajo vsi osebki točno določene naloge v panju ali izven njega. Matica živi več let in ves čas le zalega jajčeca, iz katerih se razvijajo delavke, včasih pa tudi troti. Iz panja izleti le ob prahi (parjenju s troti) in ob morebitnem rojenju, drugače pa je vse življenje v panju. Samčki (troti) nimajo posebnega dela v panju, njihova glavna naloga je, da oprashi mlado matico. V panju so le spomladi in poleti, v jeseni pa jih delavke izženejo in tako jih pozimi v panjih ni. V panju je največ delavk, njihovo število pa je odvisno predvsem od velikosti panja. V panju Antona Žnidaršiča jih živi do 50.000, v nakladnih panjih pa tudi 80.000 ali celo več. Njihove naloge se razlikujejo predvsem od starosti in od trenutnih potreb v panju. Na začetku svojega življenja čistijo celice, iz katerih so se izlegle. V naslednjih dnevih skrbijo za zalego, spremljajo matico, sprejemajo nektar, gradijo satovje, ko pa so stare dvajset ali več dni, prvič poletijo iz panja in pričnejo nabirati cvetni prah in nektar. Živijo približno dva meseca, tiste, ki so v panju preko zime, pa približno pet mesecev. Na svojih poletih večinoma zbirajo nektar, ki ga v panju shranijo in predelajo v med. Ob tem posredno prenašajo cvetni prah z ene rastline na drugo in jih s tem oprashi. Cvetni prah pa nosijo tudi v panj, kjer ga potrebujejo za prehrano ličink, saj jim predstavlja vir beljakovin.

Rastline s cvetovi pričnejo, za svoje oprasevanje v optimalnem času, izločati nektar. Z njim privabijo oprasevalce, da jih oprashi, oprasevalci pa na ta način pridejo do nektarja. Med, ki ga čebele naberejo na tovrsten način, imenujemo cvetlični med. Znotraj te skupine je več sortnih medov, ki ga čebele naberejo pretežno na eni vrsti rastline. Tako poznamo akacijev med, ajdov med, lipov med ...

Pri gozdnih medovih je proces malce drugačen. Na drevesih živijo številni insekti, ki v določenem obdobju, na katerega najbolj vplivajo vremenske razmere, pričnejo izločati mano (sladko tekočino), ki jo potem čebele nabirajo in nosijo v panj. V mani je tudi kar nekaj smol, zato so ti medovi temnejše barve in grenkega okusa. Poznamo več vrst povzročiteljev gozdnega medenja, med katerimi so najpomemb-

nejši: zelena mala in velika hojeva ušica, mali hojev kapar, veliki in mali smrekov kapar ... Med goznimi medovi so najbolj znani smrekov, hojev in kostanjev med.

Čebelarjeva vloga

Čebelar, ki želi uspešno čebelariti, ima s čebelami veliko dela. Največ dela ima v času med aprilom in septembrom. Takrat mora čebele redno pregledovati in skrbeti predvsem za tri stvari:

1. optimalen razvoj družine,
2. zdravje čebel in
3. zadostno količino zalog hrane za zimsko obdobje.

Čebelja družina je živ organizem, ki se vseskozi razvija in obnavlja. Panj je razdeljen na dva dela, ločena z matično rešetko, ki omejuje prehod matici iz spodnje polovice panja (plodišča) v zgornjo (medišče). Na ta način sta matica in vsa zalega v spodnji polovici, v zgornji pa je prostor za med. Čebelar mora skozi vse leto skrbeti, da imajo čebele v panju na voljo primerno satovje, v katerega matica zalega jajčeca, delavke pa vanj nosijo cvetni prah in medicino. Predvsem mora biti čebelar pozoren, da matici in delavkam ne zmanjka prostora za delo, ker se v tem primeru v panju med čebelami razvije rojilno razpoloženje, ki vodi v rojenje družine, kar pomeni, da se družina razdeli na dva dela. Stara matica s starejšimi, pašnimi čebelami izleti iz panja in se »usede« na bližnje drevo. Čebelar ga mora pobrati, »ogrebsti«, in vstaviti v nov panj. Od take družine čebelar v tistem letu ponavadi nima veliko medu, ker je družina le polovična. Če ima čebelja družina preveč prostora, tudi ni dobro, ker bi v tem primeru v panj laže vstopili nekateri škodljivci, kot je npr. velika voščena vešča, ki povzroči škodo z uničevanjem satovja.

Napadi različnih boleznih in škodljivcev so se v zadnjih dveh desetletjih zelo povečali, zato ima skrb za zdravje čebel čedalje pomembnejšo vlogo. Pri nas se je po letu 1990 pojavil zajedalec varoja, ki čebelarjem povzroča čedalje več preglavic. Pred tem obdobjem je bilo le nekaj »lažjih« boleznih, ki so se pojavljale bolj posamič in v čebelarstvu niso povzročale pretiranih izgub. S pojavom varoje se je za številne čebelarje začelo povsem novo obdobje čebelarjenja.

Čebelarji preko poletja čebeljim družinam odvzamejo zaloge medu, ki jim jih morajo pred zimo nadomestiti s sladkorjem; ta je za prehrano čebel v nekaterih pogledih celo boljši od medu, še posebej od kostanjevega. Družine, ki nimajo zadostne količine hrane za zimo, do pomladi ne morejo preživeti.

Posebnosti slovenskega čebelarstva

V Sloveniji še danes prevladujejo ljubiteljski čebelarji, ki čebelarijo le z manjšim številom čebeljih družin (do 40). Delež profesionalnih čebelarjev pri nas je maj-

hen, saj se le nekaj več kot 100 čebelarjev s čebelarstvom ukvarja profesionalno. Ljubiteljskim čebelarjem količina medu in ostalih čebeljih produktov ni glavni razlog za čebelarjenje. V glavnem so zadovoljni že, če so čebele zdrave, mirne, da se lepo razvijajo in da lepo oprašujejo okoliško sadno drevje. Seveda so veseli, da je medu in ostalih pridelkov čim več, vendar od njih niso ekonomsko odvisni. Pri čebelarjenju jim je pomembna vsaka čebelica in zato čebelarska opravila opravljajo počasi, previdno in mirno. Do čebel imajo spoštljiv odnos in tako z njimi tudi ravnajo. Še posebno v preteklosti je bila čebelarjem mirnost čebel najpomembnejša lastnost, zato so nove generacije čebeljih družin vzrejali le iz najmirnejših družin čebel. Posledica tega je dejstvo, da je naša kranjska čebela v primerjavi z drugimi podvrstami zelo mirna. Čebelarska opravila je zato mogoče opravljati brez rokavic in zaščitnega klobuka. Verjetno je to glavni razlog, zakaj slovenski čebelarji v preteklosti niso množično uvažali in uporabljali tujih pasem čebel. Ta način razmišljanja in čebelarjenja je v svetu prava posebnost. Predvsem v zahodnem svetu obstajajo v vsaki državi številne podvrste čebel, ki so zaradi križanja že povsem pomešane. Danes je kranjska čebela pri nas zakonsko zaščitena in je tako promet z ostalimi čebelami v Sloveniji prepovedan.

Čebelnjaki še danes krasijo slovensko krajino in ji dajejo značilen pečat.

V Evropi je več podvrst čebel, od katerih so najbolj razširjene italijanska, nemška in naša kranjska čebela. Slednja se je razvila na območju dolin severno in južno od Karavank, na obeh straneh meje med Avstrijo in Slovenijo, v zadnji ledeni dobi pred približno 10.000 leti.

Kranjska čebela je danes druga najbolj razširjena pasma čebel na svetu predvsem zaradi dobrih lastnosti. Njena glavna odlika je mirnost, kar je predvsem pri naših čebelarjih zelo cenjena lastnost. Poleg tega se odlikuje še po nekaterih drugih lastnostih (delavnost, dolgoživost, dobro izkoriščanje paše, dobro prezimovanje, skromna pri porabi zimskih zalog hrane). Ima tudi izreden čut za orientacijo, saj najde panj v skladovnici panjev brez večjih težav. Čebelarji imenitne lastnosti kranjske čebele dobro poznajo, najbolj pa njene prednosti izkoristijo vzrejevalci matic, ki matice prodajajo in pošiljajo na vse kontinente.

Nina Mazi

SONCE POD DROBNOGLEDOM

Zemlji najbližja zvezda nam je lahko zdravilna in nevarna hkrati

Sonce je s svojimi žarki organizmu lahko zdravilno in nevarno hkrati; zlasti v predelih, ki so na koordinatah z ozonsko luknjo oziroma stanjšano zaščitno plastjo ozona v ozračju. Zato terja izpostavljanje ultravijoličnim žarkom toliko več previdnosti, premišljene skrbi in načrtne pozornosti. Medtem ko najstrožji in radikalni poznavalci izpostavljanje soncu zaradi škodljivih učinkov brezkompromisno odsvetujejo, pa glavnina izvedencev upošteva tudi njegovo ugodno in koristno delovanje oziroma spodbuden vpliv na organizem. Pri tem priporočajo predvsem dvoje: učinkovito zaščito z ustreznim faktorjem UVA in UVB ter zmernost. Izpostavljanje ultravijoličnim žarkom brez ustrezne zaščite je pomemben dejavnik tveganja za nastanek kožnega raka, obenem pa se pod vplivom močnega sonca pojavljajo tudi druge kožne bolezni, motnje in poškodbe. Zaradi prevelike izpostavljenosti sončnim žarkom na modrem planetu vsako leto umre okoli 60.000 ljudi, opozarjajo strokovnjaki WHO. Vse, kar velja za običajno, naravno sonce, pa ne velja za njegovo umetno različico, ki jo ponujajo solariji. Teh naj bi se po mnenju glavnine strokovnjakov raje izogibali.

Strokovnjaki, ki preučujejo delovanje in vpliv ultravijoličnih žarkov na kožo, podkožje in organizem nasploh, so nedavno prišli do novih ugotovitev na tem področju, ki spodbujajo in utemeljujejo dodatno zaščito pred sončno svetlobo; naravnega, zlasti pa umetnega izvora. Tako večina strokovnjakov v Evropski uniji priporoča v naravi uporabo kakovostnih sredstev za sončenje z visokimi zaščitnim faktorjem, obenem pa odsvetuje pridobivanje zagorelosti v solarijih. V Italiji vodilna zdravstvena ustanova Istituto superiore della sanità zahteva, da so obsevalne aparature (viri umetne svetlobe) pregledane, tehnično brezhibne in opremljene z zdravniškim certifikatom. Zaradi poostrenih pogojev pa naj bi v solarijih zahtevali nenehno navzočnost ustreznega strokovnjaka. Obenem pa si zdravstvene oblasti v razvitem delu Evrope po vzoru ZDA in Avstralije, ki na tem področju prednjačita, prizadevajo za čim boljše informiranost in razgledanost prebivalstva; tu gre za poznavanje predno-

sti in slabosti obsevanja z ultravijoličnimi žarki ter za razlike med naravnimi sončnimi kopelmi in tistimi v solarijih. Umetne sončne kopeli strokovnjakom že dalj časa vzbujajo bolj ali manj utemeljene pomisleke, zato se vedno znova lotevajo raziskav, povezanih z vplivom solarijev na človekov organizem. Rezultati enega izmed tovrstnih preučevanj, ki so jih izvedli na nasprotni strani Atlantika, kjer so sončne kopeli v solarijih sila priljubljene, navajajo k previdnosti pri tovrstnem sončenju, saj lahko le-to prav tako kot naravno sonce povzroči nepopravljive poškodbe kože in podkožja. Med poznavalci in uporabniki je doslej prevladovalo prepričanje, da je količina škodljivih ultravijoličnih žarkov v solarijih prenizka, da bi lahko povzročila maligno spremembo kožnega tkiva; danes pa so prepričani, da lahko prekanceroze in kožnega raka sproži tudi izpostavljanje ultravijolični svetlobi v solariju.

Omenjeno dejstvo je z raziskavami potrdila tudi skupina francoskih strokovnjakov v Parizu, ki je prepričana, da škodljivi spekter UVA žarkov umetnega sonca, prav tako kot njihova naravna različica spektra UVB, lahko sprožita maligne spremembe kožnega plašča.

Pri tem je zelo pomembna razlika v času: za kožo, ki v naravi za ogorelost potrebuje 2-3 ure, v solariju zadostuje že 10 minut; kar pomeni, da organizem v izredno kratkem času absorbira veliko količino ultravijoličnih žarkov, pri čemer koža nima možnosti za postopno privajanje na obsevanje in s tem oblikovanje nujno potrebne zaščite. Proizvodnja melanina pri tem ne more slediti radiaciji, zato ultravijolični žarki (bolj) neovirano prodrejo v globlje plasti podkožja in jih ogrožajo oziroma poškodujejo. Prizadeta sta zlasti kolagen in elastin – sestavini, ki skrbita za elastičnost in napetost (gladko, svežo in mladostno) kože. Sledi hitrejše, prezgodnje gubanje, uvelost in staranje kože. Dodatni faktor tveganja pa predstavlja vročina. Visoke temperature pri sončenju povzročajo maksimalno dilatacijo ožilja, ki povzroči okvaro stene in njihovo deformacijo. Posledice se odražajo v oteženem pretoku krvi in limfe, slabši oskrbi s kisikom in hranilnimi snovmi, počasnejšem odplavljanju strupov, upočasnjeni presnovi in podobnih neugodnih pojavih, ki dodatno pospešujejo degeneracijo in staranje kože. Pojavljajo se kuperoza in varice. Obenem pa prevelika količina ultravijoličnih žarkov »zastruplja« in uničuje celice, zavira njihovo normalno rast in razmnoževanje ter botruje pojavu tumorjev. Od sonca prizadeta in oslABLJENA koža je veliko bolj dovzetna tudi za najrazličnejše motnje, poškodbe in obolenja – od mehanskih travm, do okužb z glivicami, virusi in bakterijami, do pojava herpetičnih sprememb (herpes labialis, solaris, zooster), patološke hiperpigmentacije in malignomov. Poškodbe in okvare kože zaradi prepogoste izpostavljenosti sončnim žarkom se pojavljajo že zgodaj v življenju - ob prvem nezaščitenem sončenju oziroma sončenju z neustrezno zaščito dojenčka. Novejše klinične študije dokazujejo, da približno tri četrtine skupnega ožarčenja kože z ultravijoličnimi žar-

ki glavnina odraslih prejme že do 18. leta starosti. Sicer pa se delež kožnega raka, ki je v Sloveniji na drugem mestu med rakavimi obolenji, v zadnjem času povečuje. Dermatologi in zdravniki nasploh zato opozarjajo pred nepremišljenim izpostavljanjem sončnim žarkom. V globalnem merilu največ ljudi, okoli 48.000, umre za posledicami malignega melanoma, dobrih 12.000 pa za drugimi oblikami raka kože, pričajo podatki iz poročila Svetovne zdravstvene organizacije (WHO), ki se ukvarja s posledicami izpostavljanja soncu. Strokovnjaki WHO so prepričani, da je z enostavnimi standardi in zaščitnimi ukrepi zaščite, mogoče preprečiti veliko število smrti. Manjše količine ultravijoličnih žarkov sonca ugodno vplivajo na zdravje in vitalnost, saj igrajo ključno vlogo pri proizvodnji vitamina D v človekovem organizmu. Vendar je treba biti pri izpostavljanju soncu previden, saj stopnja sevanja ni vedno in povsod enaka.

Stopnja sevanja je najvišja v poletnih mesecih, med 10. in 14. uro, ko je sonce najvišje na nebu, zato v tem času priporočajo izogibanje soncu. Ultravijolični žarki so močnejši in nevarnejši tudi v krajih bližje ekvatorju in visoko v gorah.

Znanstveniki ljudi opozarjajo tudi na dejstvo, da različni tipi podlage ultravijolične žarke odsevajo na različne načine. Travnata, zemeljska in vodna podlaga odsevajo manj kot 10 odstotkov ultravijoličnih žarkov, sneg pa celo 80 odstotkov, medtem ko stopnja »reflektiranja« peska na plaži dosega 15, morske pene pa okoli 25 odstotkov. Ker ultravijoličnih žarkov ne moremo ne videti ne čutiti, strokovnjaki priporočajo, da pozorno spremljamo poročila o indeksu ultravijoličnega sevanja in se zaščitimo predvsem, ko indeks sevanja doseže vrednost tri ali več.

Preobčutljivost na sonce, t.i. »Mallorca akne« (verjamem, da zelo moti, zlasti še, ker se je ob morju soncu teže izogniti), bomo lahko ublažili s pomočjo postopnega privajanja soncu (začnimo že pozimi) - za začetek kožo izpostavimo soncu le za dve minuti, nato pa vsak dan podaljšujemo čas sončenja za kako minuto. Priporočljiva sta tudi mazanje s šentjanževim oljem (prej je treba preveriti, če nismo alergični nanj) in uporaba visokokakovostne antialergijske kozmetike (za nego in ličenje kože, zlasti pa za zaščito pred ultravijoličnimi žarki – brez maščob in emulgatorjev) z visokim zaščitnim faktorjem. Omislimo si kvaliteten, alergijsko testiran preparat za sončenje, ki ga na kožo lahko nanesemo le enkrat na dan, pol ure pred sončenjem. Po sončenju lahko najbolj občutljivim predelom (dekolte, vrat, nadlakti, stegna oz. dele telesa, kjer se pojavi izpuščaji) privoščimo hladno medeno oblogo (učinkovite so tudi obloge s hladno skuto ali jogurtom), pri morebitnih opeklinah pa kožo namažemo s propolisom.

Seveda pa bo nekajtedenska kura s pelodom in matičnim mlečkom ter s koprivnim čajem z dodatkom švedske grenčice učinkovala ne le na seneni nahod, marveč tudi proti solarni alergiji. Koristila pa bo tudi akupunktura.

Med snovi, ki blagodejno delujejo, sodijo tudi vitamini, minerali, encimi in koencimi. Med vitaminskimi snovmi, ki organizmu prija in koristijo pred, med in po sončenju oziroma obsevanju z ultravijoličnimi žarki, so posebej učinkoviti betakaroten, vitamin C, vitamin A, vitamin E in vitamin D (ki se pod vplivom sončnih žarkov tudi tvori).

Sicer pa se je na neposredno srečanje s soncem treba temeljito in pravočasno pripraviti; se počasi in postopoma privajati na obsevanje z ultravijoličnimi žarki, na vročino in svetlobo, ki jo povzročajo, in na spremembe, ki so z njimi neločljivo povezane. Na sončni dopust oziroma na poletne mesece se pripravljamo počasi, postopoma, načrtno in z navdušenjem. Zlasti na pragu poletja naj priprave pomenijo uvod v nepozabne počitnice oziroma dolgo, vroče poletje, ne pa frustracije, napor, obremenitev in stres za vso družino. Na srečanje z vročim in agresivnim poletnim soncem se pripravimo temeljito in pravočasno ter se skušajmo izogniti sončnemu stresu, ki botruje padcu splošne odpornosti (zdravja in vitalnosti) in psihične stabilnosti, poslabšanju počutja, videza in razpoloženja. Nekaj dni ali vsaj nekaj ur pred potovanjem okrepiamo svoj imunski sistem; vzemimo dve 500-miligramski kapsuli ehinaceje ali drugega preparata ameriškega slamnika, 1000 do 2000 miligramov vitamina C in 25 000 enot betakarotena, priporočljiva pa sta tudi cink in kalcij. Vsekakor pa poskrbimo, da uživamo dovolj svežega sadja in zelenjave. V času sončenja, pa tudi v dneh pred in po njem, lahko organizem dodatno okrepiamo za boj proti nevarnim oksidacijskim produktom, katerih nastanek v organizmu sproži obsevanje s sončno svetlobo, z učinkovitimi naravnimi pripravki. Priporočljivo je uživanje kompleksnega antioksidantnega pripravka, ki zaradi svoje učinkovitosti velja za pravo »antisolarno bombo«. Vsebuje alfa in betakaroten, vitamine C, A in E, mineral selen, izvleček iz grozdnih pešk (lahko tudi grenivkinih) in ekstrakt zelenega čaja, po želji tudi sojo. Prehrana pa naj bo vsaj v času pred in med sončenjem ter neposredno po njem revna z maščobami – maščobe namreč spodbujajo nastanek nevarnih poškodb kože pod vplivom ultravijoličnih žarkov.

Pred in med sončenjem ter po njem uživajmo dovolj tekočine. S tem pospešimo redčenje škodljivih snovi v telesu in odplavljanje strupov iz organizma, pospešimo delovanje imunskega sistema in preprečimo dehidracijo zaradi izsušene, s soncem obsijane atmosfere. Voda je lahko navadna ali pa negazirana mineralna (gazirana mineralna voda, z visoko vsebnostjo ogljikovega dvokisa lahko pri bolj občutljivih posameznikih povzroči želodčne težave in slabost, ne le med potovanjem, marveč tudi med sončenjem in po njem).

Teden dni ali dva pred odhodom na morje, v gore oziroma na počitnice, kožo (in lase) pripravimo na srečanje z vročim soncem in s tropsko klimo, jejmo dovolj ko-

renja, buč, agrumov in krompirja, saj betakaroten v teh živilih preprečuje nevarnim ultravijoličnim žarkom, da bi napadli kožo.

Ko se odpravljamo v sončne kraje, vzemimo s seboj dovolj zaščitnih sredstev in potrebne kozmetike – upoštevajmo, da pretirano izpostavljanje soncu poleg nevarnosti za pojav kožnega raka, spodbuja tudi propadanje in staranje kože. V času sončenja je priporočljivo uporabljati kreme oziroma sredstva za sončenje z ustreznim zaščitnim faktorjem UVA in UVB. Med najnovejša sredstva za sončenje, ki so jih strokovnjaki v zadnjem času uspeli sintetizirati v visoko tehnoloških laboratorijih renomiranih kozmetičnih koncernov, sodi tudi koži prijazen in „soncu škodljiv« naravni preparat. Ta med drugim vsebuje organizmu prijazno rastlinsko substanco iz izvlečkov koruze in soje, imenovano triactitan, in esenco zelenega čaja. Tovrstna sodobna sredstva so bogata ne le z varovalnimi, marveč tudi z negovalnimi sestavinami, kot so aloe vera, sezamovo olje in druge, vsebujejo pa tudi naravni sončni filter v obliki mineralnega pigmenta titandioksida, ki zagotavlja minimalno verjetnost solarnih alergij. Pričujoča visokokovostna, koži in organizmu nasploh prijazna sredstva za sončenje so danes na voljo na tržišču doma in v tujini.

Na soncu je nujno treba zaščititi tudi oči (visokakovostna sončna očala, nepropustna za očem neprijazne žarke, vizirji, ščitniki).

Pomembna je tudi izbira koticke za sončenje. Najboljši je tisti, na katerem si lahko privoščimo senco in sonce, prijetno in koristno je, če je v bližini voda oziroma možnost ohladitve organizma. Odločilna pa sta tudi čas sončenja in njegovo trajanje. Koliko časa se lahko posameznik izpostavlja ultravijoličnim žarkom, kdaj in kje, je pogosto težko določiti brez izbranih tabel, testnih pripomočkov, merilnikov jakosti svetlobnega sevanja ipd. Metode, ki so sicer preverjene in natančne, vendar preveč zapletene in nepraktične, da bi jih sonca in ogorelosti željan posameznik lahko uporabljal kar na kraju samem. Večina dopustnikov se je pri presoji časa in jakosti sončenja doslej zanesla predvsem na občutek za pravo mero ultravijoličnih žarkov, kar je bilo pogosto tudi zgrešeno, posledice pomot pa so se javljale v obliki opeklin, pospešenega staranja kože, vnetij itd. Zdaj pa je v pomoč ultravijolični obliž, s pomočjo katerega lahko posameznik hitro, preprosto, natančno in zanesljivo ugotovi, kdaj postane sončenje zanj nevarno.

Ultravijolični obliž deluje sila preprosto, uporabljamo ga lahko vsi. Barva obliža, ki je prevlečen s posebnim reagentom, občutljivim na ultravijolično žarčenje, se spreminja s količino absorbiranih žarkov. Čim več sončne svetlobe obliž sprejme, bolj moder postaja. Pri tem lahko uporabnik s pomočjo priložene barvne lestvice v vsakem trenutku sončenja preveri, ali je barva obliža že dosegla intenziteto, ki označuje maksimum ultravijoličnih žarkov, s katerimi lahko obremenimo organizem. Kakor hitro dozimeter pokaže, da je količina ultravijoličnih žarkov dosegla

maksimalno dnevno količino, se umaknimo v senco. Najnovejši ultravijolični obliži z dozimetrom so že na voljo v lekarnah, drogerijah in specializiranih prodajalnah. Zaradi svoje praktične uporabnosti, preprostosti in zanesljivosti so nemške zavarovalnice, kjer danes občuten delež prebivalstva že trpi zaradi malignoma kože, obliži že vključile v obsežno kampanjo za preprečevanje kožnega raka. Podobno je jakost ultravijoličnih žarkov mogoče določiti tudi s pomočjo posebnih zapestnic, ogrlic in drugih rekvizitov. Pri tem je treba poudariti, da med njimi niso vsi po vrsti strokovno preverjeni, zato tudi njihovi rezultati niso vedno verodostojni.

Zvrhano mero skrbi in pozornosti pa je koži in organizmu treba posvetiti tudi po sončenju. V vročih mesecih takoj po sončenju ali močnem psihofizičnem naporu ne sedajmo za volan in se ne lotevajmo zahtevnega, napornega dela – nevarnost sončarice, vrtoglavice, splošne slabosti ipd. Najprej se v senci ohladimo in si oddahnimo, nadomestimo izgubljeno tekočino, vitamine, minerale, encime in energijo. Privoščimo si obrok iz svežega sadja, zlasti banane, agrume, marelice, kivi, prigrizek iz ogljikovih hidratov in lahko prebavljivih beljakovin. Pijmo pa tudi veliko vode oziroma hladne tekočine naravnega izvora. Pa ne pozabimo, da lahko sonce kožo ogroža in jo prizadene, poškoduje tudi doma (na balkonu, terasi, v sobi ob odprtem oknu) oziroma v pisarni (pri odprtem oknu ali skozi prozorno stekleno šipo) in v avtomobilu.

Ker pa sonce ni »agresivno«, naporno in potencialno nevarno za kožo in organizem v celoti le poleti, marveč tudi pozimi, je tu še nekaj zanimivih, aktualnih in koristnih spoznanj in nasvetov za zimski čas.

V mrzlih zimskih mesecih je koža še bolj občutljiva, ranljiva in nežna kot običajno, saj ji primanjkuje vlage, svežega zraka, blagodejne toplote in zmerne količine sončnih žarkov (UVA in UVB). Zato skrbimo, da se tudi pozimi čimveč giblujemo v naravi; preden gremo ven, si obraz in vrat dobro zaščitimo s primerno kremo ali emulzijo; isto velja za ustnice in roke, oči pa pred vetrom, soncem in mrazom varujejo sončna očala visoke kakovosti.

Pozimi pijmo prav toliko kot poleti (2-3 l nizkokaloričnih pijač dnevno), zaradi nizkih temperatur so priporočljivi topli napitki. Priporočajo, naj bi čez dan človek vsako uro spil kozarec sveže vode, negaziranega mineralnega napitka ali nesladkanega čaja po želji, sem ter tja tudi posnetega mleka. Izredno priporočljiva je mineralna voda s kančkom limoninega, grenivkinega ali pomarančnega soka.

Koža tudi pozimi potrebuje od zunaj predvsem čimveč vlage (in ne maščobe, kot pogosto verjamemo). Najboljšo in najhitrejšo osvežitev predstavlja ustrezna maska, priporočljiva pa je tudi uporaba serumov in ampul za zaščito in obnovo kože.

Posledice neugodne atmosfere v pretoplih suhih prostorih se kažejo v izsušeni, razpokani, pordeli in posiveli koži, ki vene kot cvetica brez vode. Najboljša pripo-

močka sta: avtomatski regulator temperature in vlage ali pa vsaj termometer in vlažilec zraka.

Vlaženje kože je pomembno ves dan, najbolj učinkovito pa je po jutranjem (koža se sploh ne izsuši) in večernem čiščenju (koža in podkožje se prek noči lahko dodobra rehidrirata). Najbolj učinkovite so koži prijazne hidratantne emulzije in kreme, pa tudi olja in emulzije, bogate z vitamini (C, A in E).

Dodatna zaščita kože v zimskem času je tudi nanos, ki ga je potrebno zvečer popolnoma odstraniti, kožo pa temeljito očistiti. Če niste nagnjeni k rdečici obraza in razširjenim popokanim kapilaram, si lahko pogosteje privoščite tudi savno in sopro.

Zimski čas je čas močnejše, bolj začinjene in zabeljene – visokokalorične hrane. Če si spomladi ne želimo doživeti šoka pri pomerjanju lažje garderobe, skrbimo za zmerno uživanje z vilicami in nožem, za dobro prebavo in za ustrezno energetsko bilanco.

Jože Strgar

KAKŠNE VRTOVE IMAMO?

Vrt je lahko vir veselja, a tudi skrbi

Skozi vso zgodovino so ljudje urejali in obdelovali svet okoli svojih bivališč, rekli bi, da so vrtnarili. Iz starega veka so znani perzijski ter egipčanski vrtovi. Grki so gojili predvsem drevesa in jih celo oboževali. Reprezentativni vrtovi so znani tudi iz starega Rima. Na drugih koncih sveta, na Kitajskem in Japonskem, vedo marsikaj povedati o samosvoji in stari vrtni kulturi. V našem, v evropskem prostoru se je vrtnarjenje in premišljeno urejanje vrtov v polnejši meri pričelo šele z nastankom samostanov ter srednjeveških dvorcev in se od tam širilo na vse strani. Tudi v samostane na slovenskih tleh, kjer so gojili predvsem zdravilne rastline in dišavnice. Na evropskih dvorih pa so v srednjem veku urejali vrtove ugodja, torej za razvedrilo in reprezentanco.

V smislu čiste vrtno umetnosti se je urejanje vrtov pričelo šele z renesanso. Takrat so na področju sedanje Italije nastajali znameniti renesančni vrtovi. Med najznamenitejšimi med njimi je vrt vile d' Este, ki so ga ustvarjali v 16. in 17. stoletju in je v odličnem stanju še danes. Tudi mnoge druge renesančne vrtove ali vsaj njihove odseve še vedno lahko občudujemo v bogatejših deželah Evrope. Z renesanso se je vse bolj uveljavljal nov odnos do širšega prostora in narave kot celote. Hkrati so evropski raziskovalci odkrili mnoge nove rastline in jih z vseh koncev sveta prinašali v Evropo.

Renesansi je sledilo obdobje baroka, ki je doseglo višek v času Ludvika XIV. Kraljevski in cesarski dvorci so med seboj kar tekmovali, kdo bo imel večji ali bolje urejen vrt. Tako so nastajali strogo uravnani arhitekturni ali geometrijski vrtovi, največ v Franciji. Vse je moralo biti v merah in proporcih in takšno tudi ostati. Od takrat poznamo strogo rezane grmovnice, žive meje najrazličnejših oblik, obrezovali so celo drevesa. Med rastlinami, ki so bile za te namene najbolj primerne, je bil pu-

Jesensko vzdušje v urejenem bivalnem okolju

Arhitektonsko urejen park ob
»cesarjevem dvorcu«

špan, s katerim so prepletali obširne prostore ob dvorcih in gradovih. Baročnih vrtov je še vse polno po Evropi, zlasti v Franciji, in še vedno jih vzdržujejo v merah in določenih oblikah. »Baročnemu nasilju« nad rastlinami in oblikami v prostoru, ki je evropsko vrtno umetnost zaznamovalo nekaj stoletij, je sledilo novo gibanje, za posnemanje narave, vsega, kar je poudarjalo odprt naraven prostor. Z geslom, seveda, naj rastline rastejo in se razvijajo svoji naravi primerno in tudi prostor naj ne bo več izumetničen. Nov odnos do rastlin in prostora se je rodil v Angliji, zato se vrtovi imenujejo krajinski vrtovi in parki. Urejanje odprtega prostora in vrtov se je v novo nastajajočih mestih širilo na vse strani, tudi k bogatejšim zaseb-

nim hišam. Prišel je čas industrijskega razvoja, mesta so se širila in nastajale so velike potrebe po širših javnih vrtovih in parkih. Nove in obširne parke, ponekod so jih imenovali »ljudski parki«, so v glavnem urejali le v novem angleškem slogu.

Kako je v okviru vseh teh sprememb z našimi vrtovi danes? Naš čas, ali bolje naš novejši čas, ni rodil kaj novega ali svojstvenega. Vse dosedanje smeri v vrtnem in parkovnem oblikovanju so se med seboj pomešale in s tem sedaj živimo. Tako lahko na enem mestu najdemo to in ono, tako v javnih parkih kakor v vrtovih ob hišah. V hišnih vrtovih ne pridelujemo več toliko vrtnin in sadja, ampak je večji poudarek na urejenem prostoru, v skladu z novo arhitekturo hiš in načinom življenja. Na voljo imamo tudi večjo izbiro rastlin v vseh kategorijah – od enoletnic do trajnic, grmovnic in drevja. Tudi to je pripomoglo k veliki pestrosti, saj najdemo na enem mestu prvine baroka, angleškega stila in še kaj.

Sedaj lahko še dodatno odgovorimo na vprašanje, kakšne vrtove ob svojih hišah imamo danes. Odgovor je sicer splošen in se nanaša na večinski del, ko rečemo, da v današnjih vrtovih najdemo vse, kar se je doslej uveljavljalo. Največkrat to velja, kadar vrtove urejamo kar sami ali so nam v pomoč »amaterski strokovnjaki«, ki »znajo« poleg drugega urejati tudi vrtove. Takšnih samooklicanih urejevalcev vrtov je po naših krajih vse več. Razumljivo je, če niso študirali in se učili poklica za urejanje odprtega prostora, to je vrtov, parkov in drugih zelenic, pač delajo po principu slučajnosti, kakor so kje videli, torej malo tega, malo onega, samo da nekaj je, da so nekaj posadili.

Ker dandanes ljudje vse več potujemo, nas pogosto osreči kakšna »lepa« rastlina, ki smo jo videli tu ali tam in jo želimo imeti tudi v svojem vrtu. In tako tudi sami pripomoremo, da so naši vrtovi v tolikšni meri zares »pestri« ali, natančneje povedano, nekako »skupaj znešeni«. Kakor da poklica urejanje vrtov še vedno ni.

Ko izbiramo rastline za svoj hišni vrt, zlasti pri novi hiši, ki ima svojo arhitekturno podobo, ni dovolj, če rastlino nekje enkratno vidimo in si jo zaželimo. Podobno je tudi s slikami v katalogih in revijah, ki so lahko močno zapeljive. Lahko so nam v pomoč, a premalo za odločanje. Vedeti bi morali, kaj bo iz te ali one rastline nastajalo skozi leto in čas. Pri rastlinah upoštevamo tako imenovano četrto dimenzijo, torej rast in razvoj. Vedeti moramo, ali bo izbrana rastlina sploh uspevala na mestu, ki smo ji ga določili.

Hkrati je potreben pogled na celoten vrtni prostor – že pred izborom rastlin moramo vedeti, kaj hočemo ali pričakujemo od celotnega vrta. In prav je, če pri tem upoštevamo osnovne zakonitosti vrtnega oblikovanja. O tem pa lahko presodi le tisti, ki se je za urejanje vrtov izšolal in v tem poklicu tudi dela. Vrt je lahko naravnani na pridelovanje zelenjave in sadja, lahko je eno in drugo, lahko pa je zgolj podaljšek stanovanja, torej bivalni vrt, v katerem iščemo mir in sprostitev, sonce in senco, lepoto rastlin ter lepoto celotnega prostora. Tak vrt ima, ali naj bi imel, enak status kakor hiša ali kakor urejena dnevna soba. Kakor smo se potrudili in se moramo potruditi za hišo in za notranjo opremo, če naj bo vse lepo, skladno in naravnano na

Velemestni ljudski park

Podoba iz angleškega krajinskega parka

določeno stopnjo bivalne kulture, tako naj bo temu primerno urejen tudi vrt.

Vrtove smo vedno imeli, rečemo lahko, da imamo nekakšno svojo vrtno kulturo. Bili so odraz blaginje in splošne kulture. A tudi hiše smo vedno imeli. Vendar danes nimamo več takih, kakršne so imeli naši predniki. Z gradnjo hiš in z opremo notranjih prostorov smo zelo napredovali. Z urejanjem vrtov pa zaostajamo in še vedno hočemo, vsaj v večini, urediti vse kar sami ali po kakšni drugi poti, recimo s sosedi, kakor so delali naši predniki. Sami so zidali hiše in tudi urejali vrtove. Današnje hišo pa načrtuje arhitekt, človek, ki se je za te namene izšolal. Sezida jo gradbenik z mnogimi drugimi poklici. Urejen vrt lahko načrtuje vrtni arhitekt (krajinar), ki se je za ta namen izšolal, uredi pa ga parkovni vrtnar. V razvitih deželah zahodne Evrope je tak način gradnje ter urejevanje okolja znan in uveljavljen že kar nekaj časa, v večjem obsegu vsaj od druge vojne naprej.

Z vrtom imamo lahko veliko veselja, če je urejen in ima svojo vsebino in obliko. Lahko pa je vir skrbi, ki jih ne zmanjka, če ga urejemo priložnostno, po »domače«, kakor pač nanese.

Marjana Lavrič

DOKLER NE POSKUSIŠ, NE VEŠ

Obisk ekološke kmetije Šlozel v Sabonjah pri Ilirski Bistrici

Odkar nas s hrvaškim morjem povezujejo hitre ceste, me pot več ne zanese v te kraje. Zato bi lahko opisala svoje potovanje v vasico na strmem obronku južnih Brkinov kot pot v neznano. Zavelo je po burji, ko sem prve jesenske dni stopila iz avta in si oddahnila, da je vijuganja po lokalnih cestah konec. Od Sabonj do Reke je le 40 kilometrov zračne črte, mi pove domača hčerka Milena, ki skupaj z možem Sašom kmetuje na njenem delu zemlje na kmetiji svojih staršev. Včasih so iz teh krajev hodili na Reko prodajat krompir in jabolka. Danes, v času hitrih sprememb, pa se s svojo raznoliko ponudbo vse bolj približujejo Ljubljani.

V vasi je kar nekaj kmetij?

Milena: To je le vtis. Od kmetijstva živimo samo mi. Ostali kmetujejo poleg službe ali pa so upokojeni. Smo edina ekološka kmetija tod okoli, najbližja je v Ilirski Bistrici, približno deset kilometrov od tod.

Kaj vaša kmetija obsega, kaj vse pridelujete, od česa živite?

Milena: Pridelujemo vso zelenjavo, od korenja, čebule, buč do fižola, špinače, zelja. Imamo krave dojilje in molznice. Vsak izmed nas – starši in midva – ima hektar obdelovalnih površin, pašniki in travniki pa obsegajo okrog 50 hektarjev.

Od kdaj ste ekološka kmetija in zakaj ste se odločili zanjo?

Milena: Ekološka kmetija smo od leta 1998. Zanjo sta se odločila starša, midva z možem pa sva njuno delo nadgrajevala.

Domačija družine Šlozel – Studen

Strme obdelovalne površine
v okolici hiše

Milenina mama: Nikoli nismo uporabljali umetnih gnojil, o ekološkem kmetovanju smo brali v časopisih. Bolj je treba biti pozoren, npr. na škodljivce, na bolezen. Obiskovali smo predavanja, brali smo strokovno literaturo, pa tudi sproti vidiš, kaj se dogaja.

Moji starši so imeli v glavnem krompir in živino. Mi pa imamo različno zelenjavo. Prej so le zase pridelovali drugo zelenjavo. Krompir in jabolka so hodili prodajat na Reko. Moj mož je hodil v službo, popoldne pa je kmetoval. Zdaj pa je vse novo, vsa ta zelenjava. Mladi gojijo toliko novih stvari.

Kakšen je postopek? Kako si kmet lahko pridobi certifikat ekološke kmetije?

Sašo: Najprej se prijavi na kontrolno organizacijo. V Sloveniji so tri nadzorne organizacije, dve sta v Mariboru, ena je v Ljubljani. Oni najprej popišejo začetno stanje, kmet mora na začetni tečaj iz ekološkega kmetovanja, vsako leto mora na izobraževanje. Prvo leto je kmetovanje še konvencionalno, površine so v preusmerjanju. Drugo leto so pridelki še konvencionalni, tretje leto pa je kmetovanje že popolnoma ekološko. Prvo leto je

treba začeti popolnoma upoštevati ekološke smernice. Prvi dve leti se ne sme uporabljati nobenih umetnih snovi. Pridelki pa so zaradi samo očiščevanja zemlje še izločeni iz ekološke prodaje. Nadzorniki nas obiščejo vsaj enkrat na leto.

Kakšen je položaj ekološkega kmeta pri nas?

Sašo: Odvisno od vsakega posameznika – kot se znajde. To ni nič slabega. Trg usmerja vse. Tisti, ki pride na trg s slabim pridelkom, ne more pričakovati, da bo kaj prodal. Ljudje vse bolj povprašujejo po kakovosti.

Sašo, vi prihajate s prve ekološke kmetije v okolici Ljubljane, s kmetije Studen. Kakšna je izkušnja vaše družine? Se povezujete, se drug od drugega učite?

Sašo: Seveda. So pa tudi razlike. Na njihovih njivah so predvsem zastopane žitarice, pri nas ne. Tudi s stročnicami je podobno. Pridelujejo se le v majhnih količinah, ker ni površine. Mojim gre dobro. S svojim delom so zadovoljni.

Milena, vi pa ste diplomirana inženirka agronomije. Ali nudi ta študij pri nas dovolj znanja na področju ekološkega kmetovanja oziroma za samostojno delo na kmetiji?

Milena: To je nadgradnja, je bolj teoretično znanje; več se učiš o fiziologiji rastlin, manj pa praktičnih stvari. Jaz sem se naučila kmetovati v družini.

Kaj je vajina motivacija, zakaj sta se odločila, da ostaneta doma na kmetiji? Oba sta visoko izobražena, življenje vama ponuja dovolj drugih možnosti?

Sašo: Za nekaj se odločiš in potem vztrajaš. Pustil sem službo, delal sem v gradbenem podjetju kot inženir strojništva v Ljubljani. Videl sem, kako mojim staršem in bratu ekološko kmetovanje uspeva, in potem sva se ga lotila še midva. Odločiti sva se morala: ali mestno življenje v Ljubljani ali pa kmetovanje na deželi.

Kako gledata na življenje kmeta? So sploh kje prednosti? Verjetno je veliko odrekovanja, kmetovanje na tem strmem terenu je precej zahtevno?

Sašo: Kar se tiče denarja, smo zdaj na istem, kot smo bili, ko sem hodil še v službo. En vir dohodka je ekološka tržnica ob sobotah, zelenjavo pa prodajamo tudi Mercatorju. Je pa res, da veliko vlagamo v opremo, v pašnike, v krave. Vključeni smo v SKOP in iz tega naslova prejemo neposredna plačila.

Milena: Bolj smo svobodni, kar se tiče časa, kot pa če bi hodili v službo. Sami se odločamo, kako in kaj. Živimo v zdravem okolju. Res pa je, da je treba otroka voziti v vrtec in kasneje v šolo.

Sašo: Prej, do spomladi lani, smo imeli krave molznice, zdaj imamo dojilje, krave so zdaj na paši, čez zimo pa se jih del vrne v hlev. Čakamo, da bo prva generacija krav za prodajo. Imamo krave angus, teličke in bikce, ki jih bomo prodajali naprej za pleme. Ostalo pa bo za meso. To je čreda z dobrim pedigrejem.

Ste načrtno izbrali govedo?

Sašo: Ja, iskali smo tako pasmo, ki ji bo zadoščala kraška trava. Za nekatere pasme je ta trava prešlaba. Zdi se, da nam to za zdaj uspeva. Naše krave pa jejo samo travo, seno, dodajamo jim le vitamine.

Kaj pa mehanizacija? To je strm svet?

Sašo: Njive imamo tam, kjer je svet vsaj kolikor toliko raven. Z mehanizacijo si pomagamo čim več. Imamo traktorje, stroje za košnjo, plug gredičar za pripravo gred.

Mati in hči obirata paradižnik

Pred rastlinjakom

Sodelujete z Mercatorjem. Kaj to konkretno pomeni?

Sašo: V začetku leta sklenemo z Mercatorjem pogodbo in določimo pogoje sodelovanja. Jušno zelenjavo prodajamo skozi vse leto, vsa ostala zelenjava pa je sezonska. Etikete in embalažo nam dostavijo iz Mercatorja. Na etiketi je označen naziv izdelka, številka nadzorne organizacije, naslov pridelovalca, datum pakiranja; za radič ali npr. jušno zelenjavo piše še rok uporabe. Našo zelenjavo prodajajo v večjih centrih. Zelenjavo pakiramo sami. V Mercatorju pa jo razpošljejo naprej. Dobavljamo vsak četrtek, v ponedeljek se z njimi slišimo in jim povemo, kaj imamo. Dogovorimo se za količino. Naša zelenjava je stara največ dva do tri dni, ko pride v trgovino. Zelenjavo prevzame Mercatorjev voznik v Ilirski Bistrici.

Kaj pa ekološka tržnica ob sobotah v Ljubljani? Imate stalne stranke?

Milena: Prodaja na tržnici je čisto nekaj drugega. Na tržnici imaš osebni odnos s kupcem. Kupec ti sam pove, kaj pogreša, česa si želi. Če pridelek ni tako lep na oko, mu lahko razložiš, zakaj je tako. Za Mercator pripravljamo večjo količino zelenjave, ki mora biti lepa. S kupci tam seveda nimamo neposrednega stika.

Se kupci kdaj pritožujejo nad ceno vaših pridelkov? Ali niso ekološki dražji od konvencionalnih?

Sašo: Cena niti ni tako zelo višja. Npr. paradižnik na ekološki tržnici je stal dva evra in pol, na navadni tržnici pa je stal dva evra. Nadzor ekoloških pridelkov narakuje kakovost.

Milena: Vendar mislim, da bi nadzor lahko še poostrili. Opravljenih bi moralo biti več analiz. Ekoloških kmetij je pa že tako malo. Če bi merila zanje še poostrili, bi jih bilo še manj. Večina kmetij pridelava premalo.

Imate poleg svoje družine Studen stike tudi z ostalimi na tržnici?

Sašo: Prodajamo šparglje z ekološke kmetije v Ilirski Bistrici.

Kašna je vajina vizija? Kaj želita doseči s kmetijo?

Milena: Vsako leto je kaj novega. Poskusiva kaj novega. Danes se vse tako hitro spreminja. Včasih so se za nekaj odločili in so temu sledili vse življenje. Danes pa se je treba tem spremembam hitro prilagajati. Želiva si povečati obdelovalne površine. Bomo videli. Letina je zelo odvisna tudi od vremena. Lani je bila suša, zato je bila čebula odlična. Letos pa jo je zaradi obilice dežja precej zgnilo.

Kako bi svetovala tradicionalnemu kmetu, ki se odloča za ekološko kmetovanje?

Sašo: Veliko se je treba izobraževati, precej brati, predvsem tuje literature.

Zakaj naj se tradicionalni kmet sploh odloči za ekološko kmetovanje?

Sašo: Vse gre v to smer. Merila se zvišujejo. Včasih je bilo vse dobro. Včasih so bili vsi kmetje konvencionalni. Z ločevanjem kmetov med konvencionalne, integrirane in ekološke pa se poudarjajo razlike. Mnogo kmetov se je že odločilo za integrirani način pridelave. To je že malo višja stopnja.

Milena: Sam trg narekuje, po čem je povpraševanje. Vedno več je alergij, bolezni, ki kažejo na to, kako pomembna je prehrana.

Na kmetiji živite skupaj s starši. Je sobivanje dveh generacij združljivo?

Sašo: Težko je. Značajsko se zelo razlikujemo. Midva sva do vsega odprta. Želiva vse poskusiti. Starši pa so še bolj zadržani. Sledijo temu, česar so se naučili. Midva imava svoje površine, sva jih kupila, in jih obdelujeva po svoje, starši pa svoje površine prav tako po svoje. Midva tudi več tvegava. Več vlagava v mehanizacijo in sicer. Izobrazba je pri tem zelo pomembna.

Profil kmeta se je zelo spremenil. Včasih je prevzel kmetijo tisti, ki je ostal zadnji doma, ki ni bil za kaj drugega, ki ni šel v šole. Danes pa je to drugače. Vidva imata oba visoko izobrazbo.

Sašo: Jaz nikoli nisem imel problemov s tem. Nikoli se nisem oziral na to, kaj drugi mislijo. Za nekaj sem se odločil in temu sledil. Zdaj pa razmišljava dva; tisto, kar je novo in naju zanima, preučiva, poskusiva. Kdaj nama kaj tudi ne uspe. Ampak dokler ne poskusiš, ne moreš vedeti.

Milena, tudi tema vaše diplomske naloge je bila neke vrste novost, poskus?

Milena: Tema moje diplomske naloge je bila *Preizkus tehnik gojenja zimskega portulaka*. Portulak je neke vrste špinača, podobna tudi motovilcu. Zelo je odporna na nizke temperature. Je ena redkih rastlin, ki ostane zelena. Razširjena je v ZDA, poznajo jo že ponekod v zahodni Evropi, npr. v Franciji, Švici.

Torej boste vpeljali novo rastlino v Slovenijo?

Hja, lahko bi rekli. /Smeh/

Pogovarjala se je in fotografirala *Marjana Lavrič*

Marjana Lavrič

OD ŽLICE DO MIZE

Pogovor z Alešem Kersnikom, ekološkim kmetom s posestva Marof pri Cerknici

Če se peljete po lokalni cesti iz Cerknice proti Grahovem, boste na desni strani opazili na videz opuščeno posestvo, bivšo zadrugo, kjer je bila morda še nedavno trgovina Pivke. Osrednje poslopje, čeprav opuščeno, pa priča o časih, ki so starejši od socialističnih parol, ki so kmete podile v tovarne ali v zadruge. Priča o noblesi, o ljubezni do vsega lepega in pogledu prijetnega. Sem, pod Slivnico in na obrobje skrivnostnega Cerkniškega jezera, se je iz svoje mladosti vrnil Aleš Kersnik. Tudi v njem se prepletata preteklost in sedanost, ki ju povezujeta celovit odnos do sveta in nenehna vedoželjnost. In kup idej za v prihodnje.

V te kraje ne prihajate iz rodu kmetov niti niste domačin. Kako ste pravzaprav zašli sem?

Prihajam iz rodu posestnikov. Sloj zemljiškega posestnika je pri nas že skoraj docela izumrl. To so bili izobraženi ljudje, ki so imeli službo v mestih, niso pa nikoli izgubili stika z zemljo in so iz generacije v generacijo vlagali tudi v svoja posestva na podeželju. Veliko jih je bilo na Češkem, v Avstriji. Bili so več kot kmetje, in to prav zaradi svoje izobrazbe.

Pristava iz 16. stoletja še čaka na obnovo

Kdo je v vaši družini izhajal iz tega sloja?

Moj stari oče, bil je banovinski načelnik za gradnje. Njegova družina izhaja iz vasi Grahovo. Bili so velika kmečko posestniška družina. Imeli so žage. To posestvo tukaj pri Martinjaku so kupili na dražbi. Posestvo ima bogato zgodovino, skoraj 150 let je bila tu ugledna furmanska gostilna. Po vojni so posestvo nacionalizirali, kasneje so hišo in tri hektare vrnili. Tu sem poleti preživljal svojo mladost.

Mama in jaz sva zbirala starine, zato da bi nekoč lahko opremila to hišo. Ves čas sem se zanimal tudi za zgodovino, jo neformalno preučeval. Sicer pa sem delal kot glasbenik v

simfoničnem orkestru. Pisal sem scensko glasbo za TV, za radio, za gledališče. Imel sem neformalno kabaretno gledališče (Kabaret 13, kabaret Daj–dam), s Svetlano Makarovič sem sodeloval več kot deset let, bil sem bobnar pri glasbeni skupini Deliali. Žal pa sem med osamosvojitveno vojno usodno zbolel. Bolezen je vplivala na oči, živčevje, imel sem akustično travmo, težave z ravnotežjem itd. Po štirih letih sem se lahko invalidsko upokojil. Sedaj se bolje počutim, vendar je veliko težav ostalo.

Vse, kar počnem v življenju, me zanima kot del celote. Npr. če vzamemo kos starine – kako ga umestiti v celoto, kako en kos dopolni ostale, kako se integrira v okolje. Mlajše generacije večinoma zanima le en kos, ki je sicer lep, a je iztrgan iz celote. Samo pogledajte oltarno sliko. Čisto drugače deluje obešena v galeriji kot pa v cerkvi na oltarju, kjer je umeščena kompozicijsko, kjer se upošteva svetlobo in vse ostale elemente.

Vedno sem si želel živeti in delati tu, na tem posestvu. To je značilnost naše družine. Imam strica na Brdu pri Lukovici, ki je prav tako študiral, vendar je ostal na posestvu, pa čeprav požganem, in se ukvarjal s kmetijstvom. Imamo odnos do zemlje, do živali. Nikoli nismo prekinili svojega interdisciplinarnega odnosa do življenja: vedoželjnosti, želje po znanju in dela z zemljo. Pogled na svet se ti tako razširi.

V letih 1962–63 so to posestvo dokončno nacionalizirali.

Moja mama in njena sestra sta vložili denacionalizacijski zahtevek. Po mami sem sam prevzel cel postopek, ki je bil zelo dolgotrajen in naporen. Po dvanajstih letih, leta 1998, sem dobil zemljo in hišo nazaj. Bil sem brez vseh sredstev, brez kapitala, tako kot Robinzon – z motiko in krampom. Še vode nismo imeli in sem jo moral voziti iz Ljubljane, dokler se me ni nekoč nekdo usmilil in odprl zbiralnika za vodo.

Hiša je trenutno v obupnem stanju. Načrtujem, da jo bom obnovil in tu razvil vrsto interdisciplinarnih projektov.

Kaj vse obsega vaše posestvo?

Obsega nekaj gozda, travnike, njive, pašnike, tako da je na njem mogoče kolobariti. Ovce imam zato, da imam gnoj, gnoj gre na njive, tam pa gojim vso zelenjavo in žita. Trenutno obdelujem 24 hektarjev. Poleg tega imam še gozd, ki pa ga za zdaj še ne izkoriščam.

Čreda ovac se prosto pase na pašniku

Vsi ekološki kmetje imamo težave s plevelom. Tam, kjer kmetujejo iz roda v rod v družini, je več delovne sile in je delo lažje. Sicer pa je delovna sila predraga. Za stroje pa tudi ni denarja. Ekološko pridelano zelenjavo je mogoče kupiti pri nas v trgovinah tudi iz uvoza. Prihaja z velikih kmetij, kjer vse pridelujejo mehansko. To pa ima tudi slabosti. Ni osebne stika z zemljo. In za človeka je najbolje, da uživa svežo sezonsko zelenjavo iz svojega okolja.

Pridelujem zelenjavo, žita, kosim travo, nekaj je siliram, nekaj je uporabljam za seno. Križnice in korenovke so tukaj najboljše, lahko bi imele zaščitno znamko dinarsko-kraške pridelave. Zaradi podnebnih razmer imajo zelo izrazit, dober okus. Tudi sadje, včasih je bilo tu veliko sadja. Sijajni okusi! Sam sem uredil sadovnjak. Rad bi izdeloval sadno vino. Sadne šampanjce.

Včasih sem pekel tudi kruh, a so sanitarni pogoji prestrogi, še zlasti za razmere, v katerih živim jaz. Pomislite, da bi moral te prostore preurediti po sodobnih standardih. Verjetno bi bilo bolj umestno, da bi standarde prilagodili tem prostorom.

Aleš Kersnik goji vse vrste zelenjavo, še zlasti okusno je njegovo kislo zelje

Je ta zemlja dovolj dobra za vse vrste zelenjave? Kot vemo, se tu na tem področju zadržuje veliko vode. Kmetje so se v teh krajih pogosto izgovarjali na nekakovostno zemljo.

Podnebje tukaj res ponuja omejene možnosti. Vso pomlad dežuje, poleti vlada huda suša, potem pa je spet preveč dežja, podnebje je zelo ostro, nizke temperature so že zelo zgodaj jeseni, potem nastopi slana. Zemlja pa je sijajna, zaradi posebnih mineralnih sestavin. Tu so bila po več milijonov let včasih sama jezera. Minerali, ki so bili sprani s skalovja, so se tukaj nalagali. Je pa zemlja glinasto peščena, zato je težka, zato jo je treba precej gnojiti in jo kar naprej obdelovati. Čim jo za eno leto zanemarite, bo trda kot beton. Imam vtis, da je vse to za ljudi pretrdo delo. Raje gredo v tovarne, kot pa da bi tako trdo delali. Če nimaš odnosa, ljubezni do zemlje, do živali, do narave, je vse izgubljeno. Ampak ljudje se v tovarnah še bolj razčlovečijo.

Meščan z eno nogo na podeželju. Že od začetka ekološko kmetujete?

Od začetka! Moja družina je bila ekološko ozaveščena že od nekdaj. Že med prvo svetovno vojno so vedeli, da so umetna gnojila strup za zemljo. Moj praded je začel z umetnini gnojili, potem pa med prvo svetovno vojno zaradi proizvodnje bojnih plinov umetnih gnojil ni bilo več. Od takrat trava ni bila več tako visoka, in spo-

znal je, da umetna gnojila niso pravo sredstvo za uspešno rast. Spoznal je, kako je v naravi pomembno ravnovesje: V grmih so bile jerebice, jerebice so jedle koloradskega hrošča, goži so jedli voluharje. Vse to so moji predniki opazili in želeli to ravnovesje ohranjati.

Torej, tradicija, kaj pa spoznanja danes? Se kaj izobražujete na tem področju?

Izobražujem se ves čas. Pravkar sem naredil tečaj za predelavo mesa, opravljenih imam vrsto tečajev, od peke kruha, predelave sadja do poznavanja zdravilnih rastlin. Cerkniško jezero je prvo v Evropi in drugo na svetu po bogastvu in raznolikosti rastlinstva iz različnih podnebnih pasov. Tega se žal pri nas sploh ne zavedamo. Tem enkratnim posebnostim bi bilo treba nameniti vso potrebno pozornost in jih povzdigniti, ne pa da v okolici gradimo industrijske cone, ki bi lahko bile kjerkoli drugje. Tu bi morale biti možnosti za foto safari, opazovanje ptic ipd. Manjka nam interdisciplinarni pristop. Vsak je strokovnjak na svojem področju, nikogar pa ni, ki bi to območje videl kot celoto in znal izkoristiti njegove enkratne posebnosti.

Je v Sloveniji dovolj možnosti za izobraževanje s področja ekološkega kmetijstva?

Če hočeš, če te to zanima, je možnosti dovolj. Pred sprejetjem Slovenije v Evropsko unijo je bilo tega še več. Vendar pa je stopnja zavesti pri nas na relativno nizki ravni. Mnogi imajo ekološke kmete še danes za nekakšne romantike. Smo pa edini, ki ščitimo zdravje ljudi, ki vzdržujemo kakovost vode ter ravnovesje med živim in neživim svetom – med živalmi in mineralnimi snovmi ter rastlinami. Temu so se najbolj približali bio dinamiki, to je tudi v svetovnem merilu najbolj uspešna ekološka panoga. Vendar je zanjo potrebna veliko znanja. Pri nas je večina kmetov vse kaj drugega kot pa kmet. Večinoma so to varilci, strugarji ipd. Bolj so praktiki. Branje, izobraževanje jim je tuje. Za to ni primerne duhovnega, intelektualnega ozračja.

Večino predavanj organizira Kmetijsko-gozdarska zbornica, Združenje ekoloških kmetov, Bio dinamiki, društvo Ajda idr. Sam sem član Zveze ekoloških kmetov osrednje Slovenije in slovenske Zveze, kjer sem tudi član upravnega odbora. Sem član društva Ajda. Sem tudi član zasebne zaščitne znamke Bio dar, v kateri veljajo strožja merila kot pri združenju ekoloških kmetov.

Kako se vam vsa ta vlaganja in trdo delo povrnejo? Kje vse prodajate svoje pridelke in izdelke?

Ob sobotah na ljubljanski ekološki tržnici, kislo zelje tudi v Merkatorju. Prodajam tudi kakšnemu zasebnemu eko trgovcu. Sodelujem z vrtci, vladnimi službami.

Aleš Kersnik na njivi

Kakšna je vaša vizija, pogled, želje za naprej?

Od žlice do mize! Tukaj bi rad odprl ekološki turizem. Imel bi restavracijo. Najprej pa bi rad uredil hišo. To je zelo velika naložba. Pristava je iz 16. stoletja. Rad bi naredil gosposki, graščinski turizem. Paracelzus, prvi moderni zdravnik v Evropi po helenistični dobi, je hodil po teh krajih in zapisal, da je tu mogoče najti v enem dnevu več zdravilnih rastlin kot pa v treh mesecih v treh kronovinah. Tu bi rad naredil Paracelzusov botanični park in ljudem predstavil vse zdravilne rastline, ki rastejo tod okoli. Rad bi naredil malo Cerkniško jezero, model na treh hektarjih. Občina me pri teh načrtih podpira.

Pogovarjala se je in fotografirala *Marjana Lavrič*

Helena Bizjak

HRANA – ZDRAVILO ALI POŽIVILO?

Veliko ljudi se napačno prehranjuje

Poglejmo najprej fizični nivo človeka. Krščanstvo poudarja tudi našo telesnost, prehranjevanje, saj nam je Jezus zapustil svoje rešnje telo kot hrano in pomoč za duhovno rast. Bistvo krščanstva je torej tudi telo, saj bomo v telesu vsi vstali. Hranjenje se začne pri materinih prsih, od vidne do nevidne hrane iz nebes. Čemu bi torej zanemarjali svoja telesa! Že A. M. Slomšek je opozoril na nevarnost, da so otroci lahko zaradi nezanimivosti in neživljenjskosti učiteljevega dela, le fizično navzoči. Zato je od učiteljev zahteval, da pri svojem delu upoštevajo celostni pristop k otrokom in pri tem poudaril načelo življenjskosti. Govoril je tudi o zdravem načinu življenja. Zanimivo je, da je poudaril tudi pomen gibanja na svežem zraku in bivanja v prezračenih in čistih prostorih, zdravo in zmerno prehranjevanje, v katerem ne sme manjkati zelenjave in žitaric. Opozarjal je na pomen pitja, predvsem vode in svaril pred pretiranim pitjem žganja, vina in kave ... Velik pomen je pripisal tudi zdravemu spanju, ki ima neposreden učinek zlasti na telesni in psihični razvoj otroka in ki ugodno vpliva na dobro počutje otrok in odraslih.

Pomen telesnega zdravja otrok upošteva tudi šolski predmetnik, saj se zaveda pomena telesne vzgoje kot predmeta, pri katerem so učenci tudi pri pouku telesno aktivni. Pri tem ne pozablja še na razne obšolske športne dejavnosti (košarka, odbojka, nogomet ...) in športne ter naravoslovne dneve. Ugotavljam pa, da je v srednješolskem predmetniku premalo upoštevana zdravstvena preventiva. V osnovni šoli je stanje nekoliko boljše, saj nosi naslov zdrava šola že več kot tretjina vseh slovenskih osemletk.

Sama sem kot avtorica knjige *Ustvarjalna pedagogika za tretje tisočletje* namenila področju telesa večjo pozornost. Kar nekaj poglavij obravnava osnovno zdravstveno preventivo mladostnika: govorim o zdravi drži telesa, o zmerni in zdravi prehrani, o pravilnem dihanju in vajah za dober glas, o akupresurnih in refleksnih točkah za samopomoč in pomoč bližnjemu. Z akupresurnimi točkami in conami na stopalih sem tudi v praksi uspela dijakom pomagati pri zobobolu, glavobolu, pri raznih sla-

bostih in bolečinah. Posebno pozornost sem namenila slabi drži mladostnika in nepravilni prehrani. Problema neprave prehrane se zavedajo tudi dijaki sami, kar so dovolj jasno nakazali s svojimi kolaži, ki knjigo ilustrirajo.

Hrana je poleg ljubezni in dihanja glavni vir energije za človeško telo. Včasih so se ljudje držali svojih tradicionalnih prehrabnih navad, danes pa je s človeško svobodo povezana tudi individualna izbira prehrane. Zato se danes mnogi ljudje napačno prehranjujejo. Največ jedo preveč (predvsem mesa), izbirajo si premastno ali presladko hrano. Potrebna bi bila prehranska vzgoja, s katero lahko oplemenitimo pouk gospodinjstva. Vendar je ta predmet v okviru devetletke na žalost ukinjen. Lahko sicer rečemo, da polnovredno prehranjevanje pomeni, da človek vsaj 50 odstotkov živil zaužije v surovem stanju. Vendar je to odvisno tudi od tipa človeka, od letnega časa in podnebnega pasu. Nekateri ljudje surovih jedi in zdrave, toda težke hrane iz soje, ne prenesejo. Samo ena vrsta hrane je, ki je človeštvu skupna: materino mleko.

Skupno kosilo ali večerja sta nekoč pomenila družinsko obredno dejanje, kar je danes že prava redkost. Začelo se je z molitvijo pred jedjo in končalo z zahvalo za prejete dobrate. Najpomembnejši dogodki in praznovanja so se nekoč odigrali ob pogrjnjeni mizi, posebno v času praznikov (o božiču, pustu, veliki noči, pa tudi v nedeljo), ki so jih zaznamovala posebna jedila. Zaradi drugačnih družbenih okoliščin je danes take družinske ubranosti bore malo. Žal se tudi vzgoja lepega vedenja pri mizi v okviru domačega ognjišča izgublja. Skupna miza namreč omogoča, da ne nahranimo le telesa, temveč ustvarimo tudi prijetno počutje. Vsi vemo, da je obrok lahko še tako zdrav, pa vendar nam ne bo prijal, če se nam ne bo zdel okusen in če ne bo lepo postrežen. V industrijskih deželah ljudje vsekakor porabijo preveč sladkorja in pojedjo preveč mesa. Še vedno je žrtvovanih preveč živali, čeprav danes ne več zaradi obrednih namenov.

Strokovnjaki so nedavno celo ugotovili, da na povečan pojav nasilja v šolah lahko odločilno vpliva neprava hrana. Čedalje manj ljudi je sposobnih reševati probleme na tvoren način. Vse več se zatekajo k eni ali drugi vrsti nasilja. Žal je vse več nasilja tudi med mladimi. Nekateri šole imajo zaposlena tudi po dva ali več varnostnikov. Po podatkih Ministrstva za notranje zadeve je policija leta 2002 v Sloveniji obravnavala 4007 kaznivih dejanj, od tega je bilo osumljenih kar 2290 mladostnikov. Strokovnjaki ugotavljajo, da danes jemo hrano, ki je vitaminsko in mineralno osiromašena. Avtorica članka se potem sprašuje, ali bodo rezultati raziskave resnično pokazali odvisnost med vitamini, minerali in nasilnim obnašanjem otrok in ali bo to vodilo k izboljššanju prehrane otrok in mladostnikov.¹

¹ Prim. Marija Žnidaršič: Je hrana povezana z nasiljem? Revija Zdravje, april 2003

Moje mnenje je, da je treba otroke navajati k večjemu uživanju sadja in zelenjave ter polnovrednih žitaric in le po potrebi dodajati vitamine in minerale v tabletah. Rimski vojaki, ki so osvajali svet, so se menda dnevno hranili s pestjo nekuhanega polnovrednega ječmena. Sodobni čas prinaša tudi hrano, ki jo uživamo kot poživilo. Med poživila sodijo tudi kava, vino in tobak. Po izračunih človeštvo zaužije vsako leto približno 75.000 ton čistega kofeina, da o tobaku (ki se ga zaužije še več in je za zdravje bolj škodljiv) niti ne govorimo.

V želji po hitrem učinku človek ubere napačno pot in zaužije preveč poživil in osvežilnih pijač. Otto Wolf v svojem članku o osvežilnih pijačah pravi, da so osvežilne pijače druge generacije vse industrijsko izdelane. Takšna je kokakola, ki je v začetku vsebovala snovi iz kokinih lističev, ki so mamilo. Nedavno so se pojavile osvežilne pijače tretje generacije, med katerimi sta najbolj znani »rdeči bik« in »leteči konj«. Pijači sta priljubljeni pri mladih, saj veljata za energijski »napoj«. Spodbujata zunanje dejavnosti in tako s poživilom zatreta občutek, ki opozarja, kdaj je organizem naravno utrujen. To vodi k prevelikemu izčrpanju, k ropu življenjskih sil. Mladi ljudje, ki imajo zdrava jetra, tega ne opazijo tako kmalu. Vendar preveč zunanjih poživil vodi k odvisnosti, želji za vedno novimi in novimi poživilimi. Poleg tega pa taka poživila izrinjajo pristna človeška čustva. Človek danes kaj malo kaže svoja čustva. Moralnega odločanja je vse manj.

Sodobni človek želi na vsak način ostati buden, želi na hiter način razviti svojo zavest. Včasih ubere pravo pot, kot je npr. post. Vendar se je treba znati pravilno postiti.

Koliko naj jem, je vprašanje, ki ga zastavljamo sebi ali drugim. Telesna lakota je nasploh dobra vodnica, saj nam pove, koliko hrane potrebujemo za energijske potrebe svojega telesa. Vendar bodimo pozorni, da ne bomo zamenjali telesne lakote s čustveno lakoto, ki je včasih posledica razočaranja in napetosti. Za človeka, ki na vse to pazi, je izkušnja hkrati z občutkom lakote kar dober vodnik pri presoji, koliko naj je. Škoda, da nimamo mehanizma, ki bi nam razodeval skrito lakoto telesnih celic po življenjskih hranilih. Toda obdarjeni smo z razumom in upajmo, da ga bomo s pridom uporabljali. Ne moremo pa vpreči svojih možganov, dokler o prehrani premalo vemo.

Spomnimo se samo, da zdrava, naravna hrana zbuja več teka, gre bolj v slast in je tudi boljša. Pomembno je jesti tudi presno, neobdelano hrano. Odkar se je človek naučil rafinirati in konzervirati hrano, so iz nje izginila življenjska hranila. Kar je znanost dosegla v boju zoper bolezni, so skoraj vse uničili pridelovalci hrane z njeno nasilno obdelavo. Danes iz ZDA prihajajo tudi v Evropo gensko spremenjena živila, nekatere žitarice, npr. soja, koruza, pšenica.

Prepričana sem, da je pravilno hranjeno telo kar najboljša obramba zoper napetosti sodobnega življenja. Zato odgovorno posvetimo večjo pozornost zdravi prehrani.

Od pravilne prehrane je v veliki meri odvisna uspešnost naravnega načina zdravljenja. Če se nepravilno prehranjujemo, ne pričakujemo trajnega izboljšanja zdravstvenega stanja.

Lahko govorimo tudi o vegetarijanski prehrani, kar pa ni isto kot makrobiotika. Mnogi mladi se že hranijo vegetarijansko. To jim omogoča širok izbor prehrane, saj se le-ta prilagaja posamezniku, ideologiji in družbi. Pomembno je le opomniti, da izbira hrane temelji na živilih, ki so pridelana na naraven način. Od pravilne prehrane je v veliki meri odvisno naše zdravje. Vegetarijanci, ki so slabokrvni in imajo premalo energije, potrebujejo več tople in ogrevajoče hrane, manj surove. Izogibajo naj se vsega, kar je močno hladno.

Otroci potrebujejo hrano, ki je na naraven način sladka: hrano iz žitaric (bolj zdrave od izdelkov iz pšenične moke so jedi iz soje, ajde, prosa, ješprenja, koruze). Sladimo jih raje z medom ali naravnim sirupom kakor s sladkorjem. Po potrebi jemo suho sadje, orehe, le malo mlečnih izdelkov in le nekaj južnega sadja. Za zdravo prehrano velja, da je najboljša tista hrana, ki jo pripravimo iz plodov, ki rastejo največ sto kilometrov od našega bivališča. Jedli pa naj bi hrano, ki je sezonska.

Uživanje zdrave hrane je določeno tudi glede na različne temperamente. Tako naj npr. kolerik ne bi užival premočne in začinjene hrane, kar se priporoča melanholiku.

Iz lastne prakse vem, da mi je potrebno vsaj enkrat dnevno zaužiti topel obrok, sicer sem brez moči, slabotna in zaspana.

Ljudje imamo različno sposobnost prebaviti hrano. Sposobnost za dobro prebavljanje je bolj ali manj prirojena. Zato ni važno samo, kako in kaj jemo, ampak tudi kako to prebavimo in izkoristimo. Nekateri lažje prebavljajo surovo hrano, drugi bodo morali jesti pretežno kuhano. Pri tem je najboljše kuhati zelenjavo v sopari 5-7 minut, da ne uničimo vitaminov.

Človek ne živi od tega, kar poje, temveč od tega, kar prebavi. Meso naše telo dolgo prebavlja, saj človek nima tako kratkega črevesa kot mesojede živali. Glede na dolžino črevesja bi moral biti človek sadjejedec, kakor je večina primatov. Zelo dobro prežvečeni zalogaj je idealna prebava hrane. Tako postanemo bolj siti in najdemo pravo mero v količini hrane. Optimalna količina jedil ni daleč od potrebne minimalne količine. Besedi »jej dosti« sta zmotni, ker velika količina uniči kakovost.

In še o hujšanju. Zaradi prekomerne teže trpimo ženske bolj kot moški. Mlada dekleta so večkrat po nepotrebnem v skrbeh zaradi odvečnih kilogramov. Prav goto-

vo zato ni treba prenehati jesti. Ideal mladoletnice, ki je izgubila apetit, je ponavadi visoka in vitka manekenka. Vendar je nezmerni post zdravju škodljiv.

Določeno hrano lahko uživamo tudi kot zdravilo.

Za nemirne učence obstaja recept, ki so ga poznale že naše stare mame. To je napitek: 2 dcl vode, 1 žlička jabolčnega kisa in 1 žlička medu.

Okus je prvi in osnovni človekov čut. Če se pokvari okus in tako ne razlikujemo dobro od slabega, je to za nas življenjsko nevarno. Tudi ostali čuti se potem hitro skvarijo. Zato jejmo in pijmo z mislijo hvaležnosti materi Zemlji, ki nam daje hrano, in Očetu na nebu, ki nam pošilja svetlobo in vodo. Tako nam bo zaužita hrana bolj prijala, bolj teknila.

Prav tako kot je želodec posoda za hrano, je duša posoda za vitalnost, življenjsko moč. Več življenjske energije prejmemo, hitreje se duša očisti. Vsi imamo namreč večje ali manjše zastoje v pretoku življenjske energije. To je podobno, kakor kadar smo po zaužitju obilne hrane, posebno mesa, zaprti. Kadar pa se odpremo, steče skozi nas božja vitalna moč, ki nas hrani, varuje, vodi in poživlja. Vse, kar nam je potrebno, nam je tedaj na dosegu.

Bogo Jakopič

DOBROTNIK GLUHE MLADINE

Ignacij Holzapfel (1799–1868)

Letos 15. julija mineva dvesto deset let od rojstva največjega dobrotnika gluhe mladine na Slovenskem, duhovnika, pedagoga ter čbeličarja Ignacija Holzapfla. Njegovo ime je tesno povezano z nastankom ljubljanske gluhonemnice, ki je bila za javnost odprta leta 1900. Imenovani je dal namreč največjo vsoto denarja (okrog 50. 000 goldinarjev) za gradnjo tega tako potrebnega učno-vzgojnega zavoda, zato je prav, da se ga spomnimo, prav tako pa tudi kot velikega dobrotnika ribniške cerkve, kjer je veliko let opravljal svoj duhovniški poklic.

Ignacij Holzapfel se je rodil v Trziču na Gorenjskem, 15. julija 1799 očetu Francu in materi Elizabeti, rojeni Dobrin. Stanovali so v Trziču, v hiši št. 51. Po izročilu so bili starši premožni in so posedovali dve hiši. Holzapfel je v Ljubljani obiskoval gimnazijo od leta 1812 do 1818 in bil sodobnik sodelavcev Kranjske Čbelice, Kosmača, Kastelca in Prešerna. Licej v Ljubljani je obiskoval v letih 1818–1820, teološki študij pa med 1820 in 1824. Tako je bil sošolec škofa Barage. Kot duhovnik je služboval v Kamniku (1824–1825), v Preddvoru (1827), Mengšu (1827–1829) in pri sv. Jakobu v Ljubljani do leta 1834; nato je bil župnik v Črnomlju do leta 1848, ko je postal dekan v Ribnici. Ni bil somišljenik janzenistov, saj je bil prijatelj kasnejšega škofa Barage. Druga lastnost, ki ga je odlikovala pred drugimi, je bila, da je že v bogoslovnih letih sodil v tisto skupino kranjskih dijakov, ki jih je osvojila misel, da hočejo nadaljevati Vodnikovo prizadevanje za uveljavljanje slovenske posvetne poezije. Ni torej izključeno, da je Prešernov prijatelj Andrej Smole mislil v tem času na Gabrijana in Holzapfla, ko je leta 1823 pisal Matiji Čopu: »Študentje zmeram kranjske pesem kujejo, pa se nam zdi, da neč pravga vkupej ne spravjo.« Holzapfel se res ni kaj dosti ukvarjal s pesnikovanjem, in še kar je napisal, mu je pesnik Prešeren nekoliko kasneje oponesel v satiri: »Kako bi neki sladke pel Lesničjak? Kako neki bi prave pel Levičnjak?« Tako je Prešeren duhovito uporabil njegov nemški priimek (Holzapfel) za prisposodbo vsebini njegovih pesmi, ki jih je pisal v Kranjsko Čbelico. Vendar je Holzapfel vneto gorel za naš jezik in domačo zemljo, kar dokazuje tudi to, da je ob koncu leta 1824 skupaj s kasnejšim pisateljem Janezom Ciglerjem in Ksaverjem pl.

Andriolijem prosil vlado, da bi smela izdajati slovenski tednik Slavinjo. Čeprav bi bil časopis nepolitičen in čisto domovinsko usmerjen, so se gospodje na Dunaju v času Metternichovega absolutizma očitno bali slovenskega preroda in časopisa niso dovolili. Ko se je jeseni leta 1829 Miha Kastelic odločil, da uresniči del programa nesojene Slavinje, je prosil za prispevke za Kranjsko Čbelico tudi Holzapfla; ta je sodeloval s prispevki iz prejšnje dobe, a le v prvem zvezku Čbelice, s podpisom H in s pesmimi: Na posipu hudiga grada, Pod slapom v povodnji, Vetrica na vetrnici in Spomlad. Nekoliko je tudi pesnikoval, a še več je deloval na območju prosvete, gospodarske in socialne dejavnosti.

Po opisu sodobnikov je bil Holzapfel majhne postave, nekoliko debelušen, rdečeličen, a zelo pameten mož. Do sebe je bil strog in odločen, pravičen, iskren in zelo dober do trpečih. Leta 1848 je postal župnik in dekan v Ribnici. Tu je postal tudi konzistorialni svetnik in okrajni šolski nadzornik. Slovel je kot zelo dober šolnik. V Ribnici je zgradil župnijsko cerkev, ki je slovela po mogočnosti. Veliko truda ga je stalo, saj je moral sredstva zbirati podobno kot prispevek za ljubljansko gluhonemnico vse življenje. Ohranjena je tudi njegova oporoka, volilo. Tako je dobila ljubljanska gluhonemnica iz njegove zapuščine 52.962 goldinarjev, največjo vsoto je daroval prav Holzapfel poleg precej skromnejših darovateljev, kot so bili: Wolf, Jelovšek, Skupek, Holheim, Dafner in grofica Stubenberg ter še nekateri drugi bogati, a plemeniti dobrotniki, da je ta ustanova mogla začeti delo po daljših odlaganjih v letu 1900. Holzapfel je umrl za pljučnico 21.1. 1868 v Ribnici. Pokopan je na tamkajšnjem pokopališču; pred ljubljanskim Zavodom za gluhe in naglušne pa stoji v parku njegov kip. Mnogi gluhi, med njimi sedaj že pokojni Jože Bergant, so v letu 1966, ko se je Zavod preselil na Vojkovo ulico, osebno pomagali, da se je doprni kip prenesel v park novega zavoda, in s tem dokazali svojo veliko srčno kulturo. Naj bodo pričujoče vrstice tudi njim v hvaležen spomin.

Renata Ažman

ZAČELO SE JE Z DEPRO

Mednarodni uspeh delavnic terapevtskega pisanja v boju z depresijo

»**D**eluje!«
Zbudila sem se že ob šestih. Pred mano je bilo sveže angleško jutro in celodnevna delavnica terapevtskega pisanja v Center of Excellency in Interdisciplinary Mental Health Univerze v Birminghamu in to je pomenilo, da je ta dan eden najpomembnejših v mojem življenju. Prvič bom v angleščini izvedla delavnico, kakršno sem zasnovala na temelju lastnih izkušenj z duševno boleznijo in s pisanjem. Ob desetih smo začeli. Ob dveh sem planila v pisarno direktorice Centra in moje mentorice Ann Davis in vzkliknila: »Deluje!« Nasmehnila se je. »Seveda deluje,« je mirno rekla. »Vedela sem, da bo delovalo.«

Ko je v začetku leta 2007 izšla moja druga knjiga *Depra* in naletela na tako zelo pozitiven odziv, sem se šele začela zavedati, kako pomembno je pravzaprav pisati o bolečini, o strahovih, o travmah. Začela sem podrobneje raziskovati dimenzije procesa pisanja, s katerim se poklicno ukvarjam že več kot 22 let. Pisanje mi je vedno predstavljalo nekaj dragocenega, nekaj mojega, nekaj svetega. Začela sem se zavedati terapevtskih dimenzij tega meni tako ljubega početja. Analizirala sem lastne dnevnike, dva med njimi tudi objavila v obliki knjige (*Japajade*, Tuma, 2005 in *Depra*, Mohorjeva družba, 2007) in na podlagi pridobljenega znanja in lastnih izkušenj sem razvila koncept, ki se je že izkazal za učinkovitega tudi pri premagovanju depresije kot ene najpogostejših bolezni sodobnega časa. Na delavnicah terapevtskega pisanja se učimo tehnik in načinov izražanja potlačenih čustev, sprejemanja samih sebe in komunikacije z okolico.

Prvi obisk

Prvič sem obiskala Birmingham in Center of Excellency in Interdisciplinary Mental Health v oktobru 2007, ko smo imeli predstavitev angleške izdaje *Depre*.

Ob tej priložnosti sem za skupino uporabnikov, ki se ukvarja s pisanjem (Writers group), pripravila kratko predavanje, na katerem sem jim predstavila temeljna izhodišča za terapevtsko pisanje in ob koncu našega druženja so me povabili, naj pripra-

vim zanje celodnevno delavnico in jim na ta način koncept približam tudi v praksi. Tako se je začelo naše sodelovanje, ki po mnenju strokovnjakov predstavlja pomemben kamenček v mozaiku destigmatizacije in detabuizacije duševnih motenj, poleg tega pa razvija pomemben način samo-zdravljenja s pisanjem.

Koncept

Koncept terapevtskega pisanja, ki ga izvajam, je osnovan na zamisli, da transfer med posamezniki in njihovo okolico poteka na treh ravneh. Na ravni odnosa s samim sabo in svojim notranjim otrokom, na ravni odnosa s pomembnimi drugimi in na ravni odnosa z javnostjo. Težave v duševnem zdravju lahko izhajajo iz vzorcev, ki smo jih ponotranjili v obdobju svoje primarne in sekundarne socializacije, lahko pa tudi iz nerazrešenih travm, ki nam utegnejo onemogočati skladno in ustvarjalno delovanje. Ob pisanju lahko vse to vsaj delno ozavestimo in tako začnemo odstranjevati vzroke težav ter do njih zavzamemo primerno distanco. Seveda pa ne smemo pozabiti, da je spreminjanje primarnih vzorcev dolgotrajen in pogosto boleč proces, zato moramo biti do sebe prizanesljivi, potrpežljivi in razumevajoči. Vzpostaviti moramo ljubeč stik z notranjim otrokom v sebi in tako uskladiti svoj notranji svet. Terapevtsko pisanje ni nadomestek za psihoterapijo, je le še en način, kako svoje najgloblje občutke pisno izrazimo (olajšanje) in ob novnem branju spoznavamo sami sebe (distanca).

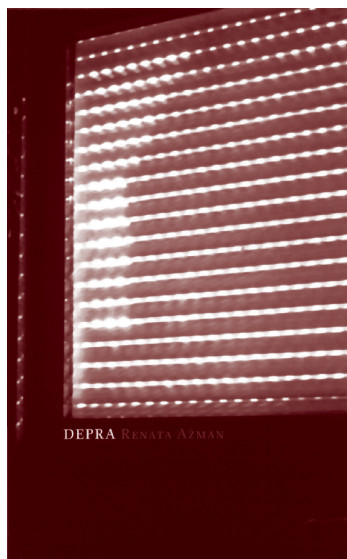
Program te delavnice obsega uvod in priložnost za pisanje treh zvrsti besedil – pisem, zgodb in dnevnika –, ki odsevajo tri ravni ustvarjanja odnosov: s seboj, z osebami, ki so za nas pomembne, ter z javnostjo. Sadovi te delavnice so odvisni od tega, kako udeleženci sprejmejo naslednje temeljne predpostavke za terapevtsko pisanje:

1. pošten odnos do sebe in pristni odnosi z drugimi;
2. ljubezen do pisanja;
3. zaupanje vase in v pozitivne posledice sodelovanja pri postopkih spreminjanja, kot je ta delavnica.

Na tej delavnici bomo ob sprejemanju omenjenih predpostavk skupaj delali in iskali tiste načine pisanja in branja, ki nas lahko vodijo k bolj pozitivni samopodobi, k večjemu samozaupanju in k večji stopnji zaupanja v lastne sposobnosti. Čeprav jamstva za uspešnost delavnice ni, pa sem prepričana, da bo na njej vsak dobil priložnost, da se prek pisanja spoprime tudi s svojimi težavami v duševnem zdravju in prepozna nekatere vzorce, ki mu onemogočajo, da bi svoje življenje bolj polno živel. Glavni namen te delavnice je, da posameznika uvede v nov način samozdravljenja. Udeleženci bodo na delavnici prišli do različnih ugotovitev; če bodo želeli,

bodo njihova besedila lahko objavljena na spletnih straneh www.depra.si. Poleg tega pa delavnica obsega tudi individualne konzultacije.

Udeleženci naj s seboj prinesejo ogledalce, papir za pisanje in pisalo. Število udeležencev je omejeno na devet.

Slovenija

Po prihodu iz Birminghama in po prvih dobrih odzivih se je tudi v Sloveniji zanimanje za delavnico terapevtskega pisanja močno povečalo. Prvo smo izvedli v organizaciji Društva za pomoč osebam z depresijo in anksioznimi motnjami in odzivi so bili po pričakovanjih zelo ugodni. Tole je samo eden od njih:

»Dne 21. 06. 2008 sem se udeležila Delavnice terapevtskega pisanja, ki ga je organiziralo društvo Dam pod vodstvom Renate Ažman. Želim predstaviti svoj vtis in občutke, ki sem jih doživela na tej delavnici.

Zjutraj se nas je zbralo šest udeležencev, kar pomeni, da smo lahko kasneje delali v dveh skupinah. Pisali smo tekste po navodilu Renate. Nekateri zapiske smo prebrali in jih podelili s skupino, drugi so ostali na papirju za kasnejše branje doma ali z osebami, ki jim zaupamo. Zanimivo je, da nam je šlo delo vsem dobro od rok in smo v kratkem času napisali bogate tekste.

Renata nam je med predstavljanjem koncepta delavnice nizala svojo življenjsko izkušnjo z depresijo, ki jo uspešno zdravi tudi z izražanjem svojih čustev v obliki pisane besede. Pisanje je materializacija občutka, možnost analize in rešitve odnosa. S pisanjem dnevnika, neodposlanega pisma ter zgodbe odkrito nizamo vsa svoja občutja in doživetja, katera ob ponovnem branju ozavestimo in sprejmemo (ali odpuščamo ali razvijemo distanco).

Gre za enostaven pristop, orodje, ki nam je vsem blizu že od malih nog. Renata nas je le spomnila na to, da uporabimo znanje, ki ga že imamo v sebi. Prav to je bilo zame najbolj osupljivo, kako učinkovito je v trenutku stiske in navala čustev, ki se pogosto ponavljajo, to izliti na papir v vsej intenzivnosti. Ko pa prebiram napisano čez nekaj dni, sem začudena nad distanco, ki sem jo razvila do dogodka, ki me je lahko vznemirjal že dolgo časa. Včasih je za rešitev doživetja dovolj en tekst, drugič se teksti kar vrstijo, dokler v določenem trenutku ugotovim, da je stvar zaključena, in lahko grem dalje, osvobodjena travme, ki je razjedala mene in moje najbližje.

Pisanje je primerno za vsa čustvena stanja. Pri pisanju se osredotočimo na osebo, lahko tudi na samega sebe ali na situacijo, ki jo želimo ozavestiti. Pomaga nam vzpostaviti dialog s samim seboj in z drugimi, posebno tedaj ko nimamo ob sebi nikogar, ki bi nas utegnil razumeti. V času, ko se nam nudijo novodobni odrešitelji, je

pravo odkritje Renata, ki deluje iz sebe in iz svojih izkušenj. Pripravljena je to deliti z nami, ki iščemo načine preživetja in želimo gojiti dobre odnose, ki temeljijo na opustitvi starih vzorcev in odpuščanju zamer.

Delavnico toplo priporočam vsakemu, ki se želi spoznavati in delati na sebi s pisanjem. Renati se iskreno zahvaljujem, da mi je pokazala pot, kako biti in se soočiti sama s seboj ali kako spoznati globine same sebe s pisanjem.

M. J., dr. med., specialistka splošne medicine«

Vesela sem, da koncept deluje. Upam, da bom z njim lahko še komu pomagala najti pot iz stiske. Vabim vas, da obiščete našo spletno stran www.depra.si, kjer se lahko tudi prijavite na delavnico (renata@depra.si). Srečno!

Uspešna delavnica terapevtskega pisanjv boju z depro, Birmingham

Zinka Zorko

PORABSKI SLOVENC DANES

Dokazujejo, da narodnostno in kulturno niso »nekje drugje«

Zgodovinski uvod
Prispevek osvetljuje zgodovinske, politične, kulturne, jezikovne in literarne razmere v Slovenskem Porabju na Madžarskem od naselitve do danes, natančneje se posveča strokovni in literarni dejavnosti posameznih piscev v zadnjem dvajsetletju, zlasti pa jezikovni analizi prvega porabskega romana Garaboncijaš – Črnošolec avtorja Franceka Mukiča.

V dolini reke Rabe na Madžarskem živi približno 3000 Slovencev v slovenskih vaseh: Gornji Senik, Dolnji Senik, Slovenska ves, Sakalovci, Števanovci, Otkovci, Verica, Andovci in Ritkarovci, skoraj 600 pa v mestu Monošter, gospodarskem in kulturnem središču Slovenskega Porabja. Geografsko in jezikovno je Slovensko Porabje del prekmurskega Goričkega.

Pastoralna in pismenska dejavnost Cirila in Metoda v Rastislavovi Velikomoravski in Kocljevi Spodnji Panoniji je povezana z nastankom stare cerkvene slovanščine in v njej pisanega slovstva tudi s panonskim izrazjem. Konec 9. in v začetku 10. stoletja so v ta panonski prostor vdiral madžarska plemena prek Donave. Prva strnjena porabska naselja so nastajala po selitvi v drugi polovici 6. stoletja, na območje med Muro in Rabo pa so se v 13. stoletju priseljevali tudi Slovani iz okolice Blatnega jezera, južne Češke, Moravske in Slovaške. Od 14. stoletja so življenje Seničanov, Verice in Ritkarovcev določali posvetni lastniki zemljišč Dobra, madžarski kralj Bela III. pa je vasi Števanovci, Otkovci, Andovci, Sakalovci in Slovenska ves dodelil cistercijskemu samostanu že leta 1183. Tako sta se razvila dva govora porabskega prekmurskega narečja. Cerkvoupravno je ozemlje med Muro in Rabo spadalo deloma v zagrebško škofijo (od leta 1094), od leta 1176 deloma v györsko škofijo, od leta 1777 pa v sombotelsko škofijo. Ko so Madžari leta 1867 dosegli dualizem in visoko stopnjo samostojnosti, so bile vse narodnosti na Madžarskem razglašene za enoten in nedeljiv madžarski narod, madžarščina pa za državni in učni jezik. Začel se je

neustavljiv proces madžarizacije, Slovence so proglasili za Vende in madžarizirali so krajevna in osebna imena. Del prekmurske slovenske skupnosti je zbral dovolj duhovne moči in se je zoperstavil madžarizaciji, povezali so se z osrednjimi Slovenci, prebirali njihove časopise in knjige, tudi mohorjevke. Vzniknil je tudi prekmurski periodični tisk (*Kalendar srca Jezušovoga, Marijin list* in tednik *Novine*). Poleg verskega so ustvarjali tudi posvetno slovstvo. Protestantizem je dal prebivalcem med Rabo in Muro prve tiskane verske knjige, prevajane iz grščine: *Mali katekizmuš, Abecedarium slovensko, Nouvi zakon ali teštamentom* (1771) Števana Küzmiča. V t. i. prekmurski katoliški renesansi je v letih 1780–1790 Mikloš Küzmič pripravil in izdal sedem nabožnih in posvetnih knjig. Jožef Borovnjak, duhovnik na Cankovi od 1859 do 1909, je poskrbel za priredbe in izdajo verskih in šolskih knjig, vzpostavljaj je stike z izobraženci tudi prek Mure in prebujal narodno zavest. V tem času so nastajali abecedniki in čitanke, poljudne in strokovne knjige pa tudi umetniška besedila.

Junija 1920 so zakoličili v Trianonu severozahodno mejo med Kraljevino SHS in kraljevino Madžarsko. Območje današnjega Prekmurja je pripadlo Jugoslaviji, Slovensko Porabje pa Madžarski. To pretežno agrarno področje, poraslo z gozdovi, ni moglo preživeti vseh prebivalcev, zato so iskali zaposlitev v industrijsko bolj razvitem Monoštru, širil pa se je tudi val sezonstva in izseljenstva po vsem svetu. Načete so bile narodnostne vezi, izginjala je slovenščina iz šole, le v cerkvi se je ohranjala slovenska beseda. Po 2. svetovni vojni v Slovenskem Porabju ni bila izvedena kolektivizacija zemlje zaradi slabih naravnih danosti, v narodnostne šole so vpisovali vse manj učencev.

Kultura in literatura

Strokovni knjigi *Slovensko Porabje* Franceka Mukiča, ki je izšla pri Mohorjevi družbi v Celju, in Marije Kozar Mukič *Slovensko Porabje/Szlovénvidék* – rezultat avtoričinih etnoloških raziskav –, sta opozorili Slovence na premalo skrb matice za zamejce. Po letu 1991 je nastala vrsta sporazumov z Republiko Madžarsko o sodelovanju, urejen je tudi pravni položaj manjšin – tako slovenske na Madžarskem kot madžarske v Republici Sloveniji. Leta 1990 je bila ustanovljena nadstrankarska organizacija Zveza Slovencev na Madžarskem, leta 1995 Državna slovenska samouprava na Gornjem Seniku. V Monoštru so zgradili Slovenski dom, kjer je sedež narodnostnih organizacij, uredništvo časopisa Porabje, uredništvo slovenskega Radia Monošter. Na osnovnih šolah na Gornjem Seniku in v Števanovcih je uveden narodnostni pouk, dvakrat na mesec so na madžarski televiziji *Slovenski utrinki*, od leta 1986 izhaja v Monoštru *Slovenski koledar*. Med vidnejšimi literarnimi ustvarjalci se je najprej, večinoma v porabskem narečju, oglasila ljudska pisateljica Irena Barber in

izdala knjigi *Trnova paut* in *Življenje je kratko*. Na osnovni šoli v Števanovcih je bil dolga leta učitelj in tudi ravnatelj Karel Krajcar, ki je izdal najboljše izbor porabskih pravljic, in v zbirki *Glasovi* knjigo *Kralič pa Lejpa Vida*. Zelo nadarjen mladi pisatelj in fotograf Karel Holec, ki sodeluje s slikami in zgodbami iz vsakdanjega življenja tudi v časopisu *Porabje*, je andovsko porabsko stvarnost predstavil v knjigi *Andovske zgodbe*.

Francek Mukič je leta 1993 izdal *Madžarsko-slovenski frazeološki slovar* z okoli 22.000 frazeološkimi enotami, madžarsko pisano *Slovensko slovnico* leta 1997, leta 2005 pa *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*. Marija Kozar Mukič je s knjigo *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem* predstavila svoje etnološke raziskave slovenskega etničnega severovzhoda. Pomembno delo je tudi esejistično zastavljena knjiga mag. Valerije Perger, pedagoške svetovalke za slovensko šolstvo v Porabju, *Tudi to je slovensko Porabje*.

V Slovenskem Porabju so zelo aktivne lutkovne, gledališke, folklorne skupine in pevski zbori, ki nastopajo doma in po svetu.

Za Slovensko Porabje pišejo številni literarni ustvarjalci, med njimi Milivoj Roš, Feri Lainšček, Milan Vincetič, Milan Zrinski, Lojze Kozar mlajši, Ernest Ružič in drugi.

Prvi porabski roman

Francek Mukič je leta 2005 izdal roman *Garaboncijaš* v prekmurskem knjižnem jeziku, leta 2007 pa isto delo, predstavljeno v slovenski knjižni jezik, z naslovom *Črnošolec*.

Marija Stanonik je v svoji knjigi *Slovenska narečna književnost* (2007) natančno predstavila to »porabsko legendo«.

Večplastna »porabska legenda« deluje kot zgodovinski roman, ki se godi po 2. svetovni vojni na tromeji Madžarske, Jugoslavije in Avstrije. Življenjsko zgodbo Marcija Ločarina/Lončarja razpredata šahista arhivar Miško in učitelj Tibi ob partijah šaha. Motiv šahovnice ima svoje globlje sporočilo, to je motiv prehajanja državne meje, ki se tragično konča. Avtorju ponuja zgodovina skupinske prizore iz porabske zgodovine od leta 1664 prek leta 1919, ko je bil na Gornjem Seniku na vidiku »rdeči teror«, med drugo svetovno vojno je Madžarska podpirala Hitlerja, ob koncu jugoslovanski partizani v Porabju niso bili dobro zapisani, le nekaj zagnanih Slovencev je junija 1945 pripravljalo miting v prid slovenstvu, nato so morali porabski partizani izročiti svojo vojaško opremo madžarskemu vojaštvu, prebivalce nemškega rodu pa so izganjali v Nemčijo. Leta 1947 so se porabski mladinci udeleževali mladinskih delovnih akcij v Jugoslaviji, vendar je bila v Porabju velika gonja proti slovenskim šolam. Slovence so imenovali Vendi ali Vandali. Meja z

Jugoslavijo in Avstrijo je bila zlasti po letu 1948 zelo zastražena in skoraj zaprta. Glavna oseba Marci jo večkrat tudi prestopi. Zadnji dan Marcijevega življenja, od jutranjega prebujanja do »zadnje« večerje, zajema velik del zgradbe romana. Začne se z zvočno kuliso zvonjenja iz cerkve, motiv ogledala kaže skrivnostno »dvojno« Marcijevo osebo, pitje in polivanje rdečega vina v gostilni nakazuje kri, Marcijevo smrt. Ne vedo, kdo ga je ubil: ali partizani ali madžarski mejaš, kdo je naročil umor. Legenda o svetem Medardu pravi, da se je nekoč nad njim razdivjal vihar, a jastreb je nad njim razgrnil peruti, da ga dež ni zmočil. Tako so se kazali »črnošolci – garaboncijaši«, tak je tudi Marcijev nezakonski sin, ki ga avtor imenuje Garbanjcijaš.

Marija Stanonik opozarja na sporočilno funkcijo in simbolni pomen motivov za slovstveno folkloro: pojavljajo se netopirji, po kitajskem verovanju začarane grešne duše, kresni čas zaznamuje praprot, preskakovanje ognja na kresni večer, sveto število tri: trije kosci, tri ptice, svetopisemska motivika desetih devic in podobno. Prav tako je pomembna poetika v romanu: okvirno kompozicijo ima motiv treh koscev – apokaliptičnih jezdecev, ki simbolizirajo smrt; motiv pokošene trave – človek je kakor trava na polju, zjutraj je sveža, zvečer jo pokosijo in posušijo. V romanu je veliko simbolike: kukavica mu odšteje le dvajset let, motiv ptičev: sinica s črno glavo in rumenim trebuhom ter črni žolnec z rdečim madežem na glavi in pod repom kot Marcijev drugi jaz.

Vse tri ptice se pojavijo ob Marcijevem pogrebu. Po starem verovanju ptice pomenijo dušo.

Mukičeva metaforika *črnega* poudarja baladno poanto *Garaboncijaša*. Barvna skala Mukičevega romana je izrazito ekspresionistična: krvavo rdeča, žalostno črna in bela kot znamenje Marcijeve izgubljene mladosti. Melanholično plat zastopa pesem o hladnem vetru: »Strašen vöter piše, piše in ladno šumi ...«

Francek Mukič ima smisel za paradoks tudi v drobnih stvareh, obvlada prakso medbesedilnosti, saj se navezuje na *Sveto pismo*, slovstveno folkloro in zgodovino-pisje.

Prekmurščina

Prekmurščino kot eno izmed štirih narečij panonske narečne skupine so natančneje raziskovali številni dialektologi: M. Valjavec, J. Agustich, B. Raić, O. Asbóth, A. Pavel, F. Ramovš, A. Vratuša, T. Logar, V. Novak, J. Rigler, Z. Zorko, M. L. Greenberg in drugi.

Prekmursko narečje se tradicionalno deli na tri podnarečja: goričko, ravensko in dolinsko. Podskupine se glasoslovno razlikujejo po razmeroma mladih, samo prekmurskih inovacijah:

1. zaokroženje kratkega in nenaglašnega *a* v goričkem in ravenskem podnarečju;
2. zaokroženje dolgega naglašnega *a* v dolinskem podnarečju (vpliv prleščine);
3. razvoj končnega *-l* v *-o* (goričko, ravensko) ali v *-u* (dolinsko);
4. sprememba *j > d'*, *g* (goričko, ravensko);

Kot obrobno narečje slovenskega jezikovnega ozemlja ohranja strukturne prvine: kračino kot odraz starega akuta. Zveze z zahodnoslovanskimi jeziki (slovaščina) se kažejo zlasti v glagolski spregatvi tipa *nesěš* (slš. *nesieš*).

Kot narečje v stiku z nemščino in madžarščino ima prekmurščina nekatere posebne razvoje, npr.:

- palatalni zaporniški izgovor *j* kot: enofonemski *dj*, *tj*, *kj*, *dž*, odvisno od glasovne sosesčine;

- sprednja zaokrožena samoglasnika *ü* za *u* in *ö* za *e*, *u* ob zvočnikih *v* in *r*.

Prekmursko besedje se zaradi dolgotrajne odrezanosti od drugih slovenskih narečij in zaradi nealpskoslovenskega razvoja, pač pa panonskoslovenskega kot nadaljevanje Ciril-Methodove tradicije in zaradi družbenopolitičnih in cerkvenoupravnih razmer loči od osredneslovenskega.

Zunajjezikovno dejstvo je dolgo izročilo pokrajinskega knjižnega jezika, ki se še vedno uporablja v zasebnem sporazumevanju in kot obredni jezik pri evangeličanih v Prekmurju.

V soglasniškem sistemu se od Logarjevega izhodiščnega sistema razlikujejo naslednji razvoji:

- nezvočniki (pa tudi zvočnik *v*) so nezveneči pred nezvenečimi zaporniki in pred premorom (v Porabju so zveneči ostali v števanovskem govoru);

- zahodno ravensko narečje pozna prehod *j* – [g] pred sprednjimi samoglasniki na začetku besede, [dž] pred zadnjimi, pa tudi pred *e*, za nezvenečim soglasnikom *dj* izgubi zven in preide v *t'* ali *kj*;

- končna trdi *l* in palatalni *lj* sta zgodaj sovpadla in se razvila v *-u*: *spáu*, *kráu* 'kralj';

- *-h > -j* ali *-ø*: *stráj/strá*;

- *-m > -n/-m* (v Števanovcih).

Prekmurska narečja so izgubila intonacijsko opozicijo, naglas je jačinski. Dolgi samoglasniki v goričkem podnarečju so: *í*, *ú*, *ú*, *éj*, *óu*, *é*, *ó*, *á*, *í*: (Gornji Senik). Kratki samoglasniki so naslednji: *i*, *ü*, *u*, *e/ie*, *ö*, *o/uo*, *ä*.

Za ponazoritev navajamo začetek romana (a) *Garaboncijaš* v prekmurskem knjižnem jeziku in (b) *Črnošolec* v slovenskem knjižnem jeziku (prestavil Francek Mukič).

(a) Garaboncijaš

Vrkaj na bregej

Dà je Ločarin Marci z lopatov na pravoj rami prisauupo z avstrijske strani gor na kugeu, je stano pa se zdeno. Za njim so bile avstrijske plamine z vesnicami; Ženavci so bili pauleg Varaša do konca drüge bojne drügi center Sinčarov, kam so lidgé odili kipüvat, slüžit, se vračit, na cug sejdat ...

Na drügi strani se je na dugi vlejko brejg Grebenjšček z grebenom kak kakši kraugli grad. Na srejdik se je kak kača sükala duga koritasta gorénjesinčarska dolina. Za tistim dugim kokautovim grebenom se je skrivalo skrivnostno Slasko, Jugoslavija. Na drügi strani granice so vesnice na Goričkom: Dolenci, Čepinci, Martinje, Trdkova. Ranč takše slovenske vesi kak so Števanovci, Andovci, Verica, Sakalauvci ali Gorenji Sinik. Lidgé so stau pa stau lejt živeli na bajdvom tali zdajšnje meje v najveškem meri pod koronov svetoga Števana. Vsi vküper so bili Slovenci na Vogrskom. V tistaj cajtaj pa, dà se godi naša pripovejst, traubijo, ka je na slaski strani – v Dolencih? v Čepincih? v Martinjih? na Trdkovi? – Rákošina pa Stalina najveški protivnik, bandit ino sam vrag Tito, pes na lanci imperialistov.

Na prvomajski paradi v Somboteli so pred enim mejsecem pa pau na velkom autoni kauli po varaši vozili grobijanskoga Črnoga psa na lanci. Na glavau so ma poveznili generalsko šapko, na gaubec privezali črne očale prauti sunci, na šinjek povejšeni tabli pa je pisalo: TITO. Lidgé so se hrzali kak konji pa s prstom kazali na čüdnoga psa.

(b) Črnošolec

Ko je Marci Lončar po pobočju z avstrijske smeri z lopato na desnem ramenu pripihal do grebena, se je ustavil in si oddahnil. Previdno se je ozrl naokoli. Za njim so slikoviti gričevnato-hriboviti kraji na avstrijskem Gradiščanskem in Štajerskem; mestece Ženavci je bilo ob Monoštru do konca vojne drugo središče Seničanov, kamor so ljudje hodili kupovat, služiti, se zdraviti, na vlak ...

Južno pred njim se je kot kurja čreva vlekel grebenček, ki ga je grič Grbenjšček na zahodu krasil kot kakšna ponosna okrogla trdnjava. V sredini se je vijugala dolga kotanjasta gornjeseniška dolina z bistrim potočkom, v katerem so razigrano poplesavale postrvi z rdečimi očmi. Za grebenčkom se je skrivalo skrivnostno *Slávsko*, Jugoslavija. Pravzaprav goričke vasi Dolenci, Čepinci, Martinje, Trdkova, ki so bile ravno take slovenske *vesnice* kakor Števanovci, Andovci, Verica, Sakalovci ali Gornji Senik. Ljudje so stoletja živeli na obeh straneh zdajšnje meje v mirnem sožitju pod isto madžarsko krono svetega Štefana, bili so Slovenci na Ogrskem. Ta čas pa se javno trobi, da je na drugi strani – v Dolencih? v Čepincih? v Martinju? na Trdkovi? – Rákosijev in Stalinov najhujši sovražnik, bandit Tito, pes na verigi imperialistov!

Na prvomajski povorki v županijskem središču, v Sombotelu, so pred mesecem in pol na velikem odprtem tovornjaku naokoli prevažali ogromnega črnega psa na verigi. Na glavo so mu nataknili generalsko kapo, na gobec pritrdili črna sončna očala, na tablici, obešeni okrog vratu, pa je pisalo: TITO. Ljudje so se iz srca krohotali in kazali na osmešenega psa.

Glisoslovne značilnosti v romanu *Garaboncijaš* so naslednje:

Samoglasniški sestav

Zapisani samoglasniški sestav v romanu: *i, u, ü, ö, e, ej, au* zastopa naslednje izhodiščne samoglasnike:

- *i* je refleks za dolgi in kratki *i*: za *njim, avstrijske plamine, z vesnicami, Sinčari, odili(so)*;
- *u* je odraz za samoglasniški *l*: *na dugi, sunci, žute (zvezde)*; v prevzetih besedah *cug, kugeo*;
- *ü* je nastal iz dolgega in kratkega *u*, za *v-* pa tudi iz *i*: *drüge, kupüvat, slüžit, se je sükala, vküper, čüdnoga; bi vüdo*;
- *ö* zastopa *e* za *v*, pa tudi *u* za *v*: *vöter, vögleda, človökovoga; vöra*;
- *ej* je nastal iz dolgega jata: *pripovejst, pred mejsecom, v srcej, zrejli pojep, sejdat, vlejko, brejg, na bregej, na srejdik, lejt, nej*;
- *au* zastopa dva samoglasnika: dolgi etimološki *o* in dolgi nosni *on*: *prisaupo je, kraugli, na glavau, gaubec, pauleg, kokaut, stau, kauli, prauti, lepau*;
- *e – z e* se zapisuje knjižni polglasnik: *vesi, vzeme, zdeno se je*;
- *a* je odraz za dolgi in kratki *a*: *varaš, je stano, se vračit, na strani, grad, Slasko, granice*.

Nenaglašeni samoglasniki upadajo le ob zvočnikih. Nenaglašeni končaji *-al, -el, -il, -al* se zapisujejo kot *-o*: *prisaupo je, je stano, se je zdeno, se je vlejko, je vüdo, je začno*.

Značilne prekmurske soglasniške premene so v romanu naslednje:

- mehki *nj* ohrani palatalnost: *v življenji, naslejdnje, zdajšnje, konji, s svoje lüknje*;
- pripornik *h* se izgovarja zveneče, zato onemeva, le v končnici *-ah* je onemeli *h* zamenjan z *j*: *se je zdeno; pijati, so odile, v tistaj cajtaj*;
- zvočnik *j* se večinoma izgovarja kot zapornik *g*, le za *c*, ki je nastal po palatalizaciji, izgubi *g* zvenečnost: *trge gezdeci, lidge, protivnicke*;
- sklop *-šč-* je ohranjen: *Grebenjšček*; redko je *-šk-*: *eške*;
- sklop *-kt-* se premenjuje v *-št-*: *šteri*;
- *v* se pojavlja tudi kot proteza: *vövujšo*;
- sklop *-dn-* se zamenjuje z *-gn-*: *gnauk*.

V prekmurskem oblikoslovju so ohranjene zgodnje etape v razvoju vseh oblikoslovnih sestavin. Srednji spol, ki v drugih narečjih pogosto izginja, zlasti v množini, in sicer v množici moških in ženskih samostalnikov, je tod dokaj močno ohranjen. Dvojina je trdno zasidrana v sistem, saj ima pridevniška sklanjatev posebno dvojinsko končnico *-va* (domnevno iz dva) – *lejpiva pojba, lejpivi dekli*. Samostalniške sklanjatve ohranjajo stare slovanske končnice z jatom, ženski orodnik ednine ima posebno končnico *-ov*. Ohranjeni so mešani, premični in končniški naglasni tipi.

Samostalniki moškega spola se sklanjajo po nepremičnem, mešanem in končniškem vzorcu. V dajalniku in mestniku ednine nepremičnega naglasnega tipa je končnica *-i*: *klapáči, o klapáči*, druge končnice pa so enake knjižnim. Mešani naglasni tip ima v dajalniku in mestniku ednine naglašeno končnico *ej* iz starega jata: *svetej*. Podaljševanje osnove z *-ov* je pogosto: *mostauge, psauge*. V mestniku množine pa je *-áj* za stari *-áh*. V ženskih sklanjatvah je v orodniku ednine končnica *-ov*, če je naglašena, pa *-áuv*. Mešani naglasni tip je dobro ohranjen. Tudi ohranjeni samostalniki srednjega spola se lahko sklanjajo po vseh naglasnih tipih. Pridevniška sklanjatev je za moški spol trda: *nauvoga, nauvomi*, za ženski spol pa v dajalniku in mestniku prevladuje končnica *-oj*: *nauvoj*. Glagolski nedoločnik se končuje na *-ti* ali *-čti*, namenilnik pa na *-t, -čt*. V spregatvi je ohranjeno naglaševanje osebila: *nesén, v 1. osebi dvojine se ohranja končaj -va: neséva*.

Pri nepregibnih besedah je izjemno bogata stara tvorba prislovo.

Za ponazoritev oblikoslovnega pregibanja navajam nekaj primerov, izpisanih s strani 11 obravnavanega romana.

Samostalniki moškega spola: *na bregej, lidgé, v tistaj cajtah, po varaši, na lanci*.

Samostalniki ženskega spola: *z lopatov, na glavau, vesi; črne očale* (feminizacija samostalnika srednjega spola v množini).

Samostalniki srednjega spola: *prauti sunci, v srcej*.

Pridevniške oblike: *na pravoj rami, na bajdvom tali, v najvejšom meri, svetoga Števana, grobijanskoga črnoga psa*.

Pregibanje zaimkov: *pod sebov, kakši*.

Glagolske oblike: *je prisauvo, je stano, se je zdeno, so odili, veter vlečé, je nej vlejko: namenilnik: so odili kipüvat, slüžit, se vračit, na cug sejdat*.

Med prislovi je ohranjenih veliko arhaizmov: *vrkaj, dà 'ko', no dugi 'na dolgo', kak, na srejdik, ranč, vküper, trnok lepau, kaulivrat*.

Med vezniki so opazni *ka* za 'da', *ino, liki*.

Pogosti so razpoloženski medmeti: *gé pri vrági!, Basug daj!, Baug plati!, vala baugi!, njegovoga vraga!, vrazgé prepitani!, Ti svinja!, sakrabolt namolt!*

Analiza besedja v prvih dveh poglavjih kaže, da prevladuje splošno slovensko besedje in tudi t. i. panonizmov je veliko: *prava rama* 'desna'; *vračiti se* 'zdraviti se', *ve-snica* 'vas', *ranč* 'ravno', *od vrkaj* 'od zgoraj', *trnok lepau* 'zelo', *kaulivrat* 'okoli', ovak 'sicer, drugače', *rejsan* 'res', *ka* 'da', *tö* 'tudi', *mlajši* 'otroci', *gučati* 'govoriti', *pa* 'zopet', skazanca 'prikazen', *zavolé* 'dovolj', *davnik* 'zdavnaj', *lagvo* 'slabo', *liki* 'ampak', *v čemeraj* 'v jezi', *črvau* 'trebuh', *klonckanje* 'trkanje', *zranje* 'jutri', *žitek* 'življenje', *istinski* 'resničen', *bojna* 'vojna', *vodnék* 'podnevi', *eške* 'še', *nevola* 'zlo, hudo, nesreča'.

Opazne so tvorjenke z *vö*: *vögleda*, *vövtgrniti*, *se je vönaleco*, *si je vözmislo*, *vöpri-de*. Pogosti so kalki z *gor-*, *doj-*, *vküp-*: *je gorprišo*, *je gorklala*, *gordati*, *goršivati*; *doj-pokošen*; *vküpda*.

Med prevzetimi besedami prevladujejo germanizmi, npr.: *kugeu*, *cug*, *tal*, *cajt*, *gvüšno*, *žut*, *gvant*, *je grato*, *špila*, *nula*, *je poštrafo*, *frtau*, *numera*, *palajfi*, *švic*, *štil*. Nekaj je tudi madžarizmov: *plebanoš* 'župnik', *legen* 'fant', *aška* 'rezača'.

Jezikovna analiza romana se samo dotika umetniških izraznih sredstev – tropov in figur. Med njimi so opazni (stran 11 in 12):

Okrasni pridevki:

kukaucino djajce, *viherni cajt*, *sunčavin cajt*, *sinička s črnauv glavauv pa z zamazano bejlim trbüjom*; *je kvoko črni žunec z redečim flekom na glavěj*; *črna zemlja*, *žmetna tihoča*, *svetešnjo nasé djani* 'praznično oblečen'; *zlatožuta farba*; *redeče zdruknive litere na črnoj cimki*; *grobijanski divdji bik*; *kmečne – bejle – krvave oči*; *bikeča krv*; *zavržena pa odnemogla mrcina*.

Primeri ali komparacija: *Mrzlo je začnilo pijati, kak če bi na štajerskaj plaminaj vrag vövujšo s svoje lüknje. V sebi se je hrzo kak vrag, dà je angela znoro. ... je žeden biu kak vrag; je letejla k meši kak en angeu, samo perauti nej mejla; bi biu neviden ... kak kakša düša al skazanca, dà preminé, ... kak če bi se en velki djastrik 'jastreb' püščavo doj po zraki ... kak kača se je sükala duga koritasta gorénjesinčarska dolina; zrankoma je pamet bole čista, ranč tak, kak vnoči düšna vejst; gvüšna kak smrt; kak štekeu dugi pojbiček 'šviglja'; je prišo s krčmé naceceni kak tele; Grebenšček ... kak kakši kraugli grad; pokošeni travnik, kak če bi vüdo eno velko pošven šak tablo; trge apokaliptični gez-deci, kakši pridejo na konci sveta, s kósami ...; kak kakša velka črna komanca s štirimi listi 'detelja'; glava kak škaf; človekovo srce kak škrinja na odprejtom grobi; zvonauvge so naglo kak infarktuš opravili svoje delo; pobožen moški se je napau na mili, napau foliško smedjal, kak kakši bejli mejsec; oči so se obračale kak krugle dà loto vlečejo; ka so vidli, kak se poposki pomočnik ziba nut pa vö na dvera, kak kakša zapüščena sronjekina vrata brezi riglina v vötrovnom vrejmeni; kak snejg bejla kobila.*

Stalne besedne zveze: *dati poštenjé*; *gnauk svejta, se ma je nej najbolje vidla* 'ugajala'; *so potegnili rit s krčmé*; *mujs morem titi poslušat* 'nujno'; *žitka svejta* 'svoj živi dan'; *s trebüjom za krüjom*.

Slog Franceka Mukiča se odlikuje tudi po rabi številnih ekspresivnih glagolov: *se je primlato* 'pritepel'; *želaudec je začno brüliti* 'kruliti'; *grmanca je drügo paut zmrnjavila* 'zagodrnjala'; *lecati* 'sopsti'; *lipati* 'hlipati'; *tackati pri grobu* 'stopicati, drobiti'; *ga je začno mraz lüčati*; *je telkokrat škrilila smrt v oči*.

Sklep

Porabski kulturni in literarni ustvarjalci danes dokazujejo, da narodnostno in umetniško niso »nekje drugje«, pač pa da svojo slovenskost razumejo kot dragocenost in vrednoto, ki jo je treba skrbno negovati. Z romanom Franceka Mukiča so porabski Slovenci stopili na oder svetovnega slovstva, saj njihov jezik že skoraj tristo let dokazuje, da je to poseben, na narečju temelječ biser – prekmurski knjižni jezik.

Viri:

Mukič, Francek, 2005: *Garaboncijaš: porabska legenda*. Murska Sobota: Založba Franc-Franc. (Knjižna zbirka Med Rabo in Muro).

Mukič, Francek, 2005: *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*. Szombathely.

Mukič, Francek, 2007: *Črnošolec: porabska legenda*. Murska Sobota: Založba Franc-Franc. (Knjižna zbirka Križpotja. Proza).

Literatura:

Zorko, Zinka, 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Maribor: Slavistično društvo. (Zora; 6).

Just, Franci, 2003: *Besede iz Porabja, Besede za Porabje: pregled slovstva pri porabskih Slovencih*. Murska Sobota: Založba Franc-Franc. (Zbirka Podoba Panonije).

Stanonik, Marija, 2007: *Slovenska narečna književnost*. Maribor: Slavistično društvo. (Zora; 51).

Zorko Simčič

SKRIVNOSTNO, ZAGONETNO

Nevsakdanja vez s kirurgom Janezom Janežem

K temu pisanju sem se spravljal kar nekaj let. Nekoč, pred dvajsetimi leti, sem ga celo že začel, a je vse ostalo pri prvem in edinem listu. Pozneje sem se pa celo zaklel, da o 'teh zadevah' ne bom pisal. Toda je že tako, da ne more biti naključje, če Angleži pravijo, da »nikoli ne reci 'nikoli'«, Španci, da »nikoli ne reci: iz tega potoka ne bom nikoli pil«, mi pa, da »se zarečenega kruha največ poje ...«

Pisati o sanjah, o nerazumljivih dogodkih, še posebej prav o čudnih dogodkih, povezanih z mojim literarnim delom?

Predvsem eno me je oviralo, da bi sedel k strojčku. Moje izvenleposlovno delo – pa naj gre za razprave ali navadne člančice, za eseje ali preproste komentarje k dnevom, za pomenke z mladimi ali za slavnostne govore –, v glavnem ni bilo drugega kakor vabilo bralcu /poslušalcu k večjemu upoštevanju naravnega reda, k uporabi razuma, k realističnemu odnosu do sveta, saj sem tudi sam prepričan, da je »realizem osnova vsega uspeha, vse morale, vse jasnosti, vsega reda, vse moči. Tudi vse rasti«. (Milan Komar).

Človek nima nič proti parapsihologiji, toda zdi se, da danes bolj preučujemo paranormalne duševne pojave, kakor pa te, ki pogojujejo naše vsakodnevno realno življenje. In kaj zdaj? Sredi bohotenja para-pojavov, ezoterike vseh vrst, in vraževernosti, ki včasih meji že na tragikomičnost – se naj tudi sam ustavljam ob teh vprašanjih?

Ob nerazumljivih dogodkih sem bil vedno zadržan. Ne samo ob vraževerju (primitivnem, ali pa tudi današnjem 'postmodernem' ...), ki sem ga stalno ironiziral – prim. samo mojih *Dvanajst stolpičev* – še bolj ob sanjah, vedeževanjih in slutnjah. In vendar se mi je v teku let sredi map, napolnjenih z zapiski in listki, znašla tudi ena z etiketo: ZAGONETNO.

Saj ni, da bi človek vprašanje o sanjah odpravil z levo roko. Ali pa sanjske bukve (z našimi nekoč tako znamenitimi Turkovimi¹ vred ...) postavljal ob bok Freudovim

¹ Anton Turk, prvi slovenski knjigotržec in založnik trivialne literature. Naklade njegovih Sanjskih bukev – število ponatisov se je sicer začelo ustavljati že pred prvo svetovno vojno – so šle v tisoče.

analizam ... Pa vendar bo v glavnem najbrž kar držalo, da »što se babi htilo, to se babi snilo«, da sanje niso nič drugega kakor odgovori na naše želje in strahove, kdaj celo preprosta reakcija na našo trenutno fizično kondicijo. Ali pa na preobilico spanja ...

Pa vendar zadeva najbrž spet ne more biti tako preprosta. Že pri starih Grkih najdemo razmišljanja o dveh vrstah sanj: so ene, ki »varajo le in slepé, druge, ki prinesó dopolnjenje, če sanja jih kdo umrljivih.« (Homer – Sovrè). In enako se dogaja v *Svetem pismu*. Stara zaveza večkrat govori o sanjah in njihovih razlagah (Jožef, Daniel ...), v Modrostnih knjigah Stare zaveze pa se pisci, zlasti Sirah, norčujejo iz sanj, svarijo pred njimi. Toda celo v kakšnem teh primerov, ko je bilo rečeno, da »Ne obračaj svojega srca nanje ...«, je dodano: razen, »če te je z njimi obiskal Najvišji«. – Nova zaveza pa se pravzaprav sploh začena s sporočili v snu: angelovo naznanilo Marijinega spočetja, opozorilo Jožefu, naj vzame dete in njegovo mater in zbeži pred Herodom v Egipt, pa vse do sporočila, naj se vrnejo, »saj so pomrli, kateri so detetu stregli po življenju.«

Bo najbrž kar res, da je človeku »več bilo oznanjeno, kakor človeški um more doumeti« (Sirah), ali kakor je dvajset stoletij pozneje to formuliral Hamlet: »Več je stvari v nebesih in na zemlji, kot si jih sanja vaše modrijanstvo.« (Prevedel Oton Župančič; Janez Menart pa je začutil, da gre pri »your philosophy« za *človeka*, torej: '... kot jih sanja naše modrijanstvo.')

Poleg lističev o sanjah pa je v mapi tudi nekaj zapiskov o čudnih dogodkih, ki mi še po desetletjih ne gredo iz glave. Med temi jih je tudi nekaj povezanih z mojo literaturo in ki morda utegnejo zanimati še koga drugega in ne samo literarnega zgodovinarja. Ne gre za vprašanje sočasnosti ustvarjanja, stilističnih in kdaj celo vsebinskih sorodnosti pri avtorjih, ki živijo daleč drug od drugega, gre pa morda za 'duha časa', saj tudi ta 'veje, koder hoče', in kdo ve, ali celo ne za borgesovsko 'usodo, ki ljubi paralelne zgodbe'.

- - -

Dr. Janeza Janeža² nikoli nisem srečal. Ne ko sem živel v domovini ne kot begunec v Rimu in tudi ne še pozneje, leta 1948 v Buenos Airesu. Zgodba pa se je začela tako:

² Dr. Janez Janež (1913 Dolsko pri Ljubljani – 1990 Lotung na Tajvanu), kirurg. Študiral je v Ljubljani in Zagrebu, promoviral pa na medicinski fakulteti v Gradcu. Maja 1945 je bil vrnjen z domobranci iz Vetrinja. V Pliberku pobegne, skrit v rženem polju pomisli, da bi »moral z njimi v smrt in da mi je vse, kar bom živel naprej, podarjeno« in sklene oditi za zdravnika na Kitajsko, kamor si je že od mladega želel. Begunec v Rimu, pozneje v Buenos Airesu, odkoder leta 1948 odpotuje na Kitajsko, da se pridruži skupini naših misijonarjev. (Keréc, Majcen). Ob odhodu zapiše: »Ob tretji obletnici rešitve odhajam tja, kjer naši misijonarji že dolgo vrsto let požrtvovalno misijonarijo. Odhajam z željo, da bi moja pomoč njim bila najlepši dokaz zahvale za rešitev, obenem pa najlepša molitev in spomin tistim, ki so morali v smrt.«

V emigraciji so med drugimi revijami izhajali tudi Katoliški misijoni. Pred vojno tiskani v Grobljah, po vojni od novih oblasti ukinjeni, katerih izdajanje se je nadaljevalo v Buenos Airesu. V tej reviji je urednik Ladislav Lenček poleg sporočil o delovanju slovenskih misijonarjev po različnih celinah sveta objavljal tudi pisma naših misijonarjev in misijonark na Kitajskem. Tako je nekoč (Katoliški misijoni, L. XXI, št. 1–2, 1948) objavil tudi nekaj pisem, ki mu jih je dr. Janez Janež, prvi slovenski misijonski zdravnik, pošiljal s plovbe proti Kitajski, in eno od teh je nosilo naslov *Dr. Janež – na cilju*. V njem na dolgo govori o dogodivščinah na ladji. Tam sem bral tudi naslednje:

Nekateri potujejo po opravkih, drugi zaradi zabave, nekatere dame so najbrž možje poslali na dopust. Srednje mlado dekle pa je potovalo celo, ker je sklenila poiskati si nov dom v valovih, kar je tudi dejansko storila malo pred Manilo. Imel sem čast, da me je zvečer z nekim Kitajcem povabila v bar na good-bye drink. Zjutraj smo našli pisma, v katerih nam sporoča svoj skok. Iskali smo jo deset ur, ker je tak predpis, pa je nismo našli, se razume, ker voda je globoka ...

Že leta 1949 so prihajala poročila dr. Janeža in tudi drugih misijonarjev o dogajanju na Kitajskem, o »rdečih četah, ki zasedajo Kitajsko«. Nekoč dospe v Buenos Aires pismo, v katerem dr. Janež prosi svoje rojake, naj podprejo nakup »nujno potrebnega rentgena, preden pridejo rdeči«. Akcija je bila organizirana, zamisel tudi izpeljana. V istem pismu je najti tudi nasvet, naj »v misijone nikar ne hodi romantičen idealist, ampak samo neustrašen realist«. Kmalu pa zvemo tudi za prva grozilna pisma misijonarjem, »reakcionarnim hlapcem fašističnega Vatikana«, »detektivom ameriškega imperializma« itn. V eni teh groženj je sporočeno: »Pripravite svoje kovčke čim prej, če tega ne storite nemudoma, boste svojo drznost plačali s krvjo.« In sodelavci misijonarjev, domačini? »Povejte vašim kitajskim uslužbencem, da imamo zanje vešala že pripravljena.«)

Potem pa je nenadoma dopisov konec. Rdeči so zasedli Kitajsko, poboji so na dnevnem redu. Širijo se govorice, da je bil dr. Janež ubit, druge, da je bil tik pred

To so časi, ko komunistične čete zasedajo Kitajsko. Leta 1949 vderejo v Čaotung. Pozneje zapiše v nekem pismu: »Gnusi se mi pisati spomine na svinjarije ... Kar se je zgodilo z našo domovino, se je zgodilo z ogromno Kitajsko.« Prganjan, zaprt, izgnan. Pride v Hongkong leta 1952. 'Dr. Fan Fen Lung', kličejo ga: 'zdravnik-mojster', naposled dospe v Lotung. Dr. Janež – garač: opravi tudi po deset operacij na dan, v svojem življenju nad 80.000 večjih kirurških posegov. Prejme papežovo odlikovanje. Tajska vlada ga odlikuje (»dobri človek leta 1963«). Deluje vse do svoje smrti leta 1990. Danes stoji v Lotungu enajstnadstropna bolnišnica in v njeni hali je spomenik dr. Janežu.

Janez Janež je v Taipeju legenda. Je eden velikih Slovencev, ki si ga pa želijo prilastiti tako nekateri Italijani kakor Avstrijci. Italijani, ker je deloval v okviru italijanskega reda kamilijancev, Avstrijci pa, ker je Janež za kakšnega avstrijskega redovnega inšpektorja »ein österreichischer Missionär«. (Ob priliki 50-letnice Janeževe promocije v Gradcu je bilo slišati, da je bil »geboren südlich von Graz ...«) – Signa temporum – znaki (slovenskega) časa? V Enciklopediji Slovenije mu je dodeljenih enajst vrstic ... – Gl. Tone Ciglar: *Dr. Janez Janež – utrinek božje dobrote*, Ljubljana, 1993. Knjiga je prevedena tudi v kitajščino. (Taipei, 2003).

likvidacijo, a pomiloščen, ker so zvedeli, da gre za zdravnika. Vsekakor: zmeda. Pisma, odposlana na Kitajsko, se vračajo, ali pa ni odgovora. Minejo meseci, mine leto – nihče si več ne dela iluzij glede usode dr. Janeža. Na Koroškem se čudežno reši pred smrtjo, a je likvidiran od komunistov na Kitajskem – kakšna ironija usode!

Leta 1949 sem v buenosaireškem *Zborniku Svobodne Slovenije* pod psevdonimom Bine Šulinov objavil neko črtico (*Črni tekač*). Uredniki so me zaprosili, da bi napisal kaj tudi za naslednje leto. Ob prebiranju gornjih vrstic iz Janeževega pisma se mi je prebudila domišljija, dala izhodišče za novelo. Dodal sem še nekaj oseb, pred menoj je nastajal lik bogate, življenja site ameriške lepotice (v resnici je šlo za Južnoafričanko), ki ne vidi več smisla v življenju in se je že ob vkrcanju na ladjo, ki pluje proti Kitajski, odločila narediti samomor. Naleti na mladega zdravnika, ki odhaja v misijone. Moj 'junak' sicer ni eden tistih naših rojakov, ki mu je že med vračanjem domobrancev iz Vetrinja uspelo rešiti se komunističnih likvidatorjev, ampak sem mu pripisal usodo enega vrnjenih, ki so se čudežno rešili iz kočevskih jam³. Ob pogovorih z zdravnikom začenja 'junakinja' odkrivati njej neznana gibala v človeku. Pomislil sem seveda tudi na to, da nekdo pred samomorom pač ne povabi na poslovljni kozarček kogarkoli, ampak koga, do katerega čuti kaj več kot le simpatijo. Toda ob njegovi zavrnitvi njene ljubezenske ponudbe se ji svet začenja ponovno rušiti in izpelje svoj prvotni načrt do konca. V ozadju celotne zgodbe je seveda problematika dejanj ali opustitev v mejnih situacijah, vprašanje človeških odločitev o namenih, ki *da* ali *ne* posvečujejo sredstva.

Napišem *Prvo prepozno srečanje* in, prepričan, da dr. Janeža ni več med živimi, mirno uporabim njegovo ime. Objava je vzbudila pozornost. Prijatelj začne novelo prevajati v španščino, iz ZDA me zaprosijo za dovoljenje za prevod v angleščino, a vse ostane bolj pri dobrih namenih. (Tudi še po moji vrnitvi v domovino me je znanec z RTV Slovenija vprašal, ali imam kaj proti dramatizaciji novele ...) Tudi to besedilo sem objavil pod psevdonimom, potem pa se začel ukvarjati z drugim pisanjem. *Prvo prepozno srečanje* je odšlo, če že ne v pozabo, pa vsaj v podzavest. Vse do nekega dne ...

Vse do dne, ko sem od urednika Katoliških misijonov prejel naslednje vrstice:

Spoštovani gospod Bine Šulinov – Zorko Simčič!

V pregibu Vam pošiljam pismo dr. Janeža s Kitajskega. Mož ne ve, kdo je ta, ki se skriva pod Vašim psevdonimom. Hvala Bogu, da jaz vem, ki malo bolj poznam sloge posameznih naših literatov in tako Vam njegovo, za Vas gotovo zanimivo, pisanje lahko pošljem.

³ Gl. *Ušli so smrti* (Pričevanja), Mohorjeva družba, Celovec – Ljubljana – Dunaj, 1998.

Obenem porabim priliko, da Vas lepo poprosim za kako črtico duhovne vsebine za »Duhovno življenje«. Zelo Vam bo hvaležno uredništvo, še bolj pa tisoči bralcev po širnem svetu.

Prav spoštljivo Vas pozdravljam!

Vdani Lenček CM

Buenos Aires, 24. VIII. 1951

Janez Janež torej živ!

Pretresen sem prebiral sporočilo tega prav nič 'romantičnega idealista' kaj šele sanjača. Janez Janež: kmečki fant, resen in vendar kdaj hudomušen, zahteven, »trmast pri svojem delu, kdaj tudi grob, ki pa je povsem posvetil svoje življenje bolnikom«. Realist.

Dragi g. Bine Šulinov. Ne vem, kdo pravzaprav ste – morda sopotnik preko ekvatorja. Nič ne de. Že pred meseci sem slučajno zapazil »tisto srečanje«. Po težki operaciji sem počival v svoji sobi in slučajno se mi je odprla tista stran. Bilo je popoldne. Branje oz. pisanje me ni začudilo – močno pa sta me začudila med branjem dva močna udarca po vratih. Takoj sem skočil na hodnik, ki pa je bil na začudenje prazen. Proti večeru me je obiskal pater in sem ga vprašal, če za samomorilce lahko mašuje. Ko je rekel da, sem takoj za naslednji dan za revo mašo naročil ... Vi ste se par večerov trudili s pisanjem poezije, ki pa ni popolna poezija in ker ste se že trudili, naj Vam povem nekaj resnice – ko ste me že prisilili, da po treh letih zopet moram obujati spomine ... Slogu oprostite, saj je samo za Vas in veste, da nisem pisatelj – zato kot pisatelj oprostite nepisatelju ...

V Rtiču Dobre nade se je vkrcalo 27-letno dekle. Da ne bi bil zoprn, kot so povečini potniki, ki napadajo ženski spol, sem jo več kot teden dni ignoriral, opazoval jo pa kot vse potnike. Po nekako desetih dneh me je sama nagovorila, ko sem buljil v morje, z vprašanjem, kaj gledam v morju. »Zdi se mi, da vidim vaš bodoči dom,« sem brez pomisleka bleknil. Strašno je postala pozorna in radovedna ter me o tem pozneje večkrat spraševala in sem ji isto ponovil. You are very funny, mi je neredko rekla ... Nekoč sem pisal pismo o poti [Lenčku o dogajanju na ladji] in povedal storijo o paru z ljubosumnim možem, ki je simuliral skok v morje. Sredi noči so me klicali v konzilij k možu, ki so ga našli spečega v kabini. Ko sem ga pregledal, sem priporočil 25 po zadnjem delu ... Predno so ga našli, so že obrnili ladjo, da ga po zakonu v morju iščejo ... Ko smo se zjutraj srečali s sopotniki, je vse kramljalo o tem. Sopotnica iz Dobre nade me je vprašala: »Ko so vas klicali – ali ste morda mislili, da mene ni več na ladji?« Bilo je na Indijskem oceanu. Rekel sem ji: Nisem mislil tako, za vas je še prezgodaj, še ni Hongkong blizu ... »You are very funny,« mi je zopet rekla. Ostali so to slišali, ker so se vsi zanimali, kakšno 'zdravilo' sem ponoči predpisal možakarju – ... Med Saigonom in Manilo je bila na ladji tekma za

najbolj posrečeno obleko – nekateri so se napravili v Mefista, pastorja, ona se je našemila v nuno. Sam sem ostal v svoji obleki in sem le gledal neslanost. Ona nagrade ni dobila. Po končni reviji je zginila in se ni udeležila običajnega plesa ... Naslednji dan smo pili tisti drink za slovo. Rekel sem ji, da bi prejšnji večer še obraz morala pokriti s pajčolanom, da ne bi bilo videti smrti na obrazu ... Nekoliko pred zadnjim good night sem ji še rekel, da je smrtno bleda, da je živ mrlič ... Zopet je rekla, da sem very funny ... in kmalu potem je s prikritim nasmehom želela lahko noč in zginila v temo ...

Po dogodku nisem imel miru. Narekovati sem moral poročilo južnoafriški vladi, Rdečemu križu, domačim, itd. V poročilu sem naznačil vsebino vseh razgovorov, povedal sem, da se je zanimala, kako samomorilci končujejo, kakšne načine uporabljajo, kateri način je najlepši, me prosila za luminal – prosila, da jo pregledam, da ima srce bolno – a sem pregled odklonil, češ da sem sopotnik in ne ladijski zdravnik itd., itd. ...

Sopotniki so se po dogodku neprestano muzali okrog mene. Vsi so vedeli, kaj sem ji včasih rekel ... hoteli so, da jim povem bodočnost, da jim na roke gledam, naj jim povem, ali znam bodočnost gledati in kako ... pa sem se jih znebil, ko sem jim povedal, da počasi gredo vsi za njo z menoj vred ...

To-le, dragi Šulinov, je kratek okvir tistega srečanja, ki je meni dal dosti misliti in sem [ga] v burno spreminjajočem se življenju pozabljal – majhen in velik dogodek – zame namreč – dokler zaradi poezije nisem začutil silnih udarcev po vratih ...

Nisem vraževeren bil in tudi tu nisem postal, čeprav ta znanost tu cvete in si bom mislil, da je bolha v vrata skočila, pa sem v utrujenosti spomine in klince z onega sveta videl ... Naj že bo kakorkoli, tudi Ti, dragi pisatelj, si ji tako storil dobro delo, saj sam niti malo nisem kdaj na to mislil, da bi za revo mašo naročil ... in morda je je bila potrebna ... gotovo Ti je tudi hvaležna in se Ti bo osebno zahvalila, ko boš za njo prišel ...

Lepo pozdravljam. [Na roko dodani inicialki imena in priimka ter datum 1. 8. 51.]

Že takoj v začetku pisma sem se ustavil ob stavku, da je v knjigi »slučajno opazil tisto srečanje« in kako se mu je, ko je po operaciji počival, »slučajno odprla tista stran.« Nemirno sem bral naprej, strmel, pa ne samo zaradi tistih dveh udarcev po vratih, kakor sporočil iz onstranstva, ampak bolj zaradi kakšnih stavkov, ki sem si jih jaz za novelo izmislil, a se je izkazalo, da so na ladji med nastopajočima res bili izrečeni. Pa tudi zato, ker sem 'uganil', da se je lepotica zdravniku naravnost ponudila (čeprav je v resnici samo »prosila zdravnika, naj ji pregleda bolno srce ...«), kar se na takih potovanjih pogosto dogaja, če je ladijski zdravnik seveda mlad in čeden ... Bil sem pa seveda še posebej pretresen ob – zadnji vrstici. Ni me sram priznati: srh mi je šel po vsem telesu.

Tudi pozneje z dr. Janežem nisem stopil v stik.⁴ Takoj po prejemu pisma sem sicer sklenil to storiti, toda že dan zatem misel tudi odložil. Takim zgodbam ni kaj dodajati. Poleg tega pa, kakor sem pozneje zvedel: kot zdravnik-kirurg ni imel in tudi ni želel ne korespondence ne družbe, ves se je predal svojim bolnikom. Znancem in celo prijateljem se je vnaprej opravičeval, napovedal, da se jim na pisma ne bo oglašal. (pater Antonio Didonè, predstojnik kamilijancev na Tajvanu piše, kako je leta 1985 prišla v Taipei Mati Terezija in mu jo je želel predstaviti. Janež se je izgovoril: »Ne utegnem, bolniki ne morejo čakati ...«)

Edina njegova želja: »Da bi se zrušil in umrl v operacijski sobi med operacijo.« In res je izgorel v delu za bolne in revne, »umrl tako rekoč s skalpelom v roki« –

– toda nekoč, ko je slučajno zapazil 'tisto srečanje' in se mu je slučajno odprla 'tista stran' knjige ... je tudi on začutil, da marsikdaj »*pisanje poezije ni popolna* [ni zgolj] *poezija*.«

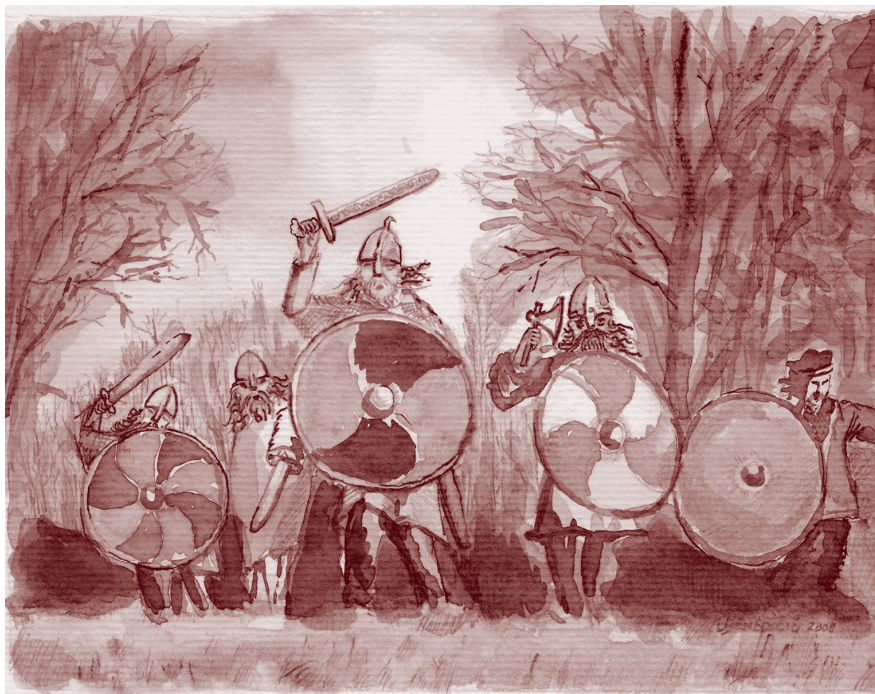
⁴ Pri ponatisih *Prvega prepoznega srečanja (Dnevi smrtnikov / Antologija emigrantskega pripovedništva, Buenos Aires, 1960, kakor tudi v Črnem tekaču, Mohorjeva družba, Celje, 2006)* sem zdravnikovo ime izpustil.

Marko Prešeren

○ VIKINGIH

Kako jih je Evropa prenašala in jih vsrkala

Začetek (ne)česa?
Smo 8. junija leta 793. Prizorišče: Sveti otok, v bližini obale pokrajine Northumberland na severu Anglije, takoj za Hadrijanovim obzidjem, to skrajno severno mejo rimskega cesarstva. Vode morja so s plimo prelivale obširna področja mehkega, mivkastega morskega dna, s katerega je nekaj ur prej luna slekla vodno pregrinjalo. Vrh gladine morja neslišno, kot privid, hiti par ladij z velikimi pravokotnimi jadri. Vrh premca, pred prečnim jadrom, vsako krasí zmajska glava. Manjši del posadk med približevanjem izvede hiter pristajalni manever – spuščajo jadra in hkrati veslači z divjim veslanjem ženejo ladje proti obrežju. Visoke in krepke postave pomorščakov se pripravljajo. Ladje zdrsnejo prek plitvine na obrežje; trebuhi podrsnejo ob dno, ob premcu večina mož brez oklevanja gibčno poskače v vodo. Stečejo na obrežje. Na hitro se bojno uredijo in z meči in sekirami v rokah na vso moč tečejo v breg, proti nezavarovanemu samostanu Lindisfarne, ki je bil eno najpomembnejših središč krščanstva takratne anglosaksonske Anglije in kot sedež škofije temu primerno bogat. Ob tem kričijo, tulijo na vse grlo, zmerjajo in trobijo na rogove; manjši del posadke varuje ladje. Kar se jim moškega postavi po robu ali srečajo na poti, pobijejo ali zvežejo za sužnje; ženske posiljujejo in odpeljejo za spolne sužnje; jemljejo vse, kar vrednega lahko odnesejo ali odpeljejo na ladje; osuple menihe kar z razpelom priganjajoč ženejo po bregu; ostalo pobijejo in požgejo. Ravno pravi čas se začno z vsem plenom spravljati

na ladijske krove. Spet se voda ob bokih peni od zavesljajev. Morje je luna spet začela vleči k sebi, da ladje kar vleče v objem odprtega morja ... V meglicah morja izginejo ...

Tako se je iznenada začelo pred dobrim tisočletjem. To divje ljudstvo so Evropejci v svoji nemoči imeli za bič božji, za podanike samega hudiča. Imenovali so jih Normani ali Vikingi. Njihova zadnja velika podviga naj bi bila: normanska osvojitve Anglije leta 1066 pod vodstvom Viljema Osvajalca, nekaj kasneje še normanska osvojitve Sicilije in Južne Italije. In po tem, kot bi Vikingi izginili v meglicah morja ... A kako uspešno se je krščanska civilizacija soočala z Vikingi?

Uvertura

Trije veliki procesi so pretresali Evropo tistega časa: rastoči prepad med vzhodnim in zahodnim delom rimskega cesarstva, širjenje krščanstva med barbarskimi ljudstvi ter nepopustljiv prodor barbarskih ljudstev Azije proti Zahodu. Tem trem pa lahko dodamo še neustavljivi vzpon nove religije – islama po letu 622. Muslimani leta 673 že prvič oblegajo Bizanc (ob stoletnici Mohamedove smrti so muslimanske vojske prodrle že v bližino Pariza). Vojske tistih časov so se preživljale s kmetijskim presežkom in hodile so peš tako daleč in tako hitro, kot so telesno vzdržale. Zato se niso mogle lotiti neomejenih osvajalskih pohodov. Tudi sovražniki so imeli enako zamejene možnosti in grozil jim je le poraz v bitki, ne pa bliskovita vojna. Z nastopom konjeniške revolucije na Oksu (Oks je reka Srednjega vzhoda, ločuje Srednjo Azijo od Perzije) so se pojavili oboroženi konjeniki konjeniških ljudstev (Huni, Avari, Madžari, Turki, Mongoli), ki so spremenili vojno in svobodo bojevanja. Demografske posledice teh dogajanj čutimo še danes. Preseljevanja ljudstev od V. do VIII. stoletja so povzročala velik del družbene nestabilnosti: vendar so bile te skupine relativno majhne – od 10.000 do 100.000 in gotovo ne milijonske. Velik demografski vpliv, sicer manjšega kot kuga leta 1348, sta imeli večkrat ponovljeni epidemiji kuge in gobavosti med V. in VII. stoletjem. Evropa je v zgodnjem srednjem veku bistveno redkeje poseljena kot ob koncu Rima (leta 200–57 milijonov). Obseg prebivalstva se je šele po letu 1100 vrnil na takratni obseg (50 milijonov) : leta 700 – 33 milijonov in leta 900–39 milijonov.

Vikingi

Tako imenovane drugačne ljudi na evropskem severu so že stoletja pred Kristusom poznali Grki in z njimi trgovali za krzno, kositer in jantar. So trgovski stiki vplivali na izjemno podobnost dolgega bronastega meča iz okoli 1300 pr. Kr., najdenega v Mikenah, in dolgega bronastega meča iz okoli 1300 pr. Kr., najdenega na nekem baltiškem otoku? V tem bronastem obdobju naj bi se pomorstvo Vikingov izjemno

razvilo, imeli naj bi lastno transportno ladjevje, ladjedelnice in ustaljeno pomorsko trgovanje. Iz najdbe ladje v Alsenu (13 m dolga, 2 m široka in okoli 0,6 m globoka) se vidi, da so izdelovali lahke in hitre ladje, vendar še brez gredelja in oblikovno neprimerne za Atlantik. Na kopnem so imeli Vikingi za priročno prometno sredstvo divje skandinavske konje; kjer so jih potrebovali, so jih ulovili, in ko niso bili več potrebni za ježo ali za vleko, so jih zopet spustili.

V ospredje evropske zgodovine so Vikingi začeli prihajati šele v obdobju Frankov in Karolingov. Ključno za transportno mobilnost Vikingov je bilo vikinško odkritje gredlja v VII. stoletju. S tem so si na ladjah omogočili postavitev velikega jambora z jadrom in vodenje ladje na odprtem morju Atlantika proti zelenemu cilju. Iz potrebe in želje po trgovanju so raziskovali obalna področja; najprej južne obale Severnega morja, kasneje pa še ostale. V začetku VIII. stoletja so tako že imeli pomorske baze na otočju Orkney in Shetland. V trgovino je Vikinge sililo dvoje: skromnost naravnih virov in veliko povpraševanje v Evropi po krznu, slonovini, jantaru, kositru ter po kovaških izdelkih. Vikingov pri trgovskih ali vojaških podvigih na morju ni nihče oviral, saj od razpada zahodnorimskega cesarstva ni bilo več državne mornarice za varovanje obal in splošne plovbe; izjema je bil le Bizanc. Temeljni pogoji Vikingov za take plovbe in potovanja so bili: a) sposobnost oblikovanja trajnih zalog hrane (z različnimi načini konserviranja so si omogočili zaloge in prenašanje teh zalog – živila so sušili in prekajevali, solili, zamrzovali, pekli, izdelovali dolgotrajne mlečne izdelke), b) znanje izdelovanja dobrih oblačil za kljubovanje vremenskim razmeram in c) znanje plovbe in navigacije.

Osvetljevanje

Propad rimskega cesarstva je evropskemu človeku omogočil vsestranski razcvet, ki je – osvobojen jarma cesarstva – odkrival lastno izvirnost. Moralna avtoriteta Rima se je prenesla v krščanstvo, ki je oblikovalo kulturo in duha Evrope. Krščanstvo je takrat Evropo uspelo izvleči iz barbarstva in jo umiriti. To »temno, zaostalo in mračno« obdobje je bilo edini čas v Evropi, ko je človek gradil katedrale. To je bil čas razvoja in rojstva današnje Evrope. Očitno so Vikingi tako tudi videli Evropo in ob stalni naselitvi so presenetljivo hitro sprejemali krajevne navade in običaje. A Evropa je na nekaterih področjih življenja družbe zaostajala in to so Vikingi v dobi Normanov nadgradili z državnimi davki in z razvojem obsežnega trgovanja med različnimi predeli Evrope. Postavili so temelje fevdalnega absolutizma.

Izjemen razkorak vojaškega spopadanja izhaja iz nasprotnega vrednostnega sistema. Vikingi so se ravnali po kodeksu sorodstva in lojalnosti, po kodeksu vikinške časti, po kodeksu maščevanja in po kodeksu usode. Evropska družba pa je sprejemala krščanstvo in oblikovala odnose človeka do človeka in skladno s tem vrednotila

dogovor, zagotovilo in obljubo kot sveto dejanje; prav tako spoštovanje običajev in dogovorov. Vikingi so na vse to gledali drugače; s temi običaji niso počeli drugega, kot jih izkoriščali za doseganje lastne vojaške prednosti. Za ohranjanje ali na drugi strani drobljenje središč moči in vpliva je važno tudi dedovanje: pri Vikingih je očetovo nasledil le najstarejši sin in še to le, če ni bil za vikinško pojmovanje slabič; Franki pa so uveljavili dedovanje vseh sinov. Viking je bil po družbenem stanu mešanica plemiča in svobodnega kmeta, ki soodloča o izbiri kralja ali poveljnika bitke; kmetijo in družino mu v odsotnosti vodi žena s pomočjo sužnjev (ki nimajo pravic kakor nesvobodni kmetje v Evropi).

Vikingi so o vrednih in možnih objektih vojaških aktivnosti najprej zbrali potrebne informacije in temu podredili ter prilagodili številčnost, vojaško organiziranost in taktiko. Nasprotno temu pa je vojaštvo Evrope tavalno v obveščevalni temi, vse dokler Vikingov niso zagledali, a takrat so Vikingi običajno že zaključevali priprave na napad. Vikingi so kar brez napovedi prišli in napadali in ropali vse po vrsti. Takratni običaji bojevanja v Evropi pa so predvidevali obveščanje nasprotnika vsaj tri dni pred napadom. Prebivalstvu Evrope ni bilo jasno, od kod prihajajo niti kam se vračajo. Navedbam, da naj bi se Vikingi po naključju pojavili pred Lindisfarne, nasprotuje dvojje: prebivalcev takratne Anglije je bilo le okoli 1,3 milijona (šele okoli leta 1550 jih je bilo 3 milijone, danes pa skoraj 60 milijonov), zaradi česar je bila

poseljenost zelo redka in po naključju naj bi izbrali enega najpomembnejših objektov takratne Anglije? Opis napada na Lindisfarne kaže na dobro vedenje Vikingov kdaj napasti, kaj napasti in tudi kje so dragocenosti.

Ob primerjavi številčnosti vojaštva najmanjše bojne ladje Vikingov (35 mož) z ozirom na povprečno vojaško zasedenost gradov (3–6), znaša razmerje borcev okoli 7 proti 1. Če se ocenjuje število vseh gradov srednjega veka v Evropi na 15.000 in če je bilo na vsakem povprečno 6 vojakov in dva konja, je imela Evropa stalno pod orožjem 90.000 mož, od tega 30.000 konjenikov. A ta impozantna armada se je bila nezmožna zoperstaviti eni sami ladji Vikingov, kaj šele številnejšim. Vzroke za to gre iskati v razpršenosti vojaštva, v medsebojnih sporih, v organizaciji preskrbe in mobilizacije. Pomembna je tudi

odsotnost vojne mornarice ali pa sposobnost uporabiti trgovske. Primer Bizanca, ki je imel še iz rimskih časov organizirano kopensko in pomorsko vojaštvo, kaže, da se je bilo mogoče vojaško uspešno zoperstaviti Vikingom na kopnem in na morju. Neuravnoteženost bojevanja med Vikingi in vojaki preostale Evrope je bila izrazita, dokler Vikingi niso naleteli na spodobno utrjenost Pariza ali pa dokler niso naleteli na izurjeno in organizirano vojsko (npr.: Bizanc; angleški kralj Alfred Veliki leta 886; angleški kralj Edvard Starejši, ki leta 927 premaga vikinško oblast v Angliji, imenovano Danelag).

Glede oborožitve ni šlo za prednost v kvaliteti orožja, ampak v rabi in izrabi orožja. Po viteškem kodeksu so za viteza vredno orožje imeli edino sulico, meč in bodalo. Vikingi pri rabi orožja niso imeli predsodkov do posameznih vrst orožja, tako kot vitezi (viteško – neviteško). Spopadu primerno so najprej uporabili orožje za boj na daljavo, nato za boj mož na moža; predvsem pa so pri ofenzivnih aktivnostih ohranjali hitrost gibanja na bojišču z izbiro vrste in količine oborožitve ter z obsegom osebne zaščite. Izkoriščali so tudi primernost posameznika za posamezne vrste orožje in jim ga dodeljevali po telesnih sposobnostih in spretnostih.

Med samimi vojaki, to je vitezi in Vikingi, ni bilo bistvene razlike v kvaliteti izurjenosti. Vsekakor pa se pomožni vojaki kmečkega stanu zaradi neizurjenosti niso mogli meriti z Vikingi. Vikingi so vojno prinašali v domove tujih dežel, doma pa imeli družine in premoženje na varnem. Krščanska Evropa pa nikoli ni zmogla organizacije vojaškega pohoda v domovino Vikingov. Tako so Vikingi bistveno prednost dosegli že z določanjem kraja in časa spopada, kar so uspeli zaradi hitrega in učinkovitega transporta. Za obrambo proti njim ni bilo na voljo dovolj stalnega vojaštva. Potrebni mobilizacijski čas viteške in pomožne vojske je bil predolg glede na hitrost vojaških aktivnosti Vikingov. Viteška konjenica ni bila organizirana in mobilna kot konjenica nomadskih ljudstev. S propadom rimskega cesarstva so propadle tudi prometnice, ker ni bilo urejeno njihovo vzdrževanje. Zaradi nezmožnosti zagotavljanja trajnejših zalog hrane (v nasprotju z Vikingi) skoraj ni bilo možnosti premikanja vojaštva na večje razdalje.

Najbolj ranljivi so bili samostani. Glede gradov tistega časa sta si bili obe strani tehnično dokaj podobni, čeprav so imeli Vikingi svoje gradove učinkoviteje zgrajene zaradi geometrijske simetričnosti. Pri obojih so bili to praviloma zemeljsko-debelni gradovi. Tako se vidi iz popisa gradov in dvorcev, katerega je dal izdelati Karel Veliki, da so imeli le nekateri zidano obzidje; v pretežni večini so bila domovanja plemičev in svobodnjakov obdana z nasipom, vrh katerega je bila palisada iz pleteničja (pri drugih ljudstvih so bila vrh nasipa debela) in pred njo trniče. Bistvena razlika med vikinškimi in evropskimi gradovi je bila v funkcionalnosti. Vikinški grad je spominjal na utrjeni tabor rimske legije, kjer je živel večja skupnost. Evropski

zgodnje srednjeveški gradovi pa so bili praviloma utrjene kmetije z dvoriščem, kjer je imela dom družina in hkrati so bili daleč vidni simboli viteške pomembnosti, moči in posedovanja. Evropske srednjeveške gradove dela posebne to, da so ustvarili podeželsko civilizacijo in so bili skupaj s samostani središča podeželske kulture in izobraževanja. Pomemben je bil tudi gospodarski pomen gradu, saj je bil središče nekega področja glede gospodarjenja z zemljo in gozdovi. S svojimi podložniki je graščak delil veselje ob obilnih letinah ter stradanje ob slabih.

V gradovih jih je pred Vikingi običajno rešilo dvoje: vizualni psihološki vpliv gradu in pa neučinkovitost veččin obleganja gradov pred uvedbo topov, saj za grad ni bilo učinkovite napadalne tehnike v obdobju od 7000 pr. Kr. do leta 1450 po Kr.. Vikingi so kot Normani nadgradili takratno tehniko gradnje gradov z donjoni. Odločilna prednost Vikingov so bile bojne ladje drakar. Te niso imele konkurence. Zaradi plovnih sposobnosti in plitvega ugreza (okoli enega metra) so vedno zagotavljale presenečenje.

Bili so sposobni discipliniranega podrejanja izbranemu poveljniku v vojaškem spopadu in prilagaja na zahtevam spopada, sporazumevanju med spopadom (z rogov) in zmožnosti hitrega manevra. Z vsem tem so imeli vitezi nepremostljive težave, prevzeli so taktiko grške falange in so se je držali. Šele križarski viteški redovi so vzpostavili urejene in učinkovite vojaške enote vitezov. Taktika obrambe obojih se je izražala v zelo različnem pasivnem preprečevanju ter onemogočanju dostopa napadalca do ključnega cilja napada.

V času odsotnosti zaradi bojevanja ali zaradi trgovanja so imeli Vikingi dobro rešeno vprašanje kmetovanja in vodenja kmetije: opravila je doma vodila žena, v pomoč ji je bilo do 20 sužnjev. Vitezi pa so morali pridelovati hrano in ostalo tudi sami, saj le od dajatev kmetov niso zmogli preživeti. Svobodni kmet v Evropi zaradi drugačne organizacije družbe tudi ni zmožni časovno uskladiti bojevanja in vojaškega urjenja z nepremakljivimi naravnimi cikli kmetovanja. Zaradi tega so tudi imeli le nekaj desetdnevno vojaško obveznost do zemljiškega gospoda.

Konec (ne)česa?

Zdi se, da so Vikingi počeli teror zato, da okolico prisilijo v trgovanje ali pa v plačevanje »varnostne davščine«, če niso uspeli na lep in miren način. Nezmožnost preseganja osebnih sporov in zamer in nezmožnost trajnejše podreditve osrednji oblasti je Vikingom preprečila prevlado v Evropi. Evropa je bila v svojih slabostih v mnogočem zrcalna podoba vikinške razdrobljenosti. Vikingi niso izginili, še naprej so živeli, kjer so se naselili ali bili doma. Tako kaže, da je Evropa Vikinge premagala in posrkala s prav nasprotnim »orožjem«: ne z ostrino meča, pač pa s krščanstvom.

Ilustrirala Urška Benedičič

Dr. Karolina Godina

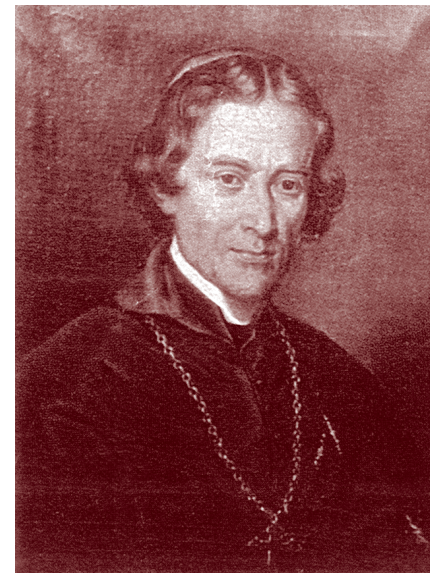
PRIJATELJ INDIJANCEV

Po Baragovih stopinjah na ameriških tleh

Irenej Friderik Baraga se je rodil 29. junija 1797 v graščinici Mala vas pri Dobrniču na Dolenjskem. Njegov oče je bil skrbnik mirnskega gradu, mati pa dedinja graščine v Mali vasi pri Dobrniču. Imel je brata in tri sestre. Brat in sestra sta umrla že kot otroka. Friderik je postal dedič graščine. Oče in mati sta kmalu umrla. Otroci so se preselili k stricu, ki je postal varuh otrok in njihove dediščine. Friderik je že v otroštvu tekoče govoril tri jezike.

Po šolanju v Ljubljani je študiral pravo na Dunaju. Tu ga je v duhovnem življenju vodil redovnik Klemen Hofbauer, znan kot svetovalec mladim izobražencem, poznejši svetnik. Po končanem pravu je stopil novembra 1821 v bogoslovje v Ljubljani in tako postal namesto osnovalca družine z že »izbrano ženo«, hčerko družinskih prijateljev, in namesto graščaka duhovnik. Prvi kraj Baragovega dušnopastirskega delovanja je bil Šmartin pri Kranju. To je bil čas, ko sta bila v Avstriji že več desetletij močno utrjena janzenizem in jožefinizem. Zavzemal se je za milejšo obliko katoličanstva. Kot goreč pridigar in priljubljen spovednik predvsem pa kot pisec molitvenika *Dušna paša za kristjane, kateri žele v duhu in resnici Boga moliti* (1830), ki je doživel osemnajst izdaj v skupni nakladi 114.666 izvodov, je vplival na vernike na Slovenskem.

Janzenisti so dosegli, da je bil premeščen v Metliko. Kmalu je tudi tu spoznal, da ne bo mogel delovati v domovini po svojih verskih spoznanjih, zato je ta apostol petrovske vere in pavlovske nepomirljivosti, ki je mladostno vedoželjnost tešil s tujimi jeziki (latinščina, grščina, francoščina, angleščina, italijanščina, španščina) glasbo in risanjem, svojo duhovniško pot preusmeril v severnoameriške misijone in že v januarju 1831 po enomesečni vožnji z ladjo prispel k škofu, pristojnemu za misijonstvo, v prestolnico zvezne države Ohio, v Cincinnati. Tu ga je indijanski gojenec semenišča, sin otavanskega poglavarja daleč gori na Michiganskem jezeru, uvedel v otavščino, obenem pa v svet in zgodovino svojega nomadskega rodu, katerega mati je bila Azija. Tako pripravljen je Baraga spomladi istega leta pripotoval na sever na ozemlje Treh velikih jezer, znanih po bogastvu rib in pragozdov, v svet, ki je bil zrel za evangelij.

Matevž Langus: Friderik Baraga, 1858

Stolnica v Marquettu, zgrajena 1938; v njej je grob škofa Friderika Baraga

O Frideriku Baragu in njegovih Indijancih, rdečkožcih z značilno tršato silhueto, z žimastimi črnimi lasmi in z mongoloidnim pogledom, sem najprej slišala ob domačem ognjišču. V našo hišo so prihajali Katoliški misijoni, za kar je poskrbel očetov najstarejši brat, Jožef Godina (1898–1986), duhovnik, publicist, urednik, Maistrov borec, pred 2. svetovno vojno pa ravnatelj Misijonske tiskarne v Grobljah pri Domžalah. V letih 1948–1969 je deloval kot duhovnik v Združenih državah Amerike med ameriškimi Slovenci, zaradi znanja jezikov pa tudi med Italijani in Madžari. Že v otroštvu je pritegnil mojo pozornost z veliko ljubeznijo do maternega jezika in slovenstva nasploh in s širokim kulturnim obzorjem, kar se je odražalo v njegovih pismih. V njih je pogosto omenjal slovenskega misijonarja Friderika Barago, ki je v severnoameriških misijonih spal z Indijanci v njihovih kočah in v snegu na prostem, se boril s smrtjo tudi na 370 km dolgih potovanjih na krpljah skozi zasneženo divjino, na saneh s pasjo vprego, na ledu in v čolnu, pisal knjige za Indijance in svoj narod v indijanski zimi ob luninem svitu in sveči zavil v plašč v izbi iz brun. Poslal nam je podobice z Baragovim portretom v škofovskem oblačilu s priporočilom, naj se v težavah zatekamo k njemu po pomoč. Tako sva s sestro Danico zgodaj spoznali, da Baraga ni pomemben le kot oznanjevalec krščanstva med Indijanci, marveč tudi kot splošni kulturni delavec med njimi, posebej pa še kot pisatelj o njih.

In ko sva spomladi 1966 prejeli med študijem stričevo vabilo, da preživiva tritedenske počitnice v Združenih državah Amerike, v njegovi drugi domovini, sva bili zaradi njegovega širokega kulturnega obzorja prepričani, da nama želi pokazati glavne ameriške znamenitosti. Lepšega darila si ne bi mogli izbrati. Vedeli sva, da boljšega vodiča in poznavalca Baraga ne bi mogli najti, kar so nama ob srečanju potrdili tudi ameriški Slovenci. Za strica Jožefa je bil svetniški kandidat Friderik Baraga že davno svetnik, ameriški svetnik rojen na Slovenskem, postopek za njegovo proglašenje za blaženega, ki se že desetletja zavlačuje, pa le formalnost, ki jo Cerkev mora opraviti po svojih predpisih. V pokoju se je za več let preselil v Baragovo mesto Marquette v zvezni državi Michigan, da bi z zbiranjem gradiva pomagal tamkajšnjemu Baragovemu odboru, odboru v nadškofiji v Ljubljani in Cerkevemu sodišču za svetniške postopke v Vatikanu. Najino željo, obiskati na ameriških tleh tudi grob Johna F. Kennedyja in Baragovo deželo, nama je stric z veseljem izpolnil.

Po srečanju z ameriškimi Slovenci v Ohiu in ogledu znamenitosti Clevelanda in pozneje Washingtona z obiskom Kennedyjevega groba smo pripotovali v Michigan in se v marquettski stolnici, kjer je škof Baraga pokopan, poklonili s slovenskim očenašem spominu na tega izre-

dnega sina Evrope, dunajskega pravnika in slovenskega duhovnika, ki je 37 let živel in delal za preganjana in izumirajoča ljudstva v daljnih neprizanih deželah in izgorel za svojo vizijo: reševati Indijance ne samo versko, ampak tudi civilizacijsko in nacionalno.

Že naslednji dan smo z ameriškima Slovencema, zakoncema Stupar iz Marquette, obiskali prvo Baragovo misijonsko postojanko Arbre Chroche (Krivo drevo) na vzhodni obali Michiganskega jezera, nekaj kilometrov naprej od današnjega Harbor Springsa v Dolnjem Michiganu. V Baragovem času je bilo to še svobodno ozemlje izven Združenih držav. Indijanski rod Otava s 4000 člani se je tu naselil šele leta 1740, potem ko so Indijance francoski naseljenci in Irokezi zdesetkali in pregnali z vzhoda in juga proti severu in zahodu v okolico Velikih jezer. Bili so trgovski posredniki med vzhodnimi in zahodnimi indijanskimi rodovi. K Otavanom, ki so bili po srcu in značaju najboljši, je Baraga prišel spomladi 1831. Otavanom je napisal prvi molitvenik v otavščini 1832. Obiskoval pa je tudi sosednje kraje ob Huronskem, Michiganskem in Gornjem jezeru. Otavani so morali po letu 1855 skoraj vso zemljo prodati Združenim državam za majhno odškodnino in odslej živeti v rezervatih (omejeno ozemlje prisilnega bivališča), kamor tujec ni smel vstopiti.

Svet z zelenimi pragozdovi in velikimi jezери je napravil na naju poseben vtis. Stric Jožef je z živo vero in gorečo ljubeznijo zbuja najino zanimanje za Baragovo veliko trpljenje in spoštovanje do samobitnosti in človečanskega dostojanstva Indijancev, ki jih je bilo v začetku naseljevanja Evropejcev v Severni Ameriki le nekaj čez milijon (v Baragovem seznamu 36 najpomembnejših plemenorodov), po podatku iz leta 1970 pa skupaj z mešanci le še okoli 500.000. Baraga je živel in delal za Indijance, postal je eden izmed njih in v zadnjih letih celo podoben njim. Poskrbel jim je za boljša stanovanja in šole. Napisal je več verskih knjig v njihovem jeziku in tako postal začetnik indijanskega slovstva v jeziku Otavanov in pozneje tudi deloma Očipvejcev ob Gornjem jezeru v Gornjem Michiganu.

Naslednja Baragova misijonska postojanka po spreobrnitvi Otavanov v Arbre Chrochu je bila Velika reka, danes Grand Rapids ob Michiganskem jezeru, kjer je deloval v obdobju 1833–1835. Po krajšem bivanju v škofijskem mestu Detroitu je prišel k indijanskemu rodu Očipve v La Point ob Gornjem jezeru (zvezna država Winsconsin). Očipvejcev je bilo 20.000. Ti so imeli že dve knjižici. V zimi 1835–36 je napisal pet knjig: slovensko verske vsebine (411 strani), tri indijanske in knjigo v nemščini, ki jo je sam prevedel v francoščino (»Geschichte, Character, Sitten und Gebräuche der nordamerikanischen Indier«).

To delo je bilo mišljeno tudi kot promocija tako Indijancev kot misijonarske-

Indijanski poglavar s prekmurskima študentkama Karolino in Danico Godina pred vstopom v indijanski rezervat, 11. avgusta 1966

ga dela in upal je, da mu bo uspelo pridobiti nove misijonarje in podpornike. Po krajšem potovanju po Evropi (1836–37), kjer je oddal rokopisa v tisk, in vrnitvi v Ameriko je sestavljal slovar in slovnico očipvejskega jezika. Leta 1843 se je preselil v L' Anse v Gornji Michigan. Tu je leta 1853 končal Očipvejsko-angleško-očipvejski slovar, ki je vseboval 30.000 besed in imel 620 strani, in slovnico na 576 straneh. S tem je zasedel prvo in vodstveno mesto med raziskovalci severnoindijanskih jezikov in se tako s slovarjem in slovnico zapisal v zgodovino ne le naroda, kjer je misijonaril, ampak tudi v svetovno.

Leta 1835 je bil posvečen v škofa in postal apostolski vikar v Saultu Ste. Marie (Slap sv. Marije) za Gornji Michigan, po štirih letih pa prav tu redni škof. Njegov škofovski grb nosi geslo: UNUM EST NECESSARIUM (Eno je potrebno!) Namreč – skrbeti za neumrljivo dušo. Baraga pa se ni ukvarjal le z Indijanci, ki jih je redčil tudi alkohol in druge bolezni. V okolici Velikih jezer je bilo tudi nekaj katoliških lovcev in naseljencev francoskega, nemškega in anglosaksonskega rodu. Odkritje velikih nahajališč bakrene in železove rude na »bakrenem polotoku«, kjer nama je stric Jožef podaril bakrena spominka, je pripeljalo do novega vala naseljencev iz Češke, Luksemburga, Alzacije, Irske, nemških dežel in tudi nekaj Slovencev. Škof Baraga, ki je tekoče govoril osem jezikov, je tako imel z maševanjem polne roke dela in prosil za sredstva, predvsem pa za misijonarje, še posebej takšne, ki bi znali več jezikov oziroma imeli smisel zanje.

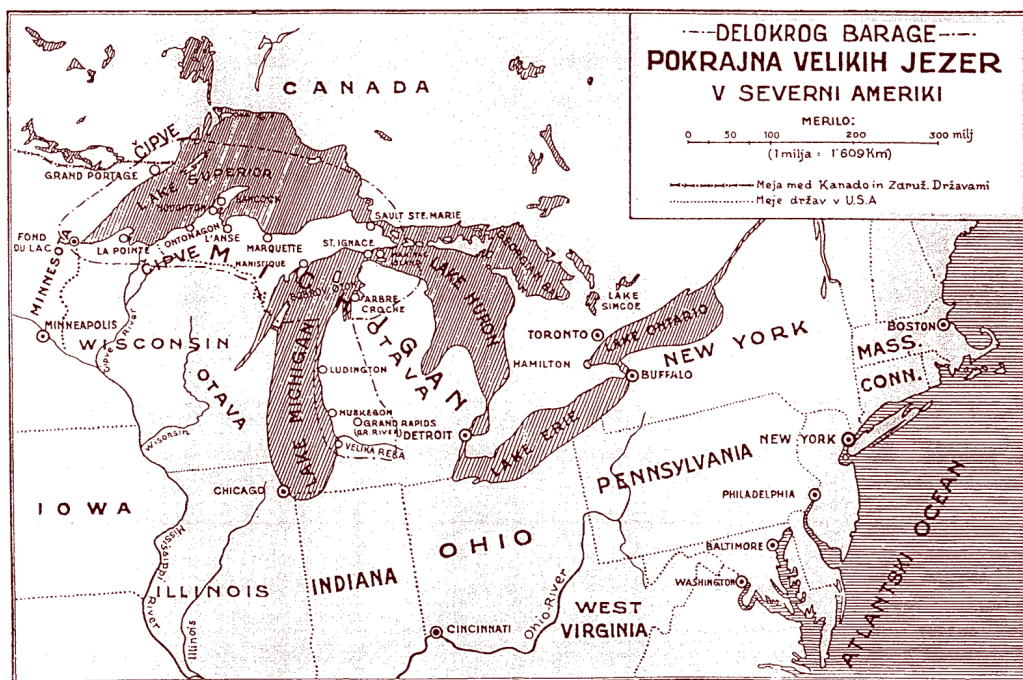
Leta 1866 je zaradi boljših prometnih zvez premestil škofijski sedež v Marquette.

Tega leta ga je na cerkvenem zboru v Baltimoru, sedežu metropolije, zadela kap. Umril je v Marquettu 19. januarja 1868. Pokopali so ga v stolnici, v kripti cerkve sv. Petra v Marquettu. Tako se je zaključila življenjska pot našega največjega misijonarja, patriarha slovenskega misijonarstva, prvega škofa v Sault Ste. Marie in Marquettu, Friderika Baraga, ki je za vselej zapisal ime svoje slovenske domovine v zgodovino najsevernejših pokrajin Združenih držav Amerike. Okrožje, katerega glavno mesto je Marquette, se danes imenuje Baraga. Po njem so v istem okrožju imenovali tudi naselje, več ulic in manjši narodni park. Na otoku Mackinacu je kraj Baraga Point, v bližini L'Ansa pa manjša jezera Baraga Lakes. Rimskokatoliška cerkev ga je zaradi njegovih zaslug razglasila za Božjega služabnika.

Najino petdnevno bivanje v Baragovi deželi, kjer sem si prvič ogledala tudi privatno polikliniko v spremstvu

Karolina in Danica Godina s slovenskima zakoncema Stupar pred Baragovim spomenikom v L' Ansu, 11. avgusta 1966

njenega predstojnika, marquetskega zdravnika dr. Conleyja, je stric Jožef obogatil z zgodbami iz življenja Indijancev. O njih je napisanih že veliko knjig in razprav. Z njihovimi kulturami se ukvarjajo razne znanosti, ki se opirajo na pisne vire, med prvimi katoliških in protestanskih misijonarjev. Baragova knjiga o Indijancih, napisana v nemščini in prevedena v francoščino, nosi v slovenščini naslov: »Zgodovina, značaj, nravi in šege severnoameriških Indijancev.« V prvem poglavju govori o telesnih značilnostih in značaju Indijancev, v drugih trinajstih pa o njihovi celotni kulturi. Privlačnost te knjige je v Baragovem poznavanju indijanskih jezikov, v njegovem naporu, da jim je dal slovstveno obliko z lastnimi deli v teh jezikih. Obenem pa je dokaz njegove tesne povezanosti s svojim narodom v domovini. V Sloveniji je v popolnem slovenskem prevodu prvič izšla kot redna knjiga Mohorjeve družbe za leto 1971 v Celju, v skrajšanem prevodu pa že ob izidu v nemščini. Našla sem jo leta 1986 med urejanjem zapuščine strica Jožefa v Pliberku na Koroškem, kjer je pokopan. Z veseljem sem ugotovila, da jo je uvodoma z etnološko natančnostjo pospremil med Slovence stričev prijatelj in moj svetovalec pri odkrivanju zgodovine Prekmurja, prekmurski rojak prof. dr. Vilko Novak (1909–2003), ki je prav tako videl v tem apostolu Indijancev, slovenskem poliglotskem prosvetitelju Velikih jezer »nenavadnega misijonarja, katerega 22-letno težaško delo v izredno težkih razmerah med dvema indijanskima rodovoma in evropskimi naseljenci ter za tem 15-letno or-

ganizacijsko in vodstveno delo z vzpostavitvijo nove škofije je doseglo ne le nenavadne verske, marveč tudi pomembne splošno kulturne uspehe«. Mladostni spomini na najino sakralno potovanje s stricem Jožefom po Baragovih stopinjah na ameriških tleh so spet oživali. Baragovo knjigo o Indijancih čuvam kot dragocen spomin na tega duhovnega in kulturnega velikana, nepozabnega po svetosti in delavnosti, obenem pa na dva velika prekmurska delavca, izobraženca širokih kulturnih obzorij, zavedna Slovenca in katoličana, duhovnika Jožefa Godino in prof. dr. Vilka Novaka, ki sta s posebno slovensko ljubeznijo v obeh Baragovih domovinah delala zanj. Njima v zahvalo, vsem odgovornim za Baragov postopek doma in po svetu pa v vzpodbudo posvečam ta prispevek.

P. Lojze Kovačič

Z ZRAKOPLOVOM V SAMOSTAN

P. Venčeslav Vrtovec – najpomembnejši slovenski izvidnik v I. svetovni vojni

Rodil se je 12. 9. 1894 v kmečki družini očetu Francu in materi Mariji, rojeni Černigoj, v Velikih Žabljah v Vipavski dolini. Bil je najstarejši od desetih otrok, od katerih so se kar štirje posvetili duhovnemu poklicu. Stanko je bil najprej duhovnik goriške nadškofije, po novi preureditvi državnih meja po 2. svetovni vojni pa duhovnik koprške škofije in tudi dekan v Dornberku. Marijan je postal jezuitski redovni brat, sestra Ivana (Celina) pa je vstopila k uršulinkam in je bila nekaj let predstojnica samostana v Brescii. Bratranec Dušan Bratina je bil duhovnik koprške škofije. Venčeslav je imel za prvega kateheta strica (matinega brata) Henrika Černigoja, župnijskega vikarja v Velikih Žabljah.

V semenišču

Stric duhovnik se je pri starših zavzel, da so Venčeslava v šolskem letu 1906/1907 poslali v pripravnico v Gorico. Mati mu je ob odhodu v goriške šole vtaknila v suknjič listek z besedami: »Dragi moj sin. Bodi trden in zvest Bogu. Vse premoreš z njim, ki te kreпча. In Marija, tvoja nebeška Mati, naj te varuje in te srečno privede nazaj. Z Bogom in Marijo hodi, otrok moj!«

V Alojzijevišču je bil ravnatelj dr. Josip Srebrnič, poznejši škof na otoku Krku, glavni vzgojitelj pa dr. Alojzij Fogar, poznejši tržaški škof. Ko je bil Venčeslav v petem razredu gimnazije, so se v šolskem letu 1911/1912 semeniščniki preselili v novo stavbo. Goriški nadškof Frančišek Sedej je v tistem času zaupal vodstvo semeniščnikov jezuitom. Venčeslav se je posebej tesno duhovno povezal s p. Angelom Barbario, Landincem. Njemu je razodel, da bi rad vstopil k jezuitom.

Na soški fronti

Med počitnicami po sedmem razredu gimnazije se je začela 1. svetovna vojna. Venčeslav je zaupal očetu, da bi rad vstopil k jezuitom. Oče ni bil za to, da bi šel v Gorico in se tam pogovoril s p. Barbario o svojem poklicu. V začetku septembra je začel obiskovati osmi razred gimnazije. Nadškof Sedej ga je skušal rešiti vojaščine, a

brez uspeha. V Trstu je bil sredi oktobra potrjen za vojaka in že 21. oktobra je prejel maturitetno spričevalo.

Že 24. oktobra se je odpeljal z vojaškimi obvezniki iz Gorice v Ljubljano, v tedanjo topniško vojašnico. Nekaj časa so bivali v stari šišenski šoli. Venčeslav je bil skupaj z 99. tržaškim pešpolkom kmalu prepeljan v Gorico. Ker so od tam zbežali v Italijo številni Italijani, so jih sredi zime odpeljali v Breže na Koroško. Za nekaj časa so šli nato v Leoben, od tam pa nazaj v Ljubljano, kjer je Venčeslav spomladi leta 1915 opravil izpit za častnika. Dodeljen je bil 7. lovskemu bataljonu v Borovljah na Koroškem. Od tam so ga poslali nazaj v Ljubljano, kjer je v Šentvidu vadil vojake. Nastanjeni so bili v Škofovih zavodih.

Nato je bil Venčeslav dodeljen 47. mariborskemu polku. Poslali so jih v Vipavo. Od tam so odhajali gradit utrdbe pri Gorici, dokler se ni začela vojna. Še preden so se začeli boji na soški fronti, so odkorakali po Vipavski dolini skozi Dornberk in Renče na frontno črto pri San Martinu pri Doberdobu na Krasu, kjer so bili v začetku soške fronte najhujši boji. Tam je Venčeslav dobil udarec s puško v kost nad desnim očesom in pretres možganov. Nekaj vojakov njegovega voda (bil je že poročnik) je tam obležalo. Potem ko je ozdravel, je spet odšel na fronto.

Ko so nekoč počivali v neki kraški vasi, je telefoniral častnik iz Opatjega sela: »Tu sta dva farja, ki se sklicujeta na poznanstvo s teboj. Pridi, da ju prepoznaš, morda sta vohuna.« Hitro se je s kolesom po kamniti poti odpeljal v Opatje selo. Koga je zagledal? Tam sta stala zastražena p. Barbaria in gospod Rutar, pozneje ravnatelj bogoslovja v Gorici, doma iz Drežnice. »Ju poznaš?« »Da!« In odšli so v gostilno na kozarec dobre črnine. P. Barbaria je nato vojna leta preživel v Skutari v Albaniji. Dve leti ali še več je Venčeslavu pisal na fronto.

Venčeslav se je bojeval na različnih delih fronte: v jarkih pri Tržiču (Monfalcone), Plavah, Kanalu, Doberdobu, San Martinu ... Pri Doberdobu je v mokrih postojankah zbolel za sklepnim revmatizmom, vnetjem rebrne mreže, želodčnim in črevesnim katarjem. Od tam je šel za nekaj mesecev v bolnišnico, nato pa na fronto. Ko je ozdravel, je bil poslan k Bošnjakom na Mengore pri Sv. Luciji ob Soči. Družno z Bošnjaki je podil Italijane, ki so se posebej bali glav, pokritih s fesi, muslimanskimi rdečimi stožci s cofi. Italijani so jih neusmiljeno obstreljevali s topovi. V 5. ofenzivi je Venčeslav sam zaplenil mitraljez in pripeljal z Bošnjaki v ujetništvo trideset italijanskih vojakov. Od tam je bil poslan v postojanke med Mrzlim vrhom in Krnom.

Prav takrat so vabili drzne može, kot je bil Venčeslav, v letalstvo. Avgusta leta 1916 je na lastno prošnjo odšel v častni-

ško letalsko šolo za izvidnike v Wiener Neustadt. Že decembra se je vrnil na fronto kot izšolan letalski izvidnik. Kot »Kvartiermeister« je najprej gradil s srbskimi ujetniki letališče za 101. bombniško letalsko enoto v Divači. Po železnici so pripeljali letalske dele, ki so jih nato montirali. Že spomladi leta 1917 so se začeli prvi poleti. Venčeslav je letel s piloti podčastniki na letalih albatros. Letala iz Divače so sodelovala s sosednjimi letalskimi enotami v Ajdovščini, Podnanosu, Sežani in Nabrežini. Z usklajenimi napadi so izvajali obsežna bombardiranja. Sodelovalo je tudi do šestdeset letal. Leteli so nad soško fronto, fotografirali so avstrijske in italijanske položaje, metali bombe, vodili topniško obstreljevanje in podobno.

Venčeslav se je udeležil bombardiranja obsežnega italijanskega vojaškega taborišča Gradišča ob Soči. Pri tej nalogi so sodelovale vse letalske enote iz omenjenih letališč. Taborišče je preletelo od petdeset do šestdeset avstrijskih bombarderjev, s katerimi so poleteli ob svitu in v nizki megli. Vsaka eskadrilja je prišla nad cilj posamično, vendar druga za drugo. Sovražnik se je žilavo branil, kar so dokazovala dokaj poškodovana in zrešetana avstrijska letala.

Nekega dne sta s pilotom vzletela na črto soške fronte z letalskega oporišča pri Divači. Ko sta bila nad Sočo, sta zaznala, da je letalski motor okvarjen. Morala sta se vrniti. Upala sta, da bosta prišla nazaj v Divačo. Ker je letalo začelo izgubljati višino, sta se odločila, da bosta prisilno pristala pred letališko stezo. Pristala sta nedaleč od Divače, tik ob Ljubljanski cesti. Rešil ju je propeler, ki je prestregel prvi udarec ob neki vrtači. Venčeslav je polovico propelerja vedno nosil s seboj in jo končno namenil tehničnemu muzeju v Bistri pri Vrhniki.

Do nesreče nad Vipavsko dolino pri vasi Osek 23. 5. 1917 je Venčeslav opravil petdeset bojnih poletov. Italijani so pričeli ofenzivo in avstrijska letala so varovala zračni prostor. Italijanski letalec se je nevarno približal Vrtovčevemu letalu in ga zasul z izstrelki. Venčeslava je dumdumkrogla ranila pod kolonom. Zelo je krvavel, zato je ukazal pilotu, naj se nemudoma spusti na prvi travnik. Trdo sta pristala, a novih poškodb nista utrpela. Drug avstrijski pilot jima je rešil življenje, ker je pregnal sovražno letalo, ki ju je spremljalo do pristanka. Pred tem sta ga branila onadva.

Sledilo je nekajmesečno zdravljenje v ljubljanski bolnišnici. Zdravniki so Venčeslavu hoteli odrezati nogo, a jim ni dovolil. Ob skrbni negi sester usmiljenk je hitro okreval. V tistem času je razmišljal o tem, da bi vstopil k lazaristom. Potem ko se je srečal z jezuitom p. Florijanom Ramšakom, ki je bil v letih 1912–1914 njegov vzgojitelj v škofijskem dijaškem semenišču v Gorici, se je odločil vstopiti k jezuitom.

Konec vojne

Dne 8. avgusta 1918, ko se je Venčeslav po bolniškem dopustu javil na poveljstvu v Wiener Neustadtu, so priletela italijanska letala s pesnikom Gabrielom d'Annunziem, ki pa na Dunaj niso metala bomb, marveč letake. Iz strahu, da ne bi morda drugič prišli z bombami, so Avstrijci postavili na vrhovih okrog Dunaja straže, ki bi javile njihov prihod. Vrtočca so poslali s četo vojakov na Wiener Schneeberg (1800 m visoko), kamor je vodila zobata železnica.

Konec vojne je Venčeslav dočakal v letoviškem mestecu Aspang pod Wiener Schneebergom. Na vernih duš dan zjutraj se je odpeljal z vlakom v Wiener Neustadt in še isti dan z brzovlakom v Ljubljano. Vstopil je v domačo slovensko vojaško službo, dokler ni bil 6. novembra oproščen. Domov se je odpeljal 8. novembra.

V jezuitski noviciat

Ko je Venčeslav videl, da italijanske vojaške kolone zasedajo naše kraje, se je s pilotom Čehom Wognarjem iz Ivančic pri Brnu 11. novembra dogovoril za kar se da hiter polet iz že zasedenega letališča pri Ajdovščini v Ljubljano. Na ajdovskem letališču sta našla že zaplenjeno nepokvarjeno letalo brandenburg. Pilot je s slovenskim stražarjem še isti dan popoldan prebarval avstrijske križe. Drugi dan sta zgodaj zjutraj v naglici poletela. Preslepila sta Italijane, ki niso slutili, da je letalo namenjeno v Ljubljano. Pristala sta v Šiški ter obvestila Narodni odbor o uspelem pobegu in predaji letala.

Za Venčeslava je bilo zaključeno eno poglavje življenja. Kljub temu, da je prejel med 1. svetovno vojno kar tri odlikovanja – veliko srebrno medaljo, križ za vojne zasluge in medaljo ranjenca – se je odločil zapustiti obetajočo pot v svetu. Odločil se je za redovno življenje.

Naslednji dan, 13. novembra, je že proslavljal pri jezuitih god sv. Stanislava Kostke. V noviciat je odpotoval 14. novembra, in sicer v Št. Andraž na Koroškem. Noviciatsko življenje je začel 18. novembra 1918.

Redovnik

V letih 1920–1922 je Venčeslav študiral filozofijo v Zagrebu, dokončal pa jo je leta 1923 v Innsbrucku. V letih 1923–1926 je bil vzgojitelj sedmega in osmega razreda v škofijskem dijaškem semenišču v bosanskem Travniku. V letih 1926 – 1930 je študiral teologijo v Louvainu v Belgiji. Tam je bil 26. 8. 1928 posvečen v duhovnika. Duhovno leto pred zadnjimi redovnimi zaobljubami je začel 15. 9. 1930 v Tronchiennesu pri Gentu v Belgiji.

P. Vrtovec je leta 1931 prevzel vodstvo dijaške Marijine kongregacije in kongregacije za može. Marijino kongregacijo za izobražence je vodil pet let, za dijake pa deset let, vse do odhoda v Zagreb 23. 6. 1941. Deset let je hodil vsak teden spovedovat dijake v škofijsko gimnazijo v Št. Vid nad Ljubljano.

Objavljal je članke v listu dijaške Marijine kongregacije *Naša zvezda*, ki jo je urejal dve leti, in *Glasniku Srca Jezusovega*. Med počitnicami je vodil za dijake kongregacioniste duhovne vaje. Načrtoval je počitniško kočo ob poti z Visokega v Poljanski dolini proti Bukovemu vrhu, ki so jo jezuiti postavili leta 1938.

Gojil je globoko in trajno pobožnost do Marije. Imenoval jo je »roža mojega srca«. Kot goreč Marijin častilec se je podpisoval Venčeslav Marija Vrtovec. Kmalu po vstopu k jezuitom je predstojnike prosil, če bi lahko pripisal Marijino ime med svoje ime in priimek. Dovolili so mu kot velikemu Marijinemu častilcu. Čeprav je doživljal zadnja leta pred vojno različne nevšečnosti zaradi drugačne zamisli o delu z mladimi v Marijinih kongregacijah, kot so ga imeli nekateri duhovniki v Katoliški akciji, je to delo s težkim srcem zapuščal.

Sodeloval je z glasbenikom Matijem Tomcem, profesorjem v škofijski gimnaziji v Št. Vidu nad Ljubljano, in šentviškim profesorjem dr. Janezom Vrečarjem, ki je eno od Vrtovčevih pesmi vključil v svoj molitvenik *Kristus kralj*. Pozneje so bile pesmi zbrane v zvezku.

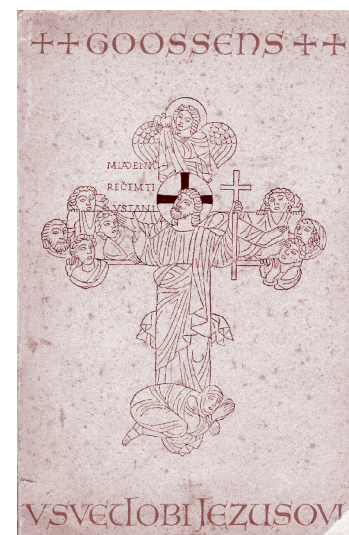
P. Venčeslav Vrtovec je bil v Zagrebu v letih 1941–1945 pomočnik učitelja jezuitskih novincev Slovenca p. Rudolfa Pateta. V tistem času je izdal v Ljubljani dve knjigi krščanske duhovnosti: *Iz tistih dni* (1942) in *Pesem življenja* (1943).

V letih 1945–1948 je v Mariboru pomagal pri obnovi med nemško okupacijo popolnoma izropane jezuitske hiše, ki je bila zelo poškodovana zaradi bombardiranja zahodnih zaveznikov. Vrnitev jezuitov v Maribor so duhovniki in verniki pozdravili. Verniki so opremo kapele skoraj vso ohranili in jo vrnili jezuitom.

V jeseni leta 1948 je p. Vrtovec sprejel vodstvo dijaške Marijine kongregacije v Ljubljani. Kmalu je prišel razglas državnih oblasti, da morajo vse kongregacije prenehati z delovanjem. Ko so 21. 12. 1948 zaprli p. Janka Konciljo, je p. Vrtovec postal namestnik predstojnika ljubljanske jezuitske hiše. V tistem času je poleg jezuitov (nekateri so bili v zaporu) stanovalo v hiši pet pregnanih lazaristov in trije člani Družbe misijonarjev Srca Jezusovega.

P. Vrtovec je bil namestnik predstojnika tudi potem, ko sta bili aprila leta 1949 jezuitska hiša in cerkev v Ljubljani zaplenjeni, jezuiti pa pregnani na grad Bogenšperk pri Litiji. Namestnik predstojnika je bil tudi na gradu Bogenšperk (od 21. 9. 1949 do 2. 9. 1952), nato pa je bil pet let spiritual v škofijskem dijaškem semenišču v Zadru. Zadrski škof Mate Garković je bil patru hvaležen za delo v semeniški Marijini kongregaciji. Izdal je molitvenik za semenišnike *Coeli scala* (*Nebeška lestev*)

Goosens: Vsvetlobi Jezusovi

in priročnik za molitveno uro po namenih papeža Pija XII. iz okrožnice *Fulgens corona* (*Sijoči venec*).

P. Vrtovec je v letih 1957–1964 prebival na gradu Bogenšperk. Tam se je posebej posvečal pisateljevanju. Izdal je šmarnice Marija nas kliče, ki so leta 1959 izšle v italijanski Gorici. Pater je prvi prevedel v slovenščino knjižico duhovnih vaj sv. Ignacija Lojolskega. Prevajal jo je med vojno v Zagrebu. Leta 1961 je izšla pri goriški Mohorjevi družbi. Škofijska pisarna v Mariboru je leta 1964 izdala razmnoženino njegovega prevoda prirejene knjige Klemensa Tilmanna *Mala šola molitve*. Z Bogenšperka je p. Vrtovec odhajal na misijone, vodil duhovne vaje in pomagal v različnih župnijah.

V letih 1964–1966 je p. Vrtovec prebival v župnišču v Šentlovrencu na Dolenjskem. Tudi od tam je odhajal na misijone, vodil duhovne vaje in pomagal v različnih župnijah. Cirilsko društvo slovenskih bogoslovcev v Ljubljani je leta 1965 izdalo razmnoženino njegovega prevoda knjižice Ide Friederike Gorres *Laiki o celibatu*. V letih 1966–1968 je nadaljeval z istim delom, leta 1967 pa izdal esej *Gospod, nauči nas moliti*.

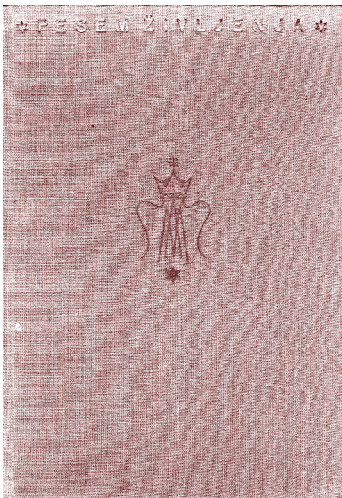
Zadnjih dvajset let življenja je preživel v draveljskem župnišču v Ljubljani. Ker je v tamkajšnji župniji primanjkovalo pastoralnih delavcev, je bil tam do leta 1972 kaplan. Kolikor so mu telesne moči dopuščale je vsa leta pastoralno pomagal v župniji. Umril je Dravljah kot biseromašnik 14. 6. 1988.

Objavljal je članke v *Družini* in v informativnem listu *Slovenski jezuiti*. Leta 1974 je bil lepo sprejet njegov življenjepis sv. Ignacija Lojolskega. Župnijski urad v Dravljah je leta 1976 izdal njegovo brošuro *Beseda v globino*. V razmnoženini sta izšla: *Examen – presojanje lastnega srca v luči vere* in majhen molitvenik štirih litovskih deklet, odvedenih v Sibirijo na prisilno delo. Priredil je križev pot jezuita Petra Lipperta. Leta 1977 je izšel zvezek pesmi *Studenec žubori*. Besedilo in napeve je prispeval p. Vrtovec, uršulinka Zofija Rebolj je pa priredila pesmi za tisk z notami.

Nekateri rokopisi, pripravljene za tisk, so ostali v njegovi zapuščini. Posebej se je posvečal prevajanju knjig kardinala J. L. Suenensa, teologa Yvesa M. J. Congarja, jezuita p. Petra Lipperta, jezuitskih kardinalov Henrija de Lubaca in Carla Marije Martinija.

V *Bogoljubu* je leta 1921 opisal polet z letalom iz Ajdovščine v Ljubljano z naslovom *Z zrakoplovom v samostan*. V reviji *Krila Zveze letalskih organizacij Slovenije* v Ljubljani je v letih 1981–1982 Gustav Ajdič objavljale zapise pogovora s p. Venčeslavom Vrtovcem, letalskim izvidnikom iz 1. svetovne vojne. Sandi Sitar je v knjigi *Letalstvo in Slovenci – pionirsko obdobje in 1. svetovna vojna* (1985) opisal p. Vrtovca kot »najpomembnejšega slovenskega izvidnika v 1. svetovni vojni«.

Pesem življenja

Božidar Debenjak

ZA PRAVIČN(EJŠ)I SVET

Od Hamurabijevega zakonika do Mednarodnega kazenskega sodišča

Pred nami bo kmalu antologija etičnih, verskih in političnih dokumentov, ki jo je zasnoval Friedrich Heer (leta 1978 pod naslovom Veliki dokumenti svetovne zgodovine), predelala in dopolnila pa sta jo Sabine Freitag in Klaus Günther in ji dala tudi današnji naslov. Njen prvi sestavljavec, Friedrich Heer (rojen na Dunaju 10. aprila 1916, umrl prav tam 18. septembra 1983), je bil angažiran levi katoliški publicist in esejist, 1961–71 šef dramaturg v Burgtheatru; pred pričujočo antologijo je izdal vrsto del o duhovni zgodovini, mdr. Vzpon Evrope (1949), Evropska duhovna zgodovina (1953), Tretja sila (1960), Izjalovitev na Dunaju (1974). Vsa ta dela so naletela na mešan odziv, zlasti na oporekanje profesionalnih zgodovinarjev; bila pa so avtorska pričevanja, ki so silila k razmišljanju. Tudi pričujoča antologija je subjektiven izbor, ki nosi pečat svojega avtorja, kar sta čutila tudi prireditelja, ko sta iz dela izpustila kak dokument, ki ni prenesel preizkušnje časa, in kakšnega dodala, denimo dva zaključna, ki sta nastala po Heerovi smrti. Heerov uvodni esej je vsebinsko nabit in slogovno izbrušen in svež tudi še po treh desetletjih.

Ta bogata in zanimiva zbirka dokumentov (delno v odlomkih, delno v celoti) vsekakor zasluži, da jo dobi v roke tudi slovenski bralec: pot se začne od Hamurabijevega zakonika in Mojzesove Postave in nadaljuje prek Solona, Bude, Konfucija, Platona, Laoceja, Pridige na gori, Pisma Rimljanom, Corpus Iuris Civilis, Korana, Magne charte k humanizmu in renesansi Nikolaja Kuzanskega, Pica della Mirandola in Lutra, nato k Grotiusu in k ločitvi vere in prava v Westfalskem miru (1648), zatem k razsvetljskim dokumentom politične filozofije (virginijski Bill of Rights, Ustava ZDA, Deklaracija o pravicah človeka in državljana, Kantov Traktat o večnem miru), k Napoleonovemu zakoniku, nato h Komunističnemu manifestu, zatem h Gandhiju, nato h kodifikaciji mednarodnega prava po fašistični dobi (Atlantska listina, Ustanovna listina OZN, Splošna deklaracija o človekovih pravicah), zraven svarilo znanstvenikov iz 1945 in Fanonov protest iz 1961 ter enciklika Janeza XXIII *Pacem in terris*, kot sklepna pa dokument Svetovne trgovinske

organizacije (1994) in ustanovni akt Mednarodnega kazenskega sodišča (2002). V tem izboru ni ničesar, kar bi lahko pogrešali, bilo bi ga pa mogoče še dopolniti, denimo s Hobbesom, s Heglovo tezo o zgodovini kot napredovanju v ideji svobode, z Blochovo filozofijo upanja in še čim, na koncu morda z idejami za reformo OZN. Toda tudi tam, kjer bo bralec morda začutil vrzeli, ga bo to samo gnalo k nadaljnjemu iskanju.

Osnovna ideja, okrog katere je Friedrich Heer nanizal svoj izbor, je pravičnost. Že stari zakonodajni besedili – Hamurabijev zakonik in Mojzesova Postava – sta zgrajeni na ideji pravičnosti, čeprav se njunim konkretnim zapovedim dostikrat silovito pozna duh dobe, v kateri sta nastala. V Hamurabijevem zakoniku je bistven podarek na pravični poravnavi, celo tam, kjer zahteva “zob za zob, oko za oko, glavo za glavo”. Maščevanje hoče več: za moje oko tvoji obe, za glavo mojega družinskega člana iztrebitev cele tvoje družine. V onem surovem času je bila ta omejitev bistvena, pomenila je hkrati ohranitev societete. Ta ideja pravičnosti, da se kazni mora zadržati v mejah, je trajna dediščina.

Mojzesovo Postavo je seveda treba brati tako, kot jo je Slovencem bral že Primož Trubar: njene zapovedi je delil na *ceremonialne*, *justicialne* in *moralne*, pri čemer sta bili prvi dve kategoriji namenjeni tedanjemu judovskemu ljudstvu, tretja (zapovedi dekaloga) pa je univerzalna. Zato Trubar v *Cerkovni ordningi* govori o tem, da “*Bug hoče Ordningo, nekar nespodobno Zmešnavo vmej ludmi imeiti.*” Oblast (“ta Gosposčina”) je torej “taku Dellu Božye”, “kadar tu naše Tellu inu život, naše Žene, Otroci, Hyše, Užytak, Meista, Cerque, Regimenti, v'myru inu v'pokoju stoje, De taka bramba Inu obarovane je gvišnu enu Dellu Božye. Inu mi imamo za tu Gospudi Boga zahvaliti, čestiti inu nemu biti pokorni. [...] Potehmal Gospud Bug je tu nom rezodel inu spryčal, De te pravične Postave so ta nega Modrost, Inu te Pravde inu štraifinge [=kazni] so nega della inu opravilla. Inu de je to nega vola, de ty ludi bodo taku regirani inu de le-ta Ordninga bo v'ti zastopni inu pametni stvari, De bo ta Oblast inu ta Pokorščina, de ne bomo vsi glih, fray. Inu de vkupe prez Ordninge koker ty Volkuvi ne teikamo.” Zanimiva je ta primerjava z volkovi, ki spominja na Hobbesovo stanje pred družbeno pogodbo: “človek človeku volk”.

Kaj pa, če je oblast hudobna, krivična in nasilna? “*Kir je ta Gosposčina huda kryva sylna, na tim Bug nei dolžan, temuč Hudič inu ta človeska vola.* Inu raven tiga je potreba tudi veiditi inu zamerkati le-ta Rezlotik vmej to Božyo Ordningo inu Deželsko Oblastjo, inu vmej to Persono oli človekom, kir je v'ti Oblasti, koker vmej drugimi dostmi ričmi. Zlatu in srebru so stvar Božya, aku glih veliku ludy tu zlatu inu srebru hudu inu krivu nucajo. Zakaj on je ena gvišna Ordninga inu Postava Božya, aku glih nih dosti ta Zakon prelomio, zašpotujo, inu ž'nim ty eni le blagu inu denarje iščejo &c. Glih taku so te Postave, Pravde inu pravične štraifinge gvi-

šna Božya della, Naj si je dosti vmeis hude inu dobre Gospoščine, kir nih stan inu Vissokoto hudu inu nespodobnu pelajo inu derže.” To razločevanje med “božjim redom” in “deželsko oblastjo” je dajalo torej kriterij, ali je oblast dobra ali slaba, in s tem od konkretne oblasti neodvisnim kriterijem se nadvojvoda Karel gotovo ni strinjal, in ni se čuditi, da je dal Trubarja izgnati.

Niti take skrajnosti, kot sta Neron in Kaligula, ne spremenijo tega, da je bistvena naloga državne oblasti pravni red: “Ta Nero inu Caligula, inu nih veliku Tyrannov, oni sami za-se, so zgul zcludjeve Jame, Ampak tu Gospostvu inu Cessarstvu, kir so oni vkupe deržali, je enu Delli Božye. Inu tedaj so tudi ty eni zveisti Možye bili, kir so pod nimi regirali. [...]”

Kako torej edino sme ravnati oblast?

“Ta Gospoščina ima ž’no Oblastjo rovnati, de se od vseh ludy te Zapuvidi Božje derže inu ohranio. Koker ta Deželska Gospoščina nakuliku od’same sebe iz lastne zastopnosti vei inu more gori Postave postaviti, inu po tih istih no službo deržati inu pelati. Oli ništer mane hočmo mi ner-ta-vekša inu potrebniša Della, katera so vsaki Gospoščini naložena, tukaj povedati inu pokazati. Nerpoprej, Ta Deželska Gospoščina, ima biti ta Štyma [=glasnik] inu Varih te cele večne Božye Postave, katera se imenuje, Lex Moralis, oli te Desset Zapuvidi, Za volo de se tu vunane Poštene inu bruma vmej ludmi obderži. Inu sledna Oblast inu Gospoščina, je le-tej Božy Postavi podveržena, inu vmej drugimi Delli je ner-več od Buga postavljena, za volo de ona, le-to Božyo Modrost inu Pravico v’tih Dessetih Zapuvidah zapopadeno, tim ludem naprej nesse inu daje na-znane. Esa: 3. pravi, Bug bo te Vijude [=vojvode] pred to pravdo pelal.” Tu je še svarilo: Bog bo sodnik oblastnikom, ali so v zakone res prelili samo vsebino desetih zapovedi in ne še kakih svojih posebnih šikan. Deset zapovedi, prelitih v zakone in izvajanih, ohranja med ljudmi “zunanje poštenje in brumo”. Ta zadnja beseda potrebuje nekaj razlage: ne pomeni “pobožnosti” v smislu molitev in udeleževanja obredov, temveč življenje, ki je Bogu všečno: brez farizejskega samopravičarstva ravnati v ljubezni do bližnjega in tako, kot je prav.

Splošni zakon, po katerem se mora gospoščina ravnati, je Lex Moralis, torej vsebina desetih zapovedi. Poleg uzakonitve te vsebine ima seveda pravico do *lastne Postave, v’tih Deželskih inu pozemliskih ričeh*, ki pa ne sme biti v navzkrižju (*subper*) z desetimi zapovedmi, temveč jih konkretizira.

Potrebno je tudi pravično sojenje “po Božyh Zapuvidah inu po pravih pravdah, Šegah, Navadah inu postavah” ... “Zakaj Zapuvidi inu Postave prez Exsecutione, prez opravila, diana inu rovnana, prez pravde inu ostre štraifinge, je le en špot inu zasramovane” – torej, zakoni brez izvrševanja so en sam posmeh! “*Nulla est utilitas Civitatis, quae non habet Nervos contra iniusta facientes.*”

Ta Trubarjev racionalni prikaz vloge oblasti se sklicuje na oba dela Biblije. Nepodkupljivi Bog Stare zaveze ("Bog ne pozna pristranosti in ne sprejema podkupnine" – 5 Mz 10:17, prim. še 2 Kron 19:7) je protestantu Trubarju ves čas pred očmi, zato tudi nanj opozarja oblast. V Novi zavezi se stavek skrajša in priostri v "Bog ne gleda na osebo" (Rim 2:11 z vzporednicami Gal 2:6, Ef 6:7, Kol 3:25), ali, kot prevaja Chraska, "Bog ne gleda, kdo je kdo"). Bog ne jemlje v obzir osebe, ne meni se za osebo oziroma osebno vlogo (prosopon ho theos tou anthropou ou lambanei – Gal 2:6). Ta nauk, da smo ljudje pred Bogom vsi enaki, je Hegel potem v svoji sliki zgodovine predstavil kot veliki korak v napredovanju svobode: svobodi enega v orientalski despotiji sledi grško-rimska svoboda nekaterih in nesvoboda drugih – sužnjev; a v tej dobi je s krščanstvom prvič izrečeno, tako Hegel, da smo ljudje vsi pred višjim principom – Bogom – enaki in svobodni; še dolgo pa je treba, da to postane princip politike; prej mora biti ponovljen v reformaciji (v zbirko dokumentov, ki je pred nami, je Heer uvrstil Lutrove teze iz 1517 o poskusu kupovanja odpuščanja pri nepodkupljivem Bogu!) in nato uveljavljen duhovno in politično v revolucijah 18. stoletja. Hegel torej v antičnem krščanstvu, v verskem nauku enakosti pred Bogom, svobode in bratstva, vidi kal gesla francoske revolucije: "Svoboda, enakost, bratstvo!" Razsvetljenstvo je bilo tisto, ki je pravičnost, enakost in solidarnost naložilo v izvajanje ljudem, in Friedrich Heer to ilustrira z ustreznimi političnimi dokumenti. Že pred tem navaja veliki dogovor, ki je končal tridesetletno vojno, ta ideološki masaker 17. stoletja, "Westfalski mir 1648", z jasno izločitvijo verskih razhajanj iz mirovnega dogovora; ideološko motivirani konflikti 20. stoletja so one iz 17. stoletja po krutosti vsaj dosegali, po tehnološko pomnogoterjeni moči in masovnosti pa daleč presejali, a končati so se morali na podoben način: z izločitvijo ideoloških razhajanj iz doseganja miru.

Drugi dokumenti, ki jih vsebuje knjiga, so kritična in moralna opozorila na probleme sodobnosti, pa naj gre tu za encikliko *Mir na zemlji* Janeza XXIII., za svarila znanstvenikov o atomskem orožju (1945), za Gandhijevo obliko pasivnega odpora, za Fanonovo opozarjanje na trpljenje tretjega sveta; današnji sestavljavec takšne zbirke dokumentov bi jim dodal še okoljska opozorila in pa apele k premagovanju sovražnega govora in za razvijanje sposobnosti razumevanja drug drugega. Toda tudi brez teh možnih dopolnil je knjiga dovolj spodbudno in ilustrativno branje.

Dokumenti v zvezi z Organizacijo združenih narodov, med njimi tudi Resolucija o človekovih pravicah iz leta 1948, ki daje tisti temelj mednarodnega prava, kakršnega je Mednarodno sodišče v Nürnbergu na tihem predpostavljalo, in drugi elementi mednarodnega prava, nazadnje ustanovni akt Mednarodnega sodišča za vojne zločine (2002), ki sta ga dodala prireditelja, opozarjajo na pomen mednarodnega pravnega reda, o katerem govori obširneje npr. Jürgen Habermas v knjigi *Med*

naturalizmom in religijo (slovenski prevod Ljubljana 2007). Dokler je funkcionirala soigra nacionalne ekonomije in nacionalne države, v kateri je država zagotavljala trajnostni razvoj in vrednote svobode, enakosti in solidarnosti, pri tem pa brzdala ekonomijo, da svoboda ni bila zgolj samovolja, se škarje družbene neenakosti v bogastvu in revščini niso razprle do nevzdržnosti in so funkcionirali določeni elementi solidarnosti, je mednarodno pravo zadevalo samo odnose med državami; v globaliziranem svetu, kjer je sprhnela moč nacionalne države nasproti globaliziranemu kapitalu, lahko zagotavlja trajnostni razvoj z natikanjem brzd kapitalu samo mednarodni zakon in moč mednarodnih organizacij, pa tudi ta ne “prez executione” (brez izvrševanja sankcij), kot bi rekel Trubar. Tudi zato se avtor pričujočih vrstic, če pritakne svoj lonček, s prepričanjem izjavlja za Evropejca, saj smo brez EU posamezniki in države v globaliziranem svetu povsem brezmočni.

Brez prizadevanja za pravičnost bi svet tonil v nepravičnost; regeneracija ideje pravičnosti je potemtakem pogoj našega, človeka vrednega, preživetja.

(Knjiga izide v redni zbirki 2009)

Marko Urbanija

(NE)POTREBNOST KNJIŽNIC

Knjige in vladarji so mogočni, le da vladarji umirajo ...

Prijateljice imam, katerih družba mi je nadvse draga, iz vseh dežel in vseh krajev prihajajo in čeprav jih je njihova učenost obsula s častmi, je vendarle tako lahko občevati z njimi, saj so mi zmeraj na voljo. Lahko jih sprejemem, ali pa se odpovem njihovi družbi, kakor mi je ravno všeč. Nikoli me ne nadlegujejo, vedno so pripravljene odgovoriti mi na vprašanja, ki jih postavljam. Ene mi pripovedujejo o dogodkih preteklih dni, druge pa mi odkrivajo skrivnosti prirode. Nekatere me učijo, kako naj živim, druge zopet, kako naj umrem. Nekatere mi z vedrino odganjajo skrbi in spodbujajo duha, kadar klone, druge pa krepijo moj um in mi modro svetujejo, kako naj ukazujem svojim željam in se postavim na lastne noge. Skratka, odpirajo mi duri k vsem umetnostim in znanostim. In za povračilo ne zahtevajo nič drugega kakor nekaj prostora v kakem kotu mojega skromnega doma, kjer lahko mirno počivajo, kajti udobneje je uživati družbo teh prijateljic v tišini in miru kot sredi šumne množice.

Tako o knjigah pravi humanist in pesnik Francesco Petrarca (1304–1374). Katoliški pisatelj Matija Kastelec (1620–1688) v svojem *Nebeškem cilju* (1684) govori o vplivu branja na bralce in je drugačnega mnenja.

Nikdar bukou nej konca. Polne hiše nakladjo vsih žlaht bukou, več k'videžu kakor k'nucu. Ti bi ne mogel sami prvih platelcou izbrat, de bi si dosti leit živil ...

Zakaj se ti siliš znati tu, katiru kar znaš bole bi bilu za tebe, de bi ne znal ... O nevnucne misli teh ludi! V buquah nuč inu dan tečimo, visokiga znanja iščemo, kakor de bi jmeli vekoma živeti: per tem na tu večnu živienie pozabimo: kateru se zadobi: nikar z'dosti buqui, ali zvisokim znaniem: ampak s čednosti, inu lepim Bogaboječim živieniem. Kajti med knjigami dosti je škodlivih, inu strupa polnih: dosti katere neso brania vredne: dosti nevnucnih inu nevučenih; katere aku daile bereš manie znaš.

Torej, so knjige in knjižnice potrebne ali ne? Če hočemo o tem kaj reči, moramo pogledati v zgodovino in sedanost, kaj so knjige sploh pomenile v poslednjih 5000 letih človeške zgodovine. Govorimo o knjigah, skupnem imenu za glinaste ploščice, papirusne zvitke, pergamentne zvitke, antične in srednjeveške kodekse, besedila na palmovih listih in svili itd. in nazadnje za »prave« tiskane knjige.

Prve knjige so nastale ali bile od vekomaj shranjene tam, ker so bivali bogovi oziroma v nebesih. Kristjani poznamo svoje nebeške knjige, npr. debelo knjigo, v katero menda sv. Peter pogleda, kaj je duša počela na zemlji in ali je vredna priti v nebesa. Razodetje pa govori o knjigi v nebesih s sedmimi pečati. Samo Jagnje je bilo vredno, da odtrga pečate. Stara in Nova zaveza omenjata knjigo življenja, v katero so vpisana dela vseh ljudi in po njih bodo sojeni na dan poslednje sodbe.

V starih civilizacijah Bližnjega vzhoda so ljudje vedeli, da bogovi na nebu čuvajo knjigo, v kateri je zapisana modrost večnih bogov. Prav tako so verovali Egipčani. Poleg te so bogovi varovali tudi knjigo usode narodov in posameznikov. Koran omenja »mater knjige«, nebeško praktjigo, in Alah je Mohamedu razodel samo del te knjige, ki je bil zapisan kot Koran.

Tudi umetnost pisanja je bila dar bogov oz. Boga. Na gori Horebu pa je Bog celo sam v kamen zapisal svoje zapovedi.

Kristjani so kot relikvije častili knjige, ki naj bi jih mučenci ali svetniki sami napisali. Hranili so jih v relikviarijih. Tudi častili so jih tako kot relikvije svetnikov. Nanje so prisegali vladarji. Kot relikvije naj bi imele čudežne moči. Zdravile naj bi in varovale pred boleznimi.

Tiskane knjige je Cerkev pozdravila kot božji dar, ki naj bi pomagal utrjevati pravo vero in pomagal v boju proti protestantom. Navdušenje je malo popustilo, ko so tudi protestanti tisk izkoriščali za širjenje svojih idej. Zdaj so govorili o božjem daru v hudičevih rokah.

Tiskarji so seveda tiskali vse, kar so mogli prodati. Tudi veri in vernikom škodljive, pohujšljive in krivoverske knjige. Kmalu je nastal znameniti ali zloglasni »Index librorum prohibitorum«, ki je stoletja beležil veri škodljive knjige.

Od starega Rima do dneva današnjega so imele diktature in drugi nasilni režimi tudi svoje, kdaj tudi zajetne sezname prepovedanih knjig, proti katerim je bil »Index« skromna brošura.

Poleg tega so se knjige včasih znašle pred sodiščem. Rimski cesarji, svetni vladarji, cerkveni koncili so izdajali odločbe, ki so bile za knjige usodne. Bile so sojene, obsojene na grmado, zapor, usmrnitev z mečem, utopitev, tovarno papirja ... Od antike do danes so gorele grmade pohujšljivih, krivoverskih, prekucuških, narodu in rasi škodljivih itd. knjig. V Franciji so leta 1857 sodili romanu Gospa Bovary Gustava Flauberta. Leta 1985 pa je sodišče v Kairu obsodilo zbirko pripovedk Tisoč in ena noč!

Knjige so bile pogosto sumljive, posebno »subverzivne« knjige. Tiste, ki so kritizirale in spodkopavale oblast, so preganjali kot najhujše zločince in jih skušali iztrebiti. Le redko se je to posrečilo. Kak izvod je preživel in spet so ga razmnožili.

Če pa so bila dela tako znana in priznana, da bi bilo že barbarsko in za oblast škodljivo, če bi jih poskušali iztrebiti, so oblastniki presodili, da bi jih bilo koristno vsaj popraviti. Torej črtati, kar je ljudem (beri oblasti) škodljivo. Pa tudi tista, ki naj bi ljudi kvarila in bi trpeli duhovno škodo. Dogajalo se je to od antike do danes. Pesnik Martial je založnike prosil, naj ne kastrirajo njegovih knjig. V srednjem veku so »kastriirali« vrsto teoloških, filozofskih in znanstvenih del. V 16. stoletju se je že pojavil indeks del, ki naj bi jih popravili (*Index expurgatorius librorum*) in tudi natančna navodila, kako naj bi knjige »očistili«. Popravljali so dela Danteja, Petrarce, Erazma Rotterdamskega, Shakespeara, znamenitega zgodovinarja Edwarda Gibbona, Tisoč in eno noč, pod Stalinom dela Čehova, Dostojevskega, Pasternaka ... Enako so počeli tudi nacisti, fašisti in služabniki njim podobnih režimov. Iz »domačih logov« navedimo vrsto zapisov prof. Marijana Smolika z naslovom *Razkristjanjeni Karl May* (Družina 1995, št.29–43), kjer opisuje, kako so skrbni slovenski cenzorji iz nove izdaje pustolovskih del priljubljenega Karla Maya skrbno črtali vse, kar je vsaj od daleč dišalo po krščanstvu.

Varuhi čednosti in duhovnost so se lotili celo Svetega pisma in leta 1824 v Angliji objavili popravljeno Sveto pismo z nekaj sto popravljenimi in spremenjenimi besedami, popravljenimi odlomki ali pa so besedila povedali z bolj spodobnimi besedami. Izšla je vrsta takih »izboljšanih Svetih pisem«.

Vendar knjig ni vedno doletela tako žalostna usoda. S knjigami in knjižnicami so se ljudje kdaj tudi ponašali. Tisti, ki so jih brali, in še bolj tisti, ki jih niso brali. Od antike do danes poznamo ljubitelje knjig in lastnike knjig. Izobraženi ljubitelji knjig so jih kupovali, brali, varovali in se z njimi tudi kdaj pohvalili, ker so bili ponosni, da so si nabrali toliko učenosti preteklih rodov. Lastnikom pa je bila knjižnica samo del razkošja hiše, da so se z njim bahali pred obiskovalci. Posebno radi so imeli lepo okrašene in še lepše vezane knjige. Takih je bilo dosti od antike do danes. O njih pravi Petrarca, da »zbirajo knjige kot katerekoli druge dragocene predmete, ne da bi se izobrazili, ampak iz čistega pohlepa in jih hranijo kot okras sprejemnice.«

Knjige in knjižnice so bile med vojnami tudi dobrodošel plen. Rimski vojskovodje so na pohodih zaplenili veliko grških knjižnic, jih prepeljali v Rim, jih zadržali zase (npr. Sula, Lukul), ustanavljali javne cesarske knjižnice (npr. Trajan) ali jih prodajali (npr. sin vojskovodje Lucija Emilija Pavla). Tudi v kasnejših stoletjih je taka usoda doletela marsikatero knjižnico. Med tridesetletno vojno (1618–1648) dragoceno Palatinsko knjižnico v Heidelbergu. Velik del te knjižnice je vojskovodja katoliške Lige, bavarski volilni knez Maksimilijan I. daroval papežu Gregorju XV.

in se je tako vsaj delno ohranila. Med to vojno so bili najbolj navdušeni plenitelji knjig Švedi. Za njimi ni zaostajal niti Napoleon. Po koncu Napoleonove vladavine so Francozi prav neradi vračali naropane knjige ali pa jih sploh niso vrnili. Pariz je vendar središče evropske kulture, so menili, in kaj vredne knjige sodijo sem. Tako se je nadaljevalo skozi naslednji dve stoletji. Omenimo še Nemce, ki so po letu 1940 z že izdelanimi sezname hodili po knjižnicah, pobrali knjige, ki jih je iz Nemčije odpeljal Napoleon, še mnogo drugih knjig in tudi cele knjižnice. Tu navedeno pa je samo drobec iz zgodovine ropanja knjig in knjižnic.

Kot zanimivost omenimo še, da se je že od antike vleklo razpravljanje, ali naj ženske berejo knjige, ali so jim sploh potrebne. O tem vprašanju so razpravljali filozofi, teologi, politiki, učenjaki vseh vrst in smeri. Kljub zelo izobraženim ženskam, v antiki filozofinja Aspazija, v srednjem veku Christine de Pisan, Hildegarda iz Bingena, in kasneje jih tudi ni manjkalo, je veljalo, da ženski pripadata gospodinjstvo in vzgoja otrok. Knjige jih samo begajo, kvarijo in spodbujajo k nepokorščini možu in oblastem. V 20. stoletju pa je le obveljalo, da ženske smejo brati, študirati na univerzah, dosegati akademske stopnje, poučevati, voditi organizacije in podjetja ...

Povedano je delček bolj žalostne zgodovine knjig. So bile torej knjige res neka-kušna sumljiva zadeva, ki je lahko zelo koristna, obenem pa škodljiva in jo je bilo treba skrbno nadzorovati? Gotovo ne. Brez pisane besede bi verjetno kot lovci še vedno čemeli v mračnih votlinah ali pa kot poljedelci bivali v kočah iz trsja, pokritih s slamo ali kožami.

Ustno izročilo ne ohrani vsega, kar bi bilo vredno ali koristno ohraniti. Ohranja predvsem tisto, kar je potrebno za vsakdanje življenje in preživetje, verske nauke in obrede ter pripovedke in legende iz zgodovine rodu ali plemena.

S pisavo se je pričel vzpon civilizacije ter se nadaljeval vzpon umetnosti, znanosti, filozofije in teologije. V najstarejših mestih sveta, v Egiptu, Mezopotamiji, Indiji, na Kitajskem, najdemo besedila zapisana v raznih pisavah. Vsem je skupno to, da so služila zapletenemu upravljanju tako velikih naselbin, kot so bila mesta, in so skušala urejati vsa področja življenja meščanov. Poleg tega so podajala verski nauk, ki je pojasnjeval nastanek in urejenost sveta ter življenju dajal smisel in smoter. Znanost se je razvijala na osnovi zapisanih spoznanj preteklih rodov.

Jaro Dolar knjige in knjižnice imenuje spomin človeštva. Tisočletja so pisarji, zbiralci knjig in knjižničarji varovali in ohranjali ta spomin.

Na Bližnjem vzhodu so v tempeljskih arhivih in arhivih kraljevskih palač hranili in prepisovali besedila z vseh področij znanja. Njihova astronomija, na primer, je bila osnova grške astronomije in prek nje evropske. Egipčani so bili odlični mate-

matiki in zdravniki. Verska besedila govorijo o zapletenih verskih naukih, mitologijah in obredjih. Ohranil se nam je le majhen del v treh tisočletjih napisanih klinopisnih tablic in papirusov. Pričajo nam o visoko razvitih civilizacijah, ki so vplivale na nastanek grške znanosti, posredno tudi filozofije, prek nje pa na vzpon evropske kulture in znanosti. Kakšna bi bila evropska kultura brez te orientalske in grške dediščine?

Antični vladarji in zasebniki so zbrali za tisti čas ogromne knjižnice. Omenimo samo ptolomejsko knjižnico v Aleksandriji z menda 500.000 zvezki in atalidsko v Pergamonu s kakimi 200.000 zvezki. Niso bile redke knjižnice, ki so imele nekaj desetstisočev zvezkov. Knjižničarji so vneto zbirali in prepisovalci neumorno prepisovali besedila s področij znanosti, literature, verskih nauk in obredov ...

Od vsega tega velikanskega znanja, ki je nastajalo skoraj tisočletje, se je v vihrah selitev narodov po Evropi ohranilo sorazmerno malo. Vendar dovolj, da je iz njega zrastle srednjeveška in kasneje renesančna kultura v Evropi.

Spet so v ohranjanju antične dediščine imele odločilno vlogo škofijske in samostanske knjižnice ter skriptoriji. Redovniki so stoletja potrpežljivo prepisovali, kar jim je uspelo rešiti od bogate antične dediščine. Brez njih bi se izgubilo, kar so pisali antični pisci. Izgubila pa bi se tudi dela cerkvenih očetov, ki so še danes osnova krščanskih teologij.

Renesansa, preporod evropske kulture, se je obrnila k antiki in iz nje črpala navdih za nove ideje, zamisli v umetnosti, znanosti in tudi teologiji. Brez knjižnic, ki so jih ustvarjali in varovali pretekli rodovi, bi to bilo nemogoče. Renesančni humanisti so na temelju antične in tudi srednjeveške krščanske kulture postavili temelje novo-veški evropski kulturi.

Z izumom tiska je postala takorekoč vsem dostopna literatura, ki so jo prej mogli brati le izbranci, katerim je bilo dovoljeno uporabljati samostanske, škofijske in zasebne zbirke rokopisov. Poleg tega so knjige tiskali tudi v jezikih evropskih narodov, ne samo v grščini in latinščini.

S tisoči del in izvodov knjig je »hudir ušel iz žaklja«. V času rokopisov so izobraženi redovniki, duhovniki in laiki še imeli pregled nad knjižno »produkcijo«. Zdaj je to polagoma postalo nemogoče. Niti cerkvene, niti posvetne oblasti niso mogle več nadzorovati, kaj naj bo objavljeno in kaj ne. Tiskarji so tiskali pravoverne in krivo-verske knjige, knjige, ki so ljudi poučevale, in take, ki so jih poneumljale; seveda pa tudi resna znanstvena in teološka dela, ki so se v kratkem času razširila po Evropi in tako pospeševala nagel razvoj znanosti in sploh vseh področij kulture.

Z velikim številom knjig so nastajale velike in vedno večje knjižnice, zasebne, državne (prednice današnjih nacionalk), knjižnice univerz, znanstvenih in izobraževalnih društev in ustanov itd. Postale so zakladnice znanja. Brez njih si ne more-

mo zamisliti nepojmljivo naglega razvoja naravoslovja, tehnike, ekonomije, humanističnih in družboslovnih ved. Znanje se je hitro širilo. V letu dni ali celo v nekaj mesecih so na primer naravoslovci po Evropi izvedeli, kaj je dognal Newton ali o Lavoisierovih raziskavah na področju kemije. Reka znanja 19. stoletja se je v 20. stoletju razlila v poplavo vedno bolj specializiranih področij raziskovanja.

V zadnjih desetletjih so se jim pridružili še t.i. elektronski mediji. Z njimi je postalo dostopnih še več informacij z vseh področij človekovega delovanja. Navdušeni pristaši novih medijev že napovedujejo konec tiskani besedi. Vse bo samo na trdih diskih, CD-jih, DVD-jih in podobnem. Težava je v tem, da je obstojnost elektronskih medijev, v primerjavi s knjigami, navadna muha enodnevnica. Knjige preživijo stoletja, elektronski mediji pa nekaj let ali kako desetletje. Če bi res spodrinili tiskane knjige, bi se zgodilo, da bi na koncu 21. stoletja veliko več vedeli o 18., 19. ali 20. stoletju, kot pa o stoletju, ki se je pravkar končalo. Zaenkrat knjige še krepko uspevajo in celo vedno več jih tiskajo. Knjiga je še vedno glavni medij zabave, izobrazbe in študija.

Pričakovali bi, da bodo tisti, ki naj bi skrbeli za vsa področja človekovega delovanja in raziskovanja (vlade, ministrstva, univerze itd.) razvoj knjižnic in dopolnjevanje njihovih fondov postavili med prvenstvene naloge svojega delovanja. Jasno je, da brez knjig ni znanja, brez znanja ni raziskovanja, brez raziskovanja ni novih odkritij ali novih, izpopolnjenih tehnologij, brez njih pa nazaduje gospodarstvo, z njim pa upadeta življenjski standard in kakovost življenja. Pričakovali bi, da bo to jasno politikom in tistim, katerih naloga je skrb za kvaliteten študij.

Resnica je žalostno drugačna. Univerze, ki bi morale zagotavljati vrhunsko izobrazbo strokovnjakov na vseh področjih, postajajo birokratsko vodena podjetja v službi ekonomije. Družboslovje in humanistika sta postali nadležni pastorki. Temeljnih raziskav, ki so bile osnova napredovanja naravoslovja in tehnike, je vedno manj. Pač pa kar naprej poslušamo, da naj bodo univerze nekakšni servisi gospodarstva (beri kapitala).

Ob tem nas seveda ne čudi sedanji odnos »onih zgoraj« do knjižnic. Brez knjižnic ne gre. Še vedno so vir in temelj vsake izobrazbe. Že res. Obenem pa so strošek. Denar, vložen v knjižnice, ne prinaša dobička ali dividend. Da dobiček prinašajo tisti, ki leta študirajo v knjižnicah, je seveda vsakomur jasno. Celo politikom, ki jim pogled ne seže dlje kot do naslednjih volitev. Če je to res, zakaj knjižnicam ne omogočijo nakupovanja kar največ kvalitetne študijske in znanstvene literature. Izgovorov je vsaj toliko, kot so jih imeli Butalci ob cesarjevem obisku ali pa še malo več.

Razlogov za kak pretiran pesimizem pa ni. Knjige in knjižnice so preživele vzpone in padce civilizacij, vojne in uničevanja, brezbrizno nevednost in životarjenje po

redko posejanih knjižnicah. Vedno znova, kadar se je v ljudeh prebudila žeja po znanju, radovednost po spoznavanju narave in človeka, so oživele, se razcvetele in ponujale zaklade, ki so se nakopičili na njihovih policah. Nastala je nova civilizacija, nova kultura, ki se je učila od starejših prednic.

Pregovor pravi: »Knjige in vladarji so mogočni. Vladarji umirajo.«

Marija Stanonik

GLASOVI

Knjižna zbirka slovenskih pripovedi iz naših dni

Uvod

Zamisel o zbirki folklornih pripovedi iz sodobnosti po pokrajinskem ključu se je pestovala nekaj let, dokler ni bila leta 1985 predstavljena najbolj vnetim in zvestim sodelavcem na terenu, in tistim, za katere je bilo upati, da bi to utegnili postati.

Zbirka slovenskih folklornih pripovedi z imenom *Glasovi* se je v dveh desetletjih njenega izhajanja oblikovala v izrazito samosvojo zbirko. Začela je izhajati leta 1988 in leta 2008 praznuje 20-letnico obstoja. V triintridesetih knjigah je z njimi pokrita dobra polovica slovenskega etničnega ozemlja in iz posameznih slovenskih pokrajin je ohranjeno v njih 10.973 folklornih in spominskih pripovedi iz naših dni.

Ves čas ji je stalo ob strani Ministrstvo za kulturo. V prvem obdobju je imela streho pri Kmečkem glasu, leta 2007 pa je dobila zatočišče pri Celjski Mohorjevi družbi.

1. Koncept

Iztočnice, ki so bile zapisane na začetku izhajanja zbirke, ki je omejena izrecno na slovstveno folkloro v prozi, veljajo še danes:

- a) Za objavo se upoštevajo le tiste pravljice, bajke, povedke, šale in anekdote, ki jih je najti na terenu ali njihovi pisani in tiskani viri (šolska, tovarniška in lokalna glasila in zborniki) niso starejši od leta 1945.
- b) Marsikomu od zbiralcev se zdi nenavaden napotek, naj čim bolj zvesto sledi pripovedovanju in ga ne poskuša lepšati in gladiti s kakršnimi koli lastnimi posegi.
- c) Da bi bili njihovi zapisi tudi oblikovno čim bolj pristni, sta besedišče in skladnja čim bolj zvesta živemu govoru, glasoslovno pa so besedila primerno prirejena današnjemu knjižnemu jeziku, da zmore ob njih uživati vsak slovenski bralec.
- d) Pedagoškimi ciljem sta namenjena vsaki knjigi posebej dodani slovar narečnega besedišča. Načelno je po svoji vsebini zbirka namenjena čim širšemu krogu bralcev.
- e) Hkrati postaja neprecenljiv vir za raziskovanje slovenske slovstvene dediščine, za kar skrbi spremna beseda zbiralca, ki oriše pokrajino, od koder izhajajo zgodbe, in okoliščine, v katerih je prišel do gradiva, ter strokovni aparat (seznami pripovedovalcev, zapisovalcev s temeljnimi podatki) in trije zemljevidi.

- f) Knjige iz zbirke Glasovi praviloma ilustrirajo slikarji, ki izvirajo prav iz okolja, od koder so objavljene pripovedi, da tako tudi po likovni strani izražajo duha pokrajine.

2. Vprašanje zapisa

Glede na definicijo, da je slovstvena folklorna umetnost narečij, bi bilo idealno, ko bi bilo terensko gradivo posneto z magnetofonom / kasetofonom, vendar je iluzorno vztrajati pri tem za vsako ceno in je realno upoštevati tudi zapise na roko ali včasih celo obnove.

- a) Zaželeno je, da za zapisovanje nadzirajo dialektologi, vendar ne za vsako ceno.
- b) Vsaka nova zbirka slovenskih folklornih pripovedi je ne le ogledalo pripovedovalcev, ampak tudi zapisovalcev ali zapisovalca. Nikakor ni (bil) sprejemljiv predlog, da bi se vsak zapisovalec moral držati vnaprej predpisanega modela zapisovanja.
- c) Nasprotno: kolikor je zbirk, toliko poskusov in rešitev. Treba je upoštevati osebnost zbiralca, njegovo sposobnost za prestrezanje zvočnih posebnosti narečij, strokovno izobrazbo, oddaljenost narečja od norme knjižne slovenščine, včasih tudi njegovo svojestvo. Kajti v našem primeru so pomembne zgodbe kot gradivo za slovstveno folkloristiko in ne toliko njihova jezikovna podoba, ki je predmet narečjeslovja.
- d) Za vsako knjigo je treba posebej presoditi, kolikšno odstopanje od knjižne rabe je še dopustno, da bi knjigo mogli jemati v roke tudi bralci, ki njenega narečja ali govora ne poznajo.
- e) Najbolj idealno bi bilo, ko bi lahko tekli vzporedno strokovno zapisano narečno besedilo in poleg njegova knjižna različica. To smo si privoščili v treh primerih (Prekmurje, Porabje, zamejska Koroška), ker večina bralcev narečju res ne bi bila kos.
- f) Veliko knjig so pripravili šolniki, učitelji ali profesorji ali še študenti slovenščine, matematike, drugi so po poklicu akademski slikar, arheolog, duhovnik, finomehanik, mag. veterine, novinar in nekaj upokojenec oz. upokojenk.
- g) V znanstveni prid zbirke so dodani slovar narečnega besedja in izčrpna spremna beseda zbiralca, ki oriše pokrajino, od koder zgodbe izhajajo, ter okoliščine, v katerih je prišel do gradiva. Nekaj knjig je opremljenih tudi z zgoščenko, tako da je del narečnih zapisov mogoče slišati tudi v živo.

3. Ugotovitve

Na podlagi doslej zbranega gradiva v zbirki Glasovi je že mogoče podati nekaj ugotovitev, zastavlja pa se tudi nekaj načelnih vprašanj.

- a) Današnji čas pravljicam ni več naklonjen. Prevladujejo le v dveh knjigah (Glasovi

- 3, 13), vsebujoč gradivo iz petdesetih in sedemdesetih let). Druge jih vsebuje le za pokušino ali pa še to ne. Da pa ta vrsta ustvarjalnosti na naših tleh še ni zamrla, priča v nekaterih od njih prav sodobna snov.
- b) V tem gradivu srečamo še kar nekaj bajnih bitij z njihovimi lastnimi imeni, toda očitna je težnja po poenostavljanju oz. izravnavi: vsa moška bajna bitja postajajo hudič in na drugi strani so le še vile zastopnice nekdanj različnih ženskih bajnih bitij.
- c) Od tako imenovanih bajčnih povedk jih je največ o coprnica. Kako stroga je bila nekdanj cenzura vaše skupnosti. Kakor hitro se ji kdo ni podrejal, ali – v primeru coprnice – podrejala, že je tvegala, da izgubi svoje človeško dostojanstvo in jo izločijo iz nje. Skratka, tako kot mitološka interpretacija bi bila smiselna tudi sociološka analiza 'coprniške' motivike.
- č) Dobršna mera anekdotičnosti je ena najpomembnejši lastnosti zbirk iz Višnje Gore, Idrije in Ljubljane (Glasovi 7, 11, 23). Tako pričujoče knjige dajejo priložnost za premislek o dveh stereotipih, ki na Slovenskem šolnike in druge še kar begajo. Prvič, češ da je slovstvena folklor omejena le na podeželsko okolje. Drugič, da je le zadeva preteklosti in da se danes ne rojeva več. Tudi to, da se je živahna slovstvena ustvarjalnost v govorjeni besedi – še vedno prepoznavni idrijsčini – brez zadrege sukala med najvišjimi plastmi idrijskega prebivalstva, dokazuje, da pred slovstveno folkloro ni zavarovano nobeno okolje, tudi mesto in njegova duhovna elita ne.
- d) Klasičnim vrstam povedk se pridružujejo nove, tudi t. i. strašljive ali roparske povedke, ki jih lahko jemljemo za arhetipe sodobnih kriminalk.
- e) Morda bo zbirka Glasovi pomagala razbiti uveljavljeni stereotip, da smo Slovenci le otožni jamrovci in ne cenimo smeha. Bogati razdelki v večini knjig in idrijska še posebej nazorno odkrivajo, kako se je slovenski človek z njim notranje osvobajal in z njegovo pomočjo navzven skušal ohranjati zdravo ravnovesje v svojem okolju.
- f) Ob večanju števila pripovedi je samoumevno vedno več možnih različic posameznih pripovedi in ob dejstvu, da je večina od njih nabrana v časovno ugotovljivem obdobju, se naši slovstveni folkloristiki ponuja lepa priložnost za različne diahrono in sinhrono zasnovane študije.
- g) Že lep čas se zastavlja vprašanje, ali se je v zahodni Sloveniji, od koder je v zbirki Glasovi doslej od triintridesetih izšlo kar enajst knjig, res ohranilo več kot drugod tistega duhovnega substrata, ki mu v strokovnih opredelitvah nadevamo ime slovstvena folklor, v odjemalcih, bodisi poslušalcih in zdaj vse več tudi bralcih pa prebujajo vtis skrivnostnega – verjemljivo neverjetnega, domačega, a vendar spet tako nečesa oddaljenega. Kadar znajo to snov posamezni pripovedovalci oživiti,

tako z govorno besedo kot govornico obraza in rok, jim je priznati, da so njihovi sadovi v srečnih primerih naravnost žlahtni – umetniški, bi rekli literarni sladokusci. Kaj pa če je bogata bera takih sadov z omenjenega dela slovenskega ozemlja znamenje, da tod prebivajo ljudje bolj širokega srca, ki se ne delajo vzvišene nad njihovo včasih trdo lupino, saj vedo, da se za njimi skriva sočna vsebina. Tole psihološko poetično misel je mogoče omejiti z vprašanjem, ali ni iskati vzrok za tovrstno zgovornost tudi v toplem sredozemskem kulturnem krogu. In nenazadnje: ta del Slovenije je doživel 25-letno italijansko okupacijo in še živi generacija, ki je na lastni koži občutila, kaj pomeni biti obsojen na molk v lastni besedi na svojih tleh.

- h) Anton Gričnik s svojo knjigo 1011 zgodb s Pohorja zasluži, da ga posebej imenujemo, saj je s svojo obsežno zbirko omogočil, da je sodobna slovenska slovstvena folkloristika prišla do sorazmernega ravnovesja med gradivom iz vzhoda in zahoda Slovenije. Njuna primerjava bi utegnila pripomoči k rodovitnemu prikazu duhovne kulture iz dveh geografsko in zgodovinsko različnih območij in značaja njunih prebivalcev.
- i) Igor Glasenčnik nadaljuje imenitno tradicijo vsestranskega kulturnega in prosvetnega delovanja slovenskih duhovnikov v preteklih stoletjih. Oznanjevalcu svetih skrivnosti se ni zdelo za malo prisluškovati sočni govorici njegovih gorjancev in sporočilu, ki so ga še prestregli od svojih prednikov: da je v življenju veliko več vprašanj kot odgovorov, veliko, česar se ne dá pojasniti, pred čimer je mogoče le brez besed skloniti glavo. V ta okvir sodi tudi njegovo zapisovanje vsega, česar se še spominjajo njegovi župljani ali tisti iz sosednjih župnij, kar se jim je dogajalo nenavadnega in pretresljivega, da še današnjega poslušalca prevzameta začudenje in osuplost, čeprav naj bi že zdavnaj pometel s starokopitnimi pogledi na dogajanje okrog sebe. A tako zlahka se plasti starih kulturnih vzorcev ne dajo odpraviti. Zdi se, da so izginile, potem pa se nenadoma pokažejo na dan čisto nekje drugje, kot bi si mislili. Kakor reka ponikalnica so. Njihove zakonitosti je treba spoštovati, drugače nam takšno zagodejo, da se jih zlepa ne moremo otresti. S. Freud in C. G. Jung s svojimi nasledniki pišeta o tem imenitne razprave.
- j) Različice zgodb v knjigah s Koroške v Avstriji, Porabja na Madžarskem in Tržaškega v Italiji dokazujejo nekdanjo povezanost in polnost slovenskega etničnega ozemlja in danes še vedno živo obstojnost slovenskega kulturnega prostora, ne glede na takšne ali drugačne meje. Ne smemo pozabiti na zamejstvo s Hrvaško. Na tej južni meji klasična slovstvena folklor na meji s Hrvaško še ni zbledela v fazo propadanja, a nezadržno izginja. Prihaja namreč s področja, ki je demografsko ogroženo in z vsakim človekom, ki se poslovi s tega sveta, odide tudi del kulture, ki je brez nadaljevanja.

k) Da slovstvena folklor na naših tleh še ne bo zamrla, zagotavlja lepo število še sorazmerno mladih pripovedovalcev, ki se postavljajo ob bok starejšim. S tem izpodrivamo stereotip, da so nosilci slovstvene folklore le starejše generacije. Obstajajo že empirični podatki (Podnanos), da to ne drži.

Sklep

Zbiralci se navadno lotijo dela v dvomu, ali je še sploh mogoče dobiti kaj gradiva. Končujejo ga v stiski, ker ugotavljajo, koliko bi se še dalo zapisati. Zaslužijo vse priznanje za navdušenost, požrtvovalnost in garanje.

Obzirno se nabira gradivo za slovar slovenskega jezika; kar je zelo pomembno, v kontekstu. Vsaka beseda ni zgolj slovarska sestavina, ampak v živi rabi, kar ji olajša razložiti pomen.

Nevsiljivo se uresničuje zamisel o policentričnem razvoju slovenske kulture, saj je ena od najbolj dragocenih razsežnosti zbirke Glasovi prav ta, da priča o notranjem bogastvu ljudi, ki jim tega ne potrjujejo šole in funkcije, temveč življenjska modrost. S tem se ohranja bogastvo, ki mu čas veča ceno, a ga denar ne plača.

Seznam doslej izišlih knjig (gospod UREDNIK: Za objavo se, prosim, odločite po svoji presoji. Prav tako za morebitno objavo ZEMLJEVIDA). Hvala lepa!

Franc Černigoj, *Javorov hudič* (Glasovi 1), Ljubljana 1988.

Marjan Tomšič, *Noč je moja, dan je tvoj* (Glasovi 2), Ljubljana 1989.

Pavel Medvešček, *Na rdečem oblaku vinograd rase* (Glasovi 3), Ljubljana 1991.

Janez Dolenc, *Zlati Bogatin* (Glasovi 4), Ljubljana 1992.

Marija Cvetek, *Naš voča so včas zapodval* (Glasovi 5), Ljubljana 1993.

Danila Kocjan, Jelka Hadalin, *Bejži zlodej, baba gre* (Glasovi 6), Ljubljana 1993.

Mihaela Zajc-Jarc, *Duhan iz Višnje Gore* (Glasovi 7), Ljubljana 1993.

Anton Gričnik, *Noč ima svojo moč, Bog pa še večjo* (Glasovi 8), Ljubljana 1995.

Dušan Rešek, *Brezglavjeki* (Glasovi 9), Ljubljana 1995.

Marta Repanšek, *Bajže s Koroške* (Glasovi 10), Ljubljana 1995.

Lidija Kleindienst, *Bam knapa vzela, bam zmeraj vesela* (Glasovi 11), Kmečki glas, Ljubljana 1995.

Andreja Žele, *Kaku so živejli in si dejlali kratek cejt* (Glasovi 12), Ljubljana 1996.

Karel Krajczar, *Kralič pa Lejpa Vida* (Glasovi 13), Ljubljana 1996.

Martina Piko, *Iz semena pa bo lipa zrastle* (Glasovi 14), Ljubljana 1996.

Jože Primc, *Okamneli mož* (Glasovi 15), Kmečki glas, Ljubljana 1997.

Andrej Karničar, *Jezerske storije* (Glasovi 16), Kmečki glas, Ljubljana 1997.

Igor Glasenčnik, *Strah me je gratalo* (Glasovi 17), Kmečki glas, Ljubljana 1998.

Anton Gričnik, *Farice* (Glasovi 18), Kmečki glas, Ljubljana 1998.

Zupan Marjan, *Rpečnekova vučca* (Glasovi 20) Kmečki glas 1999.
Ida Dolšek, *Kaku se kej narod rihta* (Glasovi 21), Kmečki glas, Ljubljana 2000.
Janez Dolenc, *Kres na Gebljici* (Glasovi 22), Kmečki glas, Ljubljana 2000.
Marija Stanonik, *Bela Ljubljana* (Glasovi 23), Kmečki glas, Ljubljana 2001.
Zlata Kastelic, Jože Primc, *Krvapivc* (Glasovi 24), Kmečki glas, Ljubljana 2001.
Nada Morato, *Mrak eno jutrnja* (Glasovi 25), Ljubljana 2002.
Bojana Verdinek, *Lesene cokle* (Glasovi 26), Kmečki glas, Ljubljana 2002.
Nada Kerševan, Marija Krebelj, *Düša na bicikli*, (Glasovi 27), Kmečki glas, Ljubljana 2003.
Bogomira Kure, *Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit* (Glasovi 28), Ljubljana 2004.
Milena Ožbolt, *Andrejeva stopinja* (Glasovi 29), Kmečki glas, Ljubljana 2004.
(Marija Štrancar, *Frk, čez drn – frk, čez trn* (Glasovi 30), Ljubljana 2005.
Tatjana Oblak Milčinski, *Svi šle wakapawat turšca na mah* (Glasovi 31), Kmečki glas, Ljubljana 2006.
Nada Morato, *Kruh in ribe* (Glasovi 32), Kmečki glas, Ljubljana 2007.
Blaž Podpečan, *Tědi ni blo tæk ko dôns* (Glasovi 33), Kmečki glas, Ljubljana 2007.

Narte Velikonja

»NAJ NE BO DEKLA«

Žena, družina in nadškof Anton B. Jeglič

Ne bom pisal razprave, temveč samo nekaj zgodbic, ki bodo bolj jasno kazale, kako je dr. Jeglič pojmoval ter spoštoval ženo in družino.

Bližnje sem mu prišel po ženi, zato naj bodo tudi ti spomini posvečeni tej misli.

Spominjam se še, ko sem se mu šel z zaročenko predstaviti.

»Tako!« je dejal, »če bo vse v redu!«

Bog ve, če je bilo vse po njegovi misli?

Če bo vse v redu! Koliko je danes stricev, ki bi svoji nečakinji in zaročencu to rekli, ko se predstavita?

In potem sem moral v Beograd. Škof dr. Jeglič je imel opravke in se je pripeljal v prestolnico; dodeljen sem mu bil za spremljevalca.

»Tako, tako, Ivanka je zdrava in pozdravlja!« je bilo med prvimi besedami. Meni se dozdeva, da je izročil tudi pismo.

Imel je pri vseh svojih sitnostih – ker takrat je šlo za sitnosti agrarne reforme, predmete v ministrstvu ver in prosvete –, še smisel za stvari, ki so bile samo družinske in zgolj domače. Računal je s čustvi mladega moža in dekleta in jih obravnaval resno.

Bil je od mladih nog vitez. Ni bil fant, ki bi bil bežal pred ženskami, ki bi bil morda od same ponižnosti šepetajoč skrupulant, ki bi se skrival v samoto pred njimi.

Priča nam je Finžgarjeva mati, ki je prinesla prejo.

Pripovedovala je, da je bil vitki in lepi študent Tone vljuden in prijazen kavalir. Pomagal ji je z glave, pomagal ji je v hišo, govoril z njo prijazno in veselo šalo, ko je »sprehana« – mala, kakor je bila, in nežna –, sedla v vežo.

Potem je bila moja poroka. Sam je izrekel željo, da bo poročal, in kapelica v škofiji je bila okrašena po njegovi zamisli. Takrat tega nisem razumel, ker mlad človek se ne potruzi, da bi razumel; to se vrača šele zdaj spominu.

Kapelica je bila okrašena, da se je njen nežni okras moral vtisniti v spomin obeh nečakinjama: Anki, ki je dala roko dr. Stanovniku, in Ivanki. In takrat je cerkveni knez govoril:

»Mož je glava družine ... žena naj ti ne bo dekla!«

Kako je to, moreš sam praktično preizkusiti, ker vse teorije tega sveta so le teorije. Žena, ki njeno misel spoštujem, je razložila:

»Če se dva nimata rada, ne moreta tega doumeti; pri največji pripravljenosti se v življenju pojavi toliko navadnih vprašanj, ki groze razušiti srečo. Če se dva nimata rada, potem iščeta samo drug drugega napake. Moraš se dati ves, da moreš vse prejeti!«

Zato se ne čudim, če se nasmehne, ko gospodična učeno razpravlja o očetovih čustvih ali o smislu zakona in nam znane stvari mrcvari kot razodetje.

In ko se je rodil prvi otrok, ga je hotel krstiti in takoj! In tako je šlo dalje. Ko se nam je deček ponesrečil, je bila prva njegova misel mati.

Če hipoma pregledujem spomine, mi je vsa globina njegovega pojmovanja postala jasna pri morda res neznani dogodbi. Moralo je biti pri petem ali šestem otroku. Krstili smo. Žena je ležala v spalnici, škof jo je hotel obiskati. Odprl sem vrata in se umaknil, da bi on mogel naprej.

Pogledal me je ostro in strogo:

»Poglejte, če je vse v redu!«

Da, če je vse v redu, ker nisem videl človeka, ki bi tako poudarjal red v razmerju moža do žene.

Naj izdam njegovo skrb za družino, ko sem moral iz prosvetnega v notranji resor. Ni vedel, če bom sploh kam prišel, vedel je samo, da me ni več pri višjem šolskem svetu. Prišel je na dom – mene ni bilo doma –, in v prvi sapi hotel zvedeti, kako je. Pomiril in potolažil se je šele, ko mu je žena podala nedvoumne dokaze, da se mi ni nič zgodilo.

In koliko njegove pazljivosti sem bil deležen, ko sem obolel in ni bilo upanja, da bi ozdravel. Zanimal se je za družino, zanimal se je zame in me je koj obiskal, ko sem mogel sprejemati obiske. In nikoli potem ni kazal malodušnosti ali žalostnega obraza. Zmeraj je vedel povedati kaj zanimivega in zabavnega, zmerom je ob slovesu podelil svoj blagoslov.

Moral sem se mu zdeti slab, ker je obiskal tudi mojo ženo doma in resno razpravljal o vseh morebitnostih.

»To je čudež!« je bila njegova sodba, ko me je videl na nogah. »To je čudež!«

In da pokaže svojo veliko pozornost, je prilezel po sorških stopnicah, ko me je hotel obiskati na bolezenskem dopustu v kaplaniji.

Ob slovesu je zmerom pristavil svoj nauk vsem, ženi, otrokom in meni.

Ko je bil zadnjič pri nas, me ni bilo doma. Morda je slutil konec ali kaj. Žena pripoveduje, kako je hotel vse vedeti. Kolikokrat gre ona na teden k maši, ali gredo otroci k pogostnemu sv. obhajilu – (ko smo bili v Gornjem Gradu pri njem, mi je

potem v pismu sporočil, da ga je najbolj razveselilo, ker so otroci šli k obhajilu) – če kaj molijo, če kaj ubogajo, zraven tega pa, če so zdravi, kako se učijo itd. Vse je hotel vedeti. In potem jih je velel poklicati – česar prej nikdar ni storil –, in jim podelil svoj blagoslov.

Prav tako je želel, naj se snidemo sorodniki z njim pri Mariji Pomagaj. Očividno je s tem hotel praznovati svoj rojstni dan in god, hotel je poudariti pomen družine v današnjih dneh, hotel je posvetiti Mariji vse svoje! Velik avtobus nas je komaj obsegel. Bog ve, kaj je molil pri maši za nas, potem prisedel k mizi v svojem širokem gorenjskem klobuku ter imel besede za vse drobne družinske stvari, za vse male težave, šaljivo opazko za tega in onega in nihče med nami ni niti pomislil, da imamo smrtnega kandidata v sredi.

Iz tega bi morda kdo mislil, da je bil z vsem zadovoljen. Pa ni bil. Obiskali smo ga v Gornjem Gradu. Kjer so otroci, je zmerom zamuda, tudi je mogel računati, da bomo dalj hodili, kot je bilo treba navadnemu pešču. Pripovedovali so, da je ves nestrpen zaradi naše zamude – nisem videl človeka, ki bi bil bolj točen od njega –, stopil na cesto in čakal. Ker nas ni bilo, je čakal v stanovanju, a prvo, kar je oponesel, so bila gola kolena malih deklic.

»Se ne spodobi! Ni čuda, da so prehlajene!« Svoje ogorčenje je skrnil v te besede. Ni čuda, da so prehlajene!

In naj povem, kdaj mi je pisal strogo pismo! Urejeval sem »Ilustracijo«; med fotografijami sem izbiral, kaj bi bilo godno za naš list in kaj ne. Nesreča je hotela, da sva s pomočnikom, ki je moral vse montirati, zamešala slike. Zadržan sem bil in nisem osebno pregledal korektur. List je izšel in prinesel one, ki sem jih izrecno izločil. Meni je zastala sapa! V pismu mi je potožil svojo bridko žalost nad slikami. Ne da bi odklanjal odgovornost, sem mu sporočil, kako se je zgodilo, a odgovora nisem prejel, dasi je drugače odgovoril na vsako pismo.

Vem, danes vem bolj kakor takrat, da se je bal za mladino, bal za moje otroke.

Ženskam ni pustil mešati se v njegove posle; znano je, da je bila sestra Mica neomejena gospodinja v kuhinji, a ni smela črhniti besede v prid komu, ki je imel opravka s škofom. Gorje! Tistemu in njej!

Še nekaj za njega značilnega sem videl: prstan na roki je dovolil poljubiti ženskam in otrokom, a odtegnil je roko moškim, kakor da je računal s čustvenostjo žene, a razumel hladno razumnost moških. Ko sva ugotavljala pobožnost njegove matere, je izrecno poudaril, da »so bili pobožni, kakor je prav«, jaz sem mu komentiral, da ni oblizala vsem svetnikom peta, in je temu pritrdil.

Ženske v naši družini so se v šali spotikale ob njegove besede: »Moža ubogaj!« trdeč, da »dedci držite skupaj«, a v teh besedah vidim njegovo misel, da je mož glava

družini in da tega ne spremeni ne socialni položaj žene, ne moda in ne morda hipna kaprica.

Slišal sem o tem gospo, ki nekaj dam na njene besede:

»Kako more biti zakon srečen, če pa že stopaš vanj z mislijo: če mi ne bo všeč, se bom pa ločila! Prej premisli in ne stopaj v zakon, samo da dobiš ime, če si pa že enkrat v jarmu, ga nosi, več kakor do smrti ga ne bo treba in Bog ve, kolikim s svojim trpljenjem olajšaš zveličanje!«

Beseda, ki spada v mistiko in ne v naš čas, a vendar velja vse veke!

In zgodilo se je, da se mi je poverila dobre tri mesece pred njegovo smrtjo naloga, naj sestavim življenjepis njegove matere. Dobre tri mesece pred njegovo smrtjo. Kdo je takrat mislil na njegovo smrt? Ko sem imel prve podatke, sem ga vprašal, ali bi bil pripravljen poslušati, kaj sem dognal. Ker je sporočil, da je tega vesel, sem romal v Stično.

»Tako, tako, vi ste se tega lotili? Če bom kaj vedel! Nisem bil doma, da bi vedel podrobnosti.«

In sem bral.

»Dobro! Tega se spominjam!« In je pripovedoval o Mini Pogorevčkovi. Ko sem hotel naglo pisati s strojem: »Ne, pustite, bom prej povedal!« In se je zamislil in govoril: o bratu Francetu, o sestri, ki je utonila, o koleri, ki jo je zanesla njegova teta, Starulčeva Katra, in so na nji umrli njegova mati. Zanikal je, da bi bili mati dajali potuho otrokom, pač pa so marsikaj postorili namesto njih, kako so bili mati hromi in jih pomni samo hrome, kako so ga naučili dve molitvici, s katerima se še danes zateče k Mariji in angelu varuhu. Kaj so ga vprašali oča in kaj mati, ko je prišel iz šole. Kako ji je majhen obljubljal kočijo, kako ji je razlagal razliko med časnim in večnim ognjem itd.

»Ko sem že vse pozabil!«

Na koncu si je izgovoril, da mu moram pokazati rokopis.

Čez nekaj dni je prišlo pismo, v katerem navaja o svoji materi nove podatke. In 20. aprila tretje, v katerem govori v pripisu tudi o svetosti svoje matere; priobčujem ga v faksimilu.

In potem sem hotel vedeti o njegovem predzadnjem bratu Janezu, ker so krožile raznovrstne zgodbe o njegovi smrti. Povedal sem mu odkrito, kaj sem izvedel.

Še zdaj mi je pred očmi njegova ogorčena gesta in njegova trmasta brada, ko je zamahnil z roko:

(Faksimile)

»To pa ni res, to pa ni res, saj sem jaz sam poklical spovednika k smrtni postelji!«

Tako se je tudi to vprašanje razčistilo pred njegovo smrtjo, ker smo ljudje preleni, da bi šli gledat v tržaške matrike.

– »Mi smo zmiraj pravili: Naša mati so rekli! je koj poudaril.« In ko sem dejal: »Tomačeva Micka«, je zmajal z glavo in popravil: »Pri nas niso Micke, pri nas so Mine!« Za tiskarno pripravljen rokopis sem mu poslal v pregled. Ko sem šel drugi dan k njemu, je bil spis že na pošti.

»Nekaj stvari ne razumem, ne razumem! In začetek se mi zdi predolg!«

Poslal je sam po rokopis na pošto in sva brala:

»Uvod je predolg, in vidim, da filozofirate radi!«

Pojasnil sem mu, da moram nekoliko opisati čas, v katerem je bila rojena in žive-la, ker je tako razburkan, kakor je današnji, samo da je danes večja hitrica in so da-ljave izginile. Tolmačiti pa da moram, da opozorim na to.

»Tega ne razumem!« je dejal, ko je prišel na tipkanem spisu do mojega z levico zelo nerazločno pisanega besedila.

»To pa ni res, to je tako!« je popravil in lastnoročno napisal, kako je bilo, ko je prišel do mesta, kako ga je oče klical, naj vstane. (Nam se je namreč vsem bolj ver-jetno zdelo, če bi ga bil oče klical, da bi šel z njim na sejem v Beljak, ne pa k maši, ker bi bilo bolj jasno, zakaj se je mati tako odločno uprla in tudi njene besede bi bile bolj razumljive. »Pusti ga, on je že svoje naredil!«)

»To pa ni res, to je tako!«

Malo je ljudi, ki bi s takim spoštovanjem govorili o svoji materi, malo je ljudi, ki bi bili njenemu spominu tako predani.

P. S.:

Ko sem že oddal rokopis, sem se spomnil, da mi je povsem zanesljiv mož zaupal stvar, ki si je ne more obrazložiti.

Bil je dolgo odsoten; ko se je vrnil, je v svojih mislih prišel tudi do možnosti, da bi imela žena poleg vseh drugih skrbi tudi razne težave zaradi lepega znanca, ki se mu je zdel zelo vsiljiv.

Ni si znal pomagati. Priporočil se je svetemu Jožefu in ga prosil pomoči v teh mukah, ker ga je zelo bolelo, ko mu je ta misel – vedel je: neupravičena misel –, mo-rila srce in je ni mogel odgnati. In stokrat mu je bilo bolj hudo, ker je bila s tem pri-zadeta tretja oseba.

Zmerom bolj se mu je vračala mrka misel, zmeraj bolj si je moral prigovarjati, da ni res, da je hudič – to so njegove besede –, našel točko, na kateri vrta, zmeraj bolj ga je mrežilo, ko je nenadoma prejel pismo od nadškofa dr. Jegliča, da ga zelo vese-li, ker je doma, zaradi žene naj pa bo brez skrbi, ker je to žena »mulier fortis«, kakor stoji v *Svetem pismu*, in mu je v vseh nadlogah in težavah zvesta.

Ker se je to zgodilo resnemu možu, ki ne laže, ki hoče, da to zapišem, ki mi je zatrejal, da lahko priseže, če je treba, ni vzroka, da ne bi povedal.

Pristavil je, da je vprašal ženo, preden ji je pokazal pismo, če je morda kaj pisala nadškofu. Rekla mu je, da ni ne pisala in ne drugače sporočila. Stvar se da razložiti nekoliko prisiljeno in izumetničeno po naravni poti, a je še bolj čudna kakor nadnaravna, ker priča, da je imel škof za vse človeške slabosti in skušnjave čudovit posluš in razumevanje, imel veliko razumevanje za težave zdravega človeka v zakonu, ki se mora kljub zdravju po sili razmer vsemu odpovedati, a ima morda sitnosti z vsiljivci.

Zdaj šele morem prav razumeti, zakaj je nadškof s tako bratovsko skrbjo in s takim usmiljenjem zasledoval, kako se ima mlada bratova vdova, ki ji ni bilo gmotno težko, dokler ji je lahko priskočil na pomoč, in ji je šlo bolj trdo, ko je bil tudi on sam v gmotnih stiskah. In kakor je to vdovo s kopico nedoraslih otrok tolažil in ji dajal poguma, kakor so bili njeni otroci deležni vse stričeve ljubezni, le denarja jim ni nikoli dal, če so ga prišli obiskat, tako je z vneto pazljivostjo tolažil mlado nečakovo vdovo z nebogljenimi sirotami. Zdaj razumem, zakaj ga je tako skrbela moja družina.

Šele zdaj razumem marsikaj, kar mi je bilo nejasno, a nisem vedel, da dr. Jeglič iz nekega naravnega preudarka, iz svetopisemske modrosti računa tudi s človeško naravo, z njenimi strastmi in slabostmi.

In o teh stvareh je pridigal, o teh stvareh je pisal knjigo ženinom in nevestam, o teh stvareh je učil svoj narod, pri teh njegovih tako svetih rečeh pa je vtaknil hudič svoje umazane parklje in hotel zmaličiti namen.

Dr. Jeglič je ostal zmagovalec, ker ga ni med nami, ki ne bi danes priznaval, koliko poguma in koliko volje je s tem pokazal, ni ga, ki bi danes zanikal prav te velike zasluge, da se je zavzel za zdravje žene in moža, za zdravje otrok in družine, za zdravje družbe in duše.

Ali ni to najlepša zavest, če si mož in žena nimata ničesar očitati in ju hudič kvečjemu izkuša s tem, ker si nimata ničesar očitati. Morda bi mogel take in podobne njune besede kdo vzeti za bahaštvo? Tudi tega ne bo, tudi za napuh bosta našla lek, če sta ga proti posmehu in pomilovanju in graji.

»Kaj pa vendar delata, kaj pa vendar mislita, kam bosta z njimi v teh časih?«

»Otrok in piskrov ni nikoli dovolj pri hiši!«

In moj oče je pripovedoval zgodbo o ribiču vdovcu, ki je imel deset otrok, a so ujeli vsak dan enajst rib. Ko je eden ponoči umrl, so se otroci zjutraj veselili, da si bodo mogli enajsto ribo razdeliti. Šli so po mrežo in je bilo v njej samo deset rib, enajste niso ujeli, četudi so metali mrežo do večera.

»Otrok in piskrov ni nikoli dovolj pri hiši!«

Marsikomu je to spoznanje tuje.

Dr. Jeglič se je zavzemal za družino, in ker je vedel, da je brez dobre, zdrave žene-matere ni, je hotel njej pomagati, njo poučiti, kjer se mu je nudila prilika, v nemajhno nejevoljo ljudi, ki bi najraje videli, da bi se otroci učili, da ljudje rastejo na vrbi, ali pa onih, ki ne morejo drugače govoriti kakor s kvanto o teh skrivnostno svetih stvareh.

Ignacij Voje

PREKO OVIR

Pravoslavna cerkev v Ljubljani

Kdaj so se naši predniki prvič srečali s pravoslavjem, ne vemo. Zdi se, da so pravoslavni popi prišli prvič v slovenske dežele v času celjskih grofov. Celjski knez Ulrik II. se je leta 1434 poročil s Kantakuzino, hčerko srbskega despota Đurđa Brankovića. Večina zahodnih virov jo imenuje Katarina. To ime naj bi dobila po poroki z Ulrikom. Nevesta Katarina je odšla med nepoznani latinski svet. Kot je bil običaj v tem času, je s seboj vzela spremstvo. Poleg dvorjank so spremstvo sestavljali tudi pravoslavni duhovniki, ker je ostala še naprej v pravoslavni veri. Na celjskem dvoru so pravoslavni duhovniki opravljali pravoslavno liturgijo.

Turški vpadi na slovensko ozemlje v drugi polovici 15. in v 16. stoletju so povzročili veliko opustelost slovenske zemlje. Z Balkana so se pred Turki umikali prebivalci pretežno pravoslavne vere. Val migracij ni obšel slovenskih dežel, toda ni zapustil takšnih sledi kot v ostalih južnoslovanskih pokrajinah. Naselitev uskokov, kot so te begunce imenovali, ni pomenila izgube narodnostnega ozemlja, kajti Slovenci smo bili sposobni večino teh priseljencev asimilirati. V Beli krajini, eni najbolj opustošenih slovenskih dežel, se je naselilo precejšnje število prebeglih uskokov – Srbov, posebno na področju v okolici Metlike in Vinice. Zapustili so sledove v imenih naselij (npr. Vukobrat) ter v priimkih danes povsem slovenskih rodbin (npr. Cvitkoviči, Vlašiči, Jankoviči, Husiči, Vranešiči). Kljub hitri asimilaciji s preostalim slovenskim prebivalstvom se je do danes ohranila majhna oaza Srbov v nekaterih vaseh na podnožju planine Bukovje v okljuku reke Kolpe. V teh vaseh živi še okrog 400 Srbov pravoslavne vere. Danes so srbske vasi Bojanci, kjer stoji pravoslavna cerkev sv. Jurija, Marindol, Miličselo in Paunovići. Poročilo pravi, da so prebivalci Bojancev prišli iz Bosne in da jih je

v Bojancih iz opustošenega krajiškega naselja Bojne v drugi polovici 16. stoletja naselil Jurij Lenkovič, gospodar gradu Pobrežje pri Adlešičih. Sprašujemo se, zakaj se ta mala oaza Srbov v Beli krajini, obkoljena od Slovencev in Hrvatov, ni asimilirala, pač pa je ohranila svojo nacionalnost in pravoslavno vero. Dejstvo je, da sta do najvejšega časa katoliška in pravoslavna cerkev na tem področju prepovedovali mešane zakone. Na ta način so se prebivalci tega področja izognili uniji, ki je zajela Srbe v bližnjem Žumberku.

Na podlagi nepopolnih podatkov lahko ugotovimo, da se je do konca prve svetovne vojne pravoslavno bogoslužje, razen v Bojancih, v Sloveniji in še posebej v Ljubljani, opravljalo samo občasno. Po letu 1918, po nastanku SHS oziroma Jugoslavije, pa so se razmere spremenile. Ker pa ni bilo bogoslužnih prostorov, so obrede opravljali v privatnih domovih. Vojaški kurat Slaven Obradović je leta 1919 v krstni knjigi zapisal opombo, da je obrede opravljal v svoji pisarni v vojašnici ali pa v privatnih hišah. Šele leta 1920 je bila v Belgijski vojašnici (danes domuje tam Etnografski muzej) ustanovljena vojaška kapela. Do tega časa so občasno dobili v uporabo evangeličansko cerkev v Ljubljani. Pojavil pa se je tudi predlog, da bi nedokončano cerkev sv. Jožefa, ki so jo uporabljali za skladišče, prepustili pravoslavnim za njihove potrebe. Vojaška kapela je služila vsem duhovnim potrebam pravoslavnih vernikov, predvsem vojaškim osebam (oficirji, vojaki, ki so služili vojaški rok v Ljubljani) pa tudi civilnim osebam (uradniki Srbi, ki so opravljali razne državne službe v Ljubljani) vse do leta 1936, ko je bila predana uporabi novo zgrajena Cerkev sv. Cirila in Metoda. Do takrat pa je pravoslavna cerkvena občina morala premagati veliko zaprek in rešiti veliko težav.

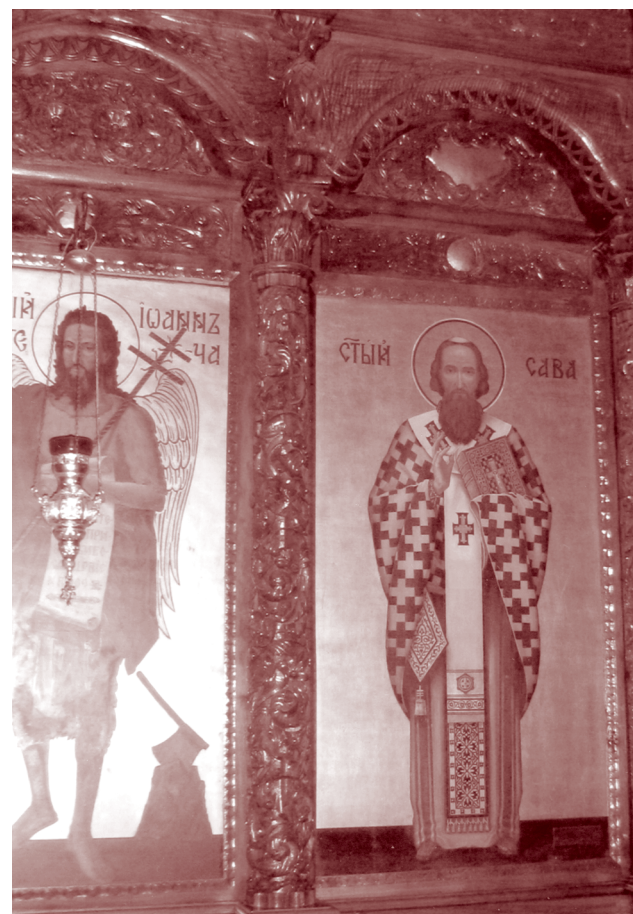
V začetku so pravoslavno bogoslužje opravljali vojaški kurati, v pomoč pri cerkvenem petju pri liturgiji pa so bili pravoslavni bogoslovci, ki so služili vojaški rok v Ljubljani. Ko so se v cerkveno občino vključili ruski begunci, so ustanovili zbor, ki je sodeloval pri liturgiji. Pozneje je pri bogoslužju sodeloval zbor iz vrst pravoslavnih vernikov, ki ga je v tridesetih letih vodil slovenski dirigent Mirko Premelč.

Dne 27. februarja 1921 je bila ustanovljena ljubljanska parohija (župnija), ki je 25. oktobra prejela tudi zakonsko in pravno podlago. Spadala je pod jurisdikcijo Zgornjekarlovške eparhijske oblasti. S tem se je pravoslavna cerkev tudi organizacijsko oblikovala. Po sprejetju ustave Srbske pravoslavne cerkve leta 1931 pa so ljubljanska parohija in kasneje ustanovljeni celjska (1925) in mariborska (1928) prešle pod jurisdikcijo zagrebškega metropolita, kakor je še danes.

Freska Jezusa Pantokratorja

Detajl ikonostasa z ikonami slikarja prof. Mirka Šubica

Freska sv. Merkurja

Detajl ikonostasa z ikonami slikarja prof. Mirka Šubica

Novoustanovljena srbska pravoslavna občina v Ljubljani je v slovenski družbi uživala precejšnje razumevanje in odprtost. Ker pravoslavna cerkvena občina ni imela primerne bogoslužnega prostora, je bilo njeno delovanje precej omejeno. Prvi javni poziv za gradnjo cerkve je izdala pravoslavna cerkvena občina že leta 1921. Drugi poziv je bil izdan leta 1929 po vsebini enak prvemu le, z eno razliko. Po prvotnem predlogu naj bi bila cerkev posvečena sv. Nikolaju, v drugem pozivu pa je navedeno, da bo cerkev posvečena slovanskima apostoloma sv. Cirilu in Metodu. Še posebej se je takrat izkazala mestna občina Ljubljana, ki je darovala zemljišče pri vhodu v park Tivoli za gradnjo pravoslavne cerkve. To dejanje je vzpodbudilo Gradbeno ministrstvo Jugoslavije, da je naročilo načrte za gradnjo cerkve arhitektu Momirju Korunoviću. Momir Korunović (1883–1969) je srbski arhitekt, predstavnik monumentalne srbske arhitekture dvajsetih in začetka tridesetih let. Projektiral je večinoma javne zgradbe v Beogradu in Banjaluki, v katere je skušal vgraditi dekorativne elemente srbske srednjeveške arhitekture v duhu preživelega romantizma in bil v tem poskusu osamljen. V načrt ljubljanske pravoslavne cerkve je vnesel elemente srbsko-bizantinske šole (vzor Gračanica in deloma Dečani). Po enajstih letih zbiranja sredstev za gradnjo cerkve je obstajala realna možnost, da se gradnja začne.

Leta 1932 sta bila v Sloveniji dva pomembna dogodka za pravoslavno cerkev.

19. junija, na prvi binškošni dan, je bila predana bogoslužju novozgrajena pravoslavna cerkev v Celju. Naslednji dan, 20. junija, pa je patriarh Srbske pravoslavne cerkve Varnava blagoslovil temeljni kamen današnje Cerkve sv. Cirila in Metoda v Ljubljani. Gradnja se je zavlekla do leta 1936. 1. decembra je bila cerkev posvečena in predana bogoslužju, kljub temu da je bila v notranjosti neopremljena. Najprej je bilo treba postaviti ikonostas, ki bi ločil oltar od ladje. Donacija je prišla s kraljevskega dvora. Kraljica Marija je v spomin na kralja Petra I. naročila izdelavo ikonostasa in delo poverila znani debarski rezbarski šoli v Makedoniji. Izdelava ikon, ki naj bi bile vgrajene v ikonostas, pa je bila poverjena akademskemu slikarju Slovcu prof. Mirku Šubicu. Z zanimanjem se je slikar Šubic posvetil temu delu in v starih srbskih samostanih intenzivno študiral srbsko-bizantinski slog takšnih slik. Ikonostas, ki je imenitno rezbarsko delo, še danes krasijo ikone slovenskega slikarja. Šele 1. novembra 1938 je bil imenovan prvi stalni ljubljanski paroh. Na to mesto je bil postavljen protojerej Bogdan Matković.

Z ustanovitvijo parohije se je postavilo vprašanje gradnje župnišča, v katerem bi bilo tudi stanovanje za paroha. Ker to ni bilo možno, je Mestna občina ljubljanska nakazovala pravoslavni cerkveni občini posebna sredstva (predvsem najemnino za stanovanje duhovnika). Leta

1936, v času gradnje cerkve, je mestna občina poklonila pravoslavni cerkveni občini še zemljišče poleg cerkve za gradnjo župnišča. Zaradi pomanjkanja sredstev se je gradnja župnišča odložila na kasnejši čas. Leta 1939 so ponovno začeli razmišljati o gradnji župnišča, zbirati so začeli tudi denarna sredstva. Gradnjo je preprečil upravni odbor Srbske pravoslavne cerkve, ker ni odobril prošnje za pridobitev dolgoročnega posojila. Podobna akcija se je ponovila leta 1941, ko je cerkvena občina raznim državnim in civilnim ustanovam, društvom in posameznikom naslovila prošnjo za prispevek, ki bi ga porabili za gradnjo župnišča in dokončanje notranje ureditve cerkve. To akcijo je prekinila II. svetovna vojna. V času II. svetovne vojne je na nemškem okupacijskem področju Slovenije Srbsko pravoslavno cerkev doletel težak udarec. Nemci so takoj porušili pravoslavno cerkev v Celju in Mariboru, vernike pa razselili ali poslali v koncentracijska taborišča. Italijanski okupatorji so se obnašali bolj strpno. Cerkve sv. Cirila in Metoda v Ljubljani niso zaprli in niso preganjali pravoslavnih vernikov.

Po osvoboditvi leta 1945 je pravoslavna cerkvena občina životarila. Seveda ni bilo pogojev, da bi parohi mislili na dokončanje notranje opremljenosti cerkve kot tudi na zidavo župnišča. Postavljale so se mnoge ovire. Šele leta 1983, z nastopom službe paroha Perana Boškovića, so se stvari obrnile na bolje. Začele so se uresničevati zamisli, ki so bile prekinjene leta 1941. Najprej se je paroh Bošković lotil poslikave notranjosti s freskami. To delo je trajalo več kot deset let (1986 do 1998). Slikarsko delo sta opravila po vzoru pravoslavni cerkva v Srbiji slikarja Dragomir Jašović in Miša Mladenović. Upodobljeni so prizori iz stare in nove zaveze, pri čemer sta kot vzor vzela motive iz nekaterih slavnih srbskih samostanskih cerkva. Upoštevala sta tradicijo srbske ikonografije, tako po razporeditvi prizorov kot po izraznosti likov. Vernika in obiskovalca, ki stopi v cerkev, v predverju-narteksu pritegne freska na stropu, ki prikazuje prizor, kako Jezus očisti tempelj. V evangeliju po Mateju je zapisano (Mt 21, 12–17): »Jezus je stopil v tempelj in izgnal vse, ki so v templju prodajali in kupovali. Menjalcem denarja je prevrnil mize, prodajalcem golobov pa stole in jim rekel: *»Pisano je: Moja hiša naj se imenuje hiša molitve, vi pa ste iz nje naredili razbojniško jamo«*.

V zadnjem času je cerkev pridobila še nekaj dodatne opreme, kot je proskinetarij – pult, na katerem je razstavljena osrednja ikona, ki je predmet čaščenja vernikov, in dva prestola, vse izdelano v že omenjeni rezbarski šoli. Še posebej veličasten je polijelej – lesteneč, ki visi sredi

Freska sv. Petke

Freska angela Gabrijela

Freska sv. Simeona – vel. župan
Štefan Nemanja

cerkve. Pravoslavna cerkev sv. Cirila in Metoda v Ljubljani predstavlja primer tradicionalne arhaične arhitekture. Čeprav je nastala v sodobnem času, je lep, celosten umetnostni spomenik srbsko-bizantinske srednjeveške tradicije.

Potrpežljivost in zavzetost paroha Perana Boškovića pa bo kmalu kronana še z enim zastavljenim ciljem. V bližnji prihodnosti naj bi poleg cerkve zgradili kulturno-pastoralni center, ki bo zadovoljil potrebe pravoslavne cerkve po župnišču, hkrati pa bodo v centru potekale dejavnosti za spodbujanje medkulturnega dialoga, zблиževanje narodov, kultur in ver. To naj bi se dogajalo v duhu cirilmetodovske misli, ki jo je spodbujal že mariborski škof, blaženi Anton Martin Slomšek, in za katere se je zavzemal teolog, zgodovinar in slavist France Grivec. Po drugem vatiškanskem koncilu pa so se v Sloveniji poglobili ekumenski stiki med katoliško in pravoslavno cerkvijo, ki jim je naklonjen tudi sedanji paroh Peran Bošković.

S slovesnim odkritjem in blagoslovom temeljnega kamna kulturno-pastoralnega središča v nedeljo, 22. junija 2008, še v času predsedovanja Slovenije Evropski skupnosti, je srbska pravoslavna občina v Ljubljani uradno začela gradnjo svojega župnijskega doma in centra. Dogodek so s svojo prisotnostjo še posebej zaznamovali predsednik slovenske vlade in predsednik Sveta Evrope Janez Janša, zagrebško-ljubljanski metropolit Jovan in apostolski nuncij v Sloveniji Santos Abril y Castellò.

Tone Mlakar

O NAŠIH CERKVAH

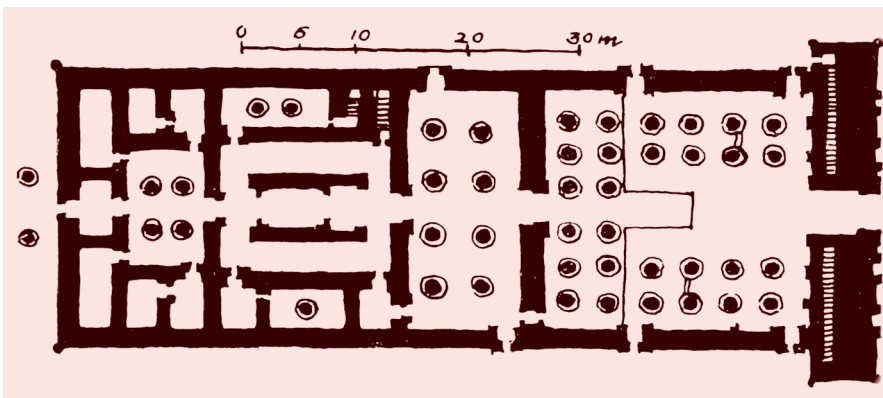
Po zgodovinski osi od Egipta prek Aten do Rima

Egipt, Mezopotamija
Med romanjem po domovini se sprašuješ – od stolnice do vaške cerkve – od kod te oblike, ta vsebina?! Prav v dolini Nila, v Karnaku, pri Asuanu, dobiš prvi odgovor: tu se je začelo. Avtorji velikih zasnov so veliki mojstri filozofije, psihologije, graditeljstva v službi božanstev, skratka, geniji za vse čase. Uporabniki, to je visoka duhovščina z znanjem astrologije, je stregla bogovom, faraonom, pomirjala ljudstvo.

Egipčanski arhitekt ni poznal loka, oboka, zato so templji tako visoki. Duhovna služba nam ni zapustila le kamnite lupine palač, dala je veljavo tudi kiparstvu in slikarstvu. To je ponudilo krščanstvo tudi evropski cerkveni umetnosti, a kaj je to v primerjavi s temi kolosalnimi kipi in polji hieroglifov (Amarna) kot freskami faraonskih časov? Ravnesje treh panog na enem mestu je enkratno in nepresegljivo, zato ni čudno, da so sosednja plemena, narodi v nastajanju, Mezopotamci in Grki, črpala znanje in mišljenje Egipčanov.

Egipt je v svoji imperialni vnemi gledal tudi v Azijo – tam sta ležali sijajni zgodovinski deželi: Babilon in Asirija. Poglavlja iz zgodovine Egipta v zaporedju kraljestev zapuščajo blesteči niz kulturnih in memorialnih spomenikov, ki jih mezopotamski državi ne dosejata. Očitno je, da so bili medsebojni vplivi v tem trikotu med Azijo

Tloris templja v Karnaku

gradbena tehnika je samorastna, poznali so že lok in obok, nikjer pa koncepta po vzorcu Karnaka, ki jo lahko imamo za **pracerkev**.

Most med Mezopotamijo in staro Helado pa sta Mikene in Troja; slednja na račun grških aspiracij stopi prek Homerja v svetovno zgodovino. Paralelno ob Lepantu diha še ena dosti agresivna politična tvorba – država Hetitov, ki je v trinajstem stoletju pred Kristusom tekmovala z Egiptom in povzročala solze Judom. Poganska formula Hetitov pa je bila že osnova za grško poganstvo – božansko aristokracijo. V skupnost narodov Orienta gredo tudi Feničani, podjetni in drzni na morjih, odkritelji hispanskih in kartažanskih obal, prvi, ki so zaveslali v valove Atlantika. Dogovorili so se s kraljem Salomonom: zgradili so jim kraljevsko palačo in veliki tempelj – žal sta oba v razvalinah. Tako smo v Palestini – Judeji, v deželi stare in nove zaveze, a že od okupacije Rima v zibelki krščanstva. Od tod naprej jih spremlja usoda blodečega Ahasverja do samega holokavsta sredi prejšnjega stoletja.

Antika (Atene, Rim)

Center Mediterana tvorijo otočja, Helada, Dalmacija in Italija. Kljub daljavam je vpliv Egipta očiten, bodisi kot mikenska ali grška kultura. Izkopavanja povsod odkrivajo sijajne stvari, tako v arhitekturi kot plastiki, vendar se je do bližanja pojava **tempelj** prišlo šele na samem polotoku Ahaje, delno tudi na južni obali Male Azije – časovno pa zelo blizu dogajanja v Egiptu. Nosilci te dobe so Dorci in Jonci. To je egejska elita, to je kultura, ki je začrtala univerzalnost duha, okusa in akcije. Nas zanima predvsem formula humanizma, torej podrejenosti celovite umetnosti, poezije, filozofije in religije merilom idelanega človeka. Zanima nas razvoj templja kot no-

silca poganskega bogoslužja. Njegov razvoj gre prek vseh slogov (dorski, jonski, korintski).

Arhitektura je porajala veličastne dosežke, njej pa sta podrejena kiparstvo in slikarstvo. Tempelj je bil bivališče duhov in zakladnica mestne družbe. Poudarek zunanjosti je v nizih stebrov in ranga božanstva. Razvoj in oblikovanje je doseglo vrhunec v projektu Partenon. Ob tem pa pravim, da je odveč opis egejskih sakralnih stavb, to je treba doživeti, gledati – ne le z očmi časa.

Helenski umetnosti je treba dodati, da ni bila realizirana le v Ahaji, širila se je po otočju, Anatoliji, Siciliji in Adriji. S tem smo se približali času, ki je dal osnove ne le rimski antiki, temveč že starokrščanski in bizantinski umetnosti.

Akragas (Agrigento, Sicilija) – dorski tempelj Concordia

Rim

Še preden se je oblikovala rimska država, so imeli prvi naseljeni Etruščani stike z Grki, kar se pozna po deležu najdb. Ob etničnem prehodu v rimsko državo je bila rimska tehnika že zrela za velike politične cilje. Rimu je služila tudi emigrantska grška elita. Ob vrhuncu rimske umetnosti in zrelosti, v času cesarja Konstantina in prenosu politične moči (leta 330) v Konstatinopel, pa se je rimska družba srečala z novo politično doktrino – s krščanstvom, ki ni nasprotovalo širitvi imperija, temveč se je usmerilo v preobrazbo ljudi in narodov. Tako rimska kot helenska umetnost dajeta Rimu blišč prestolnice sveta. Zadnje stoletje zahodnega dela imperija pa so že osnove za kulturo srednjega veka. Rim se ponaša s sijajnimi palačami, kolosejem, termami, z mavzoleji, s slavoloki, z akvedukti, s templji in z bazilikami. Slednjim je namenjena usoda prvih krščanskih zbornic – saj katakombe niso bile več potrebne!

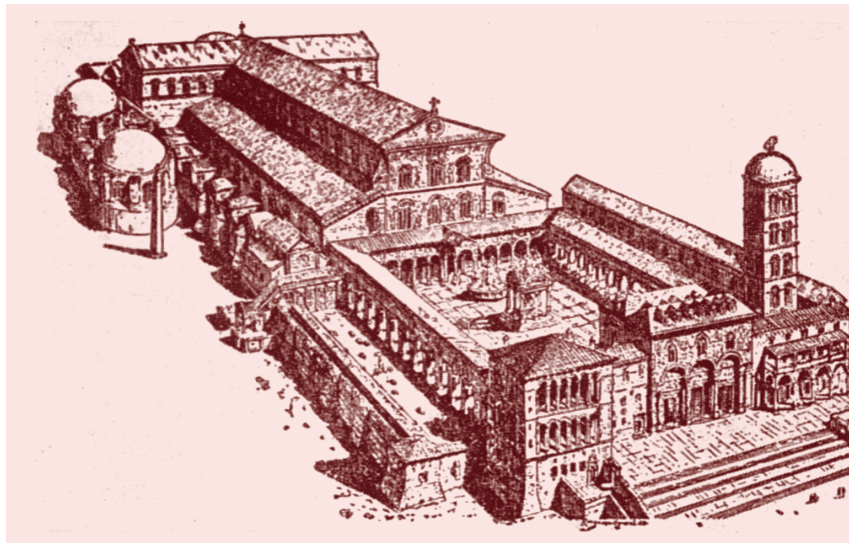
Rimljani so v svojem imperiju s ciljem, da bi poenotili družbo, prenašali dosežke centra tja, kjer so stale njihove legije.

Staro krščanstvo

S Konstantinovim ediktom se je krščanstvu odprl ne le ožji, ampak celotni imperij, srčika pa je ostala v Italiji. Nova vera je sprejela vse pozitivne ideje Orienta, iskala pa nove oblike delovanja. Glavno vlogo je prevzela bazilika kot antipod templja. Na zunaj je bila dokaj skromna, sijaj pa je razvila v notranjosti. Skromna ilustrirana simbolika iz katakomb je prešla v svetlih dvoranah bazilik v mozaična polja, v ilustracijo prestola in nebesnega dvora. Bazilika v času bogov je bila shodnica in tržnica Jupitrovih častilcev, kmalu pa je dobila tudi nove gradbene poteze, postala je tip dolge dvorane s stranskimi ladjami, s hipetralno osvetlitvijo, očara s kolonado stebrov ali slopov, z lesenimi stropi, s polkupo nad oltarjem in z lupino mozaikov pod njo. Teh cerkva se je kljub kasnejšim divjim časom (selitve narodov) dosti ohranilo. Tudi na kraju današnje bazilike sv. Petra je stala sijajna zgradba, ki pa se je morala umakniti zidavi nove, kakršno pozna ves svet.

Centralne stavbe, to je tip križanj ladij, so rabile kot krstilnice ali grobnice. Njihov tloris je bil tudi mnogokoten ali celo krog (po Panteonu). V Raveni stoji najlepša: San Vitale, eno od teh lepotic je dal zgraditi Karel Veliki v Aachnu okoli leta 800.

Stara bazilika Sv. Petra v Rimu – ilustracija po Crostarosi (1892)

A najmogočnejša stoji v Carigradu – namreč Sveta Sofija (iz okoli let 532–537). Prava zakladnica v mozaiku je, ki je v helenizmu začel kot tlak, zdaj pa krasi ostena evropskih cerkva. A pozabila je na kiparstvo, tako je kip Boga ali svetnika v baziliki redke pojav – reliefna plastika je krasila le sarkofage. Ne le delitev imperija, tudi stalni vplivi Orienta so počasi razdvojili področje stila na zahod (Rim in Ravena) ter vzhod (Bizanc), tako da je bila Sveta Sofija konec 6. stoletja že vzorec nove smeri.

Srednji vek

Na razvalinah zahodnega rimskega cesarstva je v Podonavju v 2. polovici 1. tisočletja nastal velik cirkus – selitev narodov. Otvoritev je pripadla Hunom, ki so pridrveli do Rima, a ga niso požgali; sledila so germanska plemena Langobardov, Gotov, Vandalov – pa spet azijati Avari, plemena, lačna sonca in dobrin. Za njimi so prišli Slovani. Končni vdor je pripadel Ogrom. Tisti nepovabljeni divjaki, ki so sprejeli krščanstvo, so ostali in osnovali svoje države; tu omenjam Ogre – kralja Štefana: njegov oče je še divjal na konju skozi Karpate, sina Štefana pa so že kronali v Rimu!

Zahod Evrope je bil v tej zgodbi le malo prizadet, čeprav so Goti in Vandali vihrali skozi Provanso v Hispanijo. V zakotju alpske Galije je iz samostana Cluny zapihal nov veter – reforma verskega življenja in cerkvene uprave. Nastopil je čas preroda duha in samostani so postali obnovitelji duhovnosti, filozofije, skratka obnove civilizacije in Francija je bila njena vodnica. Arhitektura je imela vodilno vlogo s svojo nalogo: sakralnimi stavbami. Ostane pa še vedno velika uganka: kdo je vzgojil te velike mojstre!

Tipična romanska cerkev je podeželskega tipa, torej kopija rimske stavbe, posrednica pa je karolinška bazilika, to je za eno kvadratno polje podaljšana rimska osnova. Prezbiterij je običajno dvignjen, tako da ostane pod oltarjem kripta ali spodnja cerkev. Postavljen je bil ideal: za ostale mere cerkve izhaja namreč v proporcih iz osrednjega kvadrata. Strop je obokan. Opisane cerkve dajejo videz večje slikovitosti notranjosti kot zunanosti; sile obokov se že lovijo z močnimi oporniki, poudarjali so slikovitost portalov in dodajali drugi zvonik.

Francija je ta slog uvedla v XI. stoletju, naslednjih 50 let pa je zajel še nemške dežele, a naslednje stoletje so v Franciji že uvedli gotiko.

Tu se lahko ustavimo: prišli smo do časovne črte, ko slovenski umetnostni zgodovinarji lahko rečejo: tukaj vstopamo v evropsko zgodovino. Prvim cerkvam (ne samostanom) na naših tleh so posvetili svoja dognanja pionirji zgodovinske vede. Tačas, ko so na naših tleh zidali prve cerkve, se je plemstvo selilo v prve gradove, ki so kot utrjene stavbe doživljali svoj razvoj.

Dr. F. Kovačič, profesor mariborskega bogoslovja, je napisal sijajno knjigo *Zgodovina Štajerskega in Prekmurja*, pomembno pa je tudi delo prof. Stegenška, prav tako profesorja mariborskega bogoslovja, *Konjiška dekanija*. Oba sta mojstra besede in stroke – užitek je brati, posebno veliko poglavje o Žički kartuziji. Od tega branja naprej se s tihim spoštovanjem vozim po Štajerski.

V XI. stoletju se je iz frankovske države odtrgala dolga kolona voz in konjenikov v nemških kutah in oklepih, prelezli so Savojske Alpe, se pomaknili prek ravnin Lombardije, prejezdili Sočo in Savo, više gori pa jih je dočakalo spremstvo konjiškega gospoda ... njega, ki mu je cesar obljubil duhovno in gospodarsko pomoč iz frankovske dežele.

Zdaj so nastopili kloštrski žolnir, ki meri in riše, zidarski mojstri, ki so začeli snovati gradbene skupine, en del pa se je lotil pastorage. Ko so zgradili cerkev, trak celic, hospic in karner, so se lotili še obzidja in podružnice spodaj v Špitaliču, ki je bil servis neposvečenih članov za stik z javnostjo. Z namenom, da bi delo potekalo hitreje, je opatu pomagal konjiški gospod s svojimi ljudmi in podložniki. Po protokolu sta sledila otvoritev in blagoslov ob asistenci zastopnika oglejskega patriarha. Oglejski zapisniki so pravzaprav edini dokumenti tistih časov – gosposka se v take stvari ni vtikala.

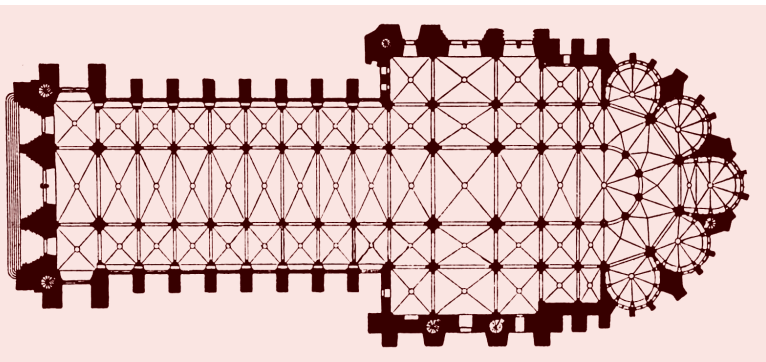
Zasnove cerkva so bile skoraj dedne, torej nasledek iz matične dežele, jasno pa je, da so mojstri med delom uveljavljali svoje zamisli. Stavbe, nastale na Slovenskem severno od Save, so pod vplivom koroško-bavarske šole, danes pa vemo, da na Koroškem stoji odličnost slovenske romanike.

Stolnica v Krki je nekaj posebnega od križa sv. Erne do oltarja s stotimi figurami; pa cerkve v Sv. Pavlu, Millstattu, na Osojah, v Dobrli vasi, Brežah in druge! Prav čistih primerov skoraj ni, vse so bile delno korigirane do časa, ko je bila v državi uvedena spomeniška služba po zaslugi vojvode Johanna.

Gotika

Na hitro smo prehodili obdobje ne le nekega stavbnega stila, temveč tudi čas nastanka slovenskih mest – fevdalizem je tu!

Zoritev evropske družbe je v dobi gotike dosegla blestečo stopnjo – to je visoki srednji vek, z velikimi premiki družbe, vstopanje meščanstva, zorenje mest. Na čelu razvoja je seveda zopet Francija. Na njenih tleh so nastajale umetnine najvišjega sijaja. Znotraj gradbene panoge se je razvijala tehnika, opazno je sozvočje materiala, nekaj novega pa je v bistvu tudi na relaciji človek – Bog, kar je sledilo novi filozofiji sholastike in mistike. Pravila kompozicije ostajajo ista kot v romaniki, vpeljava šilastega loka pa ne omejuje višin. Gotika kot svetovni stil je zajela tudi Anglijo in Španijo, le v Italiji ni imela odmeva, izjema so Benetke. Pomemben pečat je

Tloris gotске katedrale v Reimsu

dala gotika Sloveniji s svojimi »izdelki«: Ptujсka Gora, Crngrob, Kranj, Novo mesto, Šentrupert, pa gradovi in samostani, da ne govorim o Koroški.

Gotika je ponudila veliko prostora kiparstvu in slikarstvu; na kratko: gotika je ustvarila monumentalno vizijo božjega kraljestva, pomeni višek umetniškega ustvarjanja v arhitekturi. Na višku razcveta pa jo je v Italiji, kjer se ni mogla vrasti, izpodrinila nova šola, ki se je naslanjala na antiko. Srednja Evropa pa je gotiko še dolgo cenila.

Renesansa

Italija je odprla pot novemu slogu, katerega načela so zapustila staro krščanstvo in romaniko. Izredna navzočnost antičnih spomenikov je zmagovala na vseh področjih, izzivala nove pristope in posnemanja antike, pa tudi Francijo in Nemčijo je izzvala na antično hipoteko. Času sta dala barvo še ekspanzija turškega pritiska na Balkan in padec Bizanca 1453. leta. Načelne odločitve so izšle iz odkrivanj in študij antičnih del. Tako sta se sprostila slikarstvo in kiparstvo, ki sta bila v prejšnjih slogih bolj ali manj hlapca arhitekture.

Na čelu novega sloga so bila italijanska mesta, predvsem Firenze in Rim. V ustvarjanju so zdaj nastopala imena, ki so bila v prejšnjih časih skrita za cehi mojstrov, čeprav so vodilni zaslužili v zgodovini častna mesta. Zdaj so v večno slavo stopili Brunellesci, Alberti, Bramante, Rafael, tudi kot slikar, Michelangelo do viška, v prehodu k baroku pa Michelozzo, Vignola in Palladio. Vsa ta imena spremlja elita slikarjev in kiparjev, seveda tudi drugih šol, npr. beneške in lombardske. Osrednja stavba renesančnih del je cerkev sv. Petra, katere načrte so papeži zaupali najbolj blestečim imenom časa.

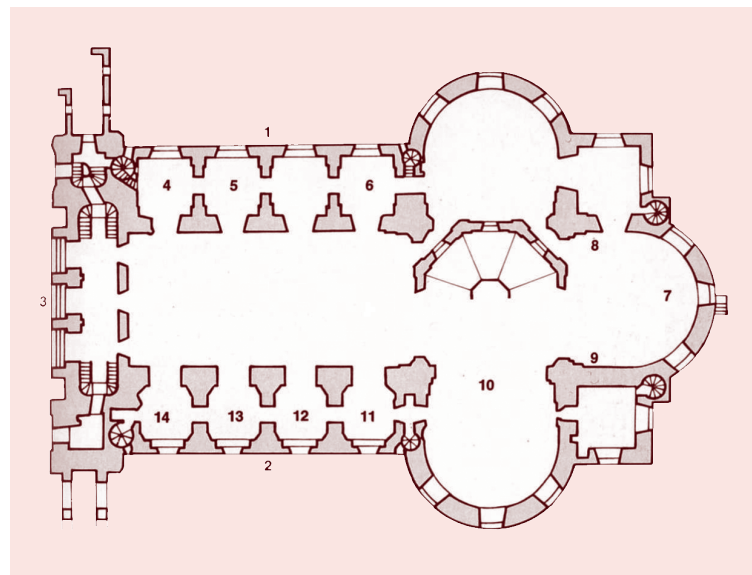
Renesansa ni imela takega odziva v srednji in zahodni Evropi. V naših krajih imamo le skromen odmev v notranjosti uršulinske cerkve v Ljubljani in grad samostan Olimje na Sotelskem.

Barok

Ko je na severu odmirala gotika in na jugu cvetela renesansa, je skozi zadnja dela renesančnih mojstrov vstopil v zahodno Evropo nov slog. To je potekalo ob novi družbeni klimi – odkritju Amerike, reformaciji in njej sledeči protireformaciji – pa ni čudno, da je prišlo do premika v umetnosti. Vodilna panoga je bila zopet arhitektura in zopet so cerkve pobrale največ sprememb. Barok je ponudil vsem trem umetnostnim panogam največji delež; selil se je v meščanstvo, palače, parke, k jav-

nim spomenikom. Neštete cerkve, začete v renesansi, so končale v baroku. Lep primer: Svetega Petra v Rimu s kolonadami so končali Michelangelo, Bernini in Maderna. Barokizacija je zajela predvsem gotiko, kjer se je že poznal zob časa, pa ji je barok ponudil sanacijo. V Sloveniji delujejo italijanska imena: arhitekt A. Pozzo pri gradnji ljubljanske stolnice, kipar Robba v cerkvah in pri vodnjaku v Ljubljani; slikarstvo je zajelo večji del Evrope, tudi čez meje gradbene tradicije.

Ob gradnji ljubljanske stolnice je mladi arhitekt G. Maček študiral osnove baročne šole in v svoji zrelosti zapustil Sloveniji sedem svojih cerkva (Nova Štifta, Limbarska gora, Šmarna gora, Poljane ...). V naših skromnih razmerah je dal barok (odnosno barokizacija) največjo zbirko spomenikov, lahko pa rečem, da je prav barok prinesel sijajne estetske dosežke v delnih spremembah in opremah.

Tloris baročne stolnice v Salzburgu

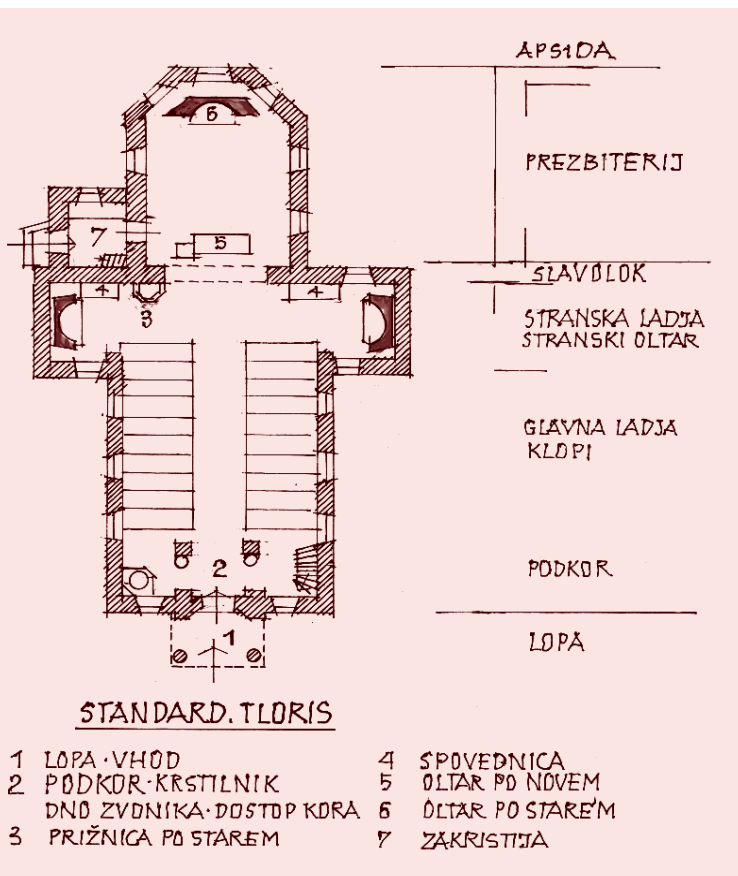
Historični slogi

Ko je barok sredi XVIII. stoletja dosegel svoj vrhunec, je kazalo, da razvoja naprej ni; nastopilo je razmišljanje, kako naprej. Stavbni analitiki so prišli do spoznanja: naslonitev na preteklost. V to smer so kazala nova odkritja evropske arheologije in na novo fascinirala kulturno srenjo. Iz množice idej so se oblikovale nove smeri, tako v stavbarstvu kot v spremljevalkah: romantiki, klasicizmu, empiru, ekspresionizmu in secesiji. Res, tudi vse to ni šlo mimo naših krajev.

Od sredine XIX. stoletja pa skoraj do druge svetovne vojne sta slovensko kiparstvo in slikarstvo dosegla svoj sijaj, arhitektura pa padec. Lahko rečem, da imamo na domačih tleh zastopnice vseh zgodovinskih slogov. Doktrina se je le malo spreminjala, oblika pa iz stoletja v stoletje.

Opis cerkvene stavbe

Portal nam odpira notranjost. Takoj za vhodom pridemo v podkor; ob strani opazimo dostop na kor. Ob kropilniku je cerkvena pušica z železno ključavnico. Smo v cerkveni ladji, ob strani se gnetejo klopi – lepi mizarski izdelki. Kamniti tlak nas vodi do slavoloka, kjer se tla lomijo za dve do šest stopnic. Če ima cerkev še stransko ladjo, leži ta pred slavolokom. Ostenje in strop dajeta glavni vtis cerkve. Ta se je v razvoju spreminjal v pogojih, ali je šlo za farno, samostansko ali podružnično cerkev. Na čelu stoji glavni oltar, v baroku z obhodom. Oltarju dela družbo nekaj sedežev ali klopi, v primeru kornega prezbiterija pa precej več (Ptuj – Sv. Jurij,

Tloris tipične slovenske cerkvice

Slavolok

To je kot ločnica ladje od oltarja pomemben del cerkve in kot tak včasih močno poudarjen s slikarjo in profili. Slavolok pa je odpadel, če je bila cerkev dvoranska (Plečnikova cerkev v Šiški). Pod slavolokom je bila običajno balustrada s kamnito polico za obhajilo.

Ostenje ladje

To je običajno prostor za okna in za križev pot. Uveden je bil v času janzenizma, ko je ta duhovna ločina močno pospeševala Kristusov pasijon. Zgodnji slogi so dali cerkveni notranjosti le malo ali nič proste stene, to sta dala šele renesansa in barok.

Izvedba pasijonskih slik

Izdelane so v steklu, kot olja na platnu, v žgani glini ali kot relief v lesu. Kar ogledate si jih na Brezjah! Sploh pa so Brezje z vidika izdelave vse uglašene, odlične,

samostani). Ob strani je zakristija s »službenim« vhom. Prek zakristije vodi tudi prehod na prižnico (lat. ambon) ali v zgornjo etažo (empora).

Lociranje cerkva nam ponuja več možnosti:

- 1) samostojna stavba
- 2) stavba v družbi z župniščem, kaplanijo ali mežnarijo
- 3) ob pokopališču
- 4) s taborom
- 5) samostanski kompleks
- 6) v gradovih kot kapele
- 7) s krstilnico

Verniki, ki pogosto obiskujejo romanja, imajo priliko spoznavati vse navedene primere, vtis in doživetja pa pridejo sami. No, vseeno pa dodajam nekaj besed o krstilnicah, ki jih danes ni več. V zgodnjem krščanstvu nekrščeni ni smel v cerkev, pa so kandidati morali skozi »recepico«. To je bilo ponekod tako važno, da so cerkvam zunaj dodali še krstilnico. Danes smo priče množičnim ritualom, bodisi v stranski ladji ali kar pred oltarjem.

tako kar zadeva tlake, oltarje, vrata, klopi kot tudi obdelavo ostenja, barvnih oken. Pravi vrtec za oči, ki mu manjka le tista letnica, patina prvotne gorenjske cerkvice, ki je prej stala na tem mestu.

Oltarji

Če bi hotel pisati o njih, bi moral imeti pred seboj fotografije svetišč svetovnih verstev; od Egipta prek Helade, Rima; žal pa priče segajo le v romaniko, ko sta se ločila Rim in Bizanc. Iz opreme cerkva tega razdobja sklepamo, da je bila zelo skromna in taka je ostala še danes. Z zorenjem liturgije, ob dejanjih papežev in opatov slavnih samostanov, so tudi arhitekti dodajali svojo pobudo, da je prišlo do tako sijajnih izvedb, kot jih poznamo danes. Eden takih dosežkov je zopet Berninijev oltar – baldahin v cerkvi sv. Petra v Rimu. Naš elitni primer je zopet Ptujška Gora v sijajni igri svetlob in oltarne piramide.

Nekatere cerkve imajo prezbiterij lomljen v dve etaži: ponekod so s tem izkoristili terensko razliko. Primer: cerkev na Svetih gorah nad Sotlo, drug primer pa imamo na Koroškem v romarski lepotici ob Krki. Tam je kletni nivo kripta sv. Eme. Lepota izvedbe in pesem kamna sta neponovljivi. Seveda je tudi glavni oltar nad kripto nekaj čudovitega. Marijo obkroža 72 kipov. Tega ne vidiš nikjer!

Spominski kamni

V župnijskih cerkvah imajo ponekod ob stranskih oltarjih spominske plošče, posvečene padlim faranom v mnogih vojnah. Pri nas takih posvetil skoraj nimamo, saj tega oblast ni pustila. Teh plošč so polne avstrijske in nemške cerkve in to za nekaj stoletij nazaj. Naša oblika so farne plošče, postavljene na pokopališčih po domovini – v varstvu domobranske veteranske Nove zaveze.

Prižnice

Naleteti na cerkev brez prižnice je redkost. Če je ni v sami ladji, je verjetno – vsaj pri malih podružnicah – zunaj pod lopo. Tudi maševalo se je zunaj ob zavetnikovem godu. Pri nas imamo nekaj primerov – Sv. Janez v Bohinju, Sv. Marko na Vrbi in Breg pri Žirovnici. Ponekod so še spovedovali zunaj. Lopa je zelo simpatičen dodatek osrednji stavbi, predvsem ji vidno popravi vhodno pročelje, če ni bilo denarja za fineše fasade, kajti le malo cerkva je imelo toliko denarja za sijajno fasado, kakršna je krasila minoritsko cerkev na Ptuj. Ker v romaniki še niso poznali konzol, so bili amboni na stebrih. Ohišja so krasile štiri lesene ali kamnite table z evangelisti. Barok je videz ambona stopnjeval do blestečih izvedb, da samo strmiš. Le oglejte si tak primer v baročni cerkvi Sv. Egidija v Celovcu!

Orgle in kor

Za nastanek kora je razvoj moral počakati nekaj stoletij, da so bili rešeni gradbeni problemi. Vsekakor je kor-etaža simpatična in zelo koristna sestavina vsake večje cerkve. Malim podružnicam se ta dodatek ni izplačal – mašo je spremljalo ljudsko petje.

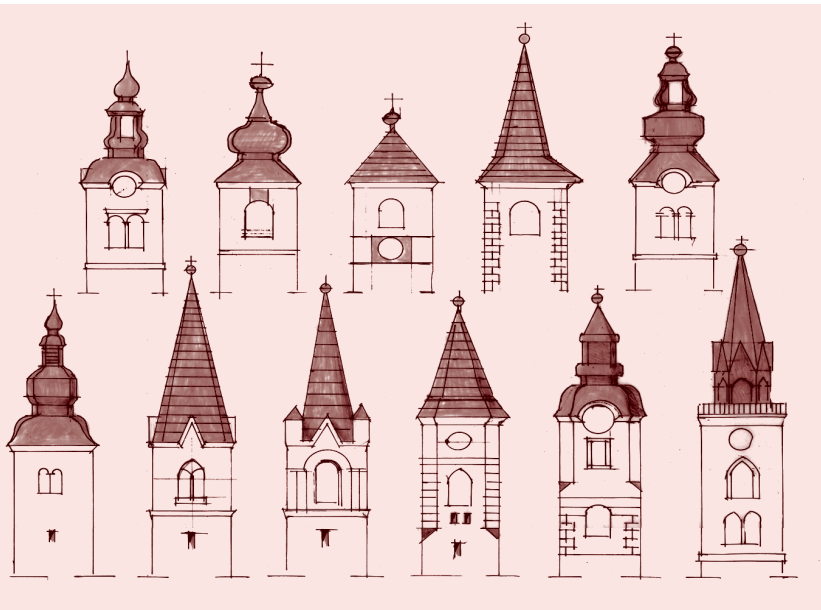
Ko je nastal kor, se je odprlo zborovsko petje, ki se mu je kasneje pridružila spremljava z orglami.

Zvonik

Zvonik je zgodovinska sestavina krščanskih cerkva. Opazen je na risbi bazilike sv. Petra v Rimu, ki je ni več. Služil je različnim namenom, gotovo pa ne za zvonjenje. Prvi znani stolp, t. j. babilonski, ni imel današnje vloge, služil je pontifikalni eliti za opazovanje neba. Ko je krščanstvo zapustilo katakombe in so bile dane na razpolago bazilike, so prvim oblikam cerkva dodajali prostore – atrije, krstilnice. Predstavljam si, da je bila bazilika sv. Petra v Rimu pred razširitvijo impozantna stavba. Današnja funkcija zvonika pa seže v karolinško dobo, ko je romanika uredničila svoje impozantne zamisli francoske gotike. Od tod naprej se veliki stavbarji že poigravajo z oblikami, številom in lociranjem. Toda na novi baziliki sv. Petra sta nizka zvonika čisto v senci veličastne kupole. Na naših tleh imamo zastopane vse omenjene oblike, tako lahko rečemo, da imamo nekaj dobrih primerov v tlorisu več kot 8 x 8 m. Omenjam Crngrob (župnija Stara Loka) in Šmartno na Pohorju. Kako je Gorenjska kot agrarno revna pokrajina – freisinško-briksenško gospostvo

– brez lokalnega plemstva sezidala Crngrob, mi je še danes uganka.

Primeri zvonikov na Slovenskem

Zvonovi

Glavno vlogo je igrala seveda teža. V Moskvi v Kremlju še danes v travi leži zvon, ponos ruskih livarjev in v sramoto mesta, da ga niso mogli dvigniti v zvonik. Tekmovanje je bilo v srednjem veku veliko. V Bologni so tekmovali plemiči, kdo bo zgradil višji stolp, dokler se ni enemu tekmeču stolp podrl. Sicer pa lahko samo občudujemo, kolikšna teža bronavi visi na taki višini.

Nad zvonico je postavljen strešni del, nekje sem naletel na izraz tambur (fr. boben), ki se konča z jabolkom, križem ali petelinom.

Evropa je v gradnji zvonikov dosegla fantastične rezultate, naj gre za francoske, porenske,

bavarske, češke, panonske, toskanske, lombardske ali ukrajinske, vsi so plod znanja in okusa. Vse to pa brez betona, jekla in računalnikov.

V oblikovanju tamburja so evropski mojstri našli neštete oblike, ki so pokrajinsko naravnane, jaz jim pravim »šole«. Od slovenskih navajam dolensko, štajersko, panonsko, selško, obsavsko, istrsko, koroško. Dolenski primer je prehod iz kvadratnega tlorisa v osmerokotnik. Izvedba ni originalna, prinesena je verjetno od italijanskega mojstra – original pa je zgodnjekrščanska formula iz Sirije.

Orientacija – lokacija

V opisih naših cerkva je močno poudarjen pojem orientacija, t. j. usmeritev ladijske osi na vzhod, torej proti Jeruzalemu – rojstvu krščanstva. Od te simbolike se je odstopalo le ob naravnih ovirah lokacije. Na Dolenskem se je zgodilo nekaj posebnega. Ob vizitaciji legata iz Ogleja v Novem mestu je bilo ugotovljeno, da os odstopa od pravila za 17 stopinj. Dela na kapiteljski cerkvi so bila v polnem teku, ko je vizitator odločil, da se del »grešnega« zidovja podre in delo nadaljuje s popravkom! Tako ima Novo mesto edinstven primer oglejske avtoritete. Pa še to: lom cerkvene osi cerkve sploh ne kazi, nasprotno!

Dejansko pa marsikje, kjer se so pravila usmeritve zahod-vzhod držali, to moti lokacijo. Izjeme so tudi v mestih, kjer so cerkev locirali v ulični sistem. Pogosto pa so cerkvi določili otok ali trg. V času, ko so evropska mesta dobivala obzidja, so gledali, da je bila dobro varovana.

Dandanes ugotavljamo, da pa so imeli tržani čuden odnos do ugleda cerkvene lokacije. V hlastanju za prostorom so jih kar obzidali, da so komaj dostopne. To se je dogajalo predvsem po letu 1945.

Taka stavba pač zahteva nekaj čistega prostora. Izjeme so samostanske cerkve, kjer se njihova zunanost ujema s križnimi hodniki. Na podeželju pa naletimo tudi na pozitivna sosledstva, to so lesene kmečke zgradbe, kozolci, podi, kašče, znamenja in kapelice.

Spovednice

To je atribut, ki ga je težko postaviti v podolgovato ladjo, če ni določeno že v projektu. Najboljša mesta so v stranski ladji. Mere in izvedba so zelo tipizirane, razlika je v ceni izvedbe. Kadar je bil v fari misijon, so se morali znajti s provizoriji. Opažam, da danes že menjavajo stare spovednice in postavljajo modernejše.

Cerkve s pokopališči

V davnini je bil svet okrog cerkva pokopališče za farane, torej že v času bazilik. Razvoj krajev in mest je čedalje bolj stiskal obroč okoli njih; rešitev je bila v selitvi

gomil drugim. To rešitev so uporabile mnoge fare (npr. Sv. križ v Ljubljani – Žale), tako da imajo danes dovolj prostora za prireditve ali druge potrebe.

Župnije, ki so tako selitev zamudile, pa so še danes ujetnice krajevnega razvoja. Nazoren primer imamo v Ljubnem v savski dolini, kjer so sicer ta problem medtem že rešili. Kjer pa so cerkev postavili na rob vasi, tam so pokopališča raztegnili na zeleno okolico. Lep primer: Dovje na Gorenjskem.

Pokopališke cerkve

Na ta tip cerkva naletimo na mestnih pokopališčih, kamor je župnija iz župne cerkve prenesla del pogrebnega obreda. Gre torej za mini cerkve, temu primerne so tudi zasnova, velikost in oprema.

Ljubljana ima na Plečnikovih Žalah edinstveno obliko pogrebov. Žale so odprle novo filozofijo.

Romarske cerkve

V tem članku ni govora o romanjih, to je lahko posebna snov na drugem mestu, omenjam pa jih kot objekte posebnega pomena. Izstopajo po svoji markantnosti ali po legi (lokaciji). Ta pa je vezana na posebne dogodke, za katere skoraj ni razlag.

Risbe Tone Mlakar

Ančka Tomšič

CERKVE V BREZNICI, NA SELU, V RODINAH, V VRBI ...

Njihove usode skozi čas

Župnijsko cerkev *Žalostne Matere božje na Breznici* so začeli graditi leta 1819. Postavitev je bila določena na prostoru, ki je bilo dovolj natančno središče vasi, ob lokalni cesti Moste–Begunje. Zemljišče za gradnjo cerkve je prodal Štefan Jalen.

Cerkve je klasična stavba s potrebnimi prostori, kot so ladijska dvorana, krstilnica, štiri stranske kapele, prezbiterij s kapelo in zakristija. – Cerkev je visoka 12,30 m, v dolžino meri 34 m in v širino 10,35 m. Delo je bilo v rokah arhitekta Blasia Zamola iz Gemone. Cerkev na Breznici je dal sezidati župnik Salezij Christian, kaplan v Radovljici, po rodu Ljubljčan.

Cerkve je bila posvečena na dan sv. Avgušтина, 28. avgusta 1821. Posvetitev je opravil škof Avguštin Gruber, ki je tedaj prvič govoril v slovenskem jeziku.

Sredi fasade je glavni vhod s pravokotnim portalom. Vhodni prostor se nadaljuje v širšo ladjo s stranskimi kapelami. Nad vhodno fasado se iz strehe dviguje zvonik s čeladasto streho, ki jo zaključuje križ. Zvonik ima na vsaki strani pravokotno okno in uro. Vhodni prostor se nadaljuje v širšo ladjo s stranskimi kapelami. Prezbiterij ima dve okni z barvnimi stekli. Veliki marmornati oltar so izdelali trije mojstri, Janez Vurnik ml. in Ksaver Zajec; Janez Šubic je naslikal podobo Žalostne Matere božje. Na stranskih oltarjih so sv. Janez Krstnik, sv. Ana, sv. Nikolaj s kipoma sv. Apolonija in sv. Gala. Nekaj kipov je verjetno iz starejše dobe. K prezbiteriju sta prislonjeni kapela in zakristija. Svod prezbiterija krasijo freske. Križev pot je delo Simona Ogrinca in Janeza Vurnika iz Radovljice. Za novo brezniško cerkev je nameraval župnik Christian prepeljati lep, velik zvon iz sosednjih Rodin, ampak Rodinci so se uspešno uprli, na Breznico pa so pripeljali novega leta 1837. V zvezi z gradnjo brezniške cerkve sta bili podrti dve stari cerkvi v brezniški fari, sv. Lovrenc in sv. Nikolaj. (Omenja ju tudi Valvasor). Čez čas se je pokazala potreba po obnovi brezniške cerkve. Tako je bila leta 1914 obnovljena lesena streha; »stara streha iz macesna je trpela od 1820, torej 94 let«.

Cerkve Žalostne Matere božje
na Breznici

Cerkev je bila temeljito obnovljena leta 1993, pred novo mašo g. Matjaža Ambrožiča.

»Vidite, župnijska cerkev Žalostne Matere božje na Breznici je res kakor mati vsem svojim sedmerim hčeram, ki pa so vse precej starejše od nje,« prijazno pripoveduje brezniški župnik.

Naštejmo jih, da ne bomo pozabili nanje: Sv. Florijan na Studenčicah, Sv. Kancijan na Selu, Sv. Klemen na Rodinah, Sv. Lovrenc na Gori nad Zabreznico, Sv. Marko v Vrbi, Sv. Martin v Žirovnici, Sv. Radegunda na Bregu.

RODINE – PODRUŽNIČNA CERKEV SV. KLEMENA

Vas Rodine se omenja že v srednjem veku. Listine, ohranjene na Dunaju, izpričujejo obstoj vasi s prvo omembo leta 1163. Tedaj so bile Rodine sedež prafare (pražupnije). Pod njeno okrilje so spadale vse vasi pod Pečmi. Značilno v prafari je bilo, da so umrle pokopavali v blagoslovljeno zemljo, rodinsko pokopališče pa je bilo edino v tem delu Gorenjske. – Celotna vas Rodine leži na tleh z davno kulturno ostalino. Pod vasjo so pred leti izkopali ostanke temeljev rimske kmečke hiše (villa rustica) iz konca prvega ali začetka drugega stoletja naše dobe. Izkopane sledi bodo lahko pojasnile marsikatera vprašanja in ugibanja, povezana z rimsko dobo v naših krajih. Rodinska pražupnija je trajala osemintrideset let, zatem so premestili župnijski sedež na Breznico.

Rodinska cerkev velja za zelo staro, saj so sv. Klemenu posvečali prve cerkve na naših tleh. – Pražupnijska cerkev sv. Klemena na Rodinah izhaja iz druge polovice 10. stoletja. Izkopanine kažejo, da je druga, gotška cerkev pogorela, današnja je že tretja po vrsti. Cerkev se v pisnih virih prvič omenja leta 1163. Legenda pripoveduje, naj bi relikvije za cerkev prinesla brata Ciril in Metod, ko sta potovala v Rim s posmrtnimi ostanki sv. Klemena. Sedanja cerkev se omenja leta 1601.

V notranjosti cerkve so dela domačih mojstrov Frenketa, Pengova, Pustavrha. – Ladja je podolžen prostor z banjastim svodom. Na temenu oboka je štukiran okvir. Oltar sv. Klemena je delno še ostanek prejšnjega, delno marmor, les. Ob sv. Klemenu sta še stranska kipa sv. Peter in sv. Pavel. Križev pot je baročno oblikovan, Layerjeva smer. Relikvije in svetinje. – V kotu med severno kapelo in zahodnim delom ladje je nizek prizidek z zazidanim oknom, verjetno opuščena grobnica. – Ob robu zunanjih sten se pozna »rustica«, močno izražena je vogalna ornamentika na svežem ometu.

Cerkev sv. Klemena na Rodinah

Trije rodinski zvonovi se mogočno oglašajo, kadar vabijo; nekoč so jih hoteli odpeljati na Breznico, ampak vrli Rodinci so se uspešno uprli.

Cerkev sv. Klemena z obzidjem in pokopališčem na Rodinah sodi med najlepše spomenike sakralnega stavbarstva 17. stoletja v tem delu Gorenjske.

Seveda, hoditi skozi vas in srečati prijaznega domačina, ki vse vé, je dovolj dragoceno besedovanje, ki na mah napolni beležnico.

Treba bo na Rodne, pogreb bodo imeli ...

Včasih so bile hude zime in dolge, strupen mraz je silil skozi vse špranje v hišo. Poti so bile visoko zasnežene, da v takem še volovska vprega ne potegne naloženih sani.

Vaški možje so še enkrat pokropili umrlega soseda. Sedaj pa, kako opraviti pogreb na oddaljeno pokopališče? Po nekaj izpraznjenih kozarcih se je pokazala rešitev. Umrlega so spravili v prevetrno podstrešje v eno izmed praznih skrinj. Čez nekaj časa se je zima umirila, ceste so postale za silo prevozne, tako so vaščani le naredili lep pogreb za dragega soseda.

Po stari navadi so se zbrali na likofu. Gospodinja je šla na podstrešje po posušene hruške, da bi naredila sladico in skuhala kompot. V skrinji pa, o groza! Mrlič, ne pa hruške ... Pogrebci so se na mah streznili in komaj dojeli, da so pokopali skrinjo s hruškami, ne pa ... Le kdo ne bi verjel.

Tako je bilo to, na podstrešjih so bile nekdanje najprikladnejši pohištveni element za shrambo vsega, kar mišim ni smelo priti pod zobe.

CERKEV SV. KANCIJANA NA SELU

Zapisi o podružnični cerkvi sv. Kancijana na Selu posredujejo vrsto letnic, iz katerih se ugiba čas pomembnejših del in prenov.

Cerkev sv. Kancijana je verjetno iz 13. stoletja. Sedanji prezbiterij je iz 16. stoletja. Cerkev se prvič omenja leta 1468. Čeprav ima cerkev baročni videz, sega njena zgodovina v čas romanike.

Stranska oltarja sta bila posvečena že leta 1430. Na glavnem oltarju je kip sv. Kancijana, mučenca iz Ogleja iz 4. stoletja. Ob njem sta sv. Blaž in cerkveni učitelj sv. Ambrozij. V stranskem oltarju je sv. Anton s sv. Petrom in sv. Pavlom. Nad tem oltarjem so v ovalni sliki upodobljeni trije kralji, Gašper, Miha, Boltežar. Na drugem stranskem oltarju je sv. Družina, na vsaki strani oltarja sta sv. Janez Krstnik in Janez Evangelist, na vrhu je rožnovenska Marija. Nad glavnim oltarjem je sv. Mihael s tehtnico, ki tehta duše.

Cerkev sv. Kancijana na Selu

Umetniški okras cerkve je slika sv. Jurija na konju v borbi z zmajem; slika je iz prve polovice 15. stoletja. Freska je primer povezave slikarstva s koroškim. Na zunanji strani cerkve je vidna freska s podobo sv. Krištofa. Z obnovitvenim posegom bo dobila prvotni videz, kar je dogovorjeno v prednostnem načrtu. V letu 2006 je bila obnovljena notranjost cerkve, zatem je na vrsti zunanost.

Vhod v cerkveni stolp je na zunanji strani. Leta 1743 je bil prenovljen, letnica je dobro vidna na vrhu. Leta 1982 je pogorel, ker je vanj udarila strela. Stolp so obnovili, kaj drugega pa se do leta 2006 ni obnavljalo.

Posebnost cerkve sv. Kancijana so bili stari zvonovi. Srednji zvon je imel v gotici napisana imena Lukas, Markus, Mateus. Zvon je bil iz 1550. leta – Manjši zvon je bil še starejši, vsaj iz 15. stoletja, z napisom Kaspar, Melchior, Balthazar v stari gotici. Ta je ostal pod domačo cerkveno streho sv. Kancijana, nekatere pa je pobrala vojska. Zid okrog cerkve ne skriva svoje zares častitljive starosti. Ponekod že popušča in se podira. Kaj ko bi s pomočjo strokovnega posega še naprej ostal tak kot je? Kdo ve, kako je služil svojemu namenu? Ne ve se, kako je bilo s pokopališčem, je bilo ob cerkvi? Vaški otroci so imeli navado, da so rekli, da gredo na britof, ne k cerkvi. Tam so se najraje igrali. Ali pa, ko je sosed šel kositi travo okrog cerkve, je rekel, da gre na britof kositi. Pravzaprav še danes kosijo na britofu, ne pri cerkvi.

Cerkev Sv. Marka v Vrbi

VRBA – PODRUŽNIČNA CERKEV SV. MARKA

Sredi vasi zelení košata lipa in pod njo so v krogu razvrščeni veliki kamni, to so srenjski kamni ... Seveda, to je v starodavni vasi Vrba, od koder je prišel Prešeren; za vasjo vabi cerkva sv. Marka, sakralni spomenik iz pradavnine.

Cerkev je prvič omenjena v radovljiški župnijski matrikuli iz leta 1468. Temelji s škodlami krite cerkvice segajo v čas pred 14. stoletjem. – Cerkev je bila v srednjem veku večkrat poslikana tako v notranjosti kot tudi na zunanosti. Prvotno je bila grajena v romanskem slogu, v 16. stoletju so jo prenovili v gotiko. – Zvonik je bil zgrajen istočasno s prezbiterijem. – Na ladijski strani slavoločne stene sta upodobljena evangelist Marko in sv. Jernej. Prizor iz Kristusovega pasijona, Pohod in poklon Sv. treh kraljev je poslikal Jernej iz Loke. Prav tako je njegovo delo Marijino oznanjenje na slavoločni steni in pasu mučenk na severni steni. Freske so iz časa okoli leta 1525–1530. – Na zunanem zidu so tri upodobitve, ki pa niso delo umetnika, ki je slikal v notranjosti

cerkve. Upodobitve predstavljajo sv. Krištofa ter Križanega z Marijo in Janezom. Na koncu zidu je upodobljen sv. Jurij v boju z zmajem. Ob vhodu je v lopi slika svetnikov: Jerneja, Sebastijana in Jakoba. Poteze dokazujejo čas prehoda iz gotike v renesanso v zgodnjem 16. stoletju. Stene v prezbitteriju niso bile poslikane, pač pa le rebra in okensko ostenje. – Glavni oltar naj bi bil iz okoli leta 1750. Bogat baročni zastor predstavlja slikovito razgiban obris. Prvotno je bil oltar sv. Rešnjega telesa: dva angela držita žitna snopa, to je nezgrešljiv simbol evharistije. Na mestu slike sv. Marka je moral prvotno biti tabernakelj. Stranska oltarja sta klasičen primer zlatih oltarjev iz 17. stoletja. Leta 1990 je bil rekonstruiran poslikan leseni strop, ki mu na podlagi fragmentov pripisujejo izdelavo v času med 1500–1515. Figuralne poslikave, kljub skromnim sledem, so verjetno delo Jerneja iz Loke.

V lopi je doprsni kip nadškofa Antona Vovka, delo arhitekta Evgena Gustina iz leta 1993.

CERKVICIA SV. LOVRENCA NA GORI NAD ZABREZNICO

»**C**erkvenik ne more hoditi gori vsak dan delopust zvonit, so dejali, in sklenjena je bila sodba.« Cerkvico so podrli.

»Ta podružnica je bila namreč prav gori med skalami (733 m) tako poetično postavljena, da je glede tega težko dobiti kaj podobnega.« Iz razvalin podrote cerkvice sv. Lovrenca je bilo ugotovljeno, da je bila sezidana v pozni gotiki; dolga je bila 13 m, z 60–65 cm debelimi zidovi.

V času gradnje brezniške farne cerkve so podrli dve stari cerkvi v brezniški fari, to je cerkev sv. Lovrenca nad Zabreznico in sv. Nikolaja nad Breznico, ki je stala nad Legatovo hišo, kar omenja tudi Valvasor v svoji Vojvodini kranjski leta 1689.

Med domačini je zorela želja, da bi na novo zgradili cerkvico sv. Lovrencu na temeljih prejšnje. Najprej so začeli leta 1979 s čiščenjem terena in prečiščevanjem ruševin. Delo je bilo vseskozi naporno povezano s pazljivostjo, saj so graditelji naleteli na fragmente, kakršne poznamo z odkritjem Ajdne nad Potoki. Poznoantična odkritja so za lokacijo za cerkvico sv. Lovrenca pomenila zanimivo arheološko najdišče, ki je spomeniško zaščiteno. Med delom so na mestu, kjer je bil nekdanji prezbitterij, podrli skozi tlak. V globini približno 80 cm globoko so se pokazali plast žganine in kosi prezgodovinske žgane keramike. Iz ruševin in izkopanin so ugotovili, da je bila cerkev v zadnji fazi

Cerkvica Sv. Lovrenca na Gori nad Zabreznico

prezidana v gotskem slogu. V začetku 17. stoletja pa je bila še prizidana značilna baročna lopa s prižnico. Najstarejši del cerkve je pravokotna, prvotno romanska ladja. Nedvomno je imela raven lesen strop in na vzhodni strani polkrožno zaključeno iz fasade izstopajočo romansko apsido, katere temelji so danes pod hodno površino na začetku sedanjega gotskega prezbiterija. – Ohranjen je še lesen kip sv. Lovrenca neznanega mojstra iz 17. ali 18. stoletja.

Cerkvico so prostovoljno gradili domačini in krajani iz vseh okoliških vasi. Kljub pomembnim izkopaninam iz davnine se je morala gradnja cerkve nadaljevati. Iz doline je bilo treba spraviti težke kamne, jih sestaviti in vgraditi v vhodna cerkvena vrata. Možje so z vitli počasi vlekli težke kamnite bloke, najtežji je imel 359 kg. Vsi so delali udarniško, tudi obrtniki niso zahtevali plačila. In ko je bila na vrsti streha, je prišlo več kot 150 ljudi, da so drug ob drugem iz rok v roke prenesli čez štiri tisoč opek do cerkve. Do Sel nad Zabreznico je pomagal tudi traktor, naprej je šlo samo še z rokami. Cerkev je bila zgrajena v rekordnem času.

Križev pot je delo Janeza Bernika, akademskega slikarja, pobeljene stene v prezbiteriju so poslikane s pisanim cvetjem, delo gospe Smolej. Južno fasado krasi mozaik s podobo sv. Krištofa, delo akademskega slikarja Andreja Jemca.

Do cerkvice na višini 733 m v gozdnati rebri pelje označena steza iz Zabreznice.

SV. RADEGUNDA

Podružnica brezniške fare je prvič omenjena leta 1468. Okrog cerkve je bilo obzidje, v 17. stoletju so ga porušili. Cerkev je najprej stala na samem. Geološka raziskovanja so pokazala, da je že v 12. ali v 13. stoletju stala cerkev na tem mestu, kraj je bil naseljen že v pozni antiki. V neposredni bližini odprte cerkvene lope so bili odkriti ostanki poznoantičnega bivalnega objekta iz 16. stoletja in še staroslovanski skeletni grob iz 9. do 10. stoletja.

Sedanja cerkvena zgradba ima severno steno v romanskem slogu, južno steno pa so prezidali v 17. stoletju. Ob zahodni fasadi je odprta lopa, omenjena leta 1657. Ob severni fasadi prezbiterija stoji baročni zvonik. Glavni oltar je v baročnem slogu iz leta 1668, iz časa »zlatih oltarjev«. V osrednji niši stoji zavetnica sv. Radegunda z modelom cerkve, v starinskih nišah sta sv. Anton Padovanski in sv. Gregor Veliki s knjigo in mečem. Stranski oltar je posvečen sv. Vidu, ob strani pa sta sv. Volbenk z modelom cerkve in sv. Ignacij.

Največja dragocenost so freske na slavoločni steni iz začetka 15. stoletja. Na severni strani prikazujejo freske sv. Mihaela, ki tehta duše, na južni strani sta upodobljena sv. Radegunda in sv. Lovrenc, nad nji-

Cerkve sv. Radegunde na Bregu

ma pa je podoba noseče Marije – umetnina sporoča oznanjenje. Nekdaj je bila poslikana celotna apsida, deloma pa sta se ohranili dve podobi na ostenju slavoloka.

Ljudsko izročilo pripoveduje, da sta sv. Radegunda in sv. Lovrenc v duhovnem pojmovanju brat in sestra in da na njun godovni dan letijo svetinje od cerkvice sv. Lovrenca do cerkve sv. Radegunde na Bregu in nazaj. V tistem času se ponoči najbolj utrinjajo zvezde.

Cerkev sv. Radegunde so obnavljali v letih 1994–2000.

Sv. Radegunda

(njeno ime pomeni »Svetovalka v boju«)

Rojena je bila okoli leta 518 kot hči turinškega kralja Bertaharja. Njena mladost se je odvijala sredi divjega življenja in krutosti. Kljub temu se je zatekala k pobožnosti in izobraževanju ob vsaki dani priložnosti. – Mlado, še ne dvajsetletno je kruti in brezvestni kralj Klotar iz merovniškega rodu prisilil, da se je z njim poročila. Njegova bogata darila niso mogla zgladiti nesoglasij in prepиров. Deset let zakona je bilo za Radegundo pravo mučeništvo. Nekoč ji je uspelo, da je zbežala.

Naposled je šla v samostan Naše ljube Gospe v Poitiersu. Bridka usoda frankovske kraljice se je v samostanu končno zlila v globoko redovniško življenje, za katero je bila prepričana, da je bila rojena. V milosti in molitvi je Radegunda, svetniška redovnica, umrla 13. avgusta 587.

Stane Granda

»NE SPRAŠUJ SE, KAJ JE DOMOVINA DALA TEBI, AMPAK, KAJ SI JI TI DAL!«

Ob 200-letnici rojstva Matija Majarja Ziljskega

Če velja trditev, da je slovensko srce na Koroškem, denarnica pa v Trstu, velja tudi sklep, da je bila koroška zgodovina, ob siceršnji kranjskocentristični prevladi, vedno nekoliko bolj v ospredju, kot pa zgodovina drugih dežel. Matija Majar je kot narodopisec, jezikoslovec in narodni buditelj v svojem življenju zbujał okoli sebe toliko nemira, da mimo njega preprosto ni mogoče.

Matija Majar-Ziljski (* Goriče v Ziljski dolini, 7. 2. 1809 – + Praga, 31. 7. 1892) duhovnik, narodopisec in narodni buditelj, je ena najbolj vznemirljivih osebnosti slovenske zgodovine. Ob 200-letnici rojstva si velja posebno ogledati njegov pomen za največji dosežek Slovencev v njihovi zgodovini, to je za slovensko državo.

Za razumevanje vloge Matije Majarja v slovenskem osamosvajanju moramo najprej poskusiti orisati njegovo osebnost. Znamenitega Ziljana ni mogoče strpati v kalup. Po svojem življenju in delu ni ne tipičen duhovnik ne tipičen znanstvenik ne politik, ampak vsakega po malo. Predvsem pa je zelo samosvoj, prepričan v svoj prav. Kadar je to dobro, ni nič narobe, povsem drugače pa je, kadar jo mahne mimo. Drugače od njegovega sodobnika Andreja Einspielerja, ki je nastopal možato in zrelo, se nam pri Matiju Majarju zdi, kot da ni nikoli odrasel. To ni vrednostna sodba, ampak bolj govori o njegovi stalni vihravosti, ne pa o pričakovani trdnosti in zlasti sistematičnosti. Matija Majar je bil predvsem človek instinkta in čustev, ki prevladujejo nad razumom. V njegovi neposredni bližini je vedno manjkal človek, ki bi ga opozarjal, naj ogenj poliva s pametjo. Bil je resnični narodni buditelj, tudi ljudski tribun, ni pa bil politik v današnjem smislu besede. Ni mu bilo za oblast, vse življenje se je boril proti njej, ker je bila krivična do Slovencev, še posebno do koroških.

Prvo, kar je treba izpostaviti pri javnem delovanju Matije Majarja, je njegovo razumevanje Slovenije kot ozemlja Slovencev že pred letom 1848. V tem času je bilo že samo pisanje o Slovencih politično dejanje, da rabe slovenskega jezika niti ne

omenjamo. Pri svojem iskanju Slovenije se ni naslanjal zgolj na podatke iz literature, ampak je tudi sam raziskoval razmere. Njegovo potovanje po Beneški Sloveniji, Goriški in Trstu septembra 1843. leta je resda na prvi pogled narodopisno, vendar je v ozadju tudi vprašanje zahodnih meja etničnega ozemlja. Ob novem letu 1845 je v časopisu *Novice Slovenije* označil kot deželo ob Zilji, Dravi, Savinji, Savi, Muri in Beli, Koritnici in Nadiži. V istem članku, ki je napisan v gajici, izraža veselje nad uvedbo te pisave. Argumentacija je resda v smeri približevanja ostalim Slovanom, ni pa mogoče prezreti dejstva, da je s tako odločitvijo prispeval tudi h kulturnemu poenotenju slovenskega ozemlja, proti deželnemu partikularizmu. V tem smislu je treba ocenjevati tudi 1846. leta izdano *Pesmarico cerkveno*, ki je bila prva v gajici tiskana knjiga na Koroškem.

Matija Majar se je kot kmečki otrok zelo zavedal realnosti kmečkih razmer, zlasti revščine in neizobraženosti. Iz teh spoznanj izvira tudi njegov pogled na prosvetni, gospodarski in socialni razvoj Slovencev. Po njegovem mnenju bi morali ljudje bolj skrbeti za dvig šolske in splošne izobrazbe, ki lahko edina izboljša tudi gospodarski položaj. Ker bi bili bogatejši, bi lahko več žrtvovali tudi za narodne kulturne potrebe. Kupovali bi slovenske in slovanske knjige, časopise, ustanavljali čitalnice. "Domorodcu se ne sme stožiti, da se za domovino tudi malo potruži in nji v prid, sebi pa v čast kak krajcarček ali goldinarček daruje." Majar poziva k samoorganiziranosti in samopomoči Slovencev, saj očitno v tem pogledu ne računa na pomoč države.¹ Majar bi gotovo z obema rokama podpisal misel: „Ne sprašuj se, kaj je domovina dala tebi, ampak, kaj si ji ti dal!“ Tako je v nekem smislu med prvimi Slovenci, ki so se zavedali, da je kulturni in splošni razvoj v veliki meri odvisen prav od naslonitve na lastne sile. „Ne čakati na druge, delati!“ je bilo njegovo življenjsko geslo.

Slovensko zgodovinopisje je glede predmarčne dobe v precejšnji zadregi, ker ne more v podrobnostih pokazati nastajanja in oblikovanja zamisli Združene Slovenije. Prav članki Matija Majarja v Bleiweisovem časopisu *Novice* pa povsem nedvoumno kažejo, da je ta pred letom 1848 ne le obstajala, ampak je bila že v veliki meri izoblikovana tako glede Združene Slovenije kot glede jezikovnih zahtev. Verjetno je bila Koroška po zaslugi Urbana Jarnika, Matija Majarja in Andreja Einspielerja, pa tudi Antona Martina Slomška v tem pogledu vodilna slovenska dežela. Nedvomno daleč pred Kranjsko. Revolucija 1848/49, ki je kot prvo odpravila cenzuro in uvedla svobodo tiska, je Majarju dala možnost za javno predstavitev zamisli Združene Slovenije. Zdi se, da so vsaj nekateri Slovenci nemške politične cilje poznali in imeli glede njih izoblikovano svoje načelno stališče. Zato so tudi odklonili vsenemško

¹ Slovenske besede. *Novice* 24. 9; 1., 8., 22., 29. 10; 5., 12. in 19. 11.

združitve v okviru Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti, ki bi obsegalo tudi češko, večino slovenskega in dele italijanskega in hrvaškega ozemlja.

Slovensko zgodovinopisje je enotno v oceni izjemnega pomena Matije Majarja v letu 1848/49. Njegova takratna dejavnost je potekala na več ravneh. Celovito je nanjo najprej opozoril pokojni Fran Zwitter v svojem izjemnem članku *Slovenski politični preporod XIX. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike*. Posebnega pomena je njegova ugotovitev, da je to Majar storil samostojno, mimo dunajskih in ostalih Slovencev. V novem vrednotenju sta se mu pridružila Janko Pleterški s svojo knjigo *Narodna in politična zavest na Koroškem* in Vasilij Melik z več članki. Vsi se najprej ustavljajo pri znamenitem Majarjevem članku *Slava Bogu v višavah in na zemlji mir ljudem dobrega serca!*, napisanem 17. marca 1848 v *Novicah*. Zgodovinarje je pritegnil predvsem njegov vsebinski del. Zwitter pravi, da “izrazite zahteve po Sloveniji kot posebni avtonomni teritorialni enoti v tem članku še ni”,² Pleterški in Melik trdita nasprotno. Za Pleterškega je “Korošec Matija Majar prvi v marčni dobi v ljubljanskih *Novicah* izrazil idejo o Slovenii” in nato ponavlja tudi Zwitterjev citat Majarjeve zahteve, “da bode nam slobodno, da moremo u Slovenii, kadar koli hočemo in kakor hočemo po malim v šole in v kanclije vpeljati naš slovenski jezik, da nas ne sme noben narod siliti, ptuj jezik nam nametovati”. Tega odlomka Pleterški ne interpretira. Melik isti članek interpretira širše. V njem vidi idejo “preureditve avstrijskega cesarstva v federacijo enakopravnih narodov in misel na samoupravno enoto slovenskega narodnega ozemlja, misel na Zedinjeno Slovenijo, čeprav še ni bila imenovana in opredeljena”. Mislim, da bi tudi to trditev kazalo popraviti oziroma dopolniti v tem smislu, da Majar imenuje Slovenijo, ki seveda ne more biti drugačna kot združena.

Melik je datiral tudi tisk Majarjevega lepaka *Kaj Slovenci terjamo*, zlasti pa nam je dokončno razkril celo besedilo Majarjeve peticije za Združeno Slovenijo. To je prva slovenska peticija, vzorec za ostali dve, tudi zadnjo dunajsko, ki je šla v masovno podpisovanje. Melik je zapisal: “Šele v zadnjem času je postalo bolj znano, kako pomembno mesto je imel v revolucionarnem letu 1848 pri formuliranju in propagiranju programa “Zedinjene Slovenije koroški Slovenec iz Ziljske doline Matija Majar, takrat devetintridesetletni celovski stolni kaplan. Prvi je izrazil zahtevo po Zedinjeni Sloveniji, ne da bi jo še imenoval, prvi jo je ozemeljsko natančno opredelil, prvi je sestavil peticijo zanjo in jo razpošiljal v podpisovanje.” Tu se ne moremo spuščati v njeno vsebino, izraženo v 8 točkah. Poudarili bi le, da je iz njene formulacije razvidno, da je ni pisal pravnik, ampak človek srca in iskrenega navdušenja nad političnimi spremembami. Glede na to, da dolgo časa ni bila znana, se nam zdi vredno posebno poudariti njen drugi odstavek, ki pravi, da zahtevajo Slovenci iste

² Ravno tam, str. 111.

stvari kot vsi avstrijski narodi, posebno pa še povsem slovenske v smislu Združene Slovenije in uveljavitve slovenskega jezika v vsem javnem življenju. S tem so zanikane vse trditve ali boljše očitki slovenskemu narodnemu gibanju o njegovi ozkosti, sebičnosti, konzervativnosti in celo nedemokratičnosti. Ta poudarek je mogoče danes mnogim manj razumljiv, v časih, ko so v Sloveniji prevladovali Kardeljeve ocene in ko je po vsej sili bilo potrebno dokazati tudi socialno, ne le nacionalno radikalnost, pa bi bil ta citat vreden pozlatitve. K temu naj še dodamo, da je bil Majar očitno prepričan, da bi pretirana radikalizacija revolucije le tej škodila, ker bi preveč okrepila odločnost in brezkompromisnost njenih nasprotnikov in bi preprečila preobrazbo cesarstva v parlamentarno in demokratično monarhijo. Cenil je demokracijo, revolucija je bila pot do nje.

Posebno bi izpostavil še 8. točko Majarjeve peticije, ki zavrača vključitev v Nemško zvezo. Peticija je bila napisana koncem marca in ni mogoče pristati na trditve, da smo Slovenci v protifrankfurtski agitaciji zgolj posnemali Čehe oziroma, da smo bili pod vplivom pisma Františka Palackega. Njegovo znamenito pismo je bilo napisano 11. aprila. V zvezi s peticijo dodajmo, da nam je na Štajerskem verjetno uspelo najti neko podpisno polo, dodano dunajski peticiji za Združeno Slovenijo, ki pa je prvotno verjetno pripadala Majarjevim.

V zvezi z najdbo Majarjeve peticije dodajmo, da se je ta ohranila v aktih praškega Slovanskega kongresa, ki jih je objavil, žal že tudi pokojni, češki zgodovinar Vaclav Žaček.

S peticijo je tesno povezan Majarjev lepak "Kaj Slovenci terjamo?" Tiskan je bil v Ljubljani 5. aprila.³ V njem našteje slovenske zahteve niso identične z Majarjevo peticijo. Izpuščena je "ožja zveza Slovenije s Hrvaško, vsebinsko so pa zahteve bolj podrobno utemeljene, posebno zahteva, da bi se vsi Slovenci zedinili v en narod z enim deželnim zborom, pri čemer naj bi ta Slovenija obsegala tudi Trst, Istro, beneške Slovence in Prekmurce". Prepričani smo, da izpuščanje zahteve po povezavi s Hrvaško ni slučajno. Zahteva je bila v bistvu politično dokaj neresna zato, ker nekateri med vodilnimi Slovenci niso marali povezav s Hrvati, še bolj pa zato, ker je bila ta na teritoriju drugega kraljestva. Dunajski Slovenci, ki so sestavili peticijo, ki so jo Slovenci množično podpisovali, so problematičnost zahtev po povezavi s Hrvati gotovo bolje poznali kot Majar, večji občutek so imeli za pravo in zato so izpustili tudi beneške in ogrske Slovence.

Glede na to, da smo v zvezi z Majarjevo peticijo pokazali na njeno radikalnost, dodajmo, da se nam zdi vredno posebnega pomena, da Matija Majar terja pravice za Slovence, dunajski Slovenci pa jih prosijo.

3 V. Melik, Die nationalen Programme..., str.97.

Izjemen pomen ima dejavnost Matije Majarja pri zavračanju teze nemških koroških zgodovinarjev, da je bilo slovensko narodno gibanje uvoženo na Koroško s Kranjske.⁴ Kdor kaj takega trdi po vsem tem, kar je bilo napisanega o Matiji Majarju, tudi v nemškem jeziku, se ne moti, ampak potvarja zgodovino. Veliki Ziljan je, kot je dokazal že Fran Zwitter, bil eno samostojnih središč pri oblikovanju slovenskega programa. Ni Koroška “uvažala” slovenskega narodnega gibanja, ampak ga je tako vsebinsko kot organizacijsko “izvažala”. Matija Majar ni določal samo vsebine in oblike narodnemu gibanju, ampak mu je dajal tempo, ki mu Ljubljana niti ni mogla slediti. Še Slomška je prestrašilo njegovo hitenje. Popolnoma se lahko strinjamo z Vasilijem Melikom, ki je zapisal, da se Majar od drugih ni toliko razlikoval po temeljnih idejah, temveč zlasti po aktivnosti, lastni iniciativnosti, dinamiki in odločnosti. Zahteval je predvsem delo, ne pa odlašanje in prazno razpravljanje, četudi se to imenuje posvetovanje. Dejansko je učil Slovence političnega delovanja. Naj se sliši še tako patetično, Majarjev način dela so uporabili 1991. leta tisti, ki imajo pogloblitve zasluge za slovensko osamosvojitve.

Matija Majar je v lepaku Kaj Slovenci terjamo! zapisal: “Ako pa mi le samo svojo narodnost in svoj jezik zdaj ubranimo, je vse dobro; ako bi se nam nobena druga želja ne spolnila kakor le ta, – je toliko, kakor da bi že vse druge naše želje spolnjene bile.” Na prvi pogled si je Matija Majar kot pogoj za prihodnost Slovencev predstavljal predvsem uresničitev jezikovne točke slovenskega programa. V resnici pa je poudarjal tudi ozemlje in določeno slovensko avtonomijo. To mu pomeni izraz “sloboden narod”. To je razvidno tudi iz nadaljevanja zgoraj omenjenega letaka. Pogoj za to je po njegovem združitve Slovencev v eno deželo in njena avtonomija ter tak položaj slovenskega jezika, kot ga ima nemščina pri Nemcih in italijanščina pri Italijanih. To je bila tudi smer nadaljnega političnega delovanja Matije Majarja. V tem smislu je deloval, predvsem pa pisal tako ob obnovi ustavnega življenja 1860/61, kot tudi leta 1865, ko je nazadnje oblikoval svoj nacionalni program. Obakrat je pokazal nemalo praktičnega duha, vse pa je seveda slonelo na predpostavki notranje reorganizacije habsburškega cesarstva, do katere pa ni prišlo. To je izjemno radikalna zahteva. Zanimivo, da je bil pripravljen žrtvovati tudi ime Slovenija in ga nadomestiti z Ilirijo, ker je upal, da bi to manj motilo nemške in italijanske sosede.

Kljub dejstvu, da je Matija Majar že zgodovinska osebnost, je še vedno sodoben, v našem času še posebej. V Republiki Sloveniji iščemo nacionalni interes. Majar bi ga opredelil, da moramo Slovenci tudi vnaprej v Sloveniji hoteti živeti po slovensko in da nočemo ničesar drugega razen to, kar imajo tudi drugi narodi, pa naj bodo Nemci ali Italijani.

⁴ Podrobneje glej J. Pleterski, Narodna in politična zavest na Koroškem, str. 33 in dalje.

Stane Granda

ČAS SLOVENSКИH TABOROV

1868–1871

O srednji politični problem pred letom 1870 in letih po njem je bil pri Slovencih utrditev slovenstva. Pravih, srditih slovenskih nasprotnikov niti ni bilo veliko, bolj so se ljudje ločevali po odnosu do zaostrovanja slovenskih narodnih zahtev. Mnogi so spoštovali in ljubili slovenski jezik, ga podpirali z naročanjem oziroma nakupi časopisov in knjig, niso pa se strinjali z zahtevo po popolni prevladi slovenskega jezika v javnosti. Vzroki so bili zelo različni. Na prvem mestu bi omenili nemško kulturo, ob kateri so se stoletja oplajali tudi Slovenci. Nenazadnje je bila nemščina običajni občevalni jezik izobraženih avstrijskih Slovanov. To misel je najlepše izrazil grof Anton Aleksander Auersperg – Anastasius Grün. “Naj se blagozveneci, lepi deželni jezik kultivira, razvija, bogati, oblikuje, naj dobi svoje pravice v šoli, cerkvi in uradu, naj dobi krila za višji vzlet v idealni svet, toda pustite poleg njega veljati tudi nemščini v njenem pomenu, v njeni veliki vlogi, v njenem namenu za to deželo.” Sodili so, da so slovenske zahteve tako preostre kot prezgodnje. “Čeprav je slovanska, teži ta dežela z vsemi svojimi vitalnimi materialnimi interesi k Avstriji, k Dunaju, ne k Zagrebu, ne k Beogradu in Cetinju,” je izjavil zgoraj omenjeni mož. Tako jih je mislilo na Slovenskem veliko. Mnogokje so okoli tega vprašanja nastale razlike med brati in sestrami, na primer v družinah Kozler, Vošnjak, Barbo, Zois ... kot tudi med očeti in sinovi. Tu je svojo vlogo igrala tudi konzervativnost. Stari Henrik Costa ima dokajšnje zasluge za slovensko kulturo in znanost, vendar je mož ostal do smrti Kranjec, sin pa je bil slovenski “prvak”. Naši knezi Auerspergi so bili zavedni Kranjci, ne pa Slovenci in še manj Jugoslovani.

Huda ovira za prevzemanje slovenskega narodnega programa ni bilo nasprotje med pripadnostjo deželni in narodni kulturi. Pravzaprav pri nas še nimamo študije o moči deželne zavesti pri Slovencih in tisti, ki jo tako poudarjajo, bi vendar morali biti malo bolj kritični ob presajanju avstrijskih dognanj k nam. Pogoj za Združeno Slovenijo je bila ukinitvev starih dežel ali kronovin. Mnogi na Koroškem in Štajerskem

so bili zavedni Slovenci, ljubili in spoštovali so slovenski jezik, niso pa si mogli priti na jasno, ali so najprej Korošci ali Štajerci in šele nato Slovenci. Bali so se zmerjanja nemških sodeželanov, da so izdajalci dežele. Tretji problem je bil, da mnogi, zlasti tisti, ki so gimnazije obiskovali pred 1850. letom, niso znali dovolj dobro slovensko, saj so materinščino in še to pogosto v dialektalni obliki, poznali predvsem le od doma. Mlajši so imeli, kot posledico slovenskih prizadevanj v revoluciji 1848/49, po njej slovenski jezik kot predmet, ne učni jezik, vsaj v srednjih šolah in so je bili neprimerno bolj vešč. To je bila ena velikih razlik med mnogimi mladoslovenci in staroslovenci, ki so si osebne zapiske, tudi koncepte za slovenske govore na taborih, delali v nemščini. Prav v odnosu do slovenskega narodnega programa je bila tudi kvadratura kroga, v katero so se v tem času ujeli slovenski liberalci. Ni jih bilo malo, toda kaj, ko je bil liberalizem enak centralizmu, ta pa germanizaciji. Zato je bila slovenska narodna politika na Kranjskem vse od marčnih volitev 1867 do konca stoletja, v manjši meri pa še tudi pozneje, pod nekakšno versko-klerikalno patino. S tem problemom se slovenska levica, zlasti skrajnejša, še danes spopada.

Nekateri tudi preprosto niso verjeli v prihodnost Slovencev kot samostojnega naroda z lastno kulturo in lastno upravo. Veliko izmed njih se je oprijemalo jugoslovanskih, neoilirskih in panslovanskih idej, nekateri pa so se enostavno potujčili tako, da so se zlili s kulturo gospodujočih narodov. Njihovega občutka socialnega vzpona ob takih dejanjih ne gre podcenjevati.

V obravnavanem obdobju je bila slovenska Štajerska izrazita valilnica idej na političnem in gospodarskem področju. Ljubljana svoje prednosti kot prestolnica praktično povsem slovenske dežele ni znala uporabiti. Vzrok ni bil v prevladujočem vplivu zmerno konzervativnih, ne klerikalnih "prvakov", ampak v nesrečni kranjski in še posebej ljubljanski naravi, ki je ne obvladuje zgolj znamenita kranjska "fovšija", ampak svojevrstna mentalna lenoba, oportunitizem, ki se mu danes pravi pragmatizem. Pogosto v besedah povsem nekompromisni Fran Levstik v njej ni mogel uspeti kljub spoštovanju akademske mladine, ki je imela v Ljubljani l. 1868 prvi shod slovenskih študentov. Njegov jezikovni in pisateljski ter talent za kritiko ni pretehtal dejstva, da ni imel ne premoženja, ne formalne izobrazbe. Njegov splošni družbeni ugled ni bil sorazmeren z njegovim pomenom za slovensko kulturo.

V Mariboru je 1868. leta začel izhajati *Slovenski narod*, sprva trikrat tedensko. 1872. leta so izdajanje prenesli v Ljubljano, od 1873. leta je bil dnevnik. Urednik je bil najprej Anton Tomšič, po 1871. letu pa deset let Josip Jurčič. Bil je glasilo mladoslovencev, kasneje liberalcev. Na Štajerskem so začela nastajati tudi posebna slovenska katoliška društva, pa tudi narodna gospodarska društva. Najpomembnejša iznajdba štajerskih Slovencev, zgled so bili Čehi, pa so bili tabori. Na čas njihovega nastanka so neposredno vplivale tudi politične spremembe, ki jih je dala vlada v za-

meno za sprejem dualizma: večje državljanske pravice, nova zakonodaja o društvih in zborovanjih 1867. leta.

Ideji Združene Slovenije, ki je vzcvetela leta 1848. in v znamenitih peticijah dobila množično podporo, je mraz neoabsolutizma zamoril, ne pa uničil korenine, ki so se počasi, pa zato temeljito razpredale. Znova jo je obudil parlamentarizem, dodatne spodbude pa so ji dala prizadevanja za združeno Italijo in Nemčijo (ne le v svoji združitveni naravi, ampak tudi ob nevarnosti medsebojne delitve Slovencev), predvsem pa narodnopolitična prizadevanja Čehov, ki so bili Slovincem pogosto politični in gospodarski vzorniki. Ne gre pozabiti tudi pomena izida volitev v deželne zборе januarja 1867. leta. in posledic glasovanja za dualizem, ki je sprožil konkurenčni boj med "nenačelnimi" staroslovenci in "načelnimi" mladoslovenci.

Slovenci niso bili brez izkušenj pri organiziranju množičnih prireditev na prostem, saj so se v zvezi z njimi že izkazale nekatere čitalnice. Zato ni naključje, da je bila organizatorica prvega slovenskega tabora 9. avgusta 1868. prav ljutomerska čitalnica. Sledila sta mu istega leta tabora 6. septembra v Žalcu in 18. oktobra v Šempasu na Goriškem. Naslednje leto so bili tabori: 25. aprila v Biljani v Brdih, 2. maja v Sevnici, 9. maja na Kalcu na Notranjskem, 17. maja v Vižmarjih pri Ljubljani in 8. oktobra v Ormožu. 1870 leta so bili tabori: 1. maja v Tolminu, 29. maja Sežani, 12. junija v Cerknici, 19. junija na Kapeli pri Radgoni, 31. julija v Bistrici pri Pliberku, 7. avgusta v Kubedu pri Kopru, 14. avgusta v Vipavi in 18. septembra na Žopračah blizu Rožeka na Koroškem. 1871. leta sta bila le dva tabora, 21. maja v Kastavu v Istri in 6. avgusta Buhljah pri Grabštajnu na Koroškem.

Za vseh 18, če štejeemo tudi slovensko-hrvaškega v Kastvu v Istri, je bila značilna izjemno visoka udeležba, ki seže do 30.000 navzočih v Vižmarjih. Četudi dopustimo možnost, da so organizatorji z navajanjem števila udeležencev pretiravali, ohranjene vladne ocene so za največ približno tretjino nižje, so številke imponantne. Danes je težko razumeti, da so amaterski organizatorji, za katerimi ni stala nobena trdna politična ali drugačna organizacija, to zmogli. Posamezniki, med njimi so bili številni duhovniki, so zbrali potreben denar. Ogromno je bilo resničnega narodnega navdušenja. Organizacijski odbori so morali določiti program, pripraviti besedila taborskih resolucij, ki so jih z javnim glasovanjem sprejemali, poiskati primerne govornike, ki so morali biti ne samo dobri, ampak tudi glasni, saj zvočnikov še ni bilo, "obvezen" je bil kulturni program, potrebno je bilo tiskati vabila, plakate, spominske značke, medalje in druge predmete, poskrbeti za hrano, pijačo, da o takih banalnih stvareh, kot so sanitarije, niti ne govorimo. Železnice so marsikje dale udeležencem polovični popust, vendar so bili glavno prometno sredstvo še vedno vozovi. Kljub velikim premikom ljudstva ni znano, da bi se dogajale večje nesreče ali drugačne nerodnosti.

Ljudi, ki so prihajali od blizu in daleč, je na eni strani vabila izrazita demokratičnost prireditev, na njih ni bilo čutiti socialnih razlik, posrečena povezava politike in družabnosti in uspešna kombinacija velikih in malih tem. Vsi tabori so bili enotni glede zahtev po združenju Sloveniji, uvedbi slovenskega jezika v šole in urade, na kar so prilepili še razna socialna vprašanja o lokalni samoupravi, davkih, gospodarskih društvih, domačih zavarovalnicah, zlasti zoper ogenj in boleznj živine, poceni kreditu (hranilnicah in posojilnicah), železnicah, lokalnih poteh, mostovih. Ljudje so sklepe oziroma resolucije sprejemali z dviganjem rok. Vsi niso bili ne enoglasno ne v celoti sprejeti. Vsekakor so bili tabori veličastno ljudsko in narodno kulturnopolitično gibanje, katerih glavni namen je bil dvigniti zavest o narodni identiteti in materinem jeziku na politično raven, dokazati vladi, da ima slovenska politika najširšo narodno podporo, hkrati pa dokazati ljudem, da politiki poznajo tudi njihove vsakdanje stiske in skrbi in so jih pripravljene upoštevati.

Med govorniki najdemo skoraj vse, ki so takrat kaj pomenili v slovenski politiki. Izjemno so sloveli dr. Valentin Zarnik (1848–1888), goriški odvetnik dr. Karel Lavrič (1830–1876), koroška duhovnika Andrej Einspieler (1813–1888) in Matija Majar (1809–1892) ter kaplan iz sv. Barbare v Halozah Božidar Raič. Slednji je na taboru v Ormožu posebno pozival k narodni zavesti slovensko mladino. Na koncu jo je celo zaprisegel. Prizor je bil pretresljiv. Vneti Raič ni opazil, da je ob ognjevitnem govoru pri udarjanju po ograji govorniškega odra iz deske gledala konica žeblja in se je ranil v roko. Ko jo je dvignil, je iz nje curljala kri in navzoči so dejansko polagali »krvno« prisego.

Oblast, ki je tabore zelo pazljivo spremljala, je bila navdušena nad izkazovanjem avstrijskega patriotizma, saj vzklikov cesarju in Avstriji ni manjkalo. Hkrati pa jo je strašila velika udeležba, spolitiziranje ljudskih mas in možnost, da pride do mednarodnih konfliktov, saj je bila večina taborov organiziranih v bližini etničnih meja, kjer so se Slovenci od Italijanov in Nemcev čutili še posebno ogrožene. Mogoče prav zato na Dolenjskem ni bilo tabora. Vlada nekaterih taborov iz formalnih razlogov ni dovolila, konzervativna vlada grofa Hohenwarta pa jih je 1871. leta odpravila.

Taborsko gibanje v smislu uresničitve Združene Slovenije ni bilo uspešno. Čas za njihovo organiziranje je bil pravi, saj je med ljudmi obstajal vtis, da je država med veliko notranjo reorganizacijo, če že ne pred propadom. Dežele Štajerska, Koroška, Kranjska, Istra in Trst kot mesto s statusom dežele, njihova ukinitve po vsej državi je bila predpogoj za njeno uresničenje, so obstale v Avstro-ogrski do konca njenega obstoja. V Avstriji so še danes. Tako Združena Slovenije ni mogla biti uresničena, pa ne zaradi neuspešnosti Slovencev. Odmev je našla v parlamentarnem življenju: 1868. leta so o njej govorili v štajerskem in kranjskem deželnem zboru, l. 1869 so na sestanku slovenskih deželnih poslancev v Ljubljani sklenili, da jo bodo kot adresu

ali interpelacijo vložili v deželne zборе. To so storili le Štajerci, Kranjci šele l. 1870, E. H. Costa je njeno upravičenost omenjal v dunajskem parlamentu l. 1871.

Gotovo pa so tabori osamozavestili ljudi glede odnosa do jezikovnega vprašanja in slovenske kulture. Nekaj rezultatov je bilo tudi na gospodarsko-socialnem področju. Predvsem pa so Slovenci znova dokazali, da še vedno obstajajo, da verjamejo v svojo prihodnost, da ostajajo politični subjekt. Nekateri Slovani bi jih namreč kot najbolj ponemčene Slované najraje kar odpisali.

Taborsko gibanje je bilo po peticijskem gibanju v letu 1848 («Schmerlingovi» peticiji 1861. leta, ki žal v podrobnostih še ni raziskana, bila pa je vsekakor izjemno množična), tretje veliko izjavljanje za Združeno Slovenijo. Med tabori in peticijskim gibanjem ni samo vsebinska, ampak tudi osebna kontinuiteta. Številni posamezniki, ki so se uveljavili že v revolucionarnem letu 1848/49, so znova stopili v prve narodne vrste. Vsekakor gre v vseh treh primerih za slovenska množična politična gibanja, ki so v vsebinskem pogledu trajno zaznamovala politično življenje na Slovenskem.

Primož Kočar

OBSEŽNE NARAVOSLOVNE ZBIRKE

○ raziskovalcu Sigismundu von Hohenwartu

1745-1825

7. junija 1745 se je v Celju na spodnjem Štajerskem rodil Ferdinand Josef Georg Sigismund grof von Hohenwart. Njegov oče Sigismund von Hohenwart je bil zemljiški posestnik in sodniški prisednik na Kranjskem, mati pa je bila Maria Aloisia Killau pl. von Ehrenstein. Gimnazijo je dokončal v Ljubljani, potem pa je leta 1763 vstopil v avguštinski red in se že v naslednjem letu svečano zaobljubil. Kasneje je na graški univerzi pri jezuitih študiral teologijo in si pridobil akademski naslov, vendar nikdar ni postal predavatelj. Življenjska pot ga je nato ponesla v Gorico, kjer je bil posvečen v duhovnika, leta 1784 pa ga že najdemo v krški škofiji na Koroškem kot konzistorialnega svetnika, 1785. je postal stolni dekan, 1788. pa škofovski generalni vikar, potem ko je knezoškof Franz Xaver Altgraf Salm-Reifferscheidt sedež škofije prenesel v Celovec.

V tem času se je Sigismund intenzivno posvečal naravoslovnim temam. Celovec mu je kot glavno deželno mesto nudil obilo novih možnosti za nadaljnje študije. Predvsem je prepotoval vso Koroško ter dobršen del Kranjske. Z njunih gora je prinesel mnogo »izdelkov narave«, kamenine, ki so kasneje tvorile osnovo, ko je ustanovil »Naturalien cabinet«, o katerem je njegov sodobnik Schultes zapisal, da še nikoli ni videl »zbirke v takšnem formatu«, kajti zgolj Sigismundova kolekcija je zapolnila kar dve dvorani. Njegova največja strast pa so bile konhilije. Zbirka je obsegala tudi primerke iz Južnega morja. Na podlagi preučevanja rastlin Koroške, je izdal »Flora Carinthia«, za katero je nekatere prispevke napisal tudi Wulfen. Poleg tega je objavil še nekaj drugih člankov, ki so izšli v strokovnih revijah. Kot samostojno publikacijo je v dveh zvezkih izdal "Botansische Reise in Kärnthen" (Celovec 1792 in 1812). Zbirka hroščev, metuljev in ptičev, ki jo je spravil skupaj, je obsegala približno 4000 primerkov. Poleg vsega tega pa je bil še lastnik mnogih fizikalnih in astronomskih pripomočkov ter izbrane knjižnice. Kot naravoslovni navdušenec je bil član več prirodoslovnih društev: v Berlinu, Erlangenu, Jeni in

Regensburgu, poleg tega je bil dejaven soustanovitelj in predsednik Ekonomske družbe v Celovcu.

Kako je Sigismund prihajal do zbirk, prijateljstev in novih poznanstev nam odkriva njegov potovalni dnevnik, ki ga je pisal leta 1792, ko je potoval na Nizozemsko. To ni bil ravno najbolj miren čas v Evropi, saj so povsod odzvanjali dogodki iz revolucionarne Francije, kjer so za vsako ceno skušali udejaniti trojni ideal, a so vsem naporom navkljub zapadli v strah in brutalnost. Toda Sigismundu to ni moglo preprečiti namere, da odpotuje.

Dne 10. septembra 1792, zjutraj ob pol osmih je v Celovcu zatrobil postiljon v rog, ošvrknil konje z bičem in vprega se je zganila. Velika lesena kolesa so v hladnem jutru zaropotala po granitnem tlaku na trgu sredi koroškega glavnega deželnege mesta. Vreme ni obetalo nič kaj prijetne vožnje, toda opravi so nujno klicali na pot. V poštni kočiji so sedeli trije znanci: Leonhardova livreja je zgovorno predstavljala njegov služabniški stan, gospod De Thijs je tako po postavi kot po pisani obleki dajal vtis tujca. Bil je mlajši od svojih spremljevalcev, njegov naglas je spominjal na enega severno-nemških dialektov. Tretji, ki je vstopil v zibajočo se kočijo, je bil celovski škofovski generalni vikar Sigismund von Hohenwart. Njegova naloga je bila, da mladega De Thijsa pospremi do Holandije.

Potovanje je bilo v tem času že precej ustaljena navada, seveda tistih, ki so imeli dovolj denarja. Deželne in državne uredbe so urejale poštno poti ter postaje in s tem je potovanje postajalo prijetnejše. Pa vendar je bila kvaliteta ceste vsakokrat odvisna od kraja, torej od ljudi, ki so jo ustvarili. Ponekod je bilo za potnike lepše poskrbljeno, drugod pa so si od popotnikov obetali predvsem zaslužka. Tako se je Sigismund pritožil: *»22.ega 7.mbra sem se od tod / Bruchsal-a/ odpeljal proti Wisnlochu, skozi drevo-red orehov, od tu pa skozi goli pesek do schwetziškega gozda. Na teh postajah sem naleztel na impertinentne (nesramne) dedce,«* a k sreči je bila njegova narava kljub ostremu in natančnemu pogledu spravljiva in ga je pogled skozi okno kočije lahko pomiril: *»vendar človek v pokrajini Schwetzingena in Mannheima spet pozabi na težave. Tu sem si želel vse pozorno ogledati, da se mi ne bi kaj lepega izmuznilo. Vrt volilnega kneza je za vsakega, ki potuje mimo, gotovo prijetno presenečenje. Nisem v stanju, da orišem vse te lepote, ki sem jih tu videl. Predvsem so vredni omembe: turška mošeja in colonad ob njej, dva zvonika, na katera se povzpneš po 127 stopnicah, ki polžasto zavite vodijo do vrha, od koder potem lahko vidiš vrt in tudi celotno pokrajino. Nadalje so vredni ogleda Merkurjev, Apolonov tempelj, toplice volilnega kneza, angleški vrt, vodne umetnine, dva jelena, ki bruhata vodo, fontane z ulitimi broninimi figurami in z Apolonom, velik ribnik z dvema kolosalnima figurama /posvečenima/ Donavi in Renu; oranžerija; tempelj flore, ki ima na plošči napis: Caroli a Linne Systema Vegetabil.«* Tako je nezadovoljstvo nad potovalnimi pogoji vedno prej ali slej potonilo v pozabo, ker se je

pogledu razgrnil čudovit prizor stvaritve narave ali pa dela človeških rok. Zibajoča kočija je drdrala zdaj po tlakovani cesti, zdaj po kamniti, se znašla celo v blatnem kolovozu, a kadar koli je dospela do poštna postaje, so si popotniki oddahnili in bili zadovoljni, da so imeli za seboj še en konček poti, predvsem pa, da so imeli za seboj obilico novih doživetij in trajnih vtisov. Sigismund je bil eden izmed takšnih, njegov potovalni dnevnik nam razkriva vrsto zanimivih stvari, ki jih srečal. V zapiskih je na gospoda De Thijsa povsem pozabil, kljub temu, da se je na pot odpravil prav zaradi njega in je z besedami slikal le še vtise, ki jih je sprejemal njegov pogled. Ob prenekaterem srečanju z ljudmi in njihovim delom ni mogel skriti skoraj otroškega navdušenja niti v trenutkih, ko se je zvečer usedel k mizi, se udobno namestil, pripravil papir, pero in črnilo ter se lotil opisovanja minulega dne. Prestopanje iz kočije v kočijo, potovanje z ladjo, kupovanje sadja na poti, obedi v gostilnah ob poti, način oblačenja in obnašanja ljudi v različnih krajih, opisi cerkva in mest, vse to je dobilo prostor v njegovih zapiskih. Kljub temu, da je vedno našel za vsako nevšečnost tolažbo in da je bil prej spravljive kot prepirljive narave, se je v svojem pisanju znal zelo razhudit nad razmerami, ki so občasno vladale na poti: *»Do Naßstetterja in Nassaua so ceste v sramoto vladi, slabše kot si more človek zamisliti; nobena kamnita ali gorska cesta pri nas ni tako slaba kot so tu poštna ceste, kjer je človek vsak trenutek v nevarnosti, da bo obstal ali se prevrnil. Pri Nassau moraš s kočijo in konji na ladjo, da prečkaš rečico, niti na enem kraju ni postavljenega mostu. Skratka vse tu daje porazen izgled, tako da povsod vidimo puščobnost. Tudi poštni ljudje so tu najbolj grobi in najsebičnejši v celem cesarstvu. Nikoli ne plačamo dovolj in poleg tega še slabo vozijo; ničesar drugega ne znajo uravnavati kot edinole vrčke, ki si jih dajo vedno do roba napolniti. Redko uporabljajo poštni rog; dobro se počutijo cel dan s tobačno pipo v ustih, s katero odišavljajo potnike na najbolj neprijeten način. Njihova kljuseta, kot imenujejo svoje konje, so klavrna stara kljuseta. V gostilni te pošteno opeharijo; od natakarjev so običajno tam 2 do 3 nališpani gospodiči, ki se hranijo z 'maščobo' popotnikov. Še ena je izmed neprijetnih reči, namreč različne vrste denarja, katerih često niti domačini sami ne poznajo vseh; tu najdeš slabe polbakrene krajcerje, ti. 'Federmännchen', ki so menjalno sredstvo med grošem in krajcarjem, mnogotere 'Stüberje' po ½, ¼, 1, 6, 12, 15, 21 stüberjev in pri tem je neka vrsta v obtoku samo na določeni pošti, in na naslednji nič več. Poleg tega je v gostilnah neka precejšnja nevšečnost, da nikoli ne dobimo, kar naročimo; naročil sem 2 večerji in sem jih vrh vsega dobil 6 in 8 in še desert, in dasiravno sem to poslal nazaj, sem moral vse, in prav drago plačati. In zato mi nališpani natakarji razdražijo žolč, če le kakšnega uzrem.«* Jeza se je razkadila in najlepši trenutki potovanja so se šele bližali.

Dne 12. oktobra se je v Herzogenbuschu (danes Hertogenbosch) vkrcal na ladjo in krenil mimo Delfta proti Den Haagu, kamor je prispel 13. oktobra ob pol

enajstih. Ko si je ogledal mesto, ga je najbolj pritegnilo dejstvo, da je človeško delo uspelo morju iztrgati zemljo in jo kultivirati. V Holandiji je doživel, »da je umetnost premagala naravo, s tem da je gladina morja višja od dežele.« Poleg tega je bil prijetno presenečen, da se tu nihče ni preveč ukvarjal s tem, kakšne vere je kdo, saj »tu vsakemu po svoje pustijo vero in hrano.« Nekaj dni se je zadržal v rezidnečnem mestu province Holandije, potem pa se je 16. oktobra ponovno vkrcał na ladjo in se odpravil najprej v Harlem. Tu je prebil dva dni in 17. oktobra je v svoj dnevnik zapisal: »Danes, danes je najsrečnejši dan mojega življenja! Videl sem zbirko gospoda von Maruma, ki je vljuden, mlad, vitek mož, videl sem fizikalni muzej, videl največji stroj za elektriko in sklenil zaupno prijateljstvo z gospodom von Marumom, ki je direktor vseh teh reči, za katere skrbijo učenjaki vseh strok. Od 9. ure zjutraj do 1. popoldan sem bil pri njemu, teh 6 ur mi je minilo kakor minuta. Zbirke živalskih vrst so presenetljivo popolne in sistematične; vse je dobro vzdrževano, lepo razstavljeno, urejeno in določeno. Dvorana, kjer stoji velik električni stroj, je v lepi veliki zgradbi; to je velikan med vsemi stroji; škoda! da je ena plošča počena, sicer je nekako popravljena. – V fizikalnem muzeju so vsemogoče naprave, ki si jih lahko zamislimo – le tubus ni noben tako lep kot moj. Tu je moč videti tudi zelo lepo, umetno oko, ki so ga izdelali v Haagu in je stalo preko 4 dukate. Videl sem različne elektrometre. Majhni električni stroj, ki ga je iznašel g. von Marum, je delal čudovite učinke, in menjava iz negativnega v pozitivni pol je presenetljivo enostavna in lepa. Plošča ima v povprečju prerez 32 col in daje ob sušnem vremenu 14–15 col dolge iskre; s $\frac{3}{4}$ obhodom so bili sprejemniki naelektreni kot pri bateriji. Takšne izdeluje nek umetnik v Amsterdamu za 80#. Veliki stroj ima 100 sprejemnikov, vsak 5 $\frac{1}{2}$ čevljev prostora, katere s 100, tudi z 90 obhodi naelektrijo; mali stroj izdeluje pol moči učinka z eno ploščo. Gospod von Marum je z velikim strojem raztalil 108 col dolgo žico. Stroji imajo lesene pokrove. – Zbirka mikroskopskih predmetov je odlična in zelo številčna; tako so tam vse vrste prizem, tudi obarvane; sončni sistem, Zemlja itd. G. von Marum mi je podaril svoja natisnjena dela in mi obljubil, da bo naredil vse za moja naročila, dal sem mu primerke marmorne školjke in en obroček od tega. Preden sva se razšla, je g. von Marum naročil še steklenico Mallage, pila sva na zvezo najtrdnjše in najzaupljivejšega prijateljstva, nato sem se poslovil in se usedel na ladjo, kjer sem bil na boljšem mestu sam in sem pisal tale odstavek ob prijetnem spominjanju. Sedaj v Holandiji nisem več zahteval, da bi videl še kakšno zbirko, kajti sedaj se ne da več videti nič novega.« Tako navdušen se je pripeljal v Amsterdam, kjer je prebil nekaj dni. Ko sta s služabnikom Leonhardom raziskovala mestne znamenitosti, sta se v velikem mestu celo izgubila in sta morala najeti vodiča, da ju je pripeljal do njunega prenočišča.

Raziskovanje Holandije je bilo hitro pri kraju in opravljeni so ga že klicali nazaj na Koroško. Tudi ta del poti je zelo dobro popisan, kljub temu, da je moral zaradi vdo-

ra francoskih revolucionarnih čet in preplaha, ki je zaradi tega nastal na postaji v Kölnu, precej pohiteti. Od 24. oktobra je bil noč in dan na poti, da bi se izognil vojni vihri in se je ustavil šele 28. v Eisenachu, kjer je končno lahko legel k prepotrebemu počitku. Od tod dalje je bila pot spet manj nevarna. Živ in zdrav, izpolnjen z novimi vtisi, zadovoljen, da je srečal toliko novih ljudi in z marsikom sklenil prijateljsko vez, obložen z mnogimi novimi primerki za svoje zbirke, se je 10. novembra ob 9. uri zvečer vrnil v domači Celovec. Tu je ponovno lahko opravljal svojo službo in se posvečal raziskovanju dežele. Predvsem na gore se je tako močno navezal, da jih ni hotel zapustiti niti v trenutku, ko mu je bila ponujena škofovsko palico v Ljubljani, Trstu in Gorici, zavrnil je celo delo direktorja c. kr. prirodoslovne in umetnostne zbirke. Zaradi njegovega neutrudnega dela, ga je cesar leta 1808 odlikoval z viteškim križcem Leopoldovega reda. Šele leta 1809 pa je sprejel škofovsko pastirsko palico v Linzu, kjer je ostal v stiku s svojimi ljubljenimi gorami. Ker pa je bil v tem času papež Pij VII. Napoleonov ujetnik, Sigismund do 7. maja leta 1815 ni dobil papeževega blagoslova za opravljanje nove službe.

V osemdesetem letu starosti, je 22. aprila 1825 umrl v Linzu. Njegove bogate zbirke – z izjemo fizikalnih instrumentov –, so danes last Joanneuma v Grazu.

Božidar Gorjanc

GIUSEPPE DI STEFANO

1921–2008

3. *marca 2008 je na svojem domu, nedaleč od Milana, preminil eden najlepših tenorskih glasov Giuseppe di Stefano. Ob njem je bila žena, nemška sopranistka Monica Kurth. Leta 2004 so ju v Keniji, kamor sta hodila preživljat zime, napadli roparji in di Stefana tako močno poškodovali, da si kljub operacijam ni več opomogel. Rodil se je pred sedeminosemdesetimi leti v majhnem siciljanskem kraju Motta Santa Anastasia revnim staršem, ki so se preselili v Milano, ko je bil star štiri leta. Tam je kot deček pel na koro in obiskoval šolo pri benediktincah. Začel je študirati solo petje. Toda kmalu je Italijo zajela vojna vihra in vpoklicali so ga v armado. Zdravnik enote ga je rešil premestitve v Rusijo, ker je vedel za njegov talent. Po kapitulaciji Italije je zbežal v Švico, kjer ga je v begunskem taborišču opazil kurat in tako je začel nastopati na radiu in snemati prve plošče. Po vojni je nadaljeval študij petja pri znamenitih učiteljih in uspel aprila 1946 debitirati v Teatru Reggion Emilia v Massenetovi Manon. To opero je kot ostale francoske pel v pozneje v francoščini. Doživel je velik uspeh in naslednje leto debitiral že v najslavnejši operni hiši, v milanski Scali. V isti operi je nastopil tudi z eno največjih slovenskih sopranistk, rojeno Tržačanko in ljubljenko Benamina Giglija, Ksenijo Vidali. Spominjala se ga je kot zelo inteligentnega pevca, ki je samo preletel libreto in je takoj vedel, kako bo moral zapeti vlogo. Ob aplavzu je po priklonu vedno stopil korak ali dva nazaj od partnerja, s katerim je nastopil, in s tem izrazil priznanje sopevcu.*

Leta 1948 je že nastopil v Metropolitanu, kjer je nato pel še celih deset let, gostoval je po vsej Južni Ameriki. Leta 1951 je v *Rigolettu* prvič nastopil v Sao Paulu z Mario Callas. Sestavljala sta tandem, ki je ustvaril niz odličnih predstav in posnetkov opernih stvaritev, iz katerih veje prava skladnost z življenjem. Tako mnogi kritiki in ljubitelji opere še danes po izvedbeni plati priznavajo kot neprekosljive njune posnetke *Tosce*, *La Bohème*, *Moči usode*, *Trubadurja*, *Cavallerie rusticana* in *Glumačev*. Nastopala sta po vseh svetovnih opernih odrih, z največjimi dirigenti tistega časa. Slavni dirigent Arturo Toscanini je di Stefanu podelil posebno pevsko odlikovanje. Opera je z di Stefanom doživela pravi prelom, kajti oba s Callasovo sta uveljavljala izgovorjavo in igro. Poslušalci so razumeli vsako zapeto besedo. Kljub temu da je bil Pippo (Pepi), kot so ga klicali prijatelji in ljubitelji, lirski tenor, je pel tudi mnoge epske vloge. Ustvaril je čudovite like Radamesa, Callafa, don Alvara in celo Otella. Po letu 1963 pa so se začele težave z glasom. Takrat je posnel čudoviti sklop napolitanskih in južnoitalijanskih pesmi. Leta 1972 in 1973 sta s Callasovo odšla na njeno zadnjo pevsko turnejo po svetu. Malo pred turnejo je koncertno nastopil tudi v Ljubljani. Poslušalci, ki so ga slišali v živo, zatrjujejo, da je imel celo lepši glas kot na posnetkih.

Imel je izredno svetel, odprt tenor, njegove posebnosti so bili pianissimi in enkratno prelivanje glasu. Tako so izredne tudi njegove stvaritve Fausta (Massenet), istega lika iz Mefistofelesa (A. Boita), de Grieuxa (iz *Manon*), Pinkertona (*M. Butterfly*), Turiduja (*Cavalleria rusticana*), Cania (*I pagliaci*) in predvsem Andréja Cheniera (U. Giordana) ter Callafa iz *Turandot*. V tej operi je leta 1992 tudi zadnjič nastopil na opernem odru.

Čist, žameten glas, ki mu ni potemnel niti v najnižjih legah, in izreden smisel za izražanje čustev junakov, ki jih je upodabljal, sta posebljala njegov značaj. Bil je zelo kolegialen, odprt in družaben. Rad se je šalil celo o svojih napakah.

Njegove interpretacije so mnogim pevcem še danes vzor, kako se naravno poje za užitek. Ko ga je znani švedski tenorist Jussi Björling slišal v Metu leta 1948, je izjavil, da bo največji med vsemi, če bo še nekoliko popravil igro. Eden najslavnejših direktorjev Metropolitanke, Rudolf Bing je zatrdil, da še ni slišal lepšega glasu iz človeškega grla. José Carreras je kot mladenič rad poslušal mnoge slavne tenoriste, toda samo di Stefano se je s svojim petjem dotaknil njegove duše. Plácido Domingo je dejal, da se je ob slabih dnevih sproščal ob njegovem petju.

JUBILEJI SLOVENSКИH PERES

Od šestdesetletnic do dvestote obletnice

V letu 2009 se spominjamo nekaterih pesnikov, pisateljev in dramatikov, ki so pomembno zaznamovali našo literaturo, ali pa se v slovensko knjigo lepe besede vpisujejo še danes.

Slavili bomo dvestoletnico zbiralca narodnega blaga, etnologa **Matija Majarja Ziljskega**, tudi pomembnega koroškega narodnega preroditelja.

Mineva poldrugo stoletje od rojstva primorskega pesnika in pripovednika **Josipa Pagliaruzzija Krilana**, znanega med drugim po baladah o osvobodilnih bojih balkanskih Slovanov.

Pred sto leti sta se rodila dva, ki sta dovršen del svojega življenja prebila v izseljenstvu: pisatelj, dramatik, prevajalec in esejist p. **Metod Turnšek**, znan po narodopisnih delih, ter pisatelj, prevajalec esejist in urednik **Mirko Javornik**, uveljavljen novelist.

Mimo je devetdeset let, kar so se rodili naslednji slovenski književniki in književnici: pisateljica **Erna Starovasnik**, avtorica mladinskih del; pisateljica **Mimi Malenšek**, ena naših najplodovitejših pripovednic; pesnik in pisatelj **Franček Štabuc**, čigar večina bogate literarne zapuščine je bila uničena; pesnik, pisatelj, dramatik, esejist, zgodovinar in urednik **France Filipič**, avtor socialne poezije; dramatik, gledališki zgodovinar, esejist, režiser in lektor **Mirko Mahnič**, dramaturg vrste slovenskih pripovednih del; pisatelj, zgodovinar in urednik **Vlado Habjan**, ki se je posvečal predvsem II. svetovni vojni; pisatelj, gledališčnik in esejist **Nikolaj Jeločnik**, ki je v izseljenstvu s svojim delom skušal osvetljevati polpreteklost z drugačne strani; pisatelj **Radko Polič**, pripovednik partizan, ki ga je kritično zanimal naš čas med vojno in takoj po njej; pisatelj **Vlado Firm**, tudi pripovednik za mladino; pisatelj, prevajalec in literarni zgodovinar in urednik **Niko Košir**, med drugim avtor psiholoških novel iz vojnega in povojnega časa, ter pisatelj in prevajalec **Branimir Žganjer**, ki je pisal v slovenščini in hrvaščini (tudi za otroke).

Pred osemdesetimi leti so se rodili tile književniki in književnici: pisatelj in psiholog **Vid Pečjak**, najbolj znan po znanstvenofantastičnih delih za mladino; pisatelj in esejist **Franc Štinc**, avtor spominske proze in del za mladino; pisateljica **Minka**

Krvina, avtorica povesti s podeželsko snovjo; pesnik in urednik **Tit Vidmar**, ki se je pesniško uveljavil po II. svetovni vojni; pisatelj, dramatik in režiser **Žarko Petan**, vodilni slovenski aforist; pisatelj in dramatik **Dominik Smole**, avtor ene najboljših slovenskih dram; dramatik in esejist **Primož Kozak**, pisec dram z izvrstno zastavljenimi dialogi; pesnik in prevajalec **Janez Menart**, eden najbolj priljubljenih poetov novejšega časa; pesnik in dramatik **Dane Zajc**, eden najvidnejših pesnikov zadnjih desetletij; pisateljica **Minka Krejan**, pripovednica o slovenskih medvojnih izgnancih, ter pesnik, pisatelj in dramatik **Branko Hofman**, ki je prodril s snovjo Golega otoka.

Sedemdeset let mineva, odkar so se rodili naslednji književniki in književnici: pesnica in pisateljica **Svetlana Makarovič**, tudi avtorica del za mladino; pesnik, prevajalec in esejist **Mart Ogen** s pesmimi, na katere je vplivala tudi beatniška poezija; pisateljica in urednica **Evelina Umek**, poleg pripovedk za otroke piše tudi dela za odrasle; pesnik in pisatelj **Lev Detela**, ki kot avtor del o nravni razrvanosti evropske družbe živi v tujini; pisatelj in novinar **Peter Kavalarič**, pisec romana o mladinskem prestopništvu; pesnik, dramatik, scenarist in novinar **Željko Kozinc**, pisec vrste televizijskih dram; pisatelj **Marjan Tomšič**, (štajerski) pripovednik Slovenske Istre; koroški pesnik in slikar **Gustav Januš**, avtor igrive satirične poezije; pisatelj, dramatik, esejist in režiser **Dušan Jovanovič**, znan tudi po svoji groteskno satirični dramatik; pesnik, pisatelj in prevajalec **Jože Olaj**, avtor humoresk in satir, ter pisatelj **Ladislav Črnologar**, pisec povesti in črtic.

Šesto desetletje mineva, odkar so se rodili tile slovenski književniki: pesnik, prevajalec in urednik **Miha Avanzo**, značilen po pesmih s hudomušno erotiko; pisatelj in dramatik **Marko Švabič**, ki je novele zastavljal satirično, parodično in groteskno; pesnik **Vojin Kovač**, med drugim znan tudi s svojo uporniško držo v poeziji; pesnik, pisatelj in prevajalec **Vojko Gorjan**, avtor pesmi in črtic; pesnik **Matjaž Hanžek**, pisec konkretne poezije, ter pesnik, prevajalec in novinar **Marjan Strojanič**, avtor pesmi z igrivimi domišljajskimi podobami.

Nekatere osebnosti so predstavljene že v tem koledarju. Marsikoga pa se bomo spomnili v svojih publikacijah, bodisi s knjigo bodisi v prihodnjem koledarju, ali pa v najstarejši slovenski kulturni reviji Zvon.

Severin Šali
KNJIGA

*Iz tvojih listov mi tolažba diha
v molčecih urah, ko srce je tožno,
ko vse postaja prazno in ubožno,
ti bogatiš me, znanka moja tiha.*

*Nič ne ponujaš se, le dahneš: vzemi,
prijatelj, me! Na vsaki moji strani
utripi misli in želja so zbrani
ter dajejo se ti z zakladi vsemi.*

*Lepota in modrost sta v meni skriti.
Če hočeš iz studenca čarov piti,
mi ne odtegni toplega pogleda.*

*Ko sklanjal se mi boš nad drobne vrste,
odprla bom ti zeleneče brste
in znana ti bo mnogih duš beseda.*

Berta Golob

NJENIH MNOGO LET

Ob jubileju Mimi Malenšek

Ponekod na Gorenjskem mlinu rečejo málen. A je le prijazno naključje, da se Gradišarjeva Mimi, nekoč Mimi Konič, piše Málenšek. Njen vzgon med besedne ustvarjalce je bil pa sunkovit. Že pri šestnajstih letih je doživela knjižni natis svojega prvenca. Takrat je kot uslužbenka zavarovalnice Vzajemna zapela Pesem polja.

Kdo je ta žena, bi se lahko čudili z znanim vprašanjem. Toda Malenškova se ni kakor Sklodowska sklanjala nad epruvete; odkrivala je drugačen radij in predelovala drugačno rudo. Kopala in grebla je v človekovo globino in v motno magmo zgodovine ter sedanjosti.

Rojena leta 1919 na datum Prešernove smrti je srečno ušla prvi svetovni vojni. Ne pa drugi, hujši in usodnejši. Rojena v Dobrli vasi mami Korošici in gorenjskemu očetu. Dobršen del mladosti je preživela pri njem v Podbrezjah, koder je nekoč učiteljeval znameniti Praprotnik in kjer še danes varujejo spomin na legendo o taborski Urški. Bližnji Tabor s podružnično cerkvijo, turški vpadi in Urška so bili izzivalni motiv za zgodnje pisateljsko pero, pa so naročniki časopisa brali podlistek in so domačini rekli: To pa piše Gradišarjeva Mima.

Kot knjižno delo so leto dni za Pesmijo polja izšli Sinovi predmestja, za njimi pa v desetletjih vrsta povesti in romanov, pa tudi številni prevodi.

Poreklo: delavsko-kmečko. Šolanje: Podbrezje, Tržič, Kranj. Izobraževanje: vseživljenjsko, strnjeno v rekle *visoka šola, ta je svet*, sicer pa bibliotekarska usposobljenost. Službovanje: nekajletno delo pri filmu, predvsem pa svobodni poklic žene, matere, pisateljice.

Kaj v malnu stisnejo iz zrnja mlinski kamni, kaj se počasi napraši skozi tanko sito? Kruh. Kakšen kruh iz svojega malna mesi pisateljica Mimi Malenšek?

Domačijska povest, zgodovinski in bibliografski roman so temeljne zvrsti njenega leposlovnega opusa. Znotraj tega intoniranost na družbenoaktualna, socialna, psihološka, občečloveška, bivanjska, zgodovinsko usodnostna vprašanja. Slednja zaobjeta tudi v romanu Temna stran meseca.

Plamenica, Inkvizitor, Pojoči labodi, Pesnikov nokturno, Zlati roj, Poslušaj, zemlja ..., Črtomir in Bogomila, Marčni veter, Noriška rapsodija, Sonce je obstalo,

Sonce vročega avgusta, Kavatina za angela vremenarja, Minuta molka, Bratstvo, Vigenjci, Purgarji, Kovinarji ... so le nekateri naslovi iz vrste njenih biografskih, zgodovinskih, psiholoških romanov. Skozi na gosto stkano časovno zaveso presevajajo iz njih obrazi slovenskih ustvarjalcev, prelomni zgodovinski dogodki, pa tudi duševna in duhovna stanja sodobnega človeka. Podlesnice so cvetober njenih spominov na otroštvo in zelo zgodnjo mladost. Ob njih še Lučka na daljnem severu, Tekumseh, Počitnice v Bajangi, pripovedno darilo mladim bralcem.

Proza Mimi Malenškove se razpenja v sinhronem in diahronem pripovednem loku, zdaj na linearni črti zdaj v preskokih iz sedanosti v preteklost čustveno občutljivih pripovednih oseb. Z izostrenim občutkom za podrobnosti in za odtenke duševnega stanja ter z izjemnim poznavanjem zgodovinskih okvirov oddaljene in polpretekle dobe pisateljica upoveduje drobne gibe in silne zamahe dogajanj. Izrazito kratke proze v njeni bibliografiji ni veliko; prevladujejo obsežna pripovedna dela.

V 107. zvezku Slovenskih večernic je leta 1956 pri celjski Mohorjevi družbi izšla povest Senca na domačiji. Avtorica je bila zato deležna strogega opomina in grožnje o popolni nemilosti vseh založb, če si ponovno drzne kako svoje delo izročiti omenjenemu naslovniku. Senca nad svobodo odločanja ...

Podobne sence so pisateljici Mimi Malenšek rade zagrinjale sij kake posebne slave. Njeno ime doslej ni bilo omenjano med pisateljsko-družbenimi imenitniki. Sicer članica pisateljskega društva in PEN-a, tudi dobitnica Župančičeve nagrade in nagrade Mesta Ljubljane ter leta 2002 častnega znaka svobode RS, je od lani častna občanka Občine Naklo. Ti bežni navržki, zapisani bolj na robu kot na naslovnica, se dobro ujemajo z navznoter umaknjenim življenjem njenih devetdesetih koledarskih let.

Pokončna gospa s trdno lestvico vrednot ne upogiba vratu, da bi bila jadro sprotnim družbenopolitičnim sapam. Značajska so jo izklesale domača in šolska vzgoja, za njima pa življenje še s posebej trdimi udarci. Oni »vojskini čas« iz znane ponarodele nabožne pesmi jo je klestil prav na šentviški okupacijski mejni črti. Vojskini čas je trd, negotov in zelo surov čas! Sledi o tem so vidne v njenih vojnih pripovedih.

Posebna značilnost pisateljice Malenškove pa je njen pogum. Če jo marsikdo pozna kot zgovorno, odločno, nevsiljivo, odkritosrčno osebnost, je pa nihče ne srečuje kot poosebljene cagavosti in jamranja. Kar pa jo dviga nad vse vredne kreposti, je zvestoba. Narodu, domačemu kraju, rodu, veri, sočloveku, prijatelju. Njena zvestoba ima visoki pomen starozavezne nepreklicnosti.

Jaz, Nereja, sem stara žena ... se začinja eden od zgodovinskih romanov Mimi Malenšek. Njena devetdeseta leta so seštevek plačanih računov iz naslova žena, mati, ženska, domovina, vojna, mir, umetnica, sopotnica, meščanka, Pobrežanka – Gradišarjeva Mimi, pesem vsega plemenitega.

Avguštin Lah

AKAD. DDR. JOŽE MAČEK

Ob 80-letnici

Jože Maček, agronom, akademik, doktor treh znanstvenih področij in zaslužni profesor, praznuje osemdesetletni jubilej. Z veseljem in počaščenimi, da je tak mož med nami, mu iskreno čestitamo, posebno še, ker mu ni pošla ustvarjalnost in se nove zanimive knjige kar vrstijo.

Jože Maček se je rodil 28. oktobra 1929 v Oleščah v vzhodnem Posavskem hribovju, tedaj v Sv. Petru pri Laškem. Pokrajina se mu je izredno priljubila in spoštovanje do domačije ga trajno vabi, da se vanjo redno vrača, bodisi zaradi sprostitve ali pa da se v miru posveča znanstvenemu pisanju.

Ko se srečaš s tem prijaznim gospodom, lahko že na pogled verjameš, da je užil ali srečal toliko življenjskega dogajanja. Presenečen si, ko spoznaš, kako ugleden znanstvenik in svetovljan je. Študiral je doma in na tujem; leta 1959 je najprej diplomiral na ljubljanski univerzi iz agronomije in leta 1964 na univerzi v Bonnu študij dopolnil z doktoratom iz agronomskih ved. V Ljubljani je diplomiral še na ekonomski fakulteti leta 1968. Tako je že zgodaj povezal v svojem raziskovalnem delu naravoslovno in ekonomsko znanost, kar mu je omogočilo celovitejše obravnavanje številnih pojavov in procesov, pa hkrati širitev njegovega znanstvenega in nazorskega obzorja.

Dokazal se je namreč kar s tremi znanstvenimi doktorati: leta 1964 v Bonu iz agronomskih ved, 1974 v Beogradu iz ekonomskih ved in še 1990 v Ljubljani iz zgodovine. Očitno ga je k temu vodila potreba po temeljitosti raziskovanja in opazovanja okolja, ki mu ob znanju tujih jezikov omogočajo izluščiti celovito, strokovno in kulturno podobo obravnavanega pojava v razvojnem toku, pri tem pa je še poglobil svoj pogled na svet.

Ko listam po njegovi bibliografiji za šestdeset let ustvarjalnega dela, od 1948 do 2007, se razkriva bogastvo prispevkov k fitomedicini ter agrarni in delno cerkveni gospodarski zgodovini. Na Celjskem oziroma na Štajerskem in Koroškem je preučeval parazitsko mikrofloro, pozneje v Sloveniji nasploh, v pokrajinah bivše Jugoslavije pa zlasti peronosporo. Podrobno je obravnaval listne zavrtače Slovenije. Pomagal je agronomom in kmetom s številnimi nasveti in opozorili, kajti bolezni rastlin in delovanje škodljivcev, ki kmečkim proizvajalcem otežujejo pridelovanje zdrave hrane

in krme, so vztrajni pojavi, ki jih je treba preprečevati. To pa je težavno preučevati, ker se spreminjajo povzročitelji in tudi območja ali načini njihovega delovanja.

S tem pa smo se dotaknili širokega pojava kemizacije dejavnosti in okolja nasploh. To pa je tudi glavni problem sodobne primarne proizvodnje in predelave, saj brez strojev in številnih kemičnih pripravkov ni mogoče dosežati visokih donosov. Kmetijstvo goji zelo občutljive kulture, ki jih mora spremljati od setve in saditve do spravljanja pridelkov in ostankov pridelave ter predelave. Znanost mora pri tem še vedno upoštevati tradicionalne postopke in njihove učinke, medtem ko biotehnološke znanosti odpirajo nove razvojne vidike in področja ter posegajo z gensko tehnologijo v nove faze proizvodnih procesov.

Pri tem se znanstveniki srečujejo s tradicionalnimi problemi in utiranjem novih spoznanj in dosežkov v prakso. Akademik Maček je veliko prispeval k spoznavanju kontaminacije obdelovalnih tal in okolja sploh, kar je obravnaval v številnih delih. To je trajni problem na kmetijskih in gozdnih tleh, ker prehajajo v tla vedno nova sredstva oziroma strupi. Sodobna znanost se bori proti temu s protisredstvi in s spremembami v kmetovanju, zato je bila to tudi vedno obnovljiva tema raziskav akademika Mačka.

Polja njegove ustvarjalnosti so zelo pestra, bogata vsebinsko in po metodi obravnave v razvojnem dogajanju, dela pa ohranjajo svežino ter ne zastarajo.

Njegova bera znanstvene in kulturne ustvarjalnosti, katere pregled je nenavadno širok in odseva v primerno obsežni bibliografiji zapisov, orisov in analizno natančno obravnavanih tem, je izjema. Preseneča že številčnost del, ocen in nasvetov, toda kar je daroval znanosti in narodu, so kulturno in strokovno zelo kakovostna poročila o spoznanjih, procesih in naravi sami. Njegova strokovna dela se tudi lepo berejo: vse je razumljivo in koristno, tudi kadar gre za znanstveno nedorečne teme ali za preproste nasvete kmetom in vrtnarjem.

Naj jih nekaj navedemo, da bo ta zapis stvarnejši. Kontaminacija obdelovalnih tal in pridelkov z njim z ostanki fitofarmaceutskih sredstev v Sloveniji je trajno ponavljajoča se aktualna tema, ker gre za neštete kemikalije in procese v naravi ter na mnogih lokacijah.

Vredno posebne pozornosti je sodelovanje Jožeta Mačka v Zeleni knjigi Prirodoslovnega društva o ogroženosti okolja v Sloveniji leta 1972, ko so Združeni narodi šele začeli akcijo za zmanjševanje onesnaževanja okolja povsod po svetu. Naši strokovnjaki so bili v ospredju svetovnega gibanja nasploh, kar na primer dokazujejo Mačkovi pregledi kontaminacije tal in rastlinskih pridelkov z ostanki fitofarmaceutskih sredstev za dvajsetletno obdobje 1971–1991 (Zbornik BF 59, 1992) in pozneje pregled najvažnejših bolezni in škodljivcev. To ni bila samo občasna registracija pojavov, temveč rezultat stalne neposredne strokovne akcije proti njim in ocena

njene učinkovitosti. Zato so pomembna tudi neposredna navodila uporabnikom fitofarmaceutskih sredstev in opozorila za varovanje zdravja ljudi.

Svetovnogospodarski in narodnogospodarski pomen varstva rastlin kaže, da je akademik s strokovnimi pogledi opozarjal tudi kmetijsko politiko na posledice njene (ne)dejavnosti. K temu lahko štejejo tudi ocene ob 130-letnici fitopatologije kot znanstvene discipline (Zbornik BF 39, 1983) ali pa oris razmerja med kmetijstvom in gozdarstvom v preteklosti (1988). Tako prikazuje tudi rezultate agronomske raziskave o onesnaženosti z ostanki sredstev za varstvo rastlin.

Pomembna so raziskovanja akademika J. Mačka o osnovnih procesih v biosferi, kjer se kažejo bioakumulacija strupov, reaktivnost kemikalij na rast in sinergizem učinkov različnih snovi, kar je najteže ugotoviti, ker gre za zapletene procese v biosferi in različne vplive nanje, saj so številni, različni in se spreminjajo s podnebnimi dejavniki in pojavi ter njihovimi odsevi tako v tleh in vodovju kot v rasti organizmov. Tu se vidi, kako pomembna je sicer razvejana, a sinergijsko sodelujoča znanost v teoriji in praksi akademika Mačka.

Že nekaj let se akademik Maček bolj posveča zgodovinskim raziskavam, ki jih je kot 'svojo ekonomijo' sicer opravljal že dolga desetletja. Njihovo težišče pa je prenesel na cerkveno gospodarsko zgodovino, ki pri nas še ni kaj prida obdelana. Obdelal je osnivanje in delovanje pomembnega in kontradiktornega kranjskega verskega sklada. Nadalje je raziskal zelo pomembne, a popolnoma pozabljene mašne in svetne ustanove pri cerkvah na Kranjskem od srednjega veka do njihovega konca v medvojni Jugoslaviji. O njih sta že objavljeni dve obsežni knjigi, tri pa so pripravljene za tisk. Vse Mačkove zgodovinske objave temeljijo izključno na zgodovinskih virih, njihovo preučevanje pa je uspešno in odgovorno delo. Objavil je tudi nekaj zgodovinskih knjig o župnijah na Štajerskem.

Nikakor ne smemo pozabiti akademikovega prizadevnega dela pri Celjski Mohorjevi družbi. Že skoraj trideset let je predsednik njenega nadzornega sveta. V tem času se je ta založba razvila iz dokaj obrobne v eno najpomembnejših založb pri nas. Nad njenim gospodarjenjem je ves čas bedel naš slavljeneč. Za to delovanje in za raziskave na področju cerkvene gospodarske zgodovine mu je predlani Slovenska škofovska konferenca podelila najvišje priznanje, odličje sv. Cirila in Metoda.

Akademik Jože Maček je prejel za svoja dela in spoznanja poleg vrste diplom in omenjenega odličja še številna druga priznanja, med drugimi Jesenkovo, ki je najvišje v stroki, in seveda izvolitev za člana Slovenske in Hrvatske akademije znanosti in umetnosti ter Evropske akademije znanosti in umetnosti v Salzburgu.

Uglednemu znanstveniku, ki je tako učinkovito izkoristil svoj čas in obogatil našo znanost, iskreno čestitamo ob njegovem življenjskem jubileju: še na mnoga leta zdravja, lepih doživetij in novih darov naši kulturi!

Matjaž Kmecl

JOŽE STRGAR

Ob 80-letnici

Decembra letos bo malo pred Božičem osemdesetletnico svojega zanimivega in delavnega življenja praznoval Jože Strgar, agronom, parkovni strokovnjak, publicist, politik in nekaj let ljubljanski župan. Kar precej časa je bil tesno povezan z delom celjske, občasno tudi celovške Mohorjeve družbe – bodisi kot strokovni pisec bodisi urednik več zbornikov (o možnostih preživetja v današnjem svetu, o duhovnem ustvarjanju in podobnem; kasneje in posebej o prenavljanju Tivolija) bodisi kot odbornik in podpredsednik celjske MD, čeprav se je vmes z njo polemično tudi razšel. Kot velik praktik in marljiv organizator je zmeraj spet uspeval okrog različnih strokovnih in kulturno-političnih projektov zbrati poznavalce in jih vztrajno spodbujati k sodelovanju. Ob tem je s svojevrstno in samoumevno, celo demonstrativno doslednostjo vztrajal pri katolištvu, ki do konca osemdesetih let zagotovo ni veljalo za konjunktorno. Janez Gradišnik je v uvodu k njegovi avtobiografiji *Od vrtnarja do župana (1999)* o tem zapisal, da je bil eden ne tako pogostih slovenskih kristjanov, ki svoje vere ni skrival pred občinstvom.—S tisto gorečnostjo, ki ga je podpirala pri njegovem poklicnem izpopolnjevanju, se je tu trudil za vsesplošno uveljavitev slovenskega katolištva. *Primerno in potrebno je k temu dodati, da se je prav zaradi takšne drža zlasti kasneje – kot ljubljanski župan – večkrat znašel v različnih polemikah, in te niso bile vedno strokovne narave (na primer o izločanju topolov iz mestnega zelenja), temveč so bile pač tudi politično in nazorsko uglašene.*

Verjetno pa nisem prav poklican soditi o teh rečeh. Zato se zdaj raje vsaj za hip zatečem v njegov 'uradni' življenjepis, takšen, kakršen bo slej ali prej stal v kakšnem leksikonu ali enciklopediji. Težava 'uradnih' življenjepisov je sicer v tem, da so predvsem podatkovni in da po lastnem značaju zanemarjajo zelo bistvene neformalne reči ('podrobnosti'), so pa kajpada okvir, v katerega je mogoče razmeroma pregledno in udobno vstavljati vse drugo.

Torej: Jože Strgar se je rodil 21.12.1929 v Jevšah pri Krškem; starši so bili kmetje, odlikovala sta jih kulturna razgledanost in zvesto slovenstvo. Zato so jih med

nacističnim 'praznjenjem' obmejnega prostora na Krškem polju takoj po zasedbi našega sveta 1941 hitlerjevci skupaj z množico drugih slovenskih družin izselili globoko v Nemčijo. Dvanajstletni Jože je tam nemudoma moral za hlapca in vrtnarskega vajenca. Ne da bi vedel, so se mu v tej sicer neprijazni zvezi zgodile nekatere reči, ki so pomembno narekemale njegovo nadaljnje življenje: garaško pridnost so mu privzgajali že doma, še bolj so jo zahtevali novi gospodarji, ostajal pa ji je privržen vse življenje; samo z iznajdljivostjo je tudi lahko pomagal staršem, ki so živeli še slabše od njega; naučil se je nemščine, v stikih z ljudmi različnih kultur, ki jih je tisti zvrtničeni čas naplavilo v jugozahodni kot nemškega sveta, si je nekako samoposebno odprl široko evropsko civilizacijsko panoramo; kot fantiču, ki so mu razmere in leta zaprli domala sleherna šolska vrata, se mu je globoko vsadilo v zavest, da se mora šolati sam, ker se samo z znanjem kam pride – hvalabogu je v njem prirojeno tičala razkošna in prvinska radovednost; in končno je tista najobčutljivejša življenjska leta v njem odgnalo in se zakoreninilo vrtnarstvo kot poklicna in skorajda ljubezenska odločitev. Tako je bilo domala samoumevno, da ga je po končani vojni, ko se je lahko družina spet vrnila na opustošeni dom, kmalu odneslo v vrtnarske vode. Vendar spet ni strpel brez izobraževanja, zdaj veliko bolj sistematičnega – vse do diplome na ljubljanski agronomiji (Biotehniški fakulteti) 1962. Z velikim trudom in po srečnem naključju, ker prehod zahodnih mej takrat nikakor ni bil enostaven, se je nato znašel pri znameniti gospe de Belder Kovačič v Belgiji, v različnih drugih tamkajšnjih in nizozemskih vrtnarijah, se odpravil v Anglijo, severno Nemčijo, kjer si je nabral bogato praktično, ob tem pa tudi teoretično vrtnarsko znanje. Postajal je vse bolj odličen strokovnjak za okrasne grmovnice (med drugim sleče, ki so bili v naših krajih dotlej komaj kaj znani) in drevnine ter se kot tak zaposlil v arboretumu Volčji potok, kjer pa s takratnim direktorjem nista našla skupnega jezika. Po nekaj letih je zato sklenil ustanoviti zasebno 'parkovno vrtnarstvo in drevesničarstvo', še prej pa je 'osnoval družino'. Z žilavo vztrajnostjo, iznajdljivostjo, marljivostjo in s pomočjo soproge, kasneje tudi šesterice otrok, je vzdržal in se razširil v ugledno vrtnarsko hišo z zmeraj bolj zanimivimi naročili (urejanje zasebnih vrtov pa tudi javnih zelenic: v Murski Soboti, Čateških Toplicah, Velenju in dr.) – Z vrtnarskimi nasveti je zelo zgodaj sodeloval na ljubljanskem radiu, 1953 so mu natisnili prvo avtorsko priročniško knjigo *Cvetlice lončnice*, po vrnitvi iz tujine pa je poskrbel za serije javnih predavanj s svojega strokovnega področja. 1966 je ustanovil časopis *Naš vrt*, ki ga je vsem težavam navkljub vzdrževal do 1977, postal 1967 predsednik Hortikulturnega društva Ljubljana ter sčasoma dodal prvi knjigi še več drugih strokovnih priročnikov (*Lončnice*, *Vrtna trajnice*, *Trajnice v vrtu in parku*, *100 vrtnih dreves in grmovnic na Slovenskem*), monografijo *Vrt in vrtna kultura* ter že omenjeno avtobiografijo *Od*

vrtnarja do župana. – Gledano s te ali one, katerekoli, strani, je s svojimi odlikami in vztrajnim prizadevanjem so-povzdignil slovensko hortikulturo na novo raven ter jo pomembno (spet) približal evropskim standardom. Tudi danes neprestano in kjer more s številnimi predlogi spodbuja 'zeleno zavest', da je treba skrbneje gospodariti z živim svetom okrog nas. Prostor v katerem živimo, bo tak, kakršnega bomo oblikovali in oskrbeli sami, kakovost bivanja v njem prav tako. Za hišne vrtove si je izoblikoval kratko in pregledno filozofijo v 14 točkah; nekaj ključnih od njih: *Urejena hiša brez urejenega vrta je pohabljeno človeško bivališče; vrt je živ organizem, saj raste in počiva – v njem najlepše odseva življenjski ritem narave; vrt ni nekaj, hiša pa nekaj drugega, oboje je skupaj celota; kdor si uredi samo hišo, ni pa mu mar za zunanji prostor, naj gre v stolpnico; vrt je bivališče na prostem, toda tudi prostor za drobne pridelke in je celo gospodarsko najintenzivnejši prostor.* Podobno gleda seveda tudi na skupne zelene površine.

Njegovo javno politično delovanje, ki se mu je posvetil potem, ko se je gospodarsko učvrstil, je doseglo vrhunec z izvolitvijo za ljubljanskega župana 1990; funkciji se je predal enako zagnano kot strokovnemu delu in jo opravljal v obsegu vseh svojih zmožnosti do 1995. Čas je bil zaznamovan s tranzicijskimi tegobami in tudi navdušenji, kot župan pa se je ob nujnem ubadanju s sprotnimi vsakdanjimi vprašanji posebno pozorno posvetil mestni 'zunani politiki', navezovanju tesnejših in prijateljskih stikov z drugimi glavnimi, pa tudi manj glavnimi mesti po svetu. Ko je županstvo ob koncu mandata 1995 predal novemu županu Ruplu, je svoje poglede na razvoj Ljubljane povzel v svojevrstno zapuščinsko listino in v njej je nanizal osebne poglede na morebitni nadaljnji delovni program mestnega županstva.

Svoje življenjsko delo, to je 'parkovno vrtnarstvo in drevesničarstvo', je med tem prepustil sinu Andreju, ki ga kot uveljavljeno 'blagovno znamko' uspešno vodi naprej; najbrž mu je v posebno očetovsko in strokovno zadovoljstvo tudi to, da se je hči Bernarda razvila v vrhunsko strokovnjakinjo za trajnice, da je na tem področju danes nepogrešljiva sodelavka strokovnega časopisja in da je tudi že sama samostojna knjižna avtorica odličnega priročnika o trajnicah. – Skratka: ko se Jože Strgar danes ozre na svojih osem desetletij življenja in dela, lahko mirno sklene: ostajal sem ves ta čas zvest sebi; vse kar sem ustvaril, sem z lastnim znanjem, delom in trmo ter z lastnimi rokami. Znani hortikulturni strokovnjak in Strgarjev ožji rojak France Vardijan je k eni njegovih zgodnjih knjig že pred 40 leti zapisal besede, ki so kasneje samo še pridobivale na teži: *Dipl. inž. Jože Strgar je v svojem oblikovanju prehodil težko, vendar zelo koristno pot samorastnika, to je pot od vrtnarskega vajenca do akademsko izobraženega človeka. Zato ve mnogo povedati iz lastne izkušnje, to se pa izraža tudi v njegovi knjigi...*

Za resničnega vrtnarja velja, da vse življenje kar naprej čaka, kaj bo spet in spet prignalo iz zemlje; tako se ne utegne niti posloviti, ko pride čas; in bi gotovo živel večno, če ne bi tako globoko tičal v naravi in njenem kroženju vsega živega; tako pa pač živi, dokler se le da – vsekakor zelo dolgo. Naj zapis končam z voščilnim prepričanjem, da Jože Strgar pri tem ne bo izjema.

Andrej Rot

TARAS KERMAUNER

1930–2008

Enajstega junija 2008 je umrl esejist, kritik in filozof Taras Kermauner. Novica o njegovi smrti se je hitro razširila in bila objavljena v vseh medijih. Taras Kermauner je bil mislec, ki je s svojim neposrednim slogom, odprtim značajem, silovitim umom in ognjevitostjo zaznamoval svoj čas. Pogosto je bil kritičen do medijev, hkrati pa znal pritegniti njihovo pozornost. V zadnjih dveh letih je imel več uspešnih nastopov po Sloveniji, pa vendar je njegovo delo komaj znano. Odmikal se je od dnevne politike, javnih prireditev in institucij, hkrati pa sledil družbenemu dogajanju in se kot filozof in pisatelj posvetil morda najzahtevnejši temi: Drugost kot projekt. To je razumel kot uvid in tudi kot akcijo; pri tem je spoštoval negotovosti, ki jih je prinašalo raziskovanje, ki ga je vtkal v nič. Pri tem svojem iskanju se je v družbi počutil kot sirota, neznan medijem in ustanovam. V tem smislu je kot narodnjak čutil odvečnost svojega naroda, to čutenje pa kot življenje z odprto rano.

Taras Kermauner se je rodil 13. aprila 1930 v Ljubljani. Po končanem študiju filozofije na univerzi v Ljubljani in izpopolnjevanju v Parizu se je zaposlil kot asistent na ljubljanski filozofski fakulteti. Ko je minila triletna doba asistenta, ga niso na novo izvolili. Leta 1959 je zaradi prekrška – ker je predaval neprijavljeno, a javno – odslužili deset dni zaporne kazni.

Po nekaj letih pedagoških izkušenj se je leta 1966 za tri leta zaposlil kot svetovalec pri komiteju za informiranje, leta 1970 je postal ravnatelj Drame Slovenskega narodnega gledališča, po nekaj mesecih pa se je odločil, da se bo posvetil pisanju.

Doktoriral je leta 1981 v Sarajevu z disertacijo *Dramatika Ivana Cankarja*. Leta 1985 je zavrnil nagrado Prešernovega sklada. Leta 1989 in 1992 je nekaj mesecev v Kanadi in Argentini preučeval ustvarjalnost slovenskih izseljencev. Leta 1990 so ga sprejeli med člane Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Akademik Kermauner se je že v mladih letih intenzivno ukvarjal z gledališčem in esejistiko. Kot predstavnik novega rodu kritikov je napadal takrat uveljavljene filozofske in literarne tokove. V krogu publicistov, ki so v letih od 1960 do 1964 objavljali v reviji *Perspektive*, se je bojeval proti enopartijskemu sistemu. V okviru tedanjih uradnih socialističnih smernic je skušal preseči skrajni individualizem in kolektivizem.

Foto arhiv STA

Njegov najpomembnejši prispevek k tedanji miselnosti in književnosti pa je vendarle obsežno delo na področju dramatike, saj se je z reinterpreteracijo dramskih del ukvarjal več kot pol stoletja. Dramatika mu je ves čas pomenila nekakšno vzporednico z življenjem, zato je njegovo pisanje pogosto segalo prek literarnih meja. Z dramskimi in filmskimi osebami in situacijami je na novo ovrednotil družbena dogajanja.

V obdobju razcvetanja nacionalizmov v nekdanji Jugoslaviji se je Taras Kermauner upiral šovinizmu, ksenofobiji, še prav posebno pojavu, ki ga je poimenoval »gentilizem«. Kot ugleden agnostik se je približal krščanstvu, hkrati pa stopil v južnoslovanski prostor kot eden glavnih političnih mislecev s tega območja. Leta 1987 je objavil *Pisma srbskemu prijatelju*, pisanje, ki odseva razvoj takratnega političnega dogajanja na Balkanu. Rezultat teh polemik je bilo pretrganje stikov z nekdanjimi srbskimi kolegi in prijatelji. Obtožil jih je nepremišljenega propagiranja nacionalizma in šovinizma. Z vso vnemo se je obrnil k veri in postal član Katoliške cerkve, vendar si je že na začetku 90. let premislil. Cerkvi je očital prevelike politične in gospodarske ambicije, ki naj bi bile po njegovem mnenju nezdružljive z njenim svetopisemskim poslanstvom. Taras Kermauner se je ustalil kot samotni, svobodnjaški bojevniki, ki je odmaknjen od strankarske politike živel daleč od mestnih središč, za zidovi svoje kraške domačije. Od tam je opozarjal na plehkost sodobne družbe, v kateri ni več prostora za doseganje »višjih vrednot«. Menil je, da dolgoročno ni mogoče živeti brez utopije. Utopija je hkrati nosilka upanja in vere v transcendenco.

Najpomembnejše delo Tarasa Kermaunerja je *Rekonstrukcija slovenske dramatike*. Več kot sto obsežnih knjig je projekt brez konca. Njegov namen je bil zajeti celoto z empiričnimi sredstvi, s preverjanjem različnih pogledov in raziskovanjem različnih ideologij, da bi glede na podobo kaosa, ki ga zaznamuje, razkril delovanje našega sveta.

Taras Kermauner lahko zadovolji različne okuse. Nekatere njegove trditve so dvorezne in dvoumne, v njegovem pisanju je tudi veliko humorja. Njegov slog zahteva od bralca napor, če hoče razumeti, zakaj avtor isto stvar ponekod povzdiguje, naslednji hip pa banalizira, hkrati pa je njegova drža rezultat njegovega osebnostnega razvoja. Trditev, da je njegova drža eklektična, bi bila preveč poenostavljena, saj se je ves čas bojeval proti dogmatizmu. Svoja stališča je zagovarjal z angažmajem v politiki, znanosti, književnosti, filozofiji in teologiji. Poudaril je vlogo interdisciplinarnosti; književnost, teorija umetnosti, filozofija, zgodovina, psihologija, jezikoslovje, teologija in logika so samo nekatere izmed ved, ki jih je s svojim obširnimi znanjem uporabljal izredno spretno in gibko.

Na kratko – le toliko. O človeku in prijatelju kdaj drugič, njegovega opusa pa se bo morala lotiti sposobna pogumna raziskovalna skupina.

Marija Stanonik

ANGELOS BAŠ

1926–2008

25.

8. 2008, je v Ljubljani odšel v novo resničnost etnolog in zgodovinar znanstveni svetnik, univ. prof. dr. Angelos Baš.

Poleg teoretičnega prenavljanja omenjene vede se je v njen in lokalni spomin najbolj zapisal s svojim delom o pohorskih gozdnih in žagarskih delavcih (1967, 2004), savinjskih splavarjih (1974), ljutomerskih konjskih dirkah (1967). Z zgodovinskega in estetskega vidika so pomembno področje Baševega dela tri knjige o oblačilnem videzu pri prebivalstvu z današnjih slovenskih tal od poznega srednjega veka, v 16., 17., 18. in 19. stoletju. Krona njegovega dela je dolgotrajni projekt Slovenski etnološki leksikon (2004).

V veliko uteho mu je bilo, da je ob naklonjenosti sedanjega rodu na ljubljanskem oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo lahko razdajal svoje siceršnje široko znanje in še posebej iz historične etnologije, ki jo je samostojno zasnoval in razvijal, njegovemu podmladku vse do zadnjega.

O Baševem zanesljivo strokovnem in tehtnem znanstvenem delu je bilo in bo še marsikaj napisano, te vrstice želijo ohraniti le nekaj potez njegove osebnosti.

Časovno gledano se je njegovo življenje tako lepo zaokročilo – saj je umrl le en dan po dvainosemdesetem rojstnem dnevu – kot da je preprosto posledica njegovega reda, ki je bil ena od očitnih lastnosti njegove osebnosti. Po končanem delu je bila njegova delovna miza vedno pospravljena, kot da pri njej ni bilo nikogar in ga še dolgo ne bo.

Tudi to, da je odšel v novo resničnost v letu, ki je posvečeno apostolu Pavlu, je mogoče imeti za znamenje, saj je dr. Angelos Baš večkrat, tudi v obdobju, ko kaj takega ni bilo zaželeno, sam od sebe prostodušno omenil, kako zelo ceni njegove prodomne in globokoumne besede.

Kdor prof. dr. Angelosa Baša ni bližje poznal, si težko misli, da je bil znanstvenik takega kova in v dopisovanju zelo skopih besed, velik ljubitelj poezije. Rad se je pogovarjal o njej in jo samostojno vrednotil. Svojo sosedo na delovnem mestu je večkrat vprašal, kdaj bo lahko bral njeno novo pesniško zbirko in že zelo osla-

belega so ga umirjale pesmi Franceta Prešerna, Simona Gregorčiča, Ivana Murna-Aleksandrova, Alojza Gradnika, idr.

Kljub temu da se je docela zapisal znanosti, politično nikakor ni bil amuzičen. Zadnja leta se je v javnosti večkrat oglašal in s svojimi zadnjimi članki v tržaški Mladiki analiziral hitlerjansko utopijo.

Tistim redkim, katerim je zaupal, zlepa ni pozabil voščiti dan ali dva pred njegovim rojstnim dnem, kar priča o Baševi meščanski uglajenosti in zvestobi.

Vsak človek je skrivnost zase kaj šele za druge!

Na praznik sv. nadangelov 2008

Mirko Juteršek

DRAGOCENA ZAPUŠČINA

Julijan Miklavčič, slikar, grafik in oblikovalec slovenske knjige

V Kregarjevem atriju Zavoda sv. Stanislava v Ljubljani je bila od 10. marca do 10. aprila 2008 na ogled spominska razstava slikarskih, grafičnih ter oblikovalskih del Julijana Miklavčiča (Maribor 23. 9. 1934 – Ljubljana 10. 3. 2007). V bistvu je bila predstavljena celotna bera njegovega umetniškega upodabljanja. Povsem velja to za njegov slikarski opus, ki ga sestavlja le nekaj slik, grafik, ilustracij in risb. Toda vsa navedena umetniška zapuščina zasluži prav posebno pozornost, čeprav po obsegu in pomenu ni primerljiva z njegovim, na razstavi s poudarkom predstavljenim knjižnim oblikovanjem. Nedvomno pa so tudi maloštevilna dela, umetniške stvaritve Julijana Miklavčiča s področja klasične, upodablajoče umetnosti, zanimiva in dragocena. Ker so rezultati umetnikovega raziskovanja iz različnih razvojnih obdobj, so si med seboj različna, pa vendar prepričljivo povezana s pristnim ustvarjalnim nabojem. Naj posegajo še v čas študija na ljubljanski likovni akademiji ali so produkt uresničevanja njegovih kasnejših želja in potreb, ko se je po povratku s krajšega bivanja, izpopolnjevanja in delovanja v Švici vrnil domov in se kot likovni urednik pri Mladinski knjigi v želji po razširitvi znanja v tiskarstvu in grafiki, ne pa zaradi pridobitve magistrskega naslova, na ljubljanski akademiji vpisal še na študij grafike na grafični specialki.

Svojo pot umetnika si je zastavil in uspešno uresničeval z neobičajno resnostjo in odgovornostjo. Nadpovprečnemu izobražencu je status umetnika vlival vidno samozavest. Niti pomislil ni, da mu bo za uresničitev umetniške vizije zmanjkalo časa. Žal pa mu življenje ni dopustilo, da bi po upokojitvi uresničil in dogradil vsekakor obetavno zastavljene slikarske zamisli.

Julijanu Miklavčiču ni bilo dano, da bi tako, kot to uspeva njegovemu nekaj starejšemu kolegu in prijatelju, akademijskemu profesorju Marijanu Tršarju, magistru umetnostne zgodovine, ki je tokrat v razstavnem katalogu poglobljeno predstavil Julijanov izrazito osebni izpovedni umetniški svet (z oljnimi slikami: *Deklica s pontonikami*, *Avtoportret*, *Soproga Anka* in prevladujočimi grafikami: *Deklica z ogrlico*, *Deklica z vrtnico*, *Marija z Jezusom*, *Sv. Jožef nad Tržičem*, litografski ciklus *Objet*

volant, List iz sanjskih bukev ter priložnostne grafične voščilnice in drugo). Slikarju Marijanu Tršarju je namreč uspelo, da je tudi zaradi daljše preusmeritve svoje likovne dejavnosti svoje imenitne slikarske in grafične začetke lahko pričel nadgrajevati in s tem dokazovati svoje sposobnosti na področju umetniške ustvarjalnosti šele z upokojitvijo, ne le teoretično z besedo, pač pa tudi s slikanjem. Toda pri slikarskem delu Julijana Miklavčiča nikakor ne smemo prezreti, da so v nedokončani umetniškovi izpovedi vsa posamezna, maloštevilna dela po dognanosti umetniške stvaritve, ki tudi v okrnjenem obsegu povsem jasno izpričujejo umetnikovo veličino, ki se še posebno prepričljivo kaže v njegovem osrednjem življenjskem delu, v umetniškem oblikovanju knjige.

Tako podobno, kot je svojo umetniško pot slikarja nastopil kot že dokaj izoblikovan, predvsem pa široko izobražen in načitan likovni ustvarjalec, se je lahko z enako odločnostjo in silovito zavzetostjo lotil tudi vsake praktične naloge, ki ga je pritegovala in povezala vse tesneje s svetom oblikovanja. V času, ko je študiral na akademiji in jo dokončal (z diplomom 1960 in grafično specialko 1973–1975) je bilo oblikovanje, predvsem slovensko industrijsko oblikovanje šele v začetnem zagonu. Usodo oblikovanju so določali pretežno arhitekti. Toda Julijanu Miklavčiču, doslednemu raziskovalcu, je kot projektantu in sodelavcu oddelka za oblikovanje na Inštitutu Jurij Vega v Ljubljani, kasnejšem Razvojnem oddelku tovarne Vega, že takoj do te mere uspelo izoblikovati mikročitalnik, da so ga nagradili s priznanjem na I. bienalu industrijskega oblikovanja v Ljubljani (BIO 1964). O njegovem dvoletnem intermezzu delovanja na področju oblikovanja steklarskih izdelkov in svetil ter njegovem delu v koncernu za izdelovanje valovite lepenke in embalaže v Zürichu v Švici vemo predvsem to, da si je glede svoje odprtosti izdatno razširil znanje o uporabi obdelovanja omenjenih materialov.

Novo področje Miklavčičevega ustvarjalnega delovanja v likovnem oblikovanju pa mu je omogočilo dejansko šele delo likovnega urednika pri osrednji slovenski založbi Mladinska knjiga v Ljubljani, kjer je deloval od 1969 do upokojitve 1998. Kot izjemnemu ljubitelju, poznavalcu in raziskovalcu knjige mu je bilo opravilo s knjigo dobesedno »pisano na kožo« in je razumljivo, da je sodeloval še z drugimi založbami. V knjigi, v njeni sporočilnosti je, ob svojem filozofsko kritičnem odnosu do življenja, tudi sam prepoznaval odsev gospodarske, politične in kulturne moči vsakega naroda. Zanj je bila knjiga orožje duha. Vedno si je vzel čas in se poglobljal v vsebino knjige, da bi čim bolje, skladno z vsebino, lahko uveljavil tudi na zunaj njeno estetsko in umetniško sprejemljivo obliko. Tu se je njegova naloga šele pričela. Cenil je preteklost in se iz nje učil. V knjigi je prepoznaval identiteto naroda. Ni mu bilo tuje, da so z nastankom prvih slovenskih knjig od Primoža Trubarja dalje, o njih zunanjem izgledu in grafični opreми vse do konca 19. sto-

letja odločale nemške dežele in da so bili začetkov domačega poseganja v oblikovanje knjig nadvse veseli slovenski pisci knjig, predvsem pisatelji in pesniki. Slikar in grafik Julijan Miklavčič se je zavedal, da so h kvaliteti slovenske knjige največ pripomogli prav številni priznani slovenski umetniki. Oblikovanje knjige in opremljanje z ilustracijami zahteva od umetnika posebne sposobnosti, saj pride s knjigo praktično lahko v vsak dom. Kot slikar in grafik, ki svojih sposobnosti še ni uspel starejšim generacijam enakovredno uveljaviti, je Julijan Miklavčič temeljil svoj pristop h knjigi z zaupanjem vase, na razgledanosti in svojem čutu do knjige.. Že od doma, od mladega je z zanimanjem in strastno sledil zgodovino rasti slovenske knjige. S poglobljeno temeljitostjo je odgovorno in preudarno nadaljeval z oblikovanjem knjig, pa tudi ovitkov gramofonskih plošč. Pri oblikovanju je sledil in upošteval razvoj sodobnih oblikovalskih dosežkov v svetu. Brez presenečanja in eksperimentiranja, tako, da je vsako knjigo, ki jo je oblikoval – in skupaj z nekaj ponatise je prispeval nad 500 knjižnih oprem – zaradi kultivirane oblike prijetno vzeti v roke. Kot izjemen poznavalec in iskren ljubitelj knjige je k njej dejansko vselej pristopil s predanostjo umetnika raziskovalca: tako kot svojih slik, nastalih v raznih obdobjih, ni ponavljal, je tudi pri knjigah sledil drugačnost in svež, skrben videz. Ceneni potrošniški pristop h knjigi ga je odbijal, saj je v njeni celovitosti, se pravi v povezovanju z vsebino in obliko, iskal prepoznavno mikavnost lastnega dela. Oprt na vsebino je z vnosom oziroma izpostavitvijo kake sodobne likovne umetnine na naslovnici ali ovitku izgled knjige tudi njihov nastanek časovno jasno opredelil. Ni mu bilo težko najti primerno opremo za knjigo katerega koli strokovnega področja. Še posebno pozoren pa je bil do knjižnih zbirk. Zelo učinkovit je npr. njegov enostaven sodobno minimalističen poseg ob izdelavi zunanjskega videza Enciklopedije Slovenije.

V okviru umetnikovega sodelovanja s celjsko Mohorjevo družbo je v opremljanju zunanjsosti knjig potrebno spomniti na njegovo avtorstvo v zgodovini 120-letne založbe večkrat spremenjenega založniškega znamenja – logotipa, ki je bi uporabljan v letih od 1971 pa do sredine 2006. Ta Miklavčičev znak čistih minimalističnih oblik, ki je z menjavo svetlih in temnih ploskev asociativno sestavljal črki M in D, je krasil tudi koledar Mohorjeve družbe. Prav tako je pri zbirki, ki je izšla leta 1989, urejal jo je Matija Remše, Julijan Miklavčič prispeval opremo vseh knjig: p. Simon Ašič – *Priročnik za nabiranje zdravilnih rastlin*; Marij Avčin – *Dr. Anton* (sv. 139); dr. p. Metod Benedik – *Papeži od Petra do Janeza Pavla II*; Janez Evangelist Krek – *Krekovo berilo*; Jože Vesenjaka – *Najdenček*. Tako je s svojim sodelovanjem in avtorstvom Julijan Miklavčič ob imena uveljavljenih umetnikov, sodelavcev Mohorjeve družbe, ob Antona Koželja, Ivana Vavpotiča, Borisa Kobeta, Ivana Pengova postavil tudi svoje ime.

Sintezo njegovega knjižnega umetniškega snovanja pa predstavljajo nedvomno knjige, ki jih je opremil z lastnimi ilustracijami. Te ga prikazujejo kot odličnega, z rahločutnostjo prežetega risarja, mojstra črtne risbe. Njegove ilustracije bomo našli v knjigah: Gustav Meyrincka, Ivana Cankarja in Ericha M. Remarqua.

V okviru črne umetnosti, tiskarske umetnosti, je bil slikar oblikovalec Julijan Miklavčič prepričljiv mojster in je za svoje oblikovalske dosežke zaslužno prejel vrsto priznanj. Toda enako kot nagrade govorijo o njem in njegovem umetniškem poslanstvu opreme knjig. Po obsegu kot po ustvarjalni moči ostaja Miklavčičev prispevek k oblikovanju slovenske knjige dragocena, nadvse zajetna umetniška zapuščina.

Roža Gantar

HREPENENJE

*Kam me kakor veter nosi
neustavljivo hrepenenje,
kot odpadel list vrtinči
in vznemirja vse življenje?*

*Vzpenja v gore se, v višino,
dviga se v neba sinjino.
Plava nad gladino morja
do brezmejnega obzorja.*

*Zbuja v svežem se brstenju,
zgloblja se v gozdov šumenju.
Spušča se v srca globine,
kot gejzir spet kvišku šine.*

*Po dežju otožno tava,
s kapljami se poigrava
in brez cilja bega, blodi,
in ne ve, kam pot ga vodi.*

*In zakaj vse moje pesmi,
ki se v srcu porodijo,
ne da bi me potešile,
kmalu v večnost izzvenijo?*

*Ti, o Bog, izvir si večni
vsega mojega kipenja,
vate stekajo vetrovi
mojega se hrepenenja.*

*Ti si mir, ki um presega,
ti si moja izpolnitev,
v tebi le srce nemirno
najde svojo potešitev.*

Mojca Crnobori

IZ ZBIRKE PESMI LJUBLJANSKE PROMENADE

Zmajevo mesto

*Je nekdam zmaj živel v barju ognjenem ...
v brlogu zelenega ločja se zvijal,
v rožene luskine si kožo povijal,
z očesi rdečimi grozno zavijal;
ko z repom debelim je sklenil obroč,
s krili ogromnimi zletel je v noč ...*

*Strašila je, sikala grda mrcina,
Plazila je jezik v ognjenih plamenih,
Grbino nabirala v močnih ramenih;
nemočno ljudje so na svojih kolenih
za milost prosili v grozi vpijoč,
a v krikih zamrla je njihova moč.*

*Dekletom bil mladim je vedno na sledi,
Saj nežnost lepote grdobo zamika.
V ognjenih se zubljih pošastno premika,
Že kremplje ogromne za njimi pomika;
v gnezdo prestrašene nosi jih v joku,
Lomi trstičje se v žalostnem stoku.*

*Rešitev prinesejo nam argonavti:
Jjnak grški Jazon opravi to delo;
ko zlato tu runo domov vozi smelo,
Argo zadene ob zmajevo čelo;
sam v boju častnem zabode hudobo,
prvi lik viteza skleše v podobo ...*

*Bogove zaprosi, da sme na tem kraju,
kjer luske strupene zmaj mrtvi razsujе,
naselbina zrasti, sam Zeus ji botruje,
ki mesto Ljubljana se zdaj imenuje.
... Zdrve zmajski časi od nas daleč stran,
zavetniki svet' Jurij da kopje, ščit v bran.*

*Na mestu, kjer reka Ljubljanica teče,
V olaščih bronelih spet zmaji sedijo;
Stražarji mostu štirje v luskah bedijo,
Moči iz davnine v sedanost cedijo.
Še z grba Ljubljane lik zmaja prežeč,
Preteklih dni slavo oznanja prežeč.*

Povodni mož

*Polnočna je ura svoj čas že odbila;
povodni mož zgrbljen na bregu poseda,
kodeljo si las, kot vejevje razpreda,
plavutaste noge, zelene, ogleda,
moči jih v vodi, v noč prisluškuje,
pota samotnih popotnikov čuje.*

*Ne ve več, kako se je v reko preselil,
čemu pod gladino je valu dal roko,
al' zrasel je z dna ali padel globoko;
resnica je ta, da zdaj dno je široko,
njega kraljestvo samotno, blesteče,
v gradu steklenem, skrivnostno šumeče.*

*Ples ribjih plavuti mu družba je zbrana,
in reka njegove stopinje odpeva,
ko z glasnim gromenjem ukaze odmeva;
svetloba z gladine tja stežka proseva.
V polmraku zelenih, oblačnih valov,
gor k bregu ga žene, k obokom mostov.*

*O, rad bi se večkrat z ljudmi pogovoril,
besede višine v globino ponesel,
toploto utripov tja srčnih zanesel,
v objeme vodene življenje prenesel;
ljudje pa pred njim le v strahu bežijo,
če k dnu jih potegne, k vrhu želijo.*

*Spet ure samotne na bregu prešteva;
Podobo le včasih človeško nadene,
Zapleše z mladenko v razpenjene stene,
Z besdo pozdrava naproti nam krene:
A srh spreleti nas, če roko poda,
Ledena je vena valovnih voda ...*

*Koraki spev livade,
v luči zaddonijo,
ljubljske promenade;
koraki, spev livade –
zvoke večno mlade,
s staro melodijo,
koraki, spev livade,
v luči zaddonijo.*

Jože Vesenjāk

RODILA GA JE V ŠTALI

Nikoli nisem slutil, še manj pa vedel, da je bolezen nekaj tako bridkega. Velikokrat sem bil pri bolnikih, mnoge pripravljāl na smrt, jih tolažil, vzbujāl zaupanje in jim delil božjo pomoč, a pravo trpljenje šele spoznaš, ko zagrabi prav tebe.

Najprej prihajajo slabosti, ne moreš več prav delati in ne se povsem razveseliti, vedno bolj si cunjast, kapljica na veji, ki čaka, da jo veter strese v pozabo in nič za večino ljudi in stvari, na katere si bil prej tako veselo navezan.

Potem začno prihajati bolečine in različni znaki bolezni. Od vsepovsod se vate vtiska boleč občutek, kakor da hodiš po močvirju. Na videz je skoraj še vse prav, ko pa stopiš, priteče skrita voda od vseh strani in vedno bolj moraš misliti, da si zgrešil pot. Bolezen ima deset in deset skritih izvirov bridkosti. Počasi so vedno bolj pogosti, obširni in žgoči. Čutiš, da si največji revež.

Do sem vem. Kaj vse me še čaka, pa še ne vem. Vem, da sem v božji roki. O da bi mi vedno to zadostovalo!

*

Morda pa je vendar še kje večja bolečina, bolj nagrmadeno trpljenje.

Obiskal me je prijatelj, priznan duhovnik, srečno uživa pokoj. Obujala sva spomine, izmenjavala izkušnje in doživetja. Predvsem na tisto najbolj kruto, solzno in razbito slovensko leto 1945. Bil je še bogoslovec, z mnogimi drugimi je odšel v tujino in bil pozneje v pomoč slovenskim rojakom kar na treh celinah.

»V vseh tistih strašnih dnevih trpljenja in negotovosti ter pozneje po svetu sem se naučil predvsem trdne vere v Božjo previdnost. Tudi najstrašnejša negotovost nam ni vzela poguma.«

Čakal sem, da mi bo to utemeljil s kakšnimi posebnimi doživetji.

»Imam stike s svojimi ožjimi rojaki. Med njimi so štirje, dva brata in dve sestri, ki sem jih spoznal kot dojenčke. Danes so na treh različnih celinah, med seboj bratsko povezani, vsi so v dobrih razmerah in vsi imajo lepe slovenske krščanske družine. Iz naše domače vasi je odšlo pred mučenjem in pobijanjem več družin, tako tudi njihova mati; za možem domobrancem. Bolj pretresljivega prizora, kot je bila ta mati,

v življenju nisem videl. Bila je še vsa mlada, lepa kot deklica, a je imela že tri otroke, četrtega je pričakovala zadnje tedne. Moža so ji že odpeljali, tudi zvedela je že, da je šel v kočevsko klavnico. Po taborišču je hodila kot zgubljena. Večji fantek, menda v petem letu, se je je držal za krilo, deklico, v drugem letu, je morala stalno nositi, drugi fantek pa ji je tudi vedno znova silil v naročje, na drugo roko. V sredi pa je bil novopričakovani otrok v lepem materinem telesu. Ni jokala, ni zdihovala, bila je vsa zasanjana, skoraj malo nasmejana, kot da je vse prav.

Kdor je videl to mlado mater v pričakovanju s tremi otroki ob sebi, je jokal. Le ona in otroci niso jokali, zanj je bilo trpljenje preveliko, otroci pa so že otopeli v vpraševanju po ateju, stari mami in dedeju. Ničesar jim ni mogla odgovarjati. Ženske so po sili zanj nekako skrbele, prav pa nihče ni mogel, je bilo prehudo za vse.

Le kje bo sirota porodila? Na travniku ali pod grmom, saj se nikjer ni mogla ustaliti? Bodo našli pravi čas babico ali zdravnika? In v kaj bo povila svojega črvička, saj ničesar nima?

Sosede in druge domače ženske so premišljevale, kaj bo katera mogla pogrešiti, da ji bodo v tisti odločilni uri v pomoč. A kako naj ji pomagajo, ko niso mogle niti malo slutiti, kam jo bo prav tedaj zanesla njena bolečina.

Domenile so se, da jo bo ves čas skušala katera paziti. A kaj, ko so bile same tako prevzete zaradi svojih skrbi in žalosti, da jo je skoraj vsaka kdaj zgubila izpred oči. Tako jo je zatekla velika ura porajanja novega življenja čisto samo med otročiči za grmovjem.

Skrbno so jo iskali. Ko so jo našli sredi jokajočih otrok, je bila že mrtva. Mala gola deklica pa je tudi že hlipala v zadnjih zdihljajih. Njo so rešili, za mater je bilo prepozno.

Povej mi, si je mogoče predstavljati večjo podobo bridkosti kot takšno mlado mater s štirimi otroki v popolni negotovosti ...

»Morda je to res huje kot rak,« sem skromno pripomnil.

»Otroke so si razdelile dobre sosednje družine. Vsi so jih imeli zares za svoje. In zaobljubili so se, da bodo držali stik, če jih življenje raznese širom sveta, da bodo mali vedeli, da so bratje in sestre. No, kot sem rekel, zdaj so vsi ugledni ljudje, ugledne družine in se imajo zares radi, čeprav se le zelo redko srečajo. Vidiš, to je Božja Previdnost!«

»To podobo bridkosti bi moral upodobiti kakšen slovenski slikar! V spomin vsem našim mladim materam, ki so doživljale podobno kalvarijo. Da, tudi rojstvo, ne le, smrt je lahko velika kalvarija!«

Ko je prijatelj odšel, sem utrujen malo podremal, malo premišljeval in malo sanjaril. Nastala mi je ta podoba.

*

»Čudno vreme!«

Jožef, Jakobov sin, vnuk Matana in pravnuk Eleazarja iz rodu kralja Davida, se je odpravljaj na pot v svoj domači kraj Betlehem. Vstal je pred zoro, da bi dobro nakrmil osla in vse lepo pripravil za to dolgo pot. Svojo mlado ženo Mirjam je pustil še počivati, saj bo revica tako preveč trpela zaradi te tako nepotrebne poti.

Nerad je odhajal na pot, saj je bilo še v času, ko te lahko preseneti zadnje deževje in tudi nočni mráz. Kam naj gresta in kam naj se skrijeta, če bo hitra sprememba čudno lepega in toplega vremena?

»Čudno vreme!« si je še enkrat pomomljal v gosto rjavo brado in bil srečen, da bo pot prijetna, če bo ves čas tako toplo in čisto na poseben način sveže, kot je čutil to jutro.

Na pot pa je moral za vsako ceno, čeprav bo žena prav v tem času porodila. Cesarski namestnik Kvirinij, ki je v imenu mogočnega Avgusta vladal od Egipta do puščave, je zahteval popisovanje vsega prebivalstva in imetja. Ljudje so vedeli, da to ni nič dobrega, se tu in tam skušali upirati, a nazadnje so se morali vdati.

Še bolj pa je pritiskal postarani kralj Herod, ki bi se še enkrat rad prikupil cesarju, kako vestno izpolnjuje njegova naročila. Čutil je, da se mu bliža smrt, čeprav si tega ni hotel priznati, pa je vso svojo nasilnost, sitnost in drobnjakarsko natančnost zlival na svoje podložne, ki so se ga vedno bali. Zato je glasnik razglašal ne le popisovanje, ampak tudi hude kazni za vse, ki bi se popisovanju radi izognili ali ga zavlačevali.

Po zraku se je nekaj svetlikalo in valovilo, da si je Jožef nekajkrat pomel oči, ali še morda dremlje. Ko je bolje pogledal, je jasno videl, da ni ničesar, ko pa je spet šel po svojem opravilu, pa je bilo enako kot prej. Nekaj je šelestelo in rahlo šumelo nad njim. Niti vid niti sluh nista ničesar zaznala, a vendar je nekaj bilo.

»Čudno vreme!«

Čaka jih dolga in težka pot. Teh zavojev in klancev ob spuščanju k reki pa spet dviganju nad njo, teh ovinkov okrog rečnih zajed in skalnih pomolov ne bo nikoli konec, tako je pomnil pot z vsakoletnih prazničnih romanj. Če bi bila pot ravna, bi bila za polovico krajša.

Ko se je šele napol zdanilo, je Mirjam že sedla na osliča vrh dveh bisag, Jožef jo je skrbno ogrnil čez pas in kolena, da se ne bi prehladila, in so odpotovali. Koza je meketala za njimi, kakor da bi vedela, da so se za zmeraj poslovlili. Maček jih je nekaj časa spremljal, potem pa se ustavil in žalostno gledal za njimi. Čez nekaj let jih je spet pričakal, jih takoj spoznal in jim pritekel naproti.

Jožefu je bila pot tako znana, da ni bilo prav nič potrebno paziti, kod vodi osla. Kmalu za Nazaretom pride globok spust v dolino, potem nekaj več ovinkov in ne bo dolgo, da bodo pri Jordanu.

»Čudna pot!« si je kar naenkrat zabrundał Jožef. Tako je bil zbran v svojem pre-mišljevanju, da sploh ni vedel, kdaj so prišli skozi vse ovinke in že bili v dolini. Pogledal je proti ženi, če se tudi njej zdi danes pot nekako drugačna, pa je imela za-prte oči in je očitno molila in premišljevala. Gotovo je bila zatopljena v svojo skriv-nost: rodila bo sina Najvišjega.

»Kdaj smo prehodili tiste dolgočasne spuste in ovinke?« Prav nič se ni mogel spo-mniti, a dobro je vedel, da so že mimo. Kmalu bodo ob Jordanu, tam nekoliko dalje pred njimi se že svetlika.

Ne da bi vedel ali hotel, se je spet zgubil v svojem premišljevanju in sploh ni opa-zil, da tudi tu ni bilo več nobenega ovinka. Ko se je prebudil, je bila pot za njim vi-jugasta, pred njim pa ravna.

»Čudna pot!« si je spet zamišljeno priznal v gosto brado in ni vedel, kaj bi si mislil.

»In čudni ljudje!«

Tu niso bili ljudje kot v Betlehemu, kjer so se drug ob drugem ustavljali, se poz-dravljali in se težko ločili. Tu so si bili ljudje tujci in neznanci, ker so bili priseljenci od vsepovsod. Niso se ogovarjali, že od daleč so se nezaupno pogledali izpod čela, potem pa šli čim hitreje molče drug mimo drugega. Kaj veš, kaj ima za hrptom in kaj ti slabega snuje. Bogu se zahvaljuje, da sta že drug drugega pustila daleč zadaj in se ni zgodil kakšen rop ali poskus ovaduštva.

To jutro je bilo vse drugače, vsak je pozdravil, se prijazno nasmejal in jima vo-ščil božji blagoslov. To so bili drugačni ljudje, kakor jih je bil Jožef vajen. Vsak se je želel pozanimati za mlado ženo na osliču, za srečni čas poroda in vsi blagoslovi od Abrahama, Izaka in Jakoba pa do kralja Davida so se zlivali nanjo iz ljubečih src in zgovornih ust.

Trikrat so med potjo prenočevali. Vedno so prišli v kakšno skrito zavetje, ki ga Jožef sploh ni poznal, pa se je oslič sam napotil k njemu. Bilo je varno, toplo in meh-ko, ko da so v senci peruti Najvišjega. In bili so, ne da bi to slutili ali celo vedeli.

»Svojim angelom je zate zapovedal, naj te varujejo na vseh tvojih potih.«

V večernem mraku so pripotovali v Betlehem. Cesta je bila tako polna potnikov, živali, prodajalcev, kupcev, radovednežev in večernih sprehajalcev, da skoraj ne bi mogli v mesto.

Prenočišče je bilo že več dni prenapolnjeno. Sorodniki so že oddali vse količkaj primerne prostore. Denarja za kakšen dražji han nista imela.

»Kam sedaj?«

Jožef je na to že vso pot nekoliko mislil in se v globini srca veselil. Mirjam ni ho-tel s tem vznemirjati, saj je prenočišče njegova skrb. Kako lepo bo, če bodo lahko ta čas, ta sveti čas, ki se je naglo približeval, kje popolnoma sami. To bo kakšna pastir-ska votlina zunaj na poljanah.

Najčudovitejši spomini so ga vezali na te poljane. Res je bil od deških let v obrti, tesar, mizar in stavbenik, a nikoli si ni dal vzeti svoje ljubezni do tihote poljan. To je bil kraj in čas njegove svobode. Ob vsaki bilki, roži, grmiču ter ob vsakem ptičjem glasu mu je zatrepetalo srce v veselju.

»Bog, moj Bog, kako čudovita so tvoja dela, vsa si z modrostjo ustvaril!«

Bil je potomec velikega pesnika in občudovalca stvarstva, nekoč pa veselega pastirja, ki si sproščene veselja ni dal vzeti niti s kraljevim dostojanstvom, kralja Davida. Tu je bil tudi res kraljevega rodu, saj je bil nad njim samo Bog, pa nihče drug.

Čutil je, kako bo Mirjam srečna, če jih bo božja roka nocoj tja pripeljala. In čutil je, kako bi bilo zares enkratno, če bi se mu tam rodil ...

Dalje ni upal misliti, kaj šele izgovoriti. Da, rodil se mu bo.

Rodil ...

Kako naj reče? Sin Najvišjega? Pričakovani? Mesija? In to njemu?

Saj bo vse to, a kako naj Jožef reče, da se bo On njemu rodil? Kdo je Jožef? Revež, nevednež, preprost samouk. Grešnik pred Bogom!

Vendar se ne bo rodil samo Najvišjemu! Tudi ne samo Mirjam! Rodil se bo tudi njemu! In njega bo klical oče! Kako pa bi naj drugače? Bil je srečen in zmeden obenem.

In kakor je bilo vreme tako čudno, in pot in ljudje, ki so jih srečevali, prav takšen je bil prehod skozi Betlehem. Kakor da gre nekdo pred njimi, jim dela prostor, ljudi razmika in utiša prav tedaj in toliko, da gre osliček z Mirjam in z Njim z lahkoto mimo. Jožef ne hodi nič več pred njimi ampak za njimi, osel sam ve svojo pot.

Nihče jih ne moti, nihče se vanje ne obreguje, nihče ne vpije za njimi, kaj rinejo skozi gnečo. Med gručami mladih in tujcev ali trgovcev, ki vpijejo drug na drugega in se čim glasneje pogajajo, so čisto nekaj posebnega. Ljudje se pravi čas razmaknejo za njihov prehod, potem pa nadaljujejo pogovor, ko da se ni prav nič zgodilo.

»Svojim angelom je zate zapovedal ...«

Osel, ki še nikoli ni bil na teh poljanah, je šel zbrano in mirno kot star romar naravnost proti tistemu delu pašnikov, ki so bili Jožefu najljubši.

»Zahvaljen, Vsemogočni. Tudi če bi hodil po temni dolini, ne bom se bal hudega ...«

Jožef je pogledal proti nebu. Prve zvezde so se že prikazovale in krajec lune je bil prav toliko svetel, da je bilo dovolj temno in svetlo obenem. Nič mraza, ne zatohlosti in ne spraznjenosti ozračja. Gostoljubnost neba.

»Prišli smo!«

Jožef je stopil do Mirjam in ji pomagal razjahati. Gledal je nekoliko zaskrbljeno, ali se ji bo zatemnilo ali zasvetilo na obrazu, ko bo videla, da so pred pastirsko vot-

lino. Saj ji je včasih govoril o teh poljanah, srečnih urah samote in zbranosti, a da se naj tu rodi On, tega verjetno ne bo z lahkoto sprejela.

Obličje se ji je zasvetilo, sreča je napolnila srce.

»Kako čudovito! Kako preprosto!« je nežno dihnila proti možu. »Lepše samote si res ne bi mogla želeti.«

Odkar je božji angel obiskal posebej Mirjam in posebej Jožefa ter jima razodel božje načrte in njuna opravila, nista nikoli mislila ali govorila za dva, vedno za tri, On je bil vedno z njima. Sedaj pa bo vsak čas še posebej tu, viden človeškim očem. Na roke ga bosta jemala, ljubkovala, objemala in poljubljala. Saj do otročiča ne moreš biti drugačen. »In vendar bo to On, Sin ...«

Prej ju je vezala najspoštlivejša in najnežnejša ljubezen, človeška in mladostna, sedaj pa je bilo vse drugače. Njuna ljubezen, njuna bližina, vse je bilo prežeto z Njim.

Votlina, ki je bila pred njimi, je imela dovolj ozek in nizek vhod, da vanjo ni mogel vdirati nočni hlad in jutranji veter, niti hrup, ki je občasno nastal med pastirji, ali pasji lajež. Bila je kar prostorna in prijetno nastlana z dišečim senom. Za ljudi narave zavidljivo gostoljubno domovališče.

»Prišel si me za roko in me vodil po pravi poti ... V tvoje roke se ves izročam, ti me držiš kot prijatelj s svojo desnico.«

Jožefu je srce kar vrelo in vriskalo in ustnice so neprestano šepetale molitve. Bil je bogat in srečen, ničesar si ni mogel več želeti.

Ko so vstopili, je bila votlina popolnoma temna. Ko pa so šli dalje v njeno globino, je bila prav toliko svetla, da so vse jasno razločili in si v najprimernejšem kotu našli ležišče.

Seveda sta šla Mirjam in Jožef spet ven na prosto, povzdignila in razprostrla roke k večerni zahvali Vsemogočnemu. Noč in zvezde, lahni vetrič, ki je prinašal prijetno svežino sam Bog ve odkod, in lunin krajec, utrujenost telesa in pričakovanje prihodnjega dne, vse je molilo z njima. V čistih srcih poje vsa narava.

»Večerjajva!« je rekla Mirjam in pogrnila bližnji kamen ter razstavila kruh, sir, čebulo in suhe smokve.

»Gospod naju je blagoslovil, glej, vsega imava dovolj in na pretek. Koliko ljudi bi lahko še pogostila in koliko bi jih imelo še prostora tu poleg naju.«

Jožef je za hip pozabil, kako sta si želela prav samote v teh velikih trenutkih, ki se jima bližajo. Čisto srce je vedno odprto za bližnjega, nikoli ga ne more zatajiti.

Noč je minila mirno, prespala sta v brezskrbnosti v božji roki ter v medsebojni zaupni in čisti ljubezni, v mislih Nanj, ki bo vsak čas tu.

»On!«

Duše so bile zlite v eno, dve telesi pa v sproščenosti dveh vzporednic, ki sta enako isto uglašeni, nikoli se ne oddaljita in nikoli ne zlijeta. To je blaženost uglašeno-

sti dveh strun, dveh tonov, v večnem soglasju na glasbilo Vsemogočnega. Nikoli se ne razglasita, zato so vsi glasovi sama čistost. Zemeljski človek te lepote ne more ne okušati in ne doumeti.

Jožef je opravil vpis pri pooblaščenih. Skrbno je pazil, da ne bi rekel kaj več ali kaj premalo. Za vse mora biti prav, saj ga je Gospod postavil za poglavarja svete družine.

Mirjam je medtem doma zlagala njune drobnarije v urejenost skromnega doma. Nekoliko jo je navdajala skrb, kako bo Jožef vse opravil, še bolj pa je bila zazrta Vanj, ki bo prišel. Čutila je, da bo to doživela prav to noč. Še nekaj je ves čas čutila, neko skrivnostno navzočnost, kot nekakšne odseve ali odmeve iz daljave, ki so za oko in uho nevidni in neslišni. To sta oba z Jožefom doživljala ob slovesu iz Nazareta in v vseh prenočiščih.

Seveda ni mogla ne videti in ne jasno vedeti, koliko božjih varuhov jih obdaja in kako skrbno bdijo nad njimi.

Tu sta bila dva nadangela, Gabrijel in Rafael. Prvi je bil Očetov poslanec za najvišje skrivnosti, drugi pa spremljevalec posebej izbranih popotnikov. Z njima so bili varuhi božje družine, bližnjih pastirjev in vseh ljudi, ki se bodo približali te dni. Največ pa je bilo tistih drobnih angelčkov, ki so ustvarjeni samo zato, da vsem ljudem in tudi kdaj stvarjem prinašajo veselje.

»Vse hudo čaka mojega Sina na tej zemlji, vse trpljenje se bo nanj zgrnilo, ker bo nase vzel vse človeške hudobije, zato mu naj bo vsaj rojstvo lepo, nežno in primerno najčistejši Materi. To bo deviško rojstvo!« Tako je Božja Vsevednost in Vsemogočnost razsvetlila oba nadangela in oba sta se hotela potruditi čez vse mere, da bi bilo to res.

Skrivnost sta hotela obdržati zase, razodela bi jo le tistim, ki sta jih potrebovala za svoje načrte. Toda tudi v nebesih kdo kaj pošepeta, drugi dopolni, pa je vsem vse znano. Tako so tudi tisti mali angelčki, ki jih slikamo samo kot glavice, nekakšni nebeški predšolarčki, najljubeznivejši in najigrivejši, zvedeli, da gre za božje rojstvo na zemlji.

»Moramo biti zraven, brez nas ne gre! Mi smo najbolj podobni novorojenčkom!«

Precej časa so se morali prilizovati svetemu Gabrijelu, da je prikimal z glavo in z zlatimi perutmi.

»Se bo že uredilo, da bo prav!«

Samo še nadangela Mihaela se je bilo treba bati, saj skrbi za celotni nebeški dvor in red na njem. Če bo rekel svoj odločni »ne«, potem jim lahko samo nebeški Oče pomaga. Pa je Mihael imel dovolj drugih skrbi kot gledati, kaj se vrtinči v lepih kordrastih glavica.

V odločilnem trenutku so se izmuznili skozi rajska vrata ter obdali oba nadangela in njune pomočnike kot roj sladkih mušic. To je bilo tisto svetlikanje in šelestenje, ki je prihajalo do čistih duš Jožefa in Mirjam. Potem pa so se hvalili drug drugemu, kolikor se za angela spodobi.

»Mi smo preganjali vročino!«

»Mi vsipavali na pot prijetno svežino in rajske dišave!«

»Mi smo pred njimi nevidno ravnali cesto, da so srečno potovali!«

»Mi smo znižali vse cestne dvige in spuste, da je Božja Mati varno sedela na tistem nazareškem kljusetu!«

»Osliču!« ga je hitro popravil eden iz drugega zbor.

»Oslič je bolj plaval kot stopal, prav nič ni matere treslo, to ste verjetno vsi spregledali. Mi smo mu blazine zraka podlagali pod kopita.«

»Čista Devica je vso pot bolj sanjala kot mislila na roparje, Samarijane in vojaške zvijače! Jožef pa prav tako!«

Angelskega cvrkota in žgolenja ni bilo ne konca ne kraja. A vse v največjem veselju, brez kančka zavisti ali grešne bahavosti.

»Tako, sedaj pa dobite vsi posebne naloge za jutrišnji dan, za nocojšnjo noč, za polnoči. Tedaj se bo zgodilo nekaj najveličastnejšega na zemlji. No, saj vsi veste, kaj, jih je nagovoril nebeški lepotec Gabrijel.

»Božič!« so vsi zapeli v vseh glasovih z močjo, kolikor so je premogla angelska grla, ki jih seveda ni. Tedaj je vsa živa narava po vsem svetu rahlo vztrepetala, ker je z učlovečenjem deležna najvišjega dostojanstva.

Nadangelu Rafaelu je bilo zaupano urediti vse po svetu za primerno proslavo božjega rojstva. Zato je kar odločno naročal.

»Vi, mali drobižki, boste predvsem peli slavo Bogu in mir ljudem, obenem pa skrbeli, da bo Božje Dete ves čas nasmevano. Za prvim človeškim glaskom, kakršnega da vsak otrok, mora biti smeh, smehlaj, lesk veselja na obrazu. To je vaša skrb!«

»Najvišji pa nam je dal predvsem štiri naloge, ki pa niso tako lahke. Združite se, zberite se vsi večji in jih izpolnite!

»Prvič, nocoj mora biti po vsem svetu mir, nikjer klanja, vojske, divjega pretepa in prepira, nocoj se morajo ljudje razumeti. Za eno noč vam bo šlo, če boste dovolj odločni in iznajdljivi, tudi najbolj bedasti in nasilni ljudje se bodo dali za eno noč ukrotiti. Angeli mironosci, razpršite se po svetu.«

»Drugič, vsi nocojšnjo noč rojeni otroci morajo biti ljubeče sprejeti, zaželeni od mater in očetov, deležni poljubov, objemov in veselega smeha. Trosilci veselja, pojedite, naloga ni lahka.«

»Težjo nalogo imate vi, ki boste nocoj pregnali žalost iz vseh src. Koliko je lačnih, brezdomcev, kužnih in bolnih, predvsem pa zapuščenih in obupanih. V vsa

srca mora nocoj sijati nebeška tolažba. Kako boste to naredili, se pač sami znajдите ali vprašajte Svetega Duha, ki razsvetljuje pameti in srca. Vsemogočni pač to hoče za rojstvo svojega Sina. Pojdite, moji dragi, le pojdite!

»V četrti skupini bomo pregnali vse porodne bolečine in krče presladki Devici in materi ter vsem materam, ki bodo nocoj rodile v tej deželi, ki se bo zaradi Božjega Sina do konca sveta imenovala Sveta dežela. Naj ljudje pomnijo, da je to njegova domovina, posebej blagoslovljena, naj radi sem priromajo in prejmejo vsi, zlasti pa mlade matere porodnice, blagoslov, ki je namenjen samo tej sveti zemlji.«

»Bratje, to je sveta noč, blažena noč, kakršne še ni bilo in je nikoli več ne bo.«

Skupni angelski roj se je še enkrat pomešal, se preoblikoval v zборе, se dopolnjeval in spreminjal, seveda vse v milijoninki sekunde, da je bilo za vse naloge dovolj delavcev. Odplavali so za tistimi, ki so se že prej odločili in odšli s svojim poslanstvom.

Škoda, da ni vedno sveta noč! Ne more biti, ker bi potem spet bil tu raj, toda ta je z grehom pomazan, zgubljen za vedno. Zato je samo ena prava sveta noč v vsej zgodovini človeštva. Vsako leto pa ima svoj rahel odsev, včasih bolj vesel in blažen, včasih pa tudi manj, po meri svetovne ljubezni ali hudobije.

Kako so doživeli sveto noč v betlehemski votlini, to je skrivnost, v katero človeška radovednost ne more in ne želi vstopiti.

Prav je, da se vsi naučimo neke meje.

Celo Jožefu in Mirjam je bilo marsikaj prikrito. Skupina največjih in najsposobnejših angelov je za vse poskrbela, božji Sin se je rodil v sladkih nebeških sanjah deviške matere in zraven klečečega Jožefa. Za prve utripe srca in vdihe zraka, ki so za novorojenčka bistvenega pomena, so skrbeli angeli sami. Mnogi so bili navzoči že pri rojstvih božjih izbrancev, zato jim vse to ni bilo tuje.

Mirjam je Dete povila v plenice in položila v jasli, Jožefa pa je premagala ljubezen, da ga je požgečkal pod brado. Otrokov prvi smehljaj je tako veljal tihemu očetu Jožefu.

Sveta zbranost, tiha molitev, nepopisna sreča materinstva in očetovstva je dolgo časa vladala v votlini. Starši sploh niso opazili, da je votlina razsvetljena, vsa diši in vse zveni od stoglasnega angelskega petja. Oba sta bila zamaknjena. In tudi osliček, ki je zastopal vse živalstvo. Vola pa v resnici ni bilo, pozneje ga je pripisala človeška igriva domišljija.

Ko so začeli prihajati pastirji in poklekovati okoli Novorojenega ter slaviti Boga, sta bila Mirjam in Jožef zelo vesela, želela sta radost z nekom deliti. In s kom bi jo raje kot z najpreprostejšimi in najubožnejšimi. Bili so slabo umiti, neobriti, bolj v krpah kot v oblekah, in neprijetno bi dišalo okoli njih po stari masti, če ne bi bila vsa votlina v nebeških vonjavah. Nobeden pa ni prišel praznih rok, saj so najrevnej-

ši skoraj vedno najradodarnější. Znano je, da nihče ni tako bogat, da si ne bi še več zaželel; in ne tako reven, da ne bi mogel koga obdarovati, če to želi. Kar naenkrat je bilo vsega dovolj in daleč preveč za primerno pogostitev vseh, za kar je Mirjam takoj poskrbela, nekatere pastirice pa so pomagale. Sveti Jožef je nekje staknil še malo krepkega, kar je možem zelo prijalo.

Ko bomo imeli dovolj čista srca in zares trdno vero, bomo prav gotovo tudi mi uživali to nebeško pogostitev.

*

Nocoj je tudi pri nas sveti večer in sveta noč. Moja ni tako blažena, ampak bolniška, noč brez spanca, lovljenje zraka in pričakovanje jutra in novega dne. Srce hrepeni po miru in božji slavi, človeška revščina pa ga izdaja s stokanjem in trzanjem vsega telesa. O ko bi prišli angeli svete noči in mi jo razjasnili, da bi se vsa duša potopila v svete skrivnosti. Morda pa pridejo, morda.

Dokler jih pa ni, potujem po celinah, taboriščih beguncev in izgnancev, žrtev vojne, bolezni, naravnih nesreč. Tam je prav gotovo huje kot meni, zato naj ne bo moje srce sebično zagledano v svojo lastno bolečino.

Potujem k našim dragim rojakom, ki desetletja hrepenijo po domovini. Se jim bo želja kdaj uresničila? In ko bodo imeli to možnost, bodo imeli še dovolj moči in dovolj vezi s staro domovino? Tisočletja očetov in mater in rojstev in smehov in veselja in pričakovanja in nazadnje umiranja sredi dragih v božji roki!

Tudi naša zemlja je sveta zemlja in tista daljna sveta noč jo je tudi posvetila. Ne bi ostali, ne bi vzdržali, če nas Bog sam ne bi tako čudežno podprl po svojih angelih. Naj še moj križ ali čaša grenkobe vsaj malo posveti to ljubo zemljo, rojakom po svetu pa naj bo v uteho.

Kam še vse popotujem? Vam povem, da k svetemu očetu v Rim, na katerega sem tako navezan od svojih mladčevskih let? In k našim škofom, ki jim je Gospod v težkih časih naložil breme vsega ljudstva na človeška ramena. Mislim, da včasih zelo težko zaspijo, pa čeprav v veri in zaupanju doživljajo navzočnost Božjega Duha.

Bog mi je dal čudno srce, silno navezano na dom in domače ter prijatelje. Sladko je potovati k njim, tudi najtežja bolečina tedaj za trenutek umolkne. Upajmo, da bo tudi nocoj.

Dragi angel varuh, ti pristopi sedaj, potegni z neustvarjeno roko čez moje oči, da bom vsaj malo zaspal.

TRENUTKI SPOZNANJA

I.

Gorazd se je še enkrat odgovorno razgledal po pisarni, skrbno pospravil pisalno mizo, zaklenil in se vračal v primestno, spalno naselje. Današnja sreda je bila zelo napeta, kar stresna. Komaj je čakal, da si odpočije in se globoko zlekne v udobni naslonjač. Žena Katarina ga je pričakala zadržano. Tiho ga je pozdravila in molče sta srebala zelenjavno juho ter se nato podkrepila s slastnimi ribami.

»Vsega sem sita, na smrt sem utrujena,« je Katarina grobo pretrgala nastalo tišino. Gorazd jo je odsotno pogledal in zagodrnjal:

»Misliš, da sem jaz kaj na boljšem. Imaš me za nekakšno spočito divjad!«

»Ti pa mene za steklo zverino!« je povzdignila glas. Naglo je vstal, odšel v svoj kabinet, še prej pa jezno zaloputnil z vrati. Katarina je pomila posodo in se počasi odpravila na balkon. Naslonila se je na ograjo in zrla proti goram. Rahel pomladni veter ji je kuštral prezgodaj osivele lase, ko jo je zaobjela prikrita bolečina. Utrnile so se slane solze in spolzele po licih proti drobnim ustnicam. Zagrenjeno je zavzdihnila in strmela v oddaljeni, gorski vršac. Goreče se je spominjala tistega zgodnjega sobotnega jutra, ko sta se z Gorazdom vzpenjala po zavarovani poti. Posvečeno, tiho sta napeto prišla na vrh in obstala, kakor zlita v kip sredi poljuba pred čudovitim razgledom. Otrdela sta v neskončnosti, občutila lastno omejenost. Brez besed sta lebdela v medsebojni privlačnosti, ogreta sredi mavričnih trenutkov, ko sta se končno zlila v jedrnato enost in popolnost. Iztrgala se je iz daljnih, mladostnih spominov in si grenko počitala:

»Kako sem bila lahko tako naivna?« Otopela praznina je parala pozni popoldan, ki se je že nagibal proti večeru. Skuhala si je kavo. Prijeten vonj je pregnal zatohlo dolgočasnost. Rahlo je potrkala in presenetila Gorazda z osvežujočim napitkom. Prebudil se je iz dremanja in se zazrl v njen blede obraz:

»Oprosti mi za prejšnjo osornost!« Zaskrbljeno ga je opomnila:

»Andreja je čisto popustila. Do ušes se je zaljubila v tistega zvodniškega lepotca. Niti na predavanja več ne hodi.« Ihtavo je prebledel:

»Kmalu jo bom spametoval!«

»Skušaj jo razumeti!« se je zavzela zanjo in nadaljevala:

»Borut je še zmeraj v kibucu. Nič se ne oglasi. Edino Robert je zavzet, še posebej zdaj pred maturo!«

»Dovolj so stari. Jaz jih ne bom podpiral do tridesetega leta. Ne maram večnih študentov na ramah staršev!« je ostro pribil.

»Bližajo se prazniki. Pojdiva kam na kratek oddih. Saj se sploh več ne poznavata. Sva kakor tujca, kot da nisva poročena,« je preudarno sklenil in srknil poživilo.

II.

Naslanjala sta se na mogočni steber in občudovala zlati krilni oltar, ki je žarel v srednjeveški dovršenosti. Svetopisemski prizori so odsevali poglobljenost večnega sporočila in odmevali v zanosu orgelske glasbe. Sveta tihota je opozarjala človeško minljivost ter usode navzočih smrtnikov, ko so svečano in spoštljivo počasi zaprli oltar. Onemel je v blaženem brezvetrju. Zagledal se je v veliki, gotski križ ob začetku prezbiterija. Pribiti Kristus je sijal v odtenkih iz ozkih, barvnih oken. Odčarana spokojnost je prekrivala krvave ure preizkušenj in trpljenja. Kakor da se je vse umirilo v nadzvočno večnost. V njem se lomilo in izčistilo hkrati. Spomnil se je silovitih prerekanj po predavanjih, ko so opogumljeni nestrpneži na vso moč zanikali vsakršno duhovnost in prisegali na golo stvarnost. Najrajši se jim je umaknil, vendar so zasejali dovolj dvomov, da se je izgubil v otopelosti, zato je sčasoma postal tako hladen in oster do bližnjih. Videl je samo delo, posel in kar se spleča. Nazadnje se je izvotlil v praznini, da mu žena več ne pomeni skoraj nič, ne pa kakor nekoč, ko je bila zanj vse v izgorevanju neskončne ljubezni. Blaga senca s križa je legala nanj, ko ga je Katarina nežno prijela za roko in zašepetala:

»Greva ven!«

Stresel se je iz omotice, kakor da se je prebudil in dahnil:

»Tako te imam rad!« Presenečeno se mu je nasmehnila:

»Verjetno si po dolgem času molil!« Samo prikimal je.

Obstala sta sredi gruče izletnikov, ki so nečakano pogledovali v lino visokega zvonika ob polni uri. Ko je odbilo, se je zableščala trobenta in glasbenik je odigral znano narodno pesem, ki jo je kot v legendi iz davnine pretrgala ostra puščica zavojevalcev. Sprehodila sta se po trgu.

»Kako je prostoren ta trg,« je pripomnil Gorazd.

»Za štiri velika nogometna igrišča, tako je razlagal vodič,« je dodala Katarina.

»Pojdiva se peljat s kolesljem!« ji je hudomušno pomežiknil. Viharno sta se usedla v koleselj in se lahkotno prepustila prijetni vožnji.

Opazoval je prenovljena poslopja v najrazličnejših slogih. Naslonila se je na njegovo ramo. Še tesneje se je prižela k njej in jo objel čez pas. Igrivo sta se smejala in uživala v brezskrbnosti. Roke so se prepletale, pogledi sanjali in zastrli sivo preteklost. Po kosilu sta se povzpela na grad, ki je kraljeval nad mestom in odseval na gladini široke reke. Pred njima se je odstrl pogled najprej na ostro mestno jedro z mnogimi cerkvenimi zvoniki, v ozadju pa so enolično kipeli kvišku stanovanjski bloki in betonske stolpnice. Iskreno sta si gledala v oči in sklenila pričeti s tesnejšim skupnim življenjem.

Vinko Šmajš

ŠOPEK RDEČIH ROŽ

Julijski dan pred mnogimi leti. Sonce besni, klasje zori.
Žetev!
Prihitim na veliko rumeno njivo.
Mati je s srpom v roki nenadoma obstala. Snopovi pšeničnega klasja so pokali v rumeni zrelosti.

Tiho opazujem Njo. Drobna, s sivimi lasmi, ki so prepredli znojno lice.

»Mama!«

Ni mogla verjeti: sin, šolnik, s steklenico piva in srpom v levi roki.

»Ti si, kaj si se lahko utrgal?«

»Dan je poln žeje, mama, pijte!«

V daljini sta se nasmehnila Gora Oljka in Dobrovlje.

»Res je, žejna sem!« Hvaležen nasmeh.

Steklenico grenkega je objela desna roka in pila, pila. Do zadnje kaplje.

»Kmalu bo večer, moram pohiteti!«

»Mama, pomagam!«

»Kako boš, revček, saj si levičnik!«

Srp se je za njo zagnal v rumeno red, enkrat skoraj zaplesal proti kolenu, komaj pomudil pol redi, in se ustavil ...

Mama pa kot vihra naprej, naprej. Raj je ta rumeni paradiz. Rumeno steblovje, pokanje klasov, omamen vonj po zrelosti zrn.

Oko se ozira še dalje, tja do trga, po rumeni lepoti julija.

Skoraj pozabim, da stojim na strnišču. Da hiti kot furija pred menojo mama. Da se njen srp posrebrni, ko ga ujame sončni žarek.

Toda žitna polja so z vso eleganco poletja, z bogastvom in poletno lepoto, tako blizu soncu, zašla v zgodovino ...Van Gogh, slavni flamski slikar, napol omračen in obseden od kreativnosti, slika z neznansko vnemo žitna polja. Taka, trepetajoča v holandski modrini.

»Vinko, ne morem več.« Srp ji pade iz rok. Sonce se v tistem hipu z vsem zlatom razlije čez vrhove Dobrovelj.

»Težko je, težko diham, pomoč!«

Bližnji sosed Jože prihiti, jo posadi v avto, zmeri utrip, vročino, ki narašča do 40° C.

»Pohitimo, lahko je prepozno. Slepč je, saj boli na desni strani spodaj.« Zresnile so se njegove rjave oči.

»Pohitimo!«

Že je zabrnal jekleni konjiček. Naravnost v celjsko bolnišnico. Srce mi razbija, ko hitim s fičkom za Jožetom.

»Ne čakajmo, mama je vsa modra, in vročina,« se dobrohotno zabliška izpod očal kirurga, dr. V.

Samo pozdrav in vse je za mano. Prelest rumenega v žitu.

Neprespana noč.

Zjutraj telefon: »Operacija uspela!«

Juhu – osemdesetletnica okrevja.

Čez nekaj dni obisk. Dopoldne niso dovoljeni. Pa vendar. Nevzdržna sila in volja po snidenju me žene k njej.

Oba – gospodar bolnice Marjan, vedno veseli Marjan, in svakinja Mara, prava mladostna lepota, me sprejmeta.

»Samo do vrat njene sobe smeš, veš,« nasmeh belih zob in rjavih oči.

»Samo do tja?« sem nejeverni Tomaž.

»Da, saj veš, življenje ima vedno svoje meje.«

»Pa naj ti bo«, doda Marjan, in v njegovi bradi se nasmeji luknjica.

»Tiho, po prstih do nje.«

Že pri vratih sva se objemala.

»Sedaj pa tu, pri Vas, mama!«

Šopek rdečih gladiol na dolgih pecljih, se je razlil čez njene sive oči, njene prsi, ogrnjene v belo pižamo.

Razlila se je rdeča ljubezen, z vonjem domačih rož, Razlila se je, da še ustnice niso mogle šepetati tiste najvišje besede, objemajoče svet, kadar prežene temo in kliče sonce. Tudi z Van Goghovih polj je tiho odletel črn ptič ...

Kako je srce potovalo tisti dan k svojim, domov, je nemogoče opisati.

Bil je že avgust. V dremavo jesensko ozračje, je vedno znova, vso pot lebdel pred sivimi očmi mame in razmršenimi sivimi prameni las, šopek rdečih rož, objemajoč mamo in oznanjal, kot prerok, mimo hitečim vozilom, rdečo ljubezen, nikoli umrlo.

Tudi danes dihajo na mizi gladiole. Kričijo v zavest spomin in ljubezen, čeprav je že dolgo ni več. Nje. In tudi žitna polja so se tod pogreznila.

Pred mojim nekdanjim domom ni več rumenega klasja z makom. Je samo utrujen spomin in neznanska želja, videti še to darovitost.

Toda – rože so ostale. Rdeče, in spomin in ljubezen.

Frank Troha

OSAMLJENA

» *Iz domačega Babnega Polja je Frank Troha (1894–1980) kot mladenič v želji po boljšem življenju tik pred prvo svetovno vojno (1913) odpotoval v Združene države Amerike. Podobno kot so to v tistih časih storili mnogi njegovi sokrajani in mnogi Slovenci iz krajev, kjer je bilo življenje nevzdržno težko in kamor so prispele vesti o možnosti dobrega zaslužka v deželah onkraj Atlantika.*

Življenjska zgodba Franka Trohe je podobna usodi tistih, ki se niso vrnili domov premožnejši, temveč so ostali v novi domovini, se prilagodili ali vsaj poskušali prilagoditi njenim življenjskim, delovnim in miselnim vzorcem, pri tem pa ohranili ne le spomine na domači kraj in družino ter na podobe svojega otroštva in mladosti, ampak vse to oblikovali tudi v zgodbe, spominske zapise in beležke, v katerih se med seboj prepletata dva nedeljiva svetova.

Frank Troha je bil ob težaškem delu za zaslužek tudi kot kulturni delavec vseskozi tesno povezan s slovensko skupnostjo v ZDA, zato ga je v želji po zapisovanju svojih doživetij, opažanj in razmišljanj kmalu pritegnilo k sodelovanju s slovenskimi periodičnimi publikacijami v Ameriki. Največkrat je svoje pripovedi in zapiske objavljaj v Glasu naroda (rubrika Kratka dnevna zgodba), v časopisu Nova doba in v Slovensko-Amerikanskem koledarju med leti 1925 in 1963.« (dr. Helga Glušič)

Jezik pričujoče Trohove zgodbe, objavljene v Novi dobi (Cleveland), 4(1928), št. 51, str. 6, je ostal zvest prvi objavi.

Vse je bilo odeto v belo snežno odejo, polja, pašniki in gozdovi. Bilo je par dni pred veselo pričakovanimi božičnimi prazniki. Čeprav je bilo vse zimsko pusto in pokrito s snegom, se je vendar mlado in staro veselilo prelepega božičnega večera. Kakor vsako leto tudi takrat ni hotel nihče zaostati, da ne bi na en ali drugi način pokazal pomen božičnih praznikov.

V tistem času so po naših krajih bolj malo postavljali božična drevesca, ker za okras ni bilo tako vsega na razpolago, kot je v tej deželi. Navadno pa so postavili

po kmetih v kotu velike sobe goro mahu, po kateri so razstavili mnogo papirnatih ovac, govedi in pastirjev. Vrh gore je bil pa hlevček z jaslicami, kamor sta se zatekla za prenočišče Jožef in Marija in kjer se je rodilo čudežno dete. Tako smo tudi pri nas doma napravili vsako leto en dan pred Božičem.

Bil sem še deček šolskih let, ko sem se bil podal z mojim starejšim bratom v bližnji gozd, da nabereva mahu za betlehemski grič v kotu sobe, kamor se postavijo ovce, pastirčki in hlevček. Ko sva izkopala izpod snega in natlačila v vreče dovoljno količino mahu, sva se podala po poti, ki je bila zelo uglajena od sani, proti domu. V nekaj minutah dospeva na vrh klanca, nakar se spustiva po njem navzdol. Pred seboj zagledava staro ženico, ki nese butaro suhljadi za kurivo. Naenkrat ženici izpodrsne, da pade po trdih tleh, butara pa se zakotali nekaj korakov proč od nje.

Urno se z bratom približava ženici, da ji skušava pomoči na noge, ako bi bilo treba, in da ji pomagava naložiti težko butaro na rame. Brat jo strahoma ogovori: »Ali ste se kaj potolkli? Ali vas kaj boli?«

Toda od ženice ni bilo glasu, in že sva mislila, da se ji je kaj hujšega pripetilo. Polagoma in s težavo se je vendar spravila na noge. In kakor da naju ne vidi, se je ozrla proti nebu in vzdihnila: »O Bog, vzemi mi življenje!«

Midva z bratom sva se spogledala, ker nisva mogla umeti, zakaj si ženska želi smrti. Vedela sva pač, da je sirota, toda bila sva še premlada, da bi mogla razumeti njeno gorje, ki jo je tiralo v obup.

Od takrat je preteklo že mnogo let. Siromašna starka ni bila čakala prihodnjega Božiča.

Želja se ji je bila izpolnila, kajti smrt jo je rešila revščine in osamljenosti. Tudi mojega brata že krije črna zemlja; pokosila ga je bila grozna svetovna vojna.

Po mnogih letih se še živo spominjam tistega predbožičnega dogodka. Kar mi ni bilo razumljivo takrat kot otroku, mi je razumljivo sedaj in se prav nič ne čudim, da si je revna starka želela smrti.

Moža je bila izgubila zelo zgodaj. Ostala je sama, z malim sinkom. S trdim delom je morala služiti kruh zase in zanj. Hodila je v dnino h kmetom, zdaj k nemu, zdaj k drugemu.

V trudu in skrbeh so minevala leta, in mali sinko se ji je razvil v krepkega mladeniča. Pričel je delati v gozdu, in ker sta oba delala, postalo jima je življenje lažje in celo prihranila sta si nekaj malega za slabe čase. Upapolno je mati gledala v bodočnost in ponosna je bila na pridnega sina, ki ji je povračal njeno skrb s svojo pridnostjo.

Toda ti svetli upi za bodočnost so revi nenadoma zatemneli. Nekega dne ji sin pove, da se je odločil iti v Ameriko. Mati mu je ugovarjala, branila mu je in ga prosila, naj je ne pusti osamljene. Kaj naj počne brez njega? Toda sin se ni dal odvrniti

od svojega sklepa, posebno še, ker je videl druge mladeniče, ki so odhajali v daljni tuji svet. Tudi on je hotel za njimi tja, kjer se zasluži mnogo denarja.

Prišel je dan slovesa, in vsa v solzah je mati poslednjič poljubila svojega sina ter ga prosila, naj je ne pozabi. Sin je obljubil, da se v gotovem času vrne in da prinese denarja, s katerim si bosta ustvarila mnogo udobnejše življenje, kot ga imata sedaj.

V par tednih je dobila že pismo od sina iz tujine, za nekaj dni drugo, nato zopet nadaljnja v primernih presledkih. Pritiskala je ta pisma na srce in jih močila s solzami. Saj so bila od sina edinca. Izprva je pisal dobro. Delo je dobil in prilično zaslužil. Tudi nekaj denarja je poslal, katerega pa mati ni potrošila, ampak ga je spravila za slabejše čase. Potolažila se je mati, češ, saj je sin ostal dober fant, ki je ne bo pozabil, ampak vse izpolnil, kar je obljubil.

Pretekli so meseci in leta. Fant je zašel v slabo velikomestno družbo in polagoma pozabljal na mater in na njej dane obljube. Pisma so materi prihajala vedno v večjih presledkih in končno jih je zmanjkalo. Osamljena mati je čakala, jokala in molila. Ljudje so prihajali iz Amerike in prinašali denar, eni več, drugi manj. Vsakega posebej je hitela vprašati, če je kaj videl njenega sina. Nekateri niso znali nič povedati o njem. Končno pa je naletela na enega, ki je sina poznal, in ta ji je povedal, da je fant zdrav, da dobro zasluži, samo v slabo družbo zahaja in vse zapravi.

Tiste novice so ženico silno potrle. Starala se je še hitrejša kot poprej, pomanjkanje se je oglašalo v hiši. Reva je obupala nad življenjem in čakala le še na smrt kot rešiteljico.

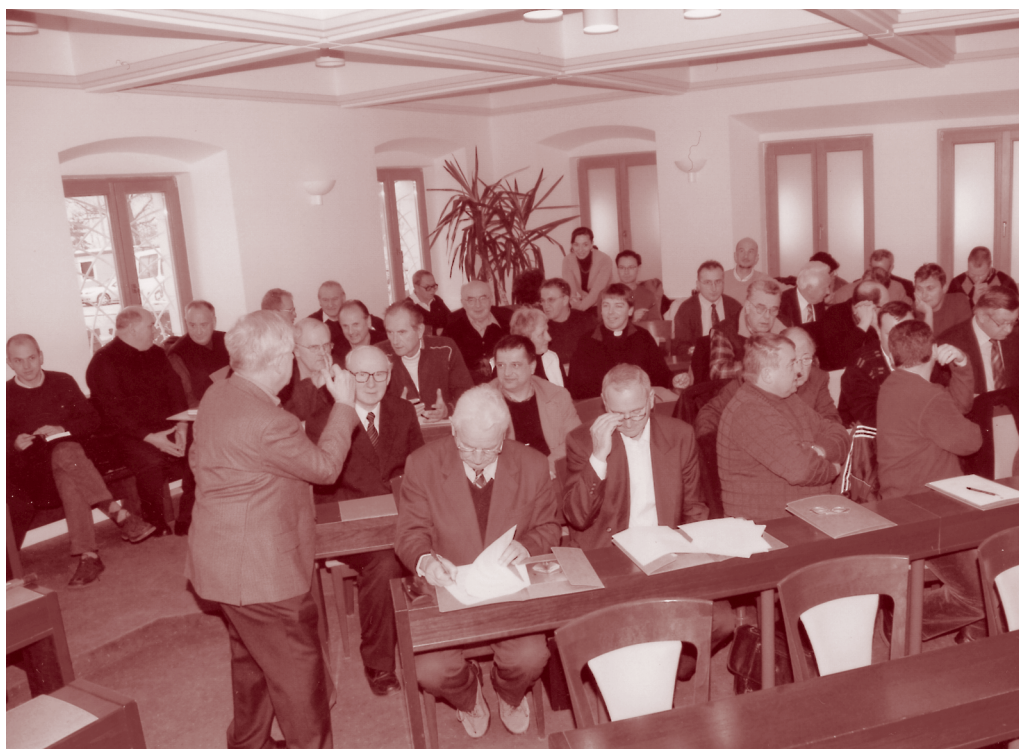
Nastopila je ostra zima in ljudje so se stiskali okoli gorkih peči. Približal se je Božič in vse se je pripravljalo, da lepih spominov polne praznike kar najlepše proslavi. Siromašna, osamljena starka pa niti drv ni imela, da bi si ogrela svojo borno kočico in da bi si skuhala svojo revno hrano. Njeno pripravljanje za božične praznike je bilo nabiranje suhljadi po zasneženem gozdu. S težavo nabrana drva je, v butare povezana, na starem hrbtu nosila domov. Tako sva jo našla z bratom, ko sva nosila iz gozda božični mah. Ni čuda, če si je v takem položaju želela smrti. Za majhen del tistega denarja, katerega je sin brez potrebe proč zmetal, bila bi reva lahko dobro preskrbljena s kurivom, hrano in goriko obleko. Poleg tega ne bi se bila čutila osamljeno, da bi se je bil sin vsaj tuintam spomnil. Zavest, da jo je pozabil njen lastni otrok, bolela jo je pač hujše kot vse drugo.

Čemu naj bo človeku dolgo življenje, če ostane osamljen, če ga zapustijo in pozabijo njegovi lastni otroci? Saj je kot napol suho drevo sredi zasnežene planjave, ki samo še čaka močne burje, da ga podere.

In mnogo je takih slučajev. Težko si je predstavljati, kako se more normalen človek veseliti in zabavati, ko ve, da njegov ostareli oče ali mati vzdihuje v bedi in osa-

melosti. Vsaj božični čas naj bi takim pozabljivim sinom in hčeram z drugimi lepimi spomini prinesel tudi spomin na njihove stariše, če so še živi. Če so oddaljeni, naj bi se jih spomnili vsaj s par vrsticami, če so v potrebi, še s čim drugim. Njim se ne bo dosti poznalo, osamelim starcem in starkam pa bo to gorak solnčni žarek.

Alenka Veber

Živahna razprava na občnem zboru

OBNOVLJENO VODSTVO CELJSKE MOHORJEVE

Volilni občni zbor 2008–2011

Vsoboto, 24. novembra 2007 so se v Domu sv. Jožefa nad Celjem zbrali delegati vseh slovenskih dekanij, dosedanji odborniki in častni člani, da pregledajo delo v letih 2004–2008 in izvolijo nove organe za naslednje štiriletje. Predsednik je ostal še naprej, tretjič, prodorni in zavzeti lazarist Jože Planinšek, ki neutrudno vodi izobraževalno-kulturno-duhovno središče in odslej tudi sodoben dom za tiste, ki ne morejo več samostojno živeti v domačem okolju.

Uvod

Občnega zbora Mohorjeve se je tokrat udeležilo res veliko izbranih delegatov (63) in ostalih, ki po statutu tvorijo občni zbor na čelu s svojim pokroviteljem metropolitom Francem Krambergerjem. Pred natančno predpisanim postopkom je bila po trenutkih zbranosti krajša slovesnost, na kateri je nadškof pokrovitelj, potem ko je glavni urednik prof. Arko prebral strokovne utemeljitve, podelil listine 5 novim častnim članom, dolgoletnim sodelavcem:

- prevajalcu in jezikoslovcu *prof. Janezu Gradišniku* za vrhunske prevajalske stvaritve in negovanje slovenskega knjižnega jezika;
- književniku in literarnemu zgodovinarju *prof. Francetu Piberniku* za sistematično raziskovanje in objavljanje zamolčanih književnih ustvarjalcev;
- duhovniku in profesorju Vipavske gimnazije *prof. Janezu Zupetu* za prevajalsko in uredniško delo pri ediciji *Religiozna misel*;
- psihologu *Bogdanu Žoržu* v priznanje za publicistično in psihoterapevtsko delo s področja družinske vzgoje;
- etnologinji, prevajalki in nekdanji tajnici Glavnega odbora *dr. Zmagi Kumer* za organizacijsko, prevajalsko in strokovno delovanje pri Mohorjevi.

Tokrat je najvišje priznanje Slovenske škofovske konference, odličje sv. Cirila in Metoda, na pobudo Mohorjeve iz rok metropolita prejel *akademik Jože Maček, trojni doktor* (biotehnike, zgodovine in ekonomije), dolgoletni sodelavec Mohorjeve družbe in predsednik Nadzornega odbora Mohorjeve. Priznanje mu je Cerkev po-

Častna članica MD Celje,
dr. Zmaga Kumer

delila za življenjsko delo v Cerкви na Slovenskem, zlasti za delovanje pri upravljanju celjske Mohorjeve družbe in za znanstvene objave s področja cerkvene gospodarske zgodovine.

Nato pa je dr. Matija Ogrin z Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU slovesno podaril prvi zvezek Slomškovega zbranega dela – *Poezija I* pokrovitelju, dr. Francu Krambergerju, uradnemu Slomškovemu nasledniku, ki je sam v doktorski disertaciji raziskal tega velikega Slovenca.

Občni zbor

V pozdravnih besedah se je nadškof metropolit dr. Franc Kramberger spomnil začetkov ustanovitve Mohorjeve družbe, »*ko je Anton Martin Slomšek sklenil prikljucati v življenje družbo za izdajanje slovenskim vernikom primernih knjig, a mu je vlada vlogo zavrnila. Poiskal je drugo pot in leta 1850, ko je sam že bil škof, spodbujal mlajše duhovnike in kulturne delavce k uresničitvi tihih želja. Prislubnila sta mu kaplan Andrej Einspieler in slavist Anton Janežič, ki sta leta 1851 javno naznanila ustanovitev družbe za izdajanje dobrih knjig. Tako je gorčično seme padlo na plodna tla in se v 155 letih razrastlo v mogočno drevo. Večkrat se sliši, da je Mohorjeva družba naučila ljudi živeti, peti, moliti, brati in pisati, saj je celo sam Prežihov Voranc povedal, da ne bi postal pisatelj, če ne bi bilo Mohorjeve družbe. O, da bi Mohorjeva družba v sedanjih družbenih spremembah znala izkoristiti trenutek tudi zase in da bi še naprej tako srčno skrbela za slovenski narod in nadaljevala svoje poslanstvo. Želim zlasti dobrega sodelovanja z Mohorjevo založbo Celovec in Goriško Mohorjevo družbo in se še enkrat zahvaljujem vodstvu in članom MD za uspešno delo.*«

Predsednik Jože Planinšek je nato predlagal v izvolitev delovna telesa občnega zbora in izročil vodenje zbora dosedanjemu tajniku in nekdanjemu predsedniku prof. dr. Ivanu Štuhecju in njegovima prisodnikom akademikinji, narečjeslovki, univerzitetni profesorici dr. Tereziji Zorko in kapucinu, profesorju pastoralne teologije in strokovnjaku za verske ločine dr. Vinku Škafarju.

Občni zbor je poslušal in obravnaval poročila vodstva, razrešil dosedanja odbora in izvolil nov glavni in nadzorni odbor. Ob tem je zaradi reorganizacije Cerkve na Slovenskem sprejel ustrezno spremembo statuta tako, da je v odboru po en predstavnik škofije namesto dveh.

V imenu poslovodstva: prof. Andreja Arka, glavnega urednika, Slavice Planinšek, namestnice direktorja in vodje finančno-računovodskega sektorja, Simona Ozvatiča, vodja komercialnega sektorja, je poročal direktor prof. Jože Faganel.

Akad. ddr. Jože Maček prejema visoko cerkveno odlikovanje iz rok pokrovitelja MD, nadškofa in metropolita dr. Franca Krambergerja.

Poročilo posloводства

Ker ne moreš potovati v prihodnost, ne da bi vedel, od kod prihajaš, naj mi bo dovoljeno pričeti štiriletni oris delovanja s kratkim skokom v zgodovino, z omembo nadstopenetdesetletne mohorske kontinuitete.

Mohorjeva družba je najstarejša slovenska založba s profiliranim programom, ustanovljena leta 1851 v Celovcu po avstroogrskem zakonu o društvih in se nato čez nekaj let, da bi se izognila nevarnosti ukinitve s strani države, ki je začela uveljavljati velikonemško politiko, preoblikovala v cerkveno bratovščino – Družbo sv. Mohorja in Fortunata. S tem si je zagotovila avtonomijo delovanja in se ubranila pred možnimi posegi dnevne politike. Osnovni namen ustanoviteljev je bil širiti slovensko kulturo, ki izhaja iz krščanskih korenin, z izdajanjem kakovostnih knjig s ciljem, da komplet knjig, imenovan knjižni dar, ob koncu leta prejme sleherni slovenski družina doma in po svetu. Do konca prve svetovne vojne je letni knjižni dar dosegel naklado skoraj 100.000. Dotlej je letno izhajalo od 5 do 10 knjig.

Zaradi velikonemških, tudi vojaških pritiskov, se je Mohorjeva z vsemi premičnimi stvarmi in osebjem preselila na Prevalje v Jugoslavijo, od tod pa leta 1928 v Celje, kjer ima sedež še danes. Leto pred tem so primorski udje Mohorjeve družbe ustanovili Goriško Mohorjevo družbo, ker ni bilo več mogoče izvoziti slovenskih knjig primorskim Slovencem, ki so se znašli skoraj v celoti v tedaj fašistični Italiji.

Zlata doba Mohorjeve sta bili desetletji pred 2. svetovno vojno, ko je Mohorjevo vodil pisatelj F.S. Finžgar. Postala je najuglednejša slovenska založba, zlasti poživile so se njene strokovne publikacije z večine znanstvenih področij (A. Sovre: *Stari Grki*, L. Pitamic *Država*, V. Korošec *Rimsko pravo*). Največ knjig, 37, je izšlo leta 1938.

Med nemško okupacijo Štajerske je Mohorjeva 5 let delovala v Ljubljani.

Po vzpostavitvi t.i. ljudske oblasti je Mohorjevi grozila ukinitve, a jo je komunistična diktatura po zaslugi nekaterih književnikov (P. Voranc) tolerirala s tem, da je vsilila svoje člane v Družbine organe in dosegla, da je izšla kakšna njej všečna knjiga, npr. Hudalesova *Sovjetska zveza*, zlasti pa v koledarju kot najpopularnejši knjigi nekaj »dolžnostnih« politično propagandnih člankov ali portretov.

V strahu pred komunizacijo Mohorjeve so leta 1948 začele v Celovcu ponovno izhajati slovenske knjige pod okriljem nove, celovške Družbe sv. Mohorja, ki je kasneje prevzela ime Založba Mohorjeva – Verlag Hermagoras.

Celjska Mohorjeva družba se je v desetletjih po 2. svetovni vojni oblikovala kot društvo, kar je bilo edina možnost med sicer v celoti družbenimi podjetji oz. organizacijami združenega

Delovno predsedstvo občnega zbora (akad. dr. Zinka Zorko, prof. dr. Ivan Štuhec in p. dr. Vinko Škafar)

dela. Z monopolizacijo založb, vse v Sloveniji so postale državne s popolnim nadzorom komunistične oblasti, je imela le Mohorjeva vsaj neko možnost izdajati knjige z versko vsebino. Tako se je njen splošni kulturni profil zaradi potreb preoblikoval v verskega, s čimer je v javnem mnenju založba dobila bolj cerkveno lice – in marsikdaj je uredniška ekipa Mohorjeve slišala več kot hudomušni atribut »pri farških Mickah« (Tone Pavček).

Z osamosvojitvijo Slovenije in že prej z uveljavitvijo svobode tiska je Mohorjeva na področju verske tematike dobila konkurenco, zato je svojo izdajateljsko usmeritev ponovno usmerila po načelih svojega *zlatega obdobja*. Spet je postala splošno kulturna založba, ki v svoji humanistiki posebej goji teološko misel in religiozno izročilo, po ukinitvi Ciril-Methodijskega društva katoliških duhovnikov pa je učinkovito prevzela založništvo veroučnih učbenikov in pripomočkov.

Ne gre za umikanje iz okolja verskega tiska, ampak za vrnitev na področja, ki so ji v zlati dobi med obema svetovnjima vojnoma, imenovani tudi Finžgarjeva doba, pridobila velik ugled med slovenskimi založbami.

Zavestna tovrstna usmeritev sedanjega vodstva in posloводства je v tem mandatnem obdobju že obrodila sadove.

Svojo izdajateljsko proizvodnjo je Mohorjeva razširila na 70 do 100 naslovov letno v skupni nakladi nad 300 000 izvodov. Največ knjig je izšlo leta 2006, tj. 108 knjižnih naslovov na 100 milijonih straneh, če upoštevamo skupaj 321 000 izvodov natisnjenih knjig.

Celjska Mohorjeva družba izdaja slovensko leposlovje in tuje leposlovje, otroško in mladinsko književnost, strokovno literaturo, priročnike, učbenike in muzikalije ter od leta 2006 najstarejšo kulturno revijo *Zvon*, ki je samo za nekaj pičlih desetletij mlajša od Mohorjeve.

V zadnjem mandatu so izdajali knjige pri Mohorjevi vrhunski slovenski avtorji od Alojza Rebule do Toneta Pavčka, od Saše Vuga do Žarka Petana, od Zorka Simčiča do Neže Maurer, skratka peresa, ki dajo nekaj tudi na prestiž založbe in za katera se založniki pulijo. Zato ni naključje, da je tudi Mohorjeva ovenčana z nagrado »kresnik« za Rebulov roman *Nokturno za Primorsko*, z Veronikino pesniško nagrado za Pavčkove *Ujedanke* in tudi odličje za mladinsko delo lahko, bi rekli, hišne avtorice Bine Štampe Žmavc *Živa hiša*. Svetovna literatura je v programu Mohorjeve zadnjih let prisotna z najatraktivnejšimi literarnimi nagradenci, ki prejemajo Nobelove, Goncourtove in Bookerjeve nagrade: od Hesseja do Coetzeja, od Gaudéja do Morissonove, da ne pozabimo omeniti popularne italijanske avtorice Susane Tamaro in ba-

Prof. France Pibernik prejema listino častnega člana.

varskega sodobnega klasika Patricka Sueskinda. Kulturna javnost spoznava sodobne pisatelje španske, portugalske in mehiške literature (Fuentesa, Molino). Tu so še izdaje svetovnih klasikov: krščanski ep Dantejeve *Božanske komedije* in zbrana dramska dela velikega Thomasa Stearnsa Eliota.

Slovinci ne bodo nikoli mogli mimo poklonitve Mohorjevi, ki je izdala celotnega Kocijančičevega *Platona* s komentarji, ovenčanega s Sovretovo prevajalsko nagrado; po zajetnosti je primerljiv kar z nepozabnimi Lampe-Krekovimi *Zgodbami sv. Pisma* – ki še danes med ljudstvom veljajo za *sv. Pismo*. Na tem mestu ne gre pozabiti na pričakovanje, da se bo Mohorjevi ponudilo založništvo nastajajočega katoliškega prevoda *sv. Pisma*, in sicer kot založbi z izkušnjami več izdaj *sv. Pisma* in bibliistične strokovne literature.

V zadnjih štirih letih na osnovi dolgoletnih priprav in tudi oklevanja stopata v javnost še dva izdajateljska načrta, ki bosta presegla desetletje in najbrž preživela tudi nas: *Leksikon cerkva* in *Slomškovo zbrano delo*. Edicija *Leksikon cerkva* je strnjena topografija slovenskih sakralnih objektov za večnamensko rabo: umetnostnozgodovinsko, turistično in domoznansko. V priročnih zvezkih po dekanijah bo sleherno območje dobilo svoj cerkveni leksikon, katerega bo fara, ponosna na svoja svetišča ponudila obiskovalcem, prijateljem in hranila doma povzetek cerkvic, ki obdajajo njihovo domačo hišo. *Leksikon cerkva* je podvig, primerljiv z Gruden-Malovo *Zgodovino slovenskega naroda*. Zanj skrbi urednik in avtor – doktorski kandidat mag. Luka Vidmar z ZRC SAZU. Rojstvu drugega izdajateljskega podviga – izidu prve knjige *Slomškovega zbranega dela* smo bili pravkar priča. Če smo natančni, je šlo pravzaprav za krst. Uredniška in raziskovalna roka dr. Matije Ogrina iz ZRC SAZU, sicer vodja projekta znanstveno kritičnih izdaj v elektronskem mediju, s številnimi sodelavci zagotavlja, da dobiva Slomšek pravo mesto v slovenski kulturni zgodovini. Hkrati pa Slomškova zbrana dela pomenijo edinstveno metodološko novost tudi v svetovnem merilu, namreč s sočasno elektronsko izdajo na medmrežju, namenjeno znanstveni rabi z objavo vseh različic, faksimilov, opomb in komentarjev. Knjižna izdaja, sicer rezultat tekstoloških raziskav, pa je prijazna za najširše bralsko občestvo, rešena preštevilnih opomb in različic. Nova izdaja pomeni hkrati določitev izdajateljskega jezikovnega standarda, po katerem se bodo dolžni ravnati vsi, ki izdajajo posamezna dela. Zaradi vloženega raziskovalnega truda in izjemno visokih vloženih sredstev je prav, da se z avtoriteto škofa pokrovitelja izdajanje posameznih Slomškovih del, izborov ipd. dodeli Mohorjevi družbi v obliki izključnih iz-

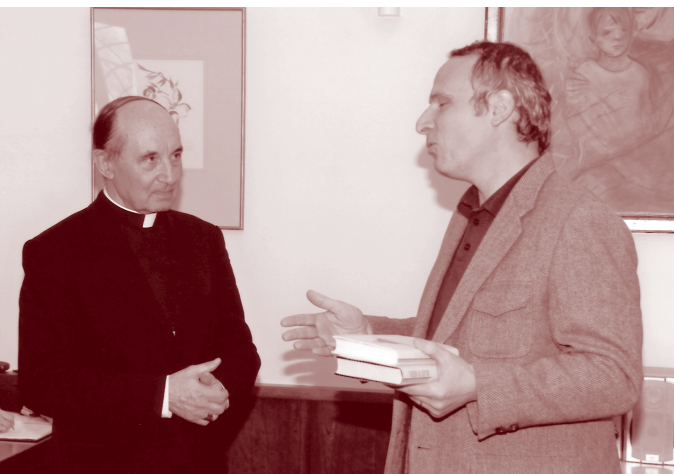
Prof. Janez Zupet odslej častni član MD

dajateljskih pravic, nekako odstopljenih od duhovnega dediča – škofa Slomškovega naslednika.

Edinstvena v vsej Evropi je Mohorjeva s svojo redno zbirko. Letos 157. prihaja med Slovence. Resda ne več v skoraj 100 000 izvodih kot ob koncu prve svetovne vojne, res ne seže več povsod po svetu, kjer žive Slovenci. Anton Aškerc je npr. v potopisu *Med Rusi in Turki* načrtoval obisk pri naročnikih Mohorjeve zbirke v Zakavkazju ... A vseeno! V Slovenske družine prihaja zbirka že 157-ič. Zato si vodstvo prizadeva z Mohorjevskim adventnim knjižnim darom obuditi izročilo in poskrbeti, da sleherna, vsaj krščanska družina sprejme medse knjižni dar Mohorjeve. V njem je knjiga za vsak rod – »od dedka do vnuka,« tudi za starše in za vse skupaj. Zato v prihajajočem letu družine postaja redna zbirka *knjižni dar za krščansko družino*; zato, da jo v razvedrilo poveže, da jo s priročniki vzgaja in poučuje, da jo s povestjo obogati. Pred slovensko javnostjo je ne samo v novi obliki – spet kot darilo, ampak strateško naravnana k vsem generacijam. Z elegantno obliko mojstra oblikovanja Jurija Jančiča, ki je Mohorjevim knjigam vdahnil svetovljansko podobo, vabi sama! Toda potrebuje vaše priporočilo: priporočilo slovenskih škofov, priporočilo domačih župnih pastirjev in trud župnijskih sodelavcev, da bo dejansko prišla v sleherno družino. (Nekdo od dušnih pastirjev je očital, da Mohorjeve knjige niso več tako poceni, kot so bile pred stoletjem. Žal so naklade mohorjevsk zdaj desetkrat manjše, a k sreči zdaj izhaja 100-krat več Slovenskih knjig.) Mohorjeva ni le vodstvo, so tudi njeni poverjeniki, preobremenjeni z dolžnostmi – izrabite priložnost in pritegnite na kulturnem področju med poverjenike svoje zveste laiške sodelavce.

Dr. Matija Ogrin izročča metropolitu, nadškofu dr. F. Krambergerju izvod prve knjige Slomškovih Zbranih del.

Ne bom vas utrujal z gospodarskimi in organizacijskimi problemi, saj take *križe* nosite tudi sami. *Dokler so sadovi, križ ni pretežak*. A pridejo tudi težki časi. Tudi te smo intenzivno preživljali v zadnjih treh letih, ko smo se vselili v nove prostore v središču Ljubljane, uspešno gradili palačo iz vrnjenih podrtij v Celju, hkrati pa so tudi po Celju vsi gradili vsepovsod tako, da smo brez najemnikov ostali z dolgovi sami. Ko bi tedaj mislili le na zidove in dolgove, pozabili pa na kulturno poslanstvo in prenehali ustvarjati stroške z izdajanjem knjig, bi morala Mohorjeva odpuščati svoje zveste delavce. Namesto ugleda bi si tako prislužila jezo njihovih družin in družin njihovih prijateljev, na takemle srečanju pa bi vas morali povabiti k razpravi o postopkih ukinitve. *Cerkev Mohorjeve že ne bo pustila na cedilu*, smo slišali upajoči glas v vodstveni strukturi. A bili smo stvarni in nismo čakali na trenutek, da bi videli, kako bo s tem ... Danes nima celjska Mohorjeva nobenih dolgov več, ker

smo si upali lepo zgrajene prostore delno prodati pravosodju. Bili smo širokosrčni: umaknili smo se iz svojih lepih prostorov celjske uprave in jih prijazno oddali novi celjski škofiji. Vmes pa smo neutrudno delali in izpolnjevali svoje kulturno poslanstvo za slovenski narod – brez prekinitve izdajali kakovostne knjige. Zato je danes nov začetek in novo obetavno upanje, kljub temu da smo celjski upravi dolžni zagotoviti normalne delovne razmere.

Na pomoč Cerkve pa trdno računamo. Ne da nas boste slovenski pastoralni delavci reševali, ampak da boste podpirali naše poslanstvo z branjem in širjenjem naših knjig. Vodstvo Cerkve na Slovenskem pa bo, na to pri Mohorjevi trdno računamo, modro usmerjalo tudi založniška področja na Slovenskem in z enakomerno in pravično delitvijo dela in dolžnosti med založbe skrbelo za njihovo mesto v sodobni družbi. Slovenska družba, kot vidimo, v tekmi za dobiček vztrajno izgublja ne samo nacionalno in kulturno identiteto, ampak svoje vrednote. Zato od vodstva Cerkve na Slovenskem pričakujemo, da otročjo konkurenčnost na krščanskem založniškem dvorišču nadomesti z ureditvijo podobno, kakor razdeli pametni oče dolžnosti med svoje otroke, pravično po njihovih zmožnostih.

Še post dictum: Zahvaljujem se svojim 27 sodelavcem v skladišču, trgovini, računovodstvu, komerciali, uredništvu, tehniki in poslovodstvu – ker ste sledili naši viziji, tudi kadar ste o njej dvomili z razlogom. Zahvaljujem se glavnemu odboru in vodjema pododborov za zaupanje in razumevanje ob najtežjih odločitvah, povezanih z dilemami ali uspešen ali ustvarjalen, zlasti okrog nepremičnin. Zlasti pa sem hvaležen predsedniku Jožetu Planinšku, ki je bil ob izjemnih skrbah in nalogah v svoji župniji, pri lazarišnih in v Domu sv. Jožefa, dnevno na voljo za posvet in sooblikovanje odločitev, tudi tistih najtežjih. Sprejemal je pot Mohorjeve, kakor smo jo zarisovali vodstveni delavci, in dal čutiti, da nam zaupa. V širši javnosti je glede Mohorjeve manj znan, a zato za vodstvo Mohorjeve dobrodošel tudi v prihodnje za uresničevanje trdno zastavljenega in kakovostno uresničujočega se kulturnega poslanstva.»

Zahvala Bogdana Žorža za častno članstvo

Poročilo predsednika Jožeta Planinška

Spoštovani g. nadškof, pokrovitelj MD, dr. Franc Kramberger, današnji odlikovanec in predsednik Nadzornega odbora MD, akad. prof. dddr. Jože Maček, častni člani MD, dosmrtni člani, udeleženci tega občnega zbora, gostje današnjega občnega zbora, poslovodstvo MD in zaposleni. Sporočam vam, da sta nam plodno delo zaželela msgr. Jože Kopeinig, predsednik celovške in msgr. Oskar simčič, predsednik goriške veje Mohorjevega drevesa.

Poročilo, ki smo ga poslušali, govori o bogatem in tudi pestrem obdobju od zadnjega volilnega občnega zbora do danes, tako, da nam je

čas minil, ne da bi ga mogli v nekaterih stvareh povsem dohitevati. Zgodilo se je veliko, tudi odločilnega in pomenljivega.

Obdobje smo začeli z novim poslovodstvom (J. Faganel, A. Arko, S. Planinškova, J. Ludvig), ki je ves mandat ostalo enako, le da se je ravnokar redno upokojil g. Jure Ludvig, ki ga je zamenjal že od njega vpeljani univ. dipl. ekonomist Simon Ozvatič. Mirno lahko rečem, da je poslovodstvo v sodelovanju z Glavnim odborom in tajništvom z uredniško in poslovno politiko Mohorjevo uvrstilo med osrednje kulturne ustanove pri nas. Temu v prid govore tudi številne in kvalitetne izdaje pomembnih in tudi vrhunskih del s prestižnimi nagradami. Mohorjevo je bilo ves ta čas tudi izrazito čutiti v našem medijskem prostoru.

Sorazmerno težko in na momente tudi kočljivo gospodarsko situacijo po dokončani novogradnji in z njo povezanimi zadolžitvami smo uspešno prebrodili in, kot smo slišali, je danes Mohorjeva brez dolgov in kljub prodaji določenega dela novogradnje še z lepim premoženjem. To se bo sicer glede na potrebe celjske škofije v svoji naravi še spreminjalo, a ohranjalo svojo vrednost. Vsekakor pa ves ta čas vemo, in tega se bo treba zavedati tudi v prihodnje, da s tako kulturno ponudbo, kot je naša, v sodobnem prostoru ni preprosto preživeti. Žal je to težje dopovedati drugim, našim odjemalcem. Cene so sicer same po sebi res lahko visoke, dejansko pa niso, če gledamo, koliko je zanimanja za našo ponudbo, ki ji hočemo in ji moramo ostajati zvesti. Na žalost se poslavljajo tako sodelavci kakor tudi poverjeniki in mohorjanski navdušenci, ki so bili v zgodovini Mohorjeve njeni nosilci. Še veliko jih je in celo pridružujejo se nam nekateri, vendar iz starejše in morda še srednje generacije, mlajših pa skoraj ni več.

Ob tem naj spomnim, da nista več na kandidatni listi zaslužna odbornika, kot sta nosilec pokoncilske obnove bogoslužja prof. dr. Marjan Smolik in legendarni primorski dušni pastir, odbornik Svetko Gregorič (medtem je po hudi bolezni umrl l. 2008), in da smo na višku ustvarjalnih let po težki bolezni izgubili odbornika, župnika iz Mengša gospoda Mateja Zevnika. Takšni in toliki podobni ljudje so prava in edina osnova Mohorjevi in težko si je predstavljati prihodnost brez njih.

Vem, s podobnim se ukvarjajo tudi druge nam sorodne založbe in to ni le naš problem, kar pa ni tolažba, temveč prej opozorilo k razmisleku. Za novi mandat ostaja velika naloga razmisleka o tem in pred vsem buditev pogovora na to temo v vrhu Cerkve na Slovenskem, kjer se še ne misli načrtno, kje smo in kaj hočemo. Slomškovo sporočilo z ustanovitvijo njegove, torej edine Slomškove založbe, Mohorjeve družbe, dati našemu, slo-

Predsednik MD Celje Jože Planinšek (desno) in direktor Jože Faganel med občnim zborom

venskemu človeku dobro in dostopno knjigo, nas nagovarja bolj kot kdajkoli, da se usedemo za skupno mizo in dobro pretehtamo poteze. Brez temeljitega premisleka in treznih potez nam vsem bije plat zvona. Mohorjeva mora in želi vztrajati pri dobri knjigi. Če hoče to izpolniti žlahtno, se pri tem ne more in ne sme podati pretirano v kako pridobitno dejavnost, ki bi bila sicer zaželena, a bi ji vzela identiteto. To se je žal zgodilo že s premnogimi in res ni, to moram povedati na glas in z vso odločnostjo, da bi se s tem igrali. Ne nazadnje smo si pri tem vsaj v enem primeru najbolj različni z našima mohorskima sestrama oz. natančneje hčerkama.

Kot častitljiva mati med katoliškimi založbami se je Celjska Mohorjeva tudi v tem zadnjem mandatu trudila za povezovanje, sicer brez pravega uspeha, a to ji ni vzelo moči in volje za v prihodnje. To zagotovo ostaja naloga tudi novega mandata, ki si jo Mohorjeva lahko jemlje kot prioriteto med izdajatelji v Cerкви na Slovenskem.

So torej lepe, celo mogočne stvari iz zadnjega obdobja, ki smo jih veseli in zanje hvaležni, so pa tudi druge, za katere je čas, da se o njih začnemo na glas pogovarjati. Vsekakor pa je obdobje zadnjega mandata čas velikega navora in pridnega dela tako posloводства, kakor tudi vseh zaposlenih ter čas vzornega sodelovanja med odborniki in poslovodstvom. Hvala slehernemu za njegov trud in dobro voljo, tako delavcem kakor sodelavcem in seveda vsem, ki Mohorjevi zaupate. Poslovodstvu; direktorju, glavnemu uredniku, komercialnemu vodji in vodji računovodstva, ki delujejo homogeno in s srcem, pa še posebej iskrena hvala in tudi čestitke. V imenu glavnega odbora, ki sem ga tudi ta štiri leta vodil in sem vsem v njem iskreno hvaležen za sodelovanje, lahko rečem, da se razpuščamo po lepem in bogatem obdobju. Hvala vsem, ki ste k temu pripomogli, novemu odboru in vodstvu pa na priprošnjo sv. Mohorja in Fortunata ter bl. Antona Martina Slomška obilo blagoslova.

Poročilo nadzornega odbora in razprava

Poročilu nadzornega odbora, ki ga je kratko podal njegov predsednik, akademik Maček in v številkah predstavil tisto, kar sta v besedah razložila direktor in predsednik, predvsem pa poudaril neoporečnost finančnega poslovanja Mohorjeve, zlasti brezhibnost dela računovodsko-finančnega sektorja, je sledila živahna razprava.

Sodelovali so I. Štuhec (priznanje J. Planinšku za vodenje, sodelovanje Mohorjevih družb, mestu, ki ga je v občilih dobila založbina dejavnost), J. Hrastnik (zamisel o katoliškem dnevniku vseh t.i. katoliških založb), J. Bartol (zamisel o elektronskem dnevniku), J. Planinšek (pravična porazdelitev projektov SŠK med založbe), Z. Kumer (o branju pogrošnih časopisov pri starejših in pohvala za knjige, povezane z večjo rodnostjo Slovencev), S. Granda (o vseslovenskem poslanstvu Mohorjeve), M. Ogrin (o zbiranju še neodkritih Slomškovih rokopisov v župnijskih arhivih), Stepan

(o prisotnosti mohorskih knjig tudi v nakupovalnih središčih), S. Ozvatič (o monopolizaciji veletrgovine na knjižnem področju in nezmožnosti nazorsko sorodnih za-
ložb za skupni nastop pri prodaji, kar slabi prisotnost dobre knjige). M. Urbanija (o
ne zgolj moralni podpori Cerkve Mohorjevi. G. Linasi (o velikih tiskanih črkah za
slikanice), L. Vidmar (nujnost *Leksikon cerkva* sprejeti kot dekanijsko-farni projekt).
Glasenčnik (pohvala vsebine in oblike prenovljene RZ s koledarjem, spodbujanje
duhovnikov k širitvi RZ).

G. Štuhec se je zahvalil za uspešno delo vsem dosedanjim članom Glavnega od-
bora in Nadzornega odbora ter predlagal razrešnico, ki je bila soglasno izglasovana.

Volitive

Dekanijski zastopniki so izmed sebe izvolili naslednje člane GO kot predstavnike škofij:

1. **Nadškofija Ljubljana – dr. France GORJUP**
2. **Nadškofija Maribor – Jože HRASTNIK**
3. **Škofija Murska Sobota – Andrej ZRIM**
4. **Škofija Novo mesto – Jože PACEK**
5. **Škofija Koper – Ervin MOZETIČ**
6. **Škofija Celje – Ivan ARZENŠEK**

7. **Jože PLANINŠEK**
8. **dr. Ivan ŠTUHEC**
9. **akad. dr. Terezija ZORKO**
10. **prof. Berta GOLOB**
11. **dr. Matija OGRIN**
12. **prof. France PIBERNIK**
13. **prof. Janez ZUPET**

V Nadzorni odbor pa so bili izvoljeni:

akad. ddr. Jože MAČEK, predsednik
mag. Cvetko VALIČ
Jasna PRITEKELJ

S tem je bil redni volilni občni zbor Društva Mohorjeve družbe zaključen. Predsednik delovnega predsedstva dr. Ivan Štuhec se je vsem udeležencem zahvalil za opravljeno delo in jih povabil k maši za vse pokojne in žive Mohorjane, ki jo je ob somaševanju duhovnikov delegatov vodil škof pokrovitelj.

Foto Vinko Skale

J. F.

Celjska Mohorjeva 2007–2008

V obdobju od meseca oktobra 2007 do septembra 2008 je Celjska Mohorjeva družba slovenski kulturni prostor ponovno zaznamovala s številnimi odmevnimi knjižnimi izdajami ter drugimi kulturnimi dogodki. V zadnjem času smer najstarejše slovenske založbe vse bolj nakazujejo in oblikujejo skrbno zasnovan knjižni program, številni kulturni večeri, televizijske in radijske oddaje, tiskovne konference, okrogle mize in literarni popoldnevi.

Oktober 2007

Že prvi dnevi v mesecu so nakazali bogato jesensko bero. Z Javnim zavodom Polhograjska graščina smo v Polhovem Gradcu predstavili strokovno monografijo *Graščina Polhov Gradec*, avtorjev dr. Antona Ramovša in mag. Davorina Vuge. Predstavitev sta s pričevanjem obogatila tudi Stane Mesar iz Društva ljubiteljev slovenskega naravnega kamna ter Dušica Kunaver, zbiralka ljudskega izročila.

V Modrem salonu Grand hotela Union smo vse tri Mohorjeve (Celje, Celovec in Gorica) predstavili knjigo in DVD *Evropski večeri Lojzeta Peterleta*. V knjigi je predsednik prve demokratično izvoljene slovenske vlade, tudi zunanji minister, objavil izbor iz svojih javnih pogovorov s 25 uspešnimi Slovenci, ki so se z darovi, trdom in odrekanji povzpeli med tiste, ki so lahko za zgled. Knjigo je pripravila Jelka Žmuc Kušar.

V knjigarni na Nazorjevi 1 je sledila predstavitev knjig dr. Darka Dolinarja *Med književnostjo, narodom in zgodovino* ter dr. Tomaža Erzarja *Duševne mo-tnje*. V prvi knjigi, izšla je v sodelovanju z založbo ZRC SAZU, je dr. Dolinar pri-

Evropski poslanec Lojze Peterle ob predstavitvi *Evropskih večerov*

Alenka Veber in Dušica Kunaver ob predstavitvi *Polhograjske graščine*

Dr. Tomaž Erzar, Matija Remše in dr. Darko Dolinar ob predstavitvi

Ob predstavitvi Zvezde Astrid
(Danni Stražar)

Ob redni zbirki 2007
(ddd. Maček, dr. Granda,
prof. Šifrer, prof. Pibernik)

pravil razglede po starejši slovenski literarni vedi, v drugi pa dr. Erzar opisuje psihopatologijo v zakonski in družinski terapiji.

November 2007

Aktiv kmečkih žena Budna vas in Ljudske pevke Solzice so ob spominu na 90-letnico smrti Janeza Evangelista Kreka izdale zgoščenko *Pridi, jesen*. Ob izidu so na koncert medse povabile tudi Celjsko Mohorjevo družbo, ki jo je zastopala urednica Alenka Veber.

Znamenita Pika Nogavička in njena avtorica Astrid Lindgren je navdihnili književnika, glasbenika in kulturnega organizatorja Marjana Marinška k pisanju. Ob stoletnici rojstva švedske pisateljice, literarne matere znamenite Pike Nogavičke, je Marinšek napisal dvodelno monografijo s številnimi fotografijami *Zvezda Astrid*. Uvodno besedico je h knjigi prispevala pisateljčina hči Karin Nyman. Knjigo smo predstavili v Modrem salonu Grand hotela Union v Ljubljani.

Sledila je predstavitev treh knjig: romana Jožka Kraglja *Iz vojne v novo življenje* s spremno besedo Renata Podbersiča, ml., pripovedi v pismih *Več ognja, več vetra* Susanne Tamaro, ki jih je poslovenila Majda Capuder, ter esejev Andréja Frossarda Bog v vprašanjih v prevodu Janeza Zupeta in s spremno besedo dr. Draga Karla Ocvirka.

Mesec smo zaključili s predstavitvijo knjižnega daru – v dobrem poldrugem stoletju svojega obstoja že 157. redne zbirke, tokrat v likovni prenovi Jurija Jančiča. Zbirka je poleg Mohorjevega koledarja 2008 prinesla še večerniško povest o časih združništva izpod peresa Jožeta Šifrerja *Polje, kdo bo tebe ljubil?*, akad. prof. ddr. Jože Maček je v knjigi *Na zemlji domači* pripravil zgodovinski prikaz družbenega položaja kmetov. Za mlade starše smo pripravili priročnik Anne Bacus za spremljanje novorojenčkovega razvoja *Moj prvi dojenček*, ki ga je prevedel dr. Igor Mihael Ravnik. France Pibernik je pripravil antologijo slovenskih pesmi za otroke *Najdihojca in ciciban*. Namizni koledar je za leto 2008 prinesel podobe *Leksikona slovenskih cerkva*.

December 2007

V okviru Slovenskega knjižnega sejma smo v začetku decembra sodelovali na debatni kavarni Potopisi – znamenje kozmopolitskih potez v značaju slovencev. V debatni kavarni, vodil jo je Sandi Čolnik, so sodelovali akad. prof. dr. Janko Kos, Janez Suhadolc, Marijan Pušavec in časnikar Nace Novak.

Tik pred adventom se je zbralo v Domu sv. Jožefa nad Celjem volilno telo Društva Mohorjeva družba. Ocenjevali so delo v minulih štirih letih in potrdili usmeritev, ki pomeni nov vzpon Mohorjeve, in volili vodstvo za nov mandat. O občnem zboru Društva Mohorjeva družba glej samostojen prispevek prof. Jožeta Faganela.

Januar 2008

Že na začetku novega leta smo slovenski javnosti predstavili tri knjižne novosti. Zbirko novel dr. Vladimirja Kralja Mož, ki je strigel z ušesi, spremno besedo ji je dodal dr. Marjan Dolgan, roman Antonia Muñoza Molina Zima v Lizboni v prevodu Barbare Juršič ter roman Eldorado Laurenta Gaudéja, prevod Tjaša Mohar.

Že teden dni kasneje smo v prostorih knjigarne pripravili tiskovno konferenco, na kateri smo predstavili knjižne novosti, ki so izšle v slovenskem prevodu: Henry de Montherlant Port – Royal, prevod Aleš Berger, Georges Bernanos Pogovori karmeličank, prevod Tadeja Petrovčič Jerina, Heinrich von Kleist Katica iz Heilbronna, prevod dr. Lado Kralj, in Princ homburški, prevod Milan Jesih, ter Erich Kästner Ko sem še majhen bil, prevod dr. Fran Bradač in Tanja Petrič.

V letu 2007 je naša založba pod okrilje vzela zbirko Glasovi, ki jo ureja dr. Marija Stanonik. Kot prva v zbirki pri naši založbi je izšla zbirka folklornih povedk Kruh in ribe, Od Bržanije prek Trsta do Soče, ki jo je pripravila Nada Ravbar Morato. Knjigo smo najprej predstavili v Kortah, kamor nas je povabilo tamkajšnje Kulturno društvo.

Februar 2008

Ob izidu zbornika celjske škofije V soju zlatih zvezd smo predstavitev knjige pripravili v župniji Sv. Danijela v Celju. Hkrati smo predstavili knjige Leksikona cerkva na Slovenskem, ki obravnavajo celjske dekanije: Gornji Grad, Nova Cerkev in Žalec.

V Ljubljani pa smo ob dvajsetletnici zbirke Glasovi predstavili tudi knjigo Blaža Podpečana Têdi ni blo tek ko dôns. V organizaciji Zveze slovenskih kulturnih društev in Slovenske prosvete iz Trsta smo v mali dvorani Narodnega doma v Trstu predstavili knjige Nade Ravbar Morato Kruh in ribe.

Mesec februar smo zaključili s predstavitvijo nove pesniške zbirke Bine Štampe

Dr. Lado Kralj (sin)

Prof. dramske igre na AGRFT
Jožica Avbelj

Žmavc Vaze, kratkih prozih prispevkov Nikolaja Lapuha Sence v svetlobi lovčeve duše ter knjige za otroke Mile Pavičević Ledena deklica, v prevodu Štefana Kutoša.

Marec 2008

Med bralce smo pospremili tri nove knjižne izdaje. V prevodu Mihaele Kavčič je izšlo delo Silvana Faustija: Skupnost bere Matejev evangelij. Prevod dela Jožefamarije Escrivaje de Balaguerja Jezus prihaja mimo sta oskrbela Gregor Batagelj in Maja Žumer. Izšla pa je tudi barvna monografija Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani 1707, uredil jo je dr. Metod Benedik.

S knjigo Kruh in ribe smo gostovali tudi v Zadržnem domu Dol pri Vogljah, kjer je prireditev pripravilo Razvojno združenje Repentabor.

April 2008

V sodelovanju z Založbo MIŠ smo na prvi tiskovni konferenci v mesecu aprilu predstavili dve noviteti Kristijana Mucka: Testament, spremno besedo je pripravil Andrej Jaklič (Mohorjeva) ter Vehikel s spremno besedo dr. Tarasa Kermaunerja (MIŠ). Predstavitve je vodil Andrej Jaklič.

Medse nas je povabila tudi Mestna knjižnica Izola, kjer smo v čitalnici knjižnice predstavili knjigo iz zbirke Glasovi Kruh in ribe, avtorice Nade Ravbar Morato.

Do izteka meseca aprila smo najprej predstavili knjižni deli Christe Meeves Zapeljani. Zlorabljeni. Izigrani v prevodu Darje Šneberger Brežnik in s spremno besedo dr. Vinka Škafarja ter delo Lena Sperryja Spolnost, duhovništvo in Cerkev v prevodu Jane Cedilnik.

Kristjan Muck, Andrej Jaklič (desno)
in predstavnica založbe MIŠ

Izjemen odmev in uspeh je doživela predstavitve knjige Ivana Otta Otroci s Petrička – ukradeno otroštvo ter DVD-eja s filmom Mirana Zupaniča. Na predstavitvi sta poleg pisca med drugimi sodelovala tudi scenarist in režiser dokumentarnega filma Miran Zupanič ter producent Arsmedie Franci Zajc.

Filozof dr. Bojan Žalec je na pogovorno popoldne iz niza Razmišljanja in razgovori v Mohorjevi povabil dr. Draga K. Ocvirka. Razpravljala sta o(b) knjigi dr. Ocvirka Kristus v kraljestvu Voduja.

Maj 2008

Na prvi tiskovni konferenci smo predstavili dve pesniški zbirki in pesmi v prozi avtorjev Slavice Štirn

Nikogaršnji dnevi (spremna beseda Neža Maurer), Jaka Koširja Srečanje z angelom (spremna beseda Alenka Jovanovski) ter Smiljana Trobiša Tam so daljave čiste (spremna beseda Matija Remšeta). Sledila je tiskovna konferenca, na kateri smo predstavili tri knjižne novosti: Anselm Grün Boj in ljubezen, Drutmar Cremer Slavim te, gospod ter Gilbert Le Mouël Bog v metroju v prevodih Alenke Novak, Mirka Napasta in Tadeje Petrovčič Jerina.

V zadnjem tednu meseca maja je sledila predstavitev knjige slovenskega pisatelja in dramatika Miloša Mikelnja Mesto ob reki, avtobiografske pripovedi iranske nobelovke Širin Ebadi Iran se prebujajo v prevodu Veselke Šorli Puc ter zbirke novel in črtic italijanskega pisatelja in slikarja Dina Buzzatija Šestdeset zgodb v prevodu Mira Bajta.

Zbirka *Glasovi živi* (dr. Tjaša Jakop, Blaž Podpečan, dr. Marija Stanonik, Nada Ravbar Morato)

Junij 2008

Začetek meseca nas je popeljal v goste v Medobčinsko splošno knjižnico Žalec, kjer smo predstavili folklorne pripovedi iz Spodnje Savinjske doline Têdi ni blo tek ko dôns, avtorja Blaža Podpečana. V gosteh smo bili tudi v Galeriji Krka, kjer smo predstavili dolenskega pesnika Smiljana Trobiša in njegovo najnovejšo knjigo Tam so daljave čiste.

Vodilna slovenska specialistka in uvajalka programov za spodbujanje dojenja prim. doc. dr. Zlata Felc je za našo založbo pripravila priročnik O dojenju. Knjigo je zasnovala kot odgovore na najpogostejša vprašanja. Knjigo, obogatena je z risbami Matjaža Schmidta in fotografijami Patricie Ande Cvetković, smo predstavili v knjigarni na Nazorjevi 1.

V dvorani Orhideja v Grand hotelu Union je sledila predstavitev knjige z naslovom Skrivna družba, avtorja dr. Dietra A. Binderja, v prevodu Jožeta Stabeja. H knjigi sta slovenski dodatek prispevala profesorja zgodovine dr. Peter Vodopivec in dr. Matevž Košir.

Prvo poletje smo zaključili s predstavitvijo treh novih zvezkov *Leksikona cerkva na Slovenskem*, ki predstavljajo sakralno dediščino Dekanije Kraške ter zbirke esejev Mihe Pintariča Neškropljene limone. V okviru pogovornega popoldneva Razmišljanja in razgovori v Mohorjevi, vodil ga je filozof dr. Bojan Žalec, je bil gost pogovora dr. Valentin Kalan.

Magda Miklavčič Pintarič, Luka Vidmar, urednik Leksikona cerkva, Peter Kozin

Julij 2008

Robanov kot, ena izmed treh znamenitih alpskih dolin v Zgornji Savinjski dolini, je na 7. tradicionalni pohod po poteh Robanovega Jože tudi letos privabil številne ljubitelje kulturne in naravne dediščine. Turističnemu društvu Solčava je pri organizaciji pohoda tudi letos podala roko Celjska Mohorjeva družba. Na Robanovi planšariji je urednica Alenka Veber pohodnikom predstavila pomen zgodb Jože Vršnika, ki jih je naša založba prvič izdala v redni zbirki za leto 1978.

Društvo Mohorjeva družba, Celje je 11. julija organiziralo srečanje oz. posvet vseh treh Mohorjevih družb v Domu sv. Jožefa nad Celjem. Srečanja so se udeležili dr. Jože Kopeinig, Franc Kattinig, Franz Kelih in Primož Čop (Mohorjeva družba Celovec), dr. Oskar Simčič in Marko Tavčar (Goriška Mohorjeva družba) ter Jože Planinšek, Jože Faganel, Andrej Arko, Simon Ozvatič in France Pibernik (Društvo Mohorjeva družba, Celje). Na srečanju so udeleženci sprejeli Zapisnik s posveta Mohorjevih družb v Tinjah maja 2007 ter sprejeli nekatere pomembne sklepe npr. o sozaložniških izdajah, skupnem katalogu, čezmejnem sodelovanju, skupni prodaji in rabatih ter prazniku vseh treh Mohorjevih družb.

September 2008

Na prvi jesenski tiskovni konferenci smo se spomnili 80-letnice našega sodelavca Franceta Pibernika ter mu v sozaložbi vseh treh Mohorjevih izdali knjigo Začudene oči otroštva z risbami Andreja Pibernika. Predstavili smo še kratko prozo Berte Golob za 10-letnike Preprosto pismo v raj ter prevod Nobelove nagrajenke za književnost Doris Lessing Spomini preživele (v prevodu Jožeta Stabeja).

V Domu sv. Jožefa nad Celjem smo pripravili srečanje s kardinalom dr. Francem Rodetom ter predstavili knjigo spominov slikarke Tince Stegovec Bilo je takole.

Sredi septembra smo predstavili kar tri knjige, ki smo jih posvetili 150-letnici Marijinih prikazovanj v Lurdu. Prvi izmed njih, Lurd od A do Ž, prevod p. Stane Zore, se je kot sozaložnica pridružila založba Novi svet. Prvič je v slovenščini izšla izdaja Bernardkinih osebnih duhovnih zapisov Iz moje beležnice v prevodu Jožeta Stabeja. Kot skupna izdaja vseh treh Mohorjevih družb je izšel ponatis romana Franza Werfla Pesem o Bernardki. Prevod Karel Mauser.

Prevajalec p. Stane Zore

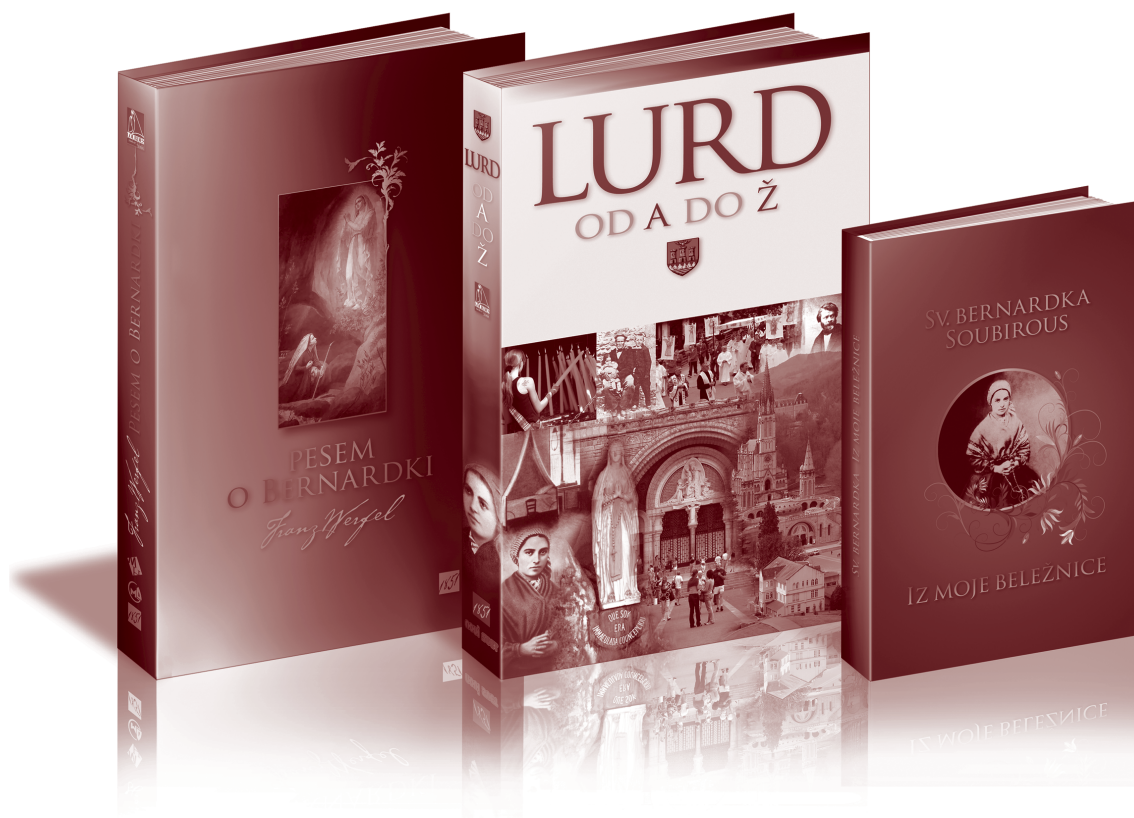
V počastitev praznika Občine Polzela smo skupaj z Medobčinsko splošno knjižnico Žalec in Občinsko knjižnico Polzela pripravili predstavitev knjige Blaža Podpečana Têdi ni blo tek ko dôns. Prireditev so popestrili polzelski tamburaši.

Mesec september smo zaključili s predstavitvijo knjige Tince Stegovec Bilo je takole (spremno besedo je prispevala Alenka Puhar) ter knjige Angelike Hribar Rodbinska kronika Dragotina Hribarja in Evgenije Šumi. Kot soizdajateljica smo se pridružili založniku Zvezi zgodovinskih društev Slovenije.

Besedilo in fotografije Alenka Veber

Dr. Miha Pintarič, avtor *Neškropljenih limon* na predstavitvi v naši ljubljanski knjigarni

Celovška Mohorjeva 2007–2008

Medtem ko je bilo leto 2007 v Celovški Mohorjevi v znamenju praznovanj, je bilo letošnje leto bolj mirno, če seveda izvememo „zadevo Korotan“, ki pa je opisana v posebnem prispevku celovškega Mohorjevega koledarja. Tako smo letos poskušali „utrditi“ naše delo. Slej ko prej uspešno delujejo naše vzgojnoizobraževalne ustanove: ljudska šola, zavetišče in Slomškov dom. Prav tako se uspešno trudita v danih razmerah knjigarna in tiskarna.

Letošnje poročilo bomo posvetili delovanju naše založbe. Slovensko javnost želimo seznaniti z odprtjem novih prostorov za našo hčerinsko družbo v Ljubljani, Mohorjevo d.o.o. Nove prostore na Jalnovi ulici 70 je 25. septembra 2008 blagoslovil ljubljanski metropolit in nadškof msgr. Alojz Uran v navzočnosti uglednih gostov iz sveta založništva, politike in kulture.*

Mesto Ljubljana je namreč leta 2007 preklicalo ugodno najemniško pogodbo za hišo na Poljanski 97, in najprej ponudilo najem prostorov za tržno ceno, pred podpisom že usklajenih pogodb pa je nepričakovano dalo dokončno odpoved.

Širjenje slovenske knjige ob tesnem sodelovanju s Celjsko in z Goriško Mohorjevo družbo je za Celovško Mohorjevo poslovna nujnost. Celovška Mohorjeva nikakor ne bi mogla preživeti zgolj z izdajanjem slovenskih knjig le za koroške Slovence in Slovence v zdomstvu.

V letu 2008 smo v Mohorjevi založbi našli blizu 70 novih naslovov. V splošnem programu smo izdali 38 slovenskih knjig ter 20 nemških, nekaj knjig je bilo dvojezičnih in šest naših uspešnic smo ponatisnili. Izdali smo pet novih učbenikov, tako da imamo letos 78 slovenskih knjig v šolski akciji za dvojezično šolstvo v Avstriji. 12 potrjenih učbenikov pa je zabeleženih v katalogu učbenikov v Sloveniji.

Novembra 2007 je odšel naš sodelavec Adrian Kert na tajništvo Enotne liste, kjer je postal glavni tajnik in bo slovenski stranki Enotna lista pomagal zlasti pri

* Hčerinska družba celovške Mohorjeve za distribucijo knjig je bila ustanovljena v zadnjih mesecih leta 1990 pod nemškim(!) imenom Hermagoras, ker ji takratne oblasti ne bi dovolile ustanoviti slovenske firme za trženje knjižnih publikacij v Sloveniji.

Od konca druge svetovne vojne do leta 1983 je bil uvoz slovenskih knjig iz zamejstva v Jugoslavijo sploh strogo prepovedan in marsikdo se je znašel v zaporu, ker so ga cariniki zasačili pri tihotapljenju mohorjevsk ali pa ga je kdo prijavil policiji. Ena takih žrtev je bil tudi pisatelj Drago Jančar. Posamezne naše knjige je smel tedaj uvoziti le ekskluzivni uvoznik za tuje publikacije ADIT in moral pridobiti uvozno dovoljenje iz Beograda, čeprav so o tem dejansko odločali ljudje v Ljubljani. Uvozni kontingenti so bili zelo nizki. Prva dovoljenja je celovška Mohorjeva pridobila leta 1983, a le za največ 50 do 100 izvodov tistih knjig, ki so jih v tedanji Jugoslaviji ocenili kot „vsebinsko neoporečne“. V letih pred osamosvojitvijo so se posamezni kontingenti povečali tudi do 1.000 izvodov.

Prva postojanka Mohorjeve, d.o.o. v mladi slovenski državi je bila od leta 1991 na Gruberjevem nabrežju. Ko se je v prvo nadstropje hiše vselila hrvaška ambasada, je na pomoč priskočil tedanji župan J. Strgar in ponudil najem hiše na Poljanski cesti 97.

Nove prostore Mohorjeve d.o.o. Celovec v Ljubljani je blagoslovil ljubljanski metropolit in nadškof Alojz Uran.

deželnozbornskih volitvah. Namesto njega se nam je pridružil novi sodelavec mag. Roman Till, ki skrbi za marketing ter otroško in mladinsko literaturo. Po šestdesetletnem izhajanju našega hišnega lista, nazadnje dvomesečnika *Družina in dom* smo iskali za ta list druge možnosti izhajanja. Zdaj se je *Družina in dom* pridružila *Nedelji* in izhaja na dveh straneh kot priloga *Nedelje*. Tako imamo možnost, da obveščamo zlasti slovensko govoreče ljudi na Koroškem o novostih iz naše založbe in ponudimo v branje tudi ta ali oni zanimivi članek. *Družino in dom* kot prilogo *Nedelje* ureja mag. Gabi Frank.

Sicer je bilo tudi na Mohorjevi založbi eno od težišč Trubarjevo leto 2008. Posebno veseli smo, da smo izdali knjigo o tem velikem slovenskem besednem umetniku, ki je svoje življenje posvetil poslanstvu, da razodene Božjo besedo vsem Slovencem. Knjigo z naslovom *Pogum besede* je napisal strokovnjak dr. Zvone Štrubelj. Pripravljamo tudi že nemški prevod te knjige, čeprav je delo velikega slovenskega reformatorja dobro znano v nemško govorečem svetu. Izdali bomo še otroško slikanico o Trubarju. Napisal jo je koroški rojak Niko Kupper, ilustracije je narisala Tinka Tomazin.

Veseli smo, da smo v tem letu lahko še poglobili sodelovanje s Celjsko in Goriško Mohorjevo družbo. Vse tri založbe smo skupno izdale tri nove knjige, za prihodnje leto pa pripravljamo še več skupnih knjižnih izdaj in bomo poskušale organizirati vseslovensko romanje v Lurd aprila 2009; pri tem nam bo pomagal tudi Dom prosvete iz Tinj.

Vsako leto izdamo knjige, ki so jih napisali koroški avtorji ali pa imajo za vsebino koroške teme. V ta koroški sklop gotovo lahko štejemo knjigo, ki jo je uredila Marija Vrečar in jo je izdal Slovenski dušnopastirski urad v Celovcu. Naslov knjige je *Južna Koroška in njena cerkvena podoba v 20. stoletju* in zelo obširno opisuje delež slovenskih duhovnikov, Cerkve in slovenskih vernikov pri ohranjanju vere in tudi slovenske besede na Koroškem. Žal je avtorica dva meseca po izidu knjige umrla zaradi zahrbtni bolezni. Izšle so še druge knjige koroških pisateljic in pisateljev. Naj omenimo knjigo koroškega rojaka Stanka Wakouniga *Kotiček tople domačije*, nemško pesniško zbirko avtorice Claudie Rosenwirth *Varwoxen* (Zaraščeno) ter pretresljivo literarno poročilo avstrijske pisateljice Johanne König *Grün ist die Farbe der Hoffnung* (Zelena je barva upanja) o tem, kako je osebno prestajala in premagala raka na prsih.

Dr. Anton Koren v pogovoru s podpredsednikom slovenskega parlamenta in avtorjem knjige *Doberdob* Vasjem Klavoro

S predstavitev knjige *Varstvo in uveljavitev pravic narodnih manjšin* na Dunaju. Predstavniki Mohorjeve v družbi s predsednico avstrijskega parlamenta Pramerjevo

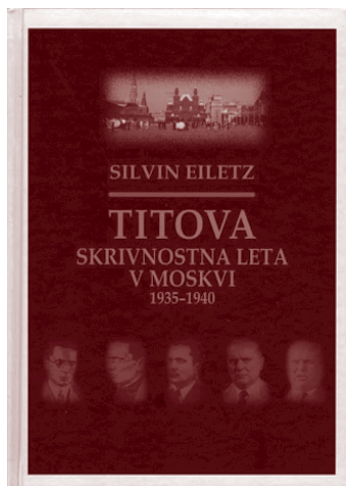
Velik projekt smo si zastavili z znanstveno monografijo Vladimirja in Matjaža Klemenčiča *Prizadevanja koroških Slovencev za narodnostni obstoj po drugi svetovni vojni*. Knjigo smo že izdali tudi v angleškem prevodu, prav te dni pa pripravljamo še nemški prevod. O skorajda isti temi, vendar z bolj specifičnega področja govori knjiga *Varstvo in uveljavitev pravic narodnih manjšin/Schutz und Durchsetzung der Rechte nationaler Minderheiten*, ki sta jo napisala Gerhard Hafner in Martin Pandel in smo jo skupno z Domom prosvete iz Tinj uspešno predstavili v avstrijskem parlamentu na Dunaju.

Velik odmev smo zabeležili ob knjigi Silvina Eiletza – Slovenca, ki živi na Dunaju. Na podlagi dokumentov, ki jih je našel v ruskih arhivih v Moskvi, je napisal knjigo *Titova skrivnostna leta v Moskvi 1935–1940*. Že sam naslov knjige je zgovoren, vsebina pa je naravnost pretresljiva, saj dokumenti, ki jih je avtor našel, dokazujejo, da se je Tito v Moskvi naučil vseh totalitarnih mehanizmov, ki so potrebni za diktatorja, in da se je povzpел na vrh partije z ovajanjem svojih partijskih tovarišev, ki jih je sovjetska tajna služba NKVD nato pobila.

Vsako leto izdamo tudi nekaj nemških prevodov slovenske literature. Letos smo se s pomočjo Evropske zveze lotili velikega projekta prevajanja večine literarnih del slovenskega pisatelja iz Trsta, Borisa Pahorja v nemščino. Knjige bodo izšle prihodnje leto. Že jeseni pa bomo izdali nemški prevod slovenskega protivojnega romana *Doberdob* koroškega pisatelja Prežihovega Voranca. S tem dosledno nadaljujemo izročilo prevajanja slovenske literature v nemščino in smo tako eden izmed mostov, ki omogočajo nemškimi bralcem dostop do bogate zakladnice slovenske literature.

V našem založniškem programu bodo navdušeni bralci našli še marsikatero zanimivo knjigo s področja otroške literature pa tja do znanstvene in tudi umetniške knjige. Po knjigi o umetniku Valentinu Omanu, ki smo jo izdali lani in je požela velik odmev, smo letos izdali monografijo znanega slovenskega umetnika Franceta Miheliča. Knjigo je pripravil Lojze Gostiša.

A. K., H. F.

Goriška Mohorjeva 2007–2008

Za slovensko narodno skupnost v Italiji leto, ki se izteka, ne napoveduje nič posebej dobrega. Državni zaščitni zakon še zdaleč ni stopil v veljavo v vseh svojih členih, deželni zakon za Slovence je prav tako še vedno mrtva črka, zaradi neugodnega finančnega stanja se na splošno krčijo sredstva in jih torej tudi za manjšino in njene institucije zmanjkuje.

Kakorkoli, tednik Novi glas s svojim izhajanjem opravlja po naših merilih dragoceno vlogo, saj informira o dogodkih, ki zadevajo našo narodno skupnost v Italiji, a tudi o onih, ki se dogajajo v matični domovini, obenem pa skuša oblikovati javno mnenje, izhajajoč iz temeljnih smernic, ki smo si jih postavili ob začetku, se pravi, da bo list pisal v duhu vrednot krščanskega etosa, zavesti narodne pripadnosti in spoštovanja idejnega pluralizma.

V minulih mesecih se je pokazalo, da je bila za Novi glas pomembna pridobitev spletna stran, ki je dosegljiva na elektronskem naslovu www.noviglas.it, ker omogoča tudi izmenjavo mnenj med obiskovalci strani in uredništvom. Gre za spletne strani, ki jih uporabljajo predvsem mlajši bralci.

Manj svetla točka so finančne težave, ki jih skuša uprava reševati na različne načine, v upanju, da bo mogoče napovedani primanjkljaj do konca poslovnega leta tudi sanirati.

Knjižne izdaje Goriške Mohorjeve družbe

Kot vsako leto je tudi ob koncu novembra 2007 izšla knjižna zbirka Goriške Mohorjeve družbe za leto 2008. Poleg *Koledarja*, ki ga je uredil dr. Jože Markuža, domiselno pa opremil Ivan Žerjal, in v prispevkih govori o življenju in delu Slovencev v Italiji ter o širših temah verske, zgodovinske, družboslovne, in leposlovne narave, so izšle še tri knjige. Za literarni tekst smo izbrali

Marjanke Rebula *Vas na jasi in druge čudne zgodbe*. To je zbirka novel tržaške avtorice, ki se tako vsebinsko kot tudi slogovno deli v tri samostojne sklope. V prvem sklopu gre za tržaško-kraško-alpski svet, v drugem za mehiško-afriški in domišljijjski svet, v tretjem pa za egiptovsko puščavsko podeželje in primestje velemesta. Vsakega od teh svetov skuša avtorica doumeti in prikazati v vsej njegovi drugačnosti in svojskosti. Njena pozornost velja tako opisu zunanjih okolij kot psihologiji posameznika. Njen osnovni cilj pa je dojeti in prikazati duha teh treh tako drugačnih in njeni naravi in umetniškemu čutu posebej blizkih svetov.

18. zvezek zbirke Naše korenine predstavlja knjiga z naslovom *Življenjska pot Rafka Premrla (1906–1983)*. Osrednji del sestavlja pogovor, ki ga je z goriškim duhovnikom in profesorjem Rafkom Premrlom za tržaški Radio posnel prof. Milko

Renar. Gre za življenjsko pripoved, ki priča o nelahki poti duhovnika, ki je šel skozi dahavsko izkušnjo in se je za svojo narodno in stanovsko pokončnost boril do konca svojega življenja. Knjigo je uredila Lida Turk.

Za najmlajše pa je izšla zbirka zgodbic tržaškega pravljicarja in ilustratorja Milana Pasarita *Pravljice za moje malčke*. Zbirka vsebuje štirinajst pravljic, ki jih avtor v bogati domišljijiski pisanosti tako v besedi kot v barvnih ilustracijah posreduje svojim malim bralcem.

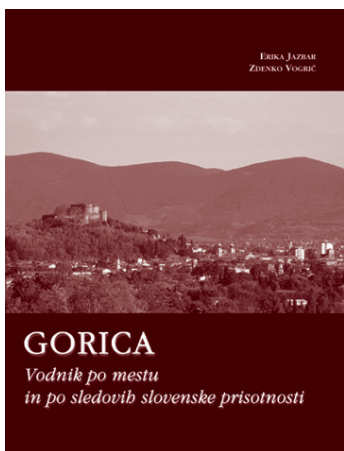
Posebno pozornost je vzbudila knjiga z naslovom *Dragi Srečko ...*, ki je izšla konec novembra. Gre za doslej še neobjavljena pisma, ki so jih Srečku Kosovelu pisali njegovi straši, sestre in brat ter številni prijatelji in prijateljice, med katerimi tudi nekatere vidne kulturne osebnosti: Carlo Curcio, Alfonz Gspan, Srečko Kumar, Josip Ribičič, Pavla Hočevar, Vladimir Martelanc in seveda Mirjam – Fanica Obid. Začetno poglavje v knjigi prinaša izredno pričevanje Kosovelove sestre Tončke, ki ga je leta 1984 opravila na Kosovelovem domu v Tomaju prof. Nada Pertot in ga je Radio Trst A oddajal v nizu Četrtrkova srečanja, ki jih je urejala Lida Turk.

Kosovelova pisma je iz originalov, ki jih v zapuščini Kosovelove sestre Tončke hrani dipl. ekonomist Edi Race iz Rodika, prepisala in za objavo uredila prof. Tatjana Rojc, ki je v knjigi poskrbela za temeljito študijo. V njej je razčlenila Kosovelovo vraščenosť v prostor in čas, v katerem je živel in deloval. Poleg slovenske študije pa je v knjigi tudi italijanski spremni esej, z namenom, da bi lik Kosovela postal bolj dostopen tudi italijanskim bralcem, saj zanimanje za pesnika nedvomno prerašča okvire našega prostora in dobiva v svojem sporočilu poleg globoke vraščenosťi v domači svet vse širšo človeško in univerzalno dimenzijo.

Spomladi je izšel ponatis knjige Naceta Novaka z naslovom *Camino – Od Nove Gorice do Kompostele*. Izvirnik je izšel leta 2005 in je zaradi svojega prijetnega in sproščene opisanja doživljanja na 800 km dolgi poti tudi kmalu pošel in se je že čutilo povpraševanje po novi izdaji.

Konec junija je izšel zanimiv vodnik po goriških ulicah avtorjev Erike Jazbar in Zdenka Vogriča s fotografskimi posnetki Zdenka in Marka Vogriča z naslovom *Gorica - Vodnik po mestu in po sledovih slovenske prisotnosti*. Spremjla nas skozi mestne predele od grajskega naselja do Podturna, Travnika, Gosposke ulice, od Placute do Verdijevega Korza in slovenskih rajonov, in se pri tem zaustavi ob sedežih slovenskih ustanov, ob rojstnih ali goriških domovih nekaterih osebnosti, spominskih ploščah, priklične v spomin važne vstaje in manifestacije vse do starih gostiln in sejmov, ki so mestu dajali utrip.

Gre za obogateno izdajo knjige, ki jo je v nekoliko spremenjeni obliki leta 2002 izdala goriška družba Transmedia. Iz vodnika izhaja, da je slovenska prisotnost v Gorici jasno in pomembno razpoznavna od samega nastanka mesta, da ne omen-

jamo imena - seveda, pa vse do danes, ko z našimi domovi, šolami, ustanovami in družbenimi dogodki enakovredno in skupno z občani italijanske in furlanske narodnosti sooblikujemo goriško družbeno-kulturno pa tudi gospodarsko in politično sceno.

V začetku julija pa je bila predstavljena dvojezična monografija z naslovom *TONE KRALJ Cerkvene poslikave na Tržaškem, Goriškem in v Kanalski dolini- Le pitture murali nelle chiese dell'area Triestina, del Goriziano e della Val Canale* avtorice Verene Koršič Zorn z bogatimi fotografskimi posnetki po cerkvah v zamejstvu goriškega fotografa Carla Sclauzera. Knjiga predstavlja sedem cerkva v katerih je ustvarjal tone Kralj: Svete Višarje v Kanalski dolini, Pevma in Štandrež na Goriškem, Katinara, kapela šolskih sester pri Sv. Ivanu v Trstu, Trebče in Pesek na Tržaškem.

Avtorica, umetnostna zgodovinarica, je prikaz teh Kraljevih del povezala z njihovim časovnim nastajanjem: pri treh cerkvah, ki so nastajale med obema vojnama, Svete Višarje, cerkev v Pevmi in cerkev na Katinari, je v ospredju predvsem trpljenje slovenskega naroda v času fašistične strahovlade, ko je umetnik s svojo likovno govorico vlival vero in upanje v pravično rešitev, v zmago dobrega. Cerkve poslikane po vojni (Trebče, Pesek, kapela šolskih sester pri Sv. Ivanu v Trstu) pa so prežete s svetopisemskimi prizori, kjer je v ospredju predvsem mistično podoživljanje, ki sledi cerkvenemu liturgičnemu letu.

Knjige, o katerih poročamo, so doživele odmevne predstavitve in laskave knjižne ocene, kar nam je gotovo v zadoščenje in nas krepi v zavesti, da je GMD še vedno pomemben oblikovalec kulturnega in ustvarjalnega utripa Slovencev, ki živimo v Italiji, a s svojim delom lahko bogatimo celoten slovenski kulturni prostor.

V minulem letu je izšlo 10 številčk otroške revije *Pastirček*, ki je namenjena predvsem osnovnošolskim otrokom prve in druge stopnje in je bogato ilustrirana ter hvaležen pripomoček učiteljem verouka in drugih predmetov.

M. T.

UGANKARSKI KOT(L)IČEK

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80

Kombinacija s končno mislijo

Končna rešitev ugank na teh straneh je misel nemškega fizika in pisatelja G. C. Lichtenberga, ki je živel v 18. stoletju. Prebrali jo boste v vodoravnih vrstah tako, da rešite vseh pet ugank, potem pa črke na poljih s številkami prenesete v ta lik.

A		23		○	50		33	
B			37		○	10		
C			78,66		61	○		
Č			69	18	○	62		
D		21			22	○		
E		79		49		○	45	

Živali v mestih

V liku dobite šest mest v Sloveniji, in sicer tako, da vsaki živali pod tisto številko dodate zraven navedene črke in jih premešate, npr. striga + TR = Stari trg. Na označenih poljih dobite mesto v zahodni Sloveniji.

A osa + JNOPT, **B** metulj + OR, **C** orel + BJTV, **Č** čmrlj + ENO, **D** rakec + CIN, **E** nitkar + HS.

	A	B	58, 4, 36	C
Č	38, 9, 1			35, 40
D			E	
46, 12		F		
	G	6, 7		
H				I
J			K	
		L		17, 16
M		15, 2, 5		

Zlogovna križanka

V vsako polje je treba vpisati cel zlog.

Vodoravno: **A** hostija, izpostavljen v monštranci, **Č** prebivalec Radencev, **D** hitrostna tekma, **E** vzhodni del Ljubljane, **F** malinovo grmičevje, **G** kar se obvezno daje v denarju ali naturalijah, **H** pridnost, delavnost, **J** državljan afriške države Gane, **K** mašna knjiga, **L** ženska, ki govoriči v prazno, blebetačka, **M** značajska.

Navpično: **A** najdena deklica, ki so jo neznan starši izpostavili, zapustili, **B** mesec februar, **C** šumenje listja, trsja, **Č** gumica za brisanje svinčnika, **E** obračanje k Bogu ali svetnikom, **F** omahljivost, opotekavost, **G** z njim lahko sede menjavamo TV programe, **H** grmičasta lončna rastlina, podobna marjetici, **I** ženska polovica plesnega para, baletka, **K** bednost, **L** samostanski brat.

Poklic

IGOR LEOPOLD MINATI

76					20		73			57
		29		52						

Gospod Minati je dokončal študij na teološki fakulteti. Njegov naziv vpišite v polja.

	A	B	C	Č	D	E	F	G	H
A			51						
B					60		26		
C			19						
Č			70				64		
D							14		
E	47							48	
F		72			65				
G								74	
H					13				

Magična križanka

Besede se vpisujejo pod isto črko vodoravno in navpično.

A ovira, **B** sveto obhajilo ali birma, **C** dejavnost z določenim ciljem – kemijski znak za tantal, **Č** najmanjši glasbeni interval ali beseda, s katero priznamo, da je kaj odlično – komarjev ali kačji ..., **D** brezpravni podložniki pod Turki – visokokalorično gorivo, **E** žensko ime (Hema) – svedrasti lasje, **F** začetek kesanja – lastnoročni ..., **G** kdor se bori proti Kristusu, veri, **H** voznik taksija.

Enačba

$$(a - b) + (c - \check{c}) + (d - e) + (f - g) + (h - i) + (j - k) + (l - m) + (n - o) = x$$

Po vrsti »odštevam« krajše besede od daljših, in kar ostane, po vrsti »seštevam«, da dobimo neki stavek, npr. a = razrednik, b = rednik, (a - b) = raz itn.

Besede pomenijo: **a** kdor sklene pogodbo, **b** kdor igra v godbi na pihala, **c** praznik 2. februarja, **č** francosko mesto na Azurni obali, **d** zapornik, **e** član kakšne rasne skupine, **f** naj-

71			44					A, 30
		B		C		34		
				59		Č	67	
	32				11			
56	39			D, 68			80	E
41				77	27			25
	3			43, 53				
28	54			F			55	
		G		8				H

Okvir

Besede začnemo vpisovati v polju s črko, potem pa naprej, kot nam omogoča »ograja«. Nazadnje začnemo v levem zgornjem kotu »okvira« in okrog in okrog preberemo slovenski pregovor.

A vas v Prekmurju s krasno Plečnikovo cerkvijo, **B** pomladanski žafran, **C** francoska himna (imenovana po Marseillu), **Č** nart (del noge pod gležnjem), **D** cev, ki odvaja žolč iz jeter in žolčnika v dvanajstnik, **E** prostor v cerkvi, od koder se napoti mašnik k oltarju, **F** barvitejši del jajca, **G** nezmožnost, neznanje, **H** travnik, ki se kosi navadno enkrat na leto.

deš jo na listu ali na tanku, **g** enka, enojka, **h** lumpek, **i** kroglica za bližanje pri balinanju, **j** redni denarni dodatek, **k** velik, neobdelan kos debla, **l** vdaja, **m** otroški izraz za spanje, **n** sveti ..., varuh moj, **o** koloidna snov, **x** ena od božjih zapovedi (ki jo vpišite v polja).

<input type="text"/>	42	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	63	<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	75	<input type="text"/>	<input type="text"/>	31	<input type="text"/>	<input type="text"/>	24

UGANKARSKI KOT(L)IČEK

1						
2						
3						
4						

Anagramna izpolnjevanika

Vse besede so sestavljene iz istih črk.

- 1 manjša kovinska priprava za prijemanje česa drobnega
- 2 bolnik v odnosu do zdravnika
- 3 žival za pitanje
- 4 največja kost v nartu

Na označenih poljih dobite imeni dveh plinov. Prvega preberite od spodaj navzgor.

SESTAVIL JOŽE PETELIN	PRAŠEK ZA NEGO KOŽE	OSTER IZRASTEK NAPTICJI NOGI	BITJE IZ PRAVLJIC, PALČEK	PREBIVALEC NAŠE ALPSKE DOLINE	ABČEDE FGHJKL MNOPRS ŠTUZZ	OSTER KONICAŠT LAHEK Meč
RAZNAŠALEC PISEM PREDMETOV ITD.						
NEGA BOLNIKA						
AM. FILMSKA IGRALKA (MERYL) (IZ PETERS)						
PREBIVALCI VELIKE PERZJSKE DRŽAVE						
KNJIŽNI JUNAK J. ROWLING (HARRY)						
JAZZ PEVEC MULHERAN (IZ DEGA)						
GLAVNO MESTO GANE						

Simetrična križanka

Križanko odlikuje lahka rešljivost in visoka povprečna dolžina besed. Najkrajša beseda v križanki je dolga štiri črke.

SESTAVIL JOŽE PETELIN	NAKIT ZA PRSTE	PILOT	OVRTATNI NAKIT	VREŠČEČA PTICA Z DOLGIM REPOM	KRAJ PRVEGA JEZUSOVEGA ČUDEŽA (V GALILEJI)
UDAREC Z DLANJO OB DLAN					TRAČNICA
ZDRAVILNA TRAVNIŠKA RASTLINA					
LJUDSKO IME ZA KILOGRAM	DEL KNJIGE PESNIK ŽUPANČIČ				
DRSALCU PODOBEN ŠPORTNIK					
NAŠA SOSEDNA DRŽAVA (ORIG.)					
KUHINJSKA POSODA					
IME PESNICE ČERNEJEVE					

Lahka križanka

Primerna za najmlajše in začetnike.

V	O	D	A
*			
		*	
			*
	*		
		*	
			*
K	R	O	P

Spreminjevalnica

Kako spremeniti VO-DO v KROP? Prvi besedi spremenite črko, da dobite znan samostalnik. To ponovite še šestkrat in dobite KROP. Črke se spreminjajo na poljih z zvezdicami.

Magični kvadrat

Vodoravno in navpično:

1 divji gozdni mož iz ljudske mitologije; tudi ptič pevec manjše velikosti, ki živi v Avstraliji

	1	2	3	4	5	6	7
1							
2							
3							
4							
5							
6							
7							

2 potovanje skupine navadno s posebnim namenom, ekspedicija

3 voznik iz hlodov zbitega plovila, flosar

4 nebesno telo, ki kroži okrog planeta, satelit; tudi znamka nekdanjih vzhodnonemških avtomobilov

5 nekdanja samostojna kraljevina na obeh straneh zahodnih Pirenejev, zdaj španska pokrajina z glavnim mestom Pamplona

6 ime in priimek slovenskega pesnika, mojstra travestije, npr. Jurčičevega Deselega brata, kritika meščanstva in politične nenačelnosti

7 naselje ob reki Mazaruni v Gvajani in po njem imenovan krater na Marsu (iz črk BARETKA)

Dve živali

SRNJAVEK

Premaknite strešico s črke Č na S, potem pa vse črke preme-
cite tako, da sestavite ime še ene živali.

Rešitev:

Premikalnica

S O L O M O S
G L O N A R
M A I L E R
K N I T T E L
M A L R A U X
K R L E Ž A

Priimke gornjih književnikov premikajte med seboj tako, da
se vam bodo v treh navpičnih kolonah pokazali priimki treh
literatov, Madžara, Američana in Francoza.

Rešitev:

, ,

Dvojno branje

SOLIN - GENT - RAVNI KOTARI - SAN

Gornje zemljepisne pojme preberite nekoliko drugače, da bo-
ste dobili štiri nove: nemško, bosansko, japonsko in črnogor-
sko mesto.

Premetanka

HASEK PERESA

Učinek pisanja je velik, če pišeš dobro literaturo.
Črke premečite, književnika uganite. Rešitev:

Ustrezen priimek

DOBLEKAR

Tako se piše krojač iz našega mesta. Opazujte njegov priimek
in ugotovite, zakaj je tako blizu njegovemu poklicu.

Naprej in nazaj

E O U E E U O E

V kvadratke razporedite sedem soglasnikov, tako da boste do-
bili stavek, ki se naprej in nazaj bere enako.

V pomoč: po dve črki sta v abecedi med C in E, dve sta naj-
bolj zaviti črki, ena pa je takoj za srednjo črko v abecedi.

Veselo na delo

= kmečko orodje z dolgim ročajem in
dolgim rezilom

= orodje za dolbenje s kratkim preč-
nih rezilom, ki ga uporabljajo mizarji, rezbarji in kamnoseki

= drvarsko ali mesarsko orodje

Iz vseh črk uganjenih orodij (le eno od črk E spremenite
v V), sestavite ime še enega orodja iz dveh besed:

Črka razlike

V parku cvetijo A .

V trgovini pa množične !

Rešitve ugank str. 252–253 (Jože Stabej)

Kombinacija s končno mislijo: Ne verjamem, da so tako imenovani pobožni ljudje dobri, ker so pobožni, temveč pobožni, ker so dobri.
Zlogovna krizanka: A najsvetejše, Č Radenčan, D dirka, E Moste, F malinje, G datatev, H marljivost, J Ganec, K misal, L frazerka, M karakternost.
Zivali v mestih: A Postojna, B Ljutomer, C Trbovlje, Č Crnomelj, D Cerknica, E Hrasnik, Tolmin.
Poklic: diplomirani teolog
Magična krizanka: A zapreka, B zakrament, C akcija –

Rešitve ugank str. 254–258 (Jože Petelin)

Slikovna krizanka: piška, izpis, sveti Mohor, kozol, Meta, on, voz, Emec, Moskva, debelušna, vremenar, ps, eg, ca, iglu, desetletnik, ital, ano, nm, Nipič, osmiš, akant, stoja.
Skrita krizanka: infarkt, sardela, Trianon, razmet, Aveiro, nart.
Prebranka: Dravograd.
Anagrama glavna mesta: Sarajevo, Dublin, Zagreb, Moskva, Berlin, Skopje, Dunaj, Talin.
Krizanka 6 x 6: asfalt, slivar, Canada, odstop, nakane, Ararat.
Anagrama izpolnjevanja: pinceta, pacient, pitanec, pe-tnica.
Lahka krizanka: plosk, regrat, strani, kotalkar, Italia, lo-nec, Anica.
Spreminjalnica: koda, kosa, kost, krst, krat, krap.
Simetrična krizanka: poštar, oskrba, Streep, iranči, Porter, Gead, Akra.

Ta, Č prima – pik, D raja – koks, E Ema – kodri, F ke – podpis, G antikrist, H takstist.
Okvir: A Bogojina, B podleseč, C marseljeza, Č podgle-ženj, D žolčevod, E zakristija, F rumenjak, G nesposobnost, H senožet. Kdor se na Boga zanese, temu ne spodnese.
Enačba: (po)godbenik, (sveč)nica, (uj)etnik, (gos)enica, (po)balinček, (do)klada, (vd)ajanje, (an)gel. Posvečuj Gospo-dov dan.

Magični kvadrat: hostnik, odprava, splavar, trabant, Navarra, Ivan Rob, Kartabe.
Anagrama kombinacija z drevesi: kostanj, smreka, jelka, oreh, bor, iva.
Zivalska mreža: 1 sloka, 2 kobra, 3 lisca, 4 komar, 5 mu-ten, 6 sokol, 7 kamelion, 8 morski rak, 9 runo.
Dvojna vizitka: Zbiljsko jezero, Blejsko jezero.
Dve zivali: škrtanec.
Premikalnica: Molnar, Oneill, Sartre.
Dvojno branje: Solingen, Travnik, Ora, Risan.
Premetanka: Shakespeare.
Ustrezen priimek: v primku DOBLEKAR se skriva OBLEKA!
Naprej in nazaj: Edo suče meč usode.
Veselo na delo: kosa, dlero, sekira – resarsko kladivo
Črta razlike: akacije, akcije. (jp).

KAZALO

- 6** Kalendarij 2009
30 Prazniki v letu 2009
32 Astronomski dogodki v letu 2009
39 Mali kalendarij za leto 2010
- NARAVA**
- 41** Čigav je gozdni mir? *Dr. Boštjan Anko*
47 Neprestopne meje *Tatjana Angerer*
50 Čebelarjenje v Sloveniji *Dr. Peter Kozmus*
56 Sonce pod drobnogledom *Dr. Nina Mazi*
63 Kakšne vrtove imamo? *Jože Strgar*
67 Dokler ne poskusiš, ne veš *Marjana Lavrič*
72 Od žlice do mize *Marjana Lavrič*
77 Hrana - zdravilo ali poživilo? *Helena Bizjak*
- VZGOJA**
- 82** Dobrotnik gluhe mladine *Bogo Jakopič*
84 Začelo se je z Depro *Renata Ažman*
- PO DOMOVINI IN SVETU**
- 88** Porabski Slovenci danes *Akad. prof. dr. Zinka Zorko*
98 Skrivnostno, zagonetno *Akad. Zorko Simčič*
110 O vikingih *Marko Prešeren*
111 Prijatelj indijancev *Dr. Karolina Godina*
117 Z zrakoplovom v samostan *P. dr. Lojze Kovačič DJ*
- KULTURA**
- 103** Za pravičn(ejš)ji svet *Prof. dr. Božidar Debenjak*
128 (Ne)potrebnost knjižnic *Marko Urbanija*
135 Glasovi *Dr. Marija Stanonik*
- VERA**
- 141** »Naj ne bo dekla« *Narte Velikonja*
148 Prek ovir *Dr. Ignacij Voje*
153 O naših cerkvah *Tone Mlakar*
165 Cerkev v Breznici, na Selu, v Rodinah, v Vrbi ... *Ančka Tomšič*

- SPOMINJAMO SE**
- 172** »Ne sprašuj se, kaj je domovina dala tebi, ampak, kaj si ji ti dal!« *Dr. Stane Granda*
- 177** Čas slovenskih taborov *Dr. Stane Granda*
- 182** Obsežne naravoslovne zbirke *Mag. Primož Kočar*
- 187** Giuseppe di Stefano *Božidar Gorjanc*
- 189** Jubileji slovenskih peres *Andrej Arko*
- 191** Knjiga *Severin Šali*
- PRAZNUJEJO**
- 192** Njenih mnogo let *Berta Golob*
- 194** Akad. ddr. Jože Maček *Dr. Avguštin Lah*
- 197** Jože Strgar *Matjaž Kmecl*
- ODŠLI SO**
- 201** Taras Kermauner *Mag. Andrej Rot*
- 203** Angelos Baš *Dr. Marija Stanonik*
- 205** Dragocena zapuščina *Dr. Mirko Juteršek*
- LEPOSLOVJE**
- 209** Hrepenenje *Roža Gantar*
- 210** Iz zbirke pesmi *Ljubljanske promenade* *Mojca Crnobori*
- 212** Rodila ga je v štali *Jože Vesenjak*
- 222** Trenutki spoznanja *Stanislav Koštric*
- 225** Šopek rdečih rož *Vinko Šmajš*
- 227** Osamljena *Frank Troha*
- KRONIKE**
- 231** Obnovljeno vodstvo Celjske Mohorjeve *J. F.*
- 241** Celjska Mohorjeva 2007-2008 *Alenka Veber*
- 248** Celovška Mohorjeva 2007-2008 *A. K., H. F.*
- 251** Goriška Mohorjeva 2007-2008 *M. T.*
- RAZVEDRILO**
- 254** Ugankarski kot(l)iček *Jože Stabej, Jože Petelin*

Mohorjev koledar 2009 - Z uredniškim odborom uredil Matija Remše - Lektorirala Mojca Seliškar - Opremil Jurij Jančič - Prelom Janez Fajfek - Korektura Ljubinka Belehar, Ivan Mohar - Vnos Zmaga Pavšič - Izdala in založila Društvo Mohorjeva družba (predsednik Jože Planinšek) in Celjska Mohorjeva družba, d. o. o. (direktor Jože Faganel) - Natisnila Tiskarna Pleško d. o. o., Ljubljana, v 7600 izvodih - Celje 2008 - ISSN 1318-5462